

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DEKİ NİTELİKLİ SURİYELİ SİĞINMACILARIN
VATANDAŞLIĞA GEÇİŞ SÜRECİNDE SOSYO-EKONOMİK
KAPASİTENİN ROLÜ**

DOKTORA TEZİ

Safure Cantürk

SOSYAL POLİTİKA ANABİLİM DALI

Prof.Dr. Erdal Tanas Karagöl

DANIŞMAN

Ankara- 2020

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

Safure CANTÜRK tarafından hazırlanan “Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacıların Vatandaşlığa Geçiş Sürecinde Sosyo-Ekonomik Kapasitenin Rolü” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Politika Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvan - Adı Soyadı	Kurumu	İmza

Tez Savunma Tarihi:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Politika Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Unvan - Ad Soyad

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (Gün-Ay-Yıl)

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında bana verdiği destekten dolayı Danışmanım Prof. Dr. Erdal Tanas Karagöl'e, gerek yükseköğretim sürecimde gerekse tezin hazırlanış aşamasında kıymetli zamanını esirgemeyen, sosyal politikaya bakış açımı şekillendiren, tezin her aşamasında yönlendiren ve destekleyen Doç. Dr. Emrah Akbaş'a, çalışmanın konu, kurgu, yöntem sürecini yakından takip eden ve eleştirel bakışıyla önemli katkılar veren Doç. Dr. Bekir Sıddık Gür'e teşekkür ederim.

Tezin yazım aşamasında kıymetli zamanını ayıran, okuma ve düzeltmelerin yanı sıra ilgisi ve sabrıyla her türlü desteği veren Dr. Ahmet Kızılkaya'ya, çalışma boyunca tecrübesini ve yardımlarını biran olsun esirgemeyen arkadaşım Dr. Zahide Erdoğan'a, tezin editörlük aşamasında çok kıymetli dokunuşlar gerçekleştiren ancak desteklerinin gizli kalmasını isteyen Ömer ve Mehmet hocalarıma şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak çalışmaya ayırdıkları zaman için tüm katılımcılara ve tez yazım sürecinde sabrını, sevgisini ve dualarını benden hiç esirgemeyen sevgili annem Hatice Cantürk'e desteklerinden dolayı minnettarım.

ÖZET

Bu çalışma, nitelikli sığınmacılara sağlanan hak ve özgürlüklerin, sosyo-kültürel sermayelerine bağlı sahip oldukları nitelik ve kapasitelerini işlevselleştirmelerindeki rolünü, vatandaşlık hakkı bağlamında ele almıştır. Türkiye'nin göç ve vatandaşlık politikalarındaki tarihi gelişim süreçleri takip edilerek, 2011 yılından sonra sınırlardan giren kitlesel Suriyeli sığınmacılardan nitelikli olanlar için başlatılan 'istisnai vatandaşlık' statüsü özelinde uyum politikaları araştırılmıştır. İkincil kaynaklar ve mevzuat incelenmiş ve üç ayrı şehirde, 35'i Suriye kökenli Türk vatandaşı, 15'i konunun ilgilisi kamu kurum, kuruluş, yerel ve sivil toplum yetkili ve uzmanları olmak üzere toplam 50 kişiyle nitel araştırma yöntemiyle derinlemesine yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sığınmacıların 'vatandaşlık pratikleri ile sosyo-ekonomik kapasiteleri' çalışmanın temel vurgusu olmuştur. Bu noktada sığınmacıların i) göç etmeden önceki sahip oldukları sosyo-ekonomik ve kültürel sermayeleri, ii) vatandaşlığa davet süreci, uyum, istek ve beklentileri, iii) toplumsal imkânlara eşit erişim, istihdam, denklik, mesleki tanınma gibi vatandaşlık pratiklerini nasıl deneyimledikleri iv) kamu politikalarının yeni vatandaşlara bakış açısı ve uyum süreçleri araştırılmıştır.

Çalışma, vatandaşlık hakkının nitelikli sığınmacıların sosyo-ekonomik kapasitelerini geliştirmelerinde etkili olduğunu ancak tek başına yeterli olmadığını savunmaktadır. Mesleki tanınmama ve denklik sorunu nitelikli Suriyelilerin kapasitelerini gerçekleştirmelerini zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, nitelikli Suriyeliler, kültürel benzerlikler, diğer hak ve özgürlüklere erişim imkanı ve benzeri hususlar dolayısıyla Avrupa ve diğer ülkelere kıyasla Türkiye'de yaşamayı tercih etmektedirler. Bu çalışma, Türkiye'nin değişen vatandaşlık politikalarıyla, sığınmacıların vatandaşlığa bakış açısını inceleyerek metodolojik olarak analizini birey odaklı ampirik verilere dayandırmaktadır. Çalışma, ampirik ve kuramsal katkının yanı sıra göçmenlerin ülkeye girişlerinden itibaren karşılaştıkları pratik sorunları ele alarak politika üretme süreçlerine yönelik çözüm önerileri sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Göç, sosyo-ekonomik kapasite, sosyo-kültürel sermaye, uyum, vatandaşlık*

ABSTRACT

This study discusses the role of rights and liberties provided for refugees in functionalizing their qualifications and capacities in relation to their socio-cultural capital within the framework of right for naturalization. Based on the historical background of migration and naturalization policies adopted in Turkey, cohesion policies were investigated with a specific focus on exceptional acquisition of naturalization, an initiative launched for well-qualified Syrian refugees who crossed into Turkey in mass starting from 2011. Subsidiary sources and the applicable legislation were reviewed, and face-to-face interviews were held with a total of 50 persons respectively, including 35 Turkish citizens of Syrian origin and 15 officials and experts from public agencies, organizations, local authorities and non-governmental organizations in three different cities based on a qualitative research method. ‘Naturalization practices and socio-economic capacities’ of refugees are the main focus of the study. With reference to naturalization practices and the socio-economic capacities of migrants, four aspects were investigated; i) their qualities and the socio-cultural capital they had prior to their migration, ii) the process of call for naturalization, their adaptation, willingness and expectations, iii) the practices of citizenship, such as equal access to social means, employment, equivalence, occupational recognition iv) the perspective of public policies on naturalized citizens and the adaptation process.

The study argues that citizenship rights are effective in improving the socio-economic capacities of refugees, but that they are insufficient. The study claims that lack of recognition and lack of equivalence are aggravating factors that negatively impact the ability of Syrians to fulfill their capacities. However, the study also claims that, despite these issues, Syrian migrants who qualify for citizenship prefer to live in Turkey compared to Europe and other countries because of similarities in culture and access to other rights and liberties. Overall, this study investigates the changing perspective on naturalization by masses of refugees, predicating its analysis from the methodological standpoint of person-based empirical data. Apart from empirical and theoretical inputs, the study also offers solutions for policy making by addressing practical challenges facing migrants starting from the moment they cross into the country.

Keywords: *Immigration, socio-economic capacity, socio-economic capital, cohesion, naturalization*

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Açıklaması
AB	Avrupa Birliği
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı
ALES	Akademik Lisansüstü Eğitim Sınavı
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü (WHO)
ECHO	Avrupa Birliği İnsani Yardım Ofisi
GEM	Geçici Eğitim Merkezi
GİGM	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
IFRC	Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu
IDP	Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişi
IOM	Uluslararası Göç Örgütü
KPSS	Kamu Personeli Seçme Sınavı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
PİKTES	Suriyeli Çocukların Eğitim Sistemine Entegrasyonu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCCB	Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı
TEPAV	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı

TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TTB	Türk Tabipler Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
YÖK	Yükseköğretim Kurulu
YTB	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
YUKK	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Katılımcı bilgileri özet tablo	95
Tablo 2. Katılımcı profili	96
Tablo 3. Kurum katılımcı profili	98
Tablo 4. Katılımcı meslek-gelir	99
Tablo 5. Aile durumu	101
Tablo 6. Eğitim/meslek durumu.....	105

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
İÇİNDEKİLER	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın Konusu	2
1.2 Araştırmanın Problemi.....	3
1.3 Araştırmanın Amacı.....	4
1.4 Araştırmanın Sorusu.....	5
1.5 Araştırmanın Önemi	6
1.6 Araştırmanın Planı.....	6
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	8
2.1 Temel Hak ve Özgürlükler: Vatandaşlık	8
2.2 Göçmen ve Ulusötesi Vatandaş	16
2.3 Kalkınma Modelleri ve Sen'in Kapasite Yaklaşımı	21
2.4 Sermaye Biçimleri ve Sosyo-Kültürel Sermayenin Taşınması	32
3. LİTERATÜR TARAMASI.....	40
4. TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLERİN SİĞİNMACILIKTAN VATANDAŞLIĞA GEÇİŞ SÜRECİ	51
4.1 Türkiye'de Göç ve Vatandaşlık.....	51

4.2 Türkiye’deki Suriyeliler ve İstisnai Vatandaşlık.....	56
4.3 Suriyeli Sığınmacılara Tanınan Haklar ve Sınırlılıklar.....	60
4.3.1 Sosyal Haklara Erişim	61
4.3.2 Ekonomik Haklara Erişim	71
4.3.3 Denklik ve Tanınma	75
5. YÖNTEM	78
5.1 Araştırmanın Deseni	78
5.2 Evren ve Örneklem	79
5.3 Veri Toplama ve Analiz Süreci	82
5.4 Geçerlilik ve İnandırıcılık.....	84
5.5 Araştırmacının Rolü.....	88
5.6 Sınırlılıklar	89
5.7 Etik Çerçeve.....	90
6. BULGULAR VE TARTIŞMA	92
6.1 Demografi ve Yaşam Öyküsü	93
6.2 Göç ve Sığınmacılık Süreci	111
6.3 Vatandaşlığın Getirdikleri: Zorluklar ve Kolaylıklar	129
6.4 Sosyo-Ekonomik Kapasite	154
6.5 Gelecek Beklentisi.....	177
7. SONUÇ VE ÖNERİLER	184
7.1 Temel Bulgular	186
7.2 Öneriler	195
8. KAYNAKÇA.....	197
9. EKLER	223
EK1-KATILIMCILAR HAKKINDA	223
EK2-GÖRÜŞME ÖRNEĞİ.....	243
EK3-ETİK KURUL ONAYI	249

EK4-ÖZGEÇMİŞ.....	250
--------------------------	------------

1. GİRİŞ

Halen devam etmekte olan Suriye’deki savaş Mart 2020 itibariyle dokuzuncu yılını geride bıraktı. Savaş nedeniyle iki milyondan fazla kişi hayatını kaybetti veya yaralandı, 5.6 milyon kişi ise ülkesini terk etmek zorunda kalarak sığınmacı veya mülteci oldu (UNCHR, 2020, s. 11). İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan en büyük zorunlu göç vakası olan Suriye krizini, Birleşmiş Milletler “Bu çağın en büyük insani acil durumu” olarak adlandırdı (UNCHR, 2014). Çatışmalardan kaçan Suriyeliler, komşu ülkeler başta olmak üzere dünyanın bir çok ülkesine göç etti. Türkiye, (3.6 milyon) 2019 sonu itibariyle en çok Suriyeliyi kabul eden ülke oldu. Suriyelilere, diğer komşu ülkelerden sırasıyla (1 milyon) Lübnan, (670 bin) Ürdün, (250 bin) Irak ev sahipliği yapmaktadır (UNCHR, 2020). Yükselen göç dalgasına karşı Avrupa Birliği ülkelerinin sığınmacılara yönelik sert güvenlik önlemleri yasa dışı göçü artırmıştır. Avrupa’ya ulaşmak için yüz binlerce kişi ölümüne yolculuk etmekte, binlercesi ise Akdenizi geçerken hayatını kaybetmektedir UNCHR (2017). Bu beklenmedik kitlesel göç, hem Suriye’nin komşu ülkelerinde hem de Avrupa’da insan haklar ve ekonomik kaygılar başta olmak üzere toplumsal uyum ve kimlik gibi konularda çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Türkiye krizin ilk yıllarında sınır bölgelerinde kamplar kurarak sığınmacıların acil insani ihtiyaçlarını karşılarken, zamanla sayıları milyonları bulan sığınmacılar için kamplar yetersiz kalmıştır. 2019 yılı sonu itibariyle Türkiye’deki sığınmacılar yüzde 97’si kamp dışında şehirlerde yaşamaktadır (GİGM, 2019). Sığınmacılar için kamp dışı hayat, yeniden yaşam kurmak için daha fazla fırsat sunmakla birlikte ev sahibi yerleşik toplulukla gerginlik, ayrımcılık, sosyal hizmetlere erişimde zorluklar gibi temel haklara erişimle ilgili sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Suriyelilerin kalma süresi uzadıkça, ‘geçici misafirliğin’ sürdürülemezliği ortaya çıkmış ve 2014 yılında Suriyeliler ‘Geçici Koruma’ statüsüyle eğitim, sağlık ve sosyal yardımların yanı sıra çalışma izni gibi temel hak ve özgürlüklere erişim hakkını elde etmişlerdir (GİGM, 2019). Farklı sosyo-kültürel ve ekonomik statülerden gelen milyonlarca sığınmacıyı etkileyen mevcut durumun sürdürülemez olması göç ve vatandaşlık politikalarında da önemli değişikliğe sebep olmuştur. Suriyeli sığınmacıların ‘niteliklilerinin Avrupa’ya gittiği’ yönündeki tartışmalarla birlikte Türkiye 2016 yılında Suriyeliler için ‘istisnai vatandaşlık’ düzenlemesini gerçekleştirmiş ve 2019 yılı sonu itibariyle 110 bin Suriyeli

sığınmacı, Türk vatandaşlığına geçmiştir (TCCB, 2019). Bu durum, nitelikli sığınmacıların vatandaşlığa geçiş sürecinde, hak ve özgürlükler ile sosyo-ekonomik kapasitelerindeki değişim ilişkisinin nasıl olduğunun anlaşılmasını da gerekli kılmaktadır.

1.1 Araştırmanın Konusu

Hak ve özgürlükler ile sosyo-ekonomik kapasite arasında doğrudan ve çok yönlü ilişkinin olduğu açıktır. Ancak sığınmacıların sosyal ve ekonomik olarak ev sahibi ülkeye ağır bir yük getirdiği yönünde yaygın kabulün söz konusu olduğu da bilinmektedir (S. Castles & Miller, 2008; Çetin, 2016; Taşdemir, 2017). Bu nedenle, ev sahibi ülkeler olası bir göç durumunda ya sınırlarını kapatmakta ya da kabul ettiği mülteci/sığınmacıları misafir statüsüyle geçici koruma altına almaktadır. Bunun temel sebebi, mülteci ve sığınmacıların, ev sahibi ülkeyi ‘sürekli bakım sağlayan bağışçı’, ev sahibi toplum ve devletlerin ise mülteci/sığınmacıları ‘sürekli bakıma muhtaç/işlevsiz kitleler’ olarak görmesi ve buna bağlı olarak durumun iki taraf için de sosyo-ekonomik bağlamda negatif sonuçlar doğurmasına sebep olmaktadır.

Bununla birlikte göç, siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer insani ilişkiler alanında köklü değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Bu köklü değişim sürecini, rasyonel bir gelecek perspektifiyle ve doğru bir şekilde yöneten devlet ve toplumlar göçe bağlı olarak kısa vadede ortaya çıkan sorunları orta ve uzun vadeli bir planlama dâhilinde çözebilmekte ve hatta kendi siyasal, sosyal ve ekonomik gücünü tahkim edecek bir avantaja dönüştürebilmektedir (Acemoğlu & Robinson, 2013). Mültecilik/sığınmacılık ekseninde oluşan krizi ise doğru politika ve uygulamalar eşliğinde bir fırsata dönüştürülebildiği takdirde sadece ilgili ülkenin gücünü tahkim etmesine değil, göçmenler ülke ekonomisini canlandıran, üretimin artmasına ve potansiyel büyümeye olumlu etki eden ekonomik aktörler haline gelebilmektedirler (Betts vd., 2017; Demir & Soyupek, 2015, s. 35). Çünkü göç literatürü, yeni bir hayat kurma potansiyeline sahip sığınmacıların çoğu zaman oldukça girişimci ve küresel ekonomiye bağlı olduklarını göstermektedir. Ev sahibi ülkelerin sığınmacılara temel hak ve özgürlükler sağlaması halinde, yeniden hayata başlama motivasyonu ile daha zor şartlar altında daha çok çalışma azmine sahip sığınmacıların, sosyo-ekonomik kapasitelerini pozitif yönde artırdığı görülmektedir (Betts vd., 2017; Jacobsen, 2005; Robert, 1957; van Tubergen vd., 2004).

Temel hak ve özgürlükler ise mülteci/sığınmacılar için gittikleri ülkede sığınmacı statüsünün ardından sağlık, eğitim, kalıcı ikamet, çalışma, seyahat hakkı, mülk edinimi gibi haklara ve yıllar sonra vatandaşlık hakkına erişebilmektedir. Ancak günümüzde Batı Avrupa ve ABD’de vatandaşlık statüsü en geniş kapsamlı hakları kapsamına rağmen bu statü sığınmacılar için neredeyse imkânsız hale gelmekte hatta ülkeye kabulleri de giderek daha çok engellenmektedir (Kymlicka, & Norman, 2000; Ong, 1999). Öte yandan Avrupa dışında gelişmemiş ya da gelişmekte olan birçok ülkede sığınmacılar için vatandaşlık ‘lüks’ olarak adlandırılmakta ve temel insani ihtiyaçlara ilişkin haklar tartışılmaktadır (Monforte vd., 2018; Zetter, 2015).

Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılar örneğinde ise kitlesel göçün akabinde sığınmacılara ‘Geçici Koruma’ statüsüyle ‘Geçici Koruma Kimlik Belgesi’ verilirken, nitelikli Suriyeli sığınmacılara ise ‘davet usulüyle’ istisnai vatandaşlık uygulaması başlatılmıştır. Sığınmacılık süreciyle birlikte hızlı vatandaşlık hakkının, sığınmacıların sosyo-ekonomik kapasitesi arasındaki ilişkinin nasıl geliştirdiği ise açıklanmaya muhtaçtır. Bu çalışma, vatandaşlık hakkının, sığınmacıların sosyo-ekonomik kapasitelerini nasıl etkilediğini konu almaktadır. Vatandaşlık hakkı edinen sığınmacılar için hak ve özgürlükler ile sosyo-ekonomik kapasite arasındaki ilişki hem sosyoloji hem de kalkınma/iktisat literatüründe yeni olma özelliği taşımaktadır.

1.2 Araştırmanın Problemi

Son yıllarda giderek artan küresel ölçekte kitlesel göç hareketleri, gerek yol açtığı/açabileceği sorun alanları itibarıyla gerekse sunduğu/sunabileceği fırsat ve imkânlar dolayısıyla tartışılmaktadır. Göçün en çok etkilediği alanların başında ise ekonomik ve toplumsal uyum konuları gelmektedir. Bu nedenle göç tartışmaları çoğunlukla ya ‘ekonomi’ üst başlığı altında ya da ‘insani yardım’ bakış açısıyla cereyan ettiği görülmektedir. Ekonomi tartışmalarının odak noktasını ise sığınmacılar değil, göç edilen ülkenin ekonomisi oluşturmakta; sığınmacıların ‘yük’ ya da ‘kölfe’ olduğu varsayımından hareket edilmektedir. Bu varsayımın arka planında beklenmedik kitlesel göçün kısa vadede piyasanın arz-talep dengesini bozması ve buna bağlı ekonomik-sosyal ve siyasal sorunlara sebep olması yatmaktadır. Diğer taraftan göçü ‘insani bakış’ açısıyla ele alan tartışmalar ise sığınmacılara sunulan yardım ve imkanlara odaklanmakta sığınmacıların potansiyellerini ise geri plana itmektedir (Betts vd., 2017; Huber & Stephens, 2010; Rajan & Prakash, 2012).

Oysa orta-uzun vadeli bir yapısal program eşliğinde ve rasyonel politikalar ekseninde yürütülecek çalışmalarla, göçmenlerin yük ya da külfet olmak bir yana, hedef ülkenin ekonomisi bakımından bir fırsat penceresine döneceğine dair olumlu örnekler bulunmaktadır. Örneğin, göç ile kurulan ABD, Kanada ve Avustralya orta ve uzun vadeli beyin göçü politikalarıyla kalkınma süreçlerine ivme kazandırmıştır (Acemoğlu & Robinson, 2013).

Ancak göçmenlerin, göç edilen ülkenin ekonomik öncelik ve ihtiyaçları bağlamında araçsallaştırılarak ‘nitelikli’ ve ‘niteliksiz’ şeklindeki tasnifin yanlış bir varsayıma dayalı olarak yapıldığını söylemek mümkündür. Kaldı ki, ‘nitelik’ kavramı, muhtelif ihtiyaç ve önceliklere göre değişen subjektif bir temele sahip olup diğer hak ve özgürlüklerle birlikte kendisini tam anlamıyla ortaya çıkartabilecek bir olgudur. Bu olgunun, yalnızca göç edilen ülkenin ekonomik öncelik ve tercihleri bağlamında değil, vatandaşlık statüsü kazanarak temel hak ve özgürlüklerin tamamına eriştiği varsayılan göçmenlerin bireysel ekonomik kapasitelerinde yarattığı etki açısından da incelenmesi gerekmektedir.

Mültecilerin ekonomik yaşamlarıyla ilgili öncü çalışmalara rağmen (Betts vd., 2017; Jacobson, 1997; Thomas, 1973) bu insanların piyasalarla olan etkileşimini derinlemesine anlamaya yönelik çalışmaların eksikliği görülmektedir. Suriyelilerin kitlesel göçü sonrasında, sığınmacı-ekonomi-hak ve özgürlükler ilişkisini araştıran çalışmaların büyük bir bölümü kısa vadede ortaya çıkan mevcut değişimlere problem odaklı yaklaşan ve göçün ülke ekonomisine etkisine odaklanan çalışmalardır. Sığınmacıların ekonomik yoksunlukları ile hak ve özgürlükleri arasındaki ilişki daha çok sosyal ve ekonomik uyum, entegrasyon başlıklarıyla dolaylı olarak ele alınmıştır. Bütün olarak doğrudan sığınmacının sosyo-ekonomik kapasitesi ile hak ve özgürlüklerine odaklanan çalışmaların ise kısıtlı olduğu görünmektedir.

1.3 Araştırmanın Amacı

Bu çalışma ile sığınma sürecinden sonra kısa süre içinde Türk vatandaşlığı kazanmış nitelikli Suriyelilerin, hak ve özgürlükler ile sosyo-ekonomik kapasiteleri arasındaki ilişkinin sığınmacının deneyimleriyle anlaşılması amaçlanmaktadır. Bu sayede vatandaşlık bağlamında hangi niteliklerin emek piyasasına ne şekilde katıldığı, statüleri ve hayat standartlarını nasıl değiştirdiğinin izleri sürülecektir. Böylelikle, Suriyeli Türk vatandaşlarının göç öncesi sahip olduğu dil bilme, diploma sahibi olma, mesleki tecrübe ve yetenek gibi sosyal, kültürel, ekonomik sermayelerinin, iş bulmalarına ve mevcut yaşam standartlarına nasıl etki ettiğine bakılacaktır. Ayrıca, sığınmacıların ‘istisnai vatandaşlık’ davet süreçleri hem sığınmacının hem

de kamu kurum ve kuruluşlarının bakış açılarıyla karşılaştırmalı değerlendirilecektir. Bu araştırma sığınmacılara hak ve özgürlükler bağlamında sosyo-ekonomik uyumlarına yönelik oluşturulacak politikalara ışık tutacak nitel veriler sağlayacaktır. Bu bağlamda, Suriye uyruklu Türk vatandaşlarının sosyal ve siyasal yoksunluklarını tespit edilerek insani zorlukları sürdürülebilir fırsatlara dönüştürecek mekanizmalar belirlenecek, politika yapıcılara çözüm önerileri geliştirilecektir. Suriye uyruklu Türk vatandaşlarından hareketle, vatandaşlık statüsü ile sosyo-ekonomik kapasite arasındaki ilişkiselliğin incelenmesine odaklanan bu çalışma, gerek konusu gerekse amaç ve hedefleri itibarıyla özgün bir içerik taşımakta ve mevcut literatüre yeni katkı yapmayı amaçlamaktadır. Bu yenilik, sosyo-ekonomik kapasitelerinin, vatandaşlığa geçişte rolünün incelenmesiyle ulaşılabilecek sonuçları ve buna dayalı olarak geliştirilecek modeli içermektedir.

1.4 Araştırmanın Sorusu

Bu çalışmada, Suriye'deki savaş nedeniyle 2011'den sonra Türkiye'ye zorunlu olarak sığınmış ve 2016'dan itibaren 'istisnai vatandaşlık' düzenlemesiyle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık statüsünü elde etmiş Suriyelilerin vatandaşlığa geçiş sürecinde sosyo-ekonomik kapasitenin rolü incelenmektedir. Çalışma kapsamında, "Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların vatandaşlığa geçişle birlikte elde ettikleri hak ve özgürlüklerin, sosyo-ekonomik kapasitelerini nasıl etkilemektedir?" sorusuna cevap aranacaktır.

Araştırmanın alt hedeflerini ise aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

- Türk vatandaşlığına seçilen Suriyelilerin profilleri (yaş, cinsiyet, meslek, eğitim/beceri) nelerdir?
- Türk vatandaşlığı alan Suriyelilerin Türkiye'yi geliş ve daha sonra kalışlarını etkileyen sebepler nelerdir?
- Suriyelilerin Türk vatandaşlığına bakışı nasıldır?
- Türk vatandaşlığı Suriyelilere ne tür kolaylıklar ve zorluklar getirmektedir?
- Türk vatandaşı olan Suriyelilerin gelecek beklentileri nelerdir?

1.5 Araştırmanın Önemi

Çalışmanın önemi şu üç noktadan değerlendirmek gerekir. Birincisi; göç, ekonomi ve vatandaşlık ilişkisini inceleyen çalışmaların çoğu ev sahibi ülke ekonomisi ve devletin vatandaşlığa bakış açısını merkeze alarak sonuçlarını değerlendirmektedir ve bu konularda göçmenin kendisini merkeze alan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu araştırma ise göç, ekonomi ve vatandaşlık ilişkisine göçmenin bakış açısıyla vatandaşlık ve refah düzeyi arasındaki ilişkiye odaklanmış ve bunu yaparken aynı konuya devlet kurumları, yerel yetkililer ve sivil toplum kuruluşlarının bakışını da ekleyerek bütün olarak ele almıştır.

İkinci nokta göç ve vatandaşlık ilişkisi ampirik çalışmalarda ve birçok kamu politikalarında etnik merkezli Avrupa bakış açısıyla ele alınmış, Türkiye gibi yeni göç çekim merkezine dönüşen gelişmekte olan ülkelerin durumu bilimsel çalışmalarda yeterince yer edinememiştir.

Üçüncü nokta ise bu araştırma Suriyeli sığınmacıları değil vatandaş olmuş nitelikli Suriyeleri kapsamaktadır. Ancak söz konusu sürecin çok yeni olmasından dolayı bu gruba ilişkin literatürde veri ve bilgi eksikliğine bağlı ‘bilinmezlik hali’ bu araştırmadaki bulgularla kısmen giderilmiştir. Söz konusu bulgular, araştırmanın yapıldığı dönemin koşullarına özgü sonuçları yansıtmakta olup, farklı zamanlarda farklı kişilerle yapılacak görüşmelerin daha değişik sonuçlar doğurması beklenebilir. Nitekim çalışmanın devam ettiği süreç boyunca vatandaşlık verilen Suriyelilerin sayısı sürekli artmıştır. Aynı şekilde katılımcıların da mesleki statüsü, yaşam standartları ve olaylara bakış açılarının değiştiği ya da değişebileceğinin göz önüne alınması ve elde edilen bulguların belirli bir ihtiyat payı ile değerlendirilmesi gerekir. Çalışmanın önemi bu açıdan dikkate alınmalıdır.

1.6 Araştırmanın Planı

Bu araştırma yedi bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın konusu, sorusu, amacı, önemi, genel çerçevesi ve yöntemi kısaca özetlenmektedir. Yapılan araştırmanın literatüre olan katkısına da bu bölümde işaret edilmiştir.

“Kuramsal Çerçeve” başlıklı ikinci bölümde ise araştırmanın sorusunu oluşturan hak ve özgürlükler ile göçmenlerin sosyo-ekonomik kapasiteleri arasındaki ilişkiyi incelemeye geçmeden önce konunun kuramsal çerçevesi ele alınmaktadır. Temel hak ve özgürlükleri ile toplumsal kalkınma arasındaki ilişki, göçmenler için vatandaşlık bağlamında ele alınmıştır.

Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı ile Pieer Bourdieu'nun sosyo-kültürel sermaye yaklaşımı araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturmuştur. Bu kapsamda temel hak ve özgürlükler, vatandaşlık, göç, ulusötesi vatandaşlık, entegrasyon, kalkınma, kapasite, nitelik/niteliksizleştirme, sosyo-kültürel sermaye kavramları açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, kuramsal çerçeveye dayanak olan kavramlara ilişkin “literatür” taraması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, öncelikle göç süreçlerine bağlı olarak dünyada sığınmacıların, hak, özgürlük ve vatandaşlık süreçleri ile Türkiye'nin sığınmacılara yönelik vatandaşlık süreçlerine ilişkin çalışmalar incelenmiştir. Aynı bölümde, göç ve ekonomi ilişkisinin literatür taraması yapılarak, göçmenlerin/sığınmacıların ekonomiye ve kalkınmaya etkileri ile göç sonrası göçmenin ekonomik kapasitesine ilişkin araştırmalar Suriyeliler özelinde irdelenmiştir.

“Türkiye’deki Suriyelilerin Sığınmacılıktan Vatandaşlığa Geçiş Süreci” başlıklı dördüncü bölümde, Türkiye'nin göç tarihi ve yabancılar için uygulanan göç politikaları özetlenerek, Suriyeli sığınmacılara yönelik uygulanan politikalar ele alınmıştır. Suriyeli sığınmacıların Türkiye'nin göç politikasını nasıl değiştirdiğine ilişkin hukuksal izdüşümlere dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda, Suriyeli sığınmacıların göç süreçleri, demografik özellikleri, sosyo-ekonomik sermayeleri ve sığınmacılara sunulan hak ve özgürlükler, sosyo-ekonomik haklar bağlamında irdelenmiştir.

Beşinci bölümde, araştırmanın yöntemi üzerinde durulmuştur. Araştırmanın deseni sunulduktan sonra, evren ve örneklem yer almıştır. Araştırmanın sorusu, veri toplama ve analizi tartışılmış ve araştırmacının rolü üzerinde durulmuştur. Son olarak, araştırmanın sınırlılıkları, etik konular ile güvenilirliği ele alınmıştır.

Altınca bölümde, ampirik araştırma sonucunda odak grubu çalışması ve elde edilen ‘analiz ve bulgular’ beş ayrı alt başlık altında gruplandırılmıştır. Görüşmecilerin demografisi ve yaşam öyküsü, göç ve sığınmacılık süreçleri, vatandaşlığın getirdiği zorluk ve kolaylıklar, vatandaşlık hakkının sosyo-ekonomik kapasiteye etkisi ve son olarak gelecek beklentileri bulgulanmıştır.

Son bölümde ise bu araştırma sonucunda ortaya çıkan temel bulgular ışığında sonuçlar ve öneriler dile getirmiş ve bu sonuçlar izdüşümünde muhtemel gelecek senaryoları tartışılarak araştırma tamamlanmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, doğal döngünün merkezindeki insanın temel hak ve özgürlükleri ile toplumsal kalkınma arasındaki ilişki, göçmenler için vatandaşlık bağlamında ele alınmıştır. Bu bağlamda, Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı ile Bourdieu'nun sosyo-kültürel sermaye yaklaşımı araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturmuştur. Bu kapsamda temel hak ve özgürlükler, vatandaşlık, göç, ulusötesi vatandaşlık, entegrasyon, kalkınma, kapasite, nitelik, sosyo-kültürel sermaye kavramları açıklanmıştır.

2.1 Temel Hak ve Özgürlükler: Vatandaşlık

Hak ve özgürlük kavramları, yalnızca insanın ontolojik niteliklerine atıfta bulunan veya bu nitelikleri tanımlayan soyut kategoriler değil; aynı zamanda geçmişten günümüze dek süregelen tüm iktidar mücadelelerinin temelini oluşturan, bireysel ve kolektif çabalara kaynaklık teşkil eden somut referanslardır. Bütün dinlerin, yasal-hukuki belgelerin ve insan hakları öğretilerinin esas mottosu olan bu kavramlar, insanın saygın ve emin şekilde yaşamak için ihtiyaç duyduğu güvencenin etik temeli ve dahası devletlerin de varlık nedenidir.

Günümüzde, insan doğasının evrensel niteliğini oluşturan ve her insanın bireysel varlığına yapışık olan devredilemez ve vazgeçilemez nitelikteki bu hak ve özgürlüklerin, salt soyut içerikler olmaktan çıkarak tüm yaşam alanlarını ve insanlık ailesinin bütün üyelerini içerecek şekilde var olması yönünde en azından normatif düzeyde geçerli olan bir küresel uzlaşıdan söz etmek mümkündür. Başta İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi olmak üzere, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi ve Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası belgeler, söz konusu uzlaşının küresel düzeyde geçerli olan hukuksal ifadesini oluşturmaktadır.

Hak ve özgürlüklerin soyut niteliklerini somut ve uygulanabilir hukuksal ilkelere dönüştürmeyi amaç edinen bu sözleşmelerin tamamı, 'insanlık onurunu' korumaya ve doğal hukukun bireye sağladığı temel hak ve özgürlükleri devlet aygıtına karşı ve yine devlet eliyle

güvence altına almaya dönük bir içerik taşımaktadır. Nitekim İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin birinci maddesinde, bütün insanların özgür olarak doğduğu, onur ve haklar bakımından eşit oldukları kayıt altına alınmakta; ikinci maddesinde ise beyannamenin içerdiği hak ve özgürlüklerin herhangi bir ayırım gözetilmeksizin herkes için geçerli olduğu belirtilmektedir.¹ (*İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*, 1948)

Bireylerin doğal hukuktan kaynaklanan temel hak ve özgürlüklerinin evrenselliğine atıfta bulunan ve herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmaksızın her yerde, her zaman ve herkes için geçerli olması gerektiğine vurgu yapan bu maddelerin içeriği, kadim insanlık tarihine koşut bir şekilde işleyen ve tebaadan vatandaşa doğru evrilen toplumsal, siyasal ve kültürel mücadeleler tarihinin sonucunda şekillenmiştir. Bu yönüyle bakıldığında, söz konusu hak ve özgürlüklerin, belirli bir zaman ve mekân içinde değil, insanlığın ortak tarihi bağlamında ve tüm ulus ve medeniyetlerin katkısıyla geliştiğini ve günümüzdeki standartlarına kavuştuğunu söylemek mümkündür.

Modern dönemde kavramsallaşmış olan hak ve özgürlüklerin insanlık tarihiyle yaşıt olan bu zengin geçmişinde bilinen en eski yazılı belge, milattan önce 18. yüzyılda yaşamış olan Babil Kralı Hammurabi Kanunları ile adil yargılama hakkı ve mülkiyet hakkının korunmasıyla gündeme gelmiştir (Mebrure, 1965). Modern insan hakları söyleminin içeriğini oluşturan temel hak ve özgürlükler ile bireyin devlet karşısındaki konumunu belirleyen vatandaşlık kavramlarının tarihte ilk kez Antik Yunan uygarlığını oluşturan site devletlerinde yoğun bir şekilde tartışıldığı genel olarak kabul görmektedir.

Antik Yunan site devletlerinde geçerli olan vatandaşlık kavramı, vatandaşlık statüsünü haiz insanların belirlenmesi açısından ayrımcı, bu statüyle kazanılan hak ve özgürlüklerin kullanılması bakımından ise katılımcı bir karakter taşımaktadır. Site devletlerindeki vatandaşlık kavramı, toplumun tüm üyelerinin değil, yalnızca özgür ve yetişkin erkeklerden oluşan ayrıcalıklı bir kesiminin sahip olabildiği bir statüye göndermede bulunmaktadır. Kadınları, köleleri ve yabancıları dışarıda bırakan ve yalnızca varlıklı yetişkin erkeklere hasredilen bu statünün ayrımcı bir karakter taşıdığı açıktır. Ancak vatandaşlık hakkına sahip olanlar bakımından da eşit ölçüde bir katılımcılığı esas almaktadır. Muhtelif hak ve özgürlüklere sahip olan vatandaşlar, tüm siyasal karar alma ve icra süreçlerine katılabilmekte ve site devletinin yönetiminde pay sahibi olabilmektedir (Erdem, 2012, s. 51).

Roma'nın krallık, cumhuriyet ve imparatorluk dönemleri olarak tasnif edilebilecek yüzyıllar boyunca vatandaşlık kavramı değişik aşamalardan geçmiştir. Tanım, uygulama ve

¹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin Türkçe tam metni için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, Erişim 25.10.2019.

işlevleri itibarıyla farklılaşan vatandaşlık kurumu, ilk etapta kamusal yararın üstünlüğünü esas alan bir erdem olarak betimlenmekte ve bu erdemi taşımanın koşulları da erkek, aile reisi ve Romalı olmak gibi niteliklerle sınırlandırılmaktadır (Göze, 1995, s. 65). Fakat zaman içinde ve özellikle Cumhuriyet döneminde vatandaş olanlarla vatandaş olmayanlar arasındaki ayrımın büyük oranda giderildiği, imparatorluğun sonlarına doğru ise devletin sınırları içerisinde yaşayan herkese Roma vatandaşı olma hakkının tanındığı gözlenmektedir (Erdem, 2012, s. 51). Vatandaşlık kavramının Roma İmparatorluğu'nun uzun tarihsel geçmişi boyunca geçirdiği dönüşüm onun kuramsal ve uygulama boyutlarının gelişmesine büyük katkı sağlamış, özellikle kamu hukuku ve özel hukuk bağlamında neşet eden ve günümüzdeki uygulamalara da yansıyan muhtelif siyasal, ekonomik ve medeni hakların temelini oluşturmuştur (Topuzkanamış, 2012, s. 34).

Antik Yunan ve Roma deneyiminin ardından vatandaşlık kavramı belirli bir süre için önemini yitireceği ve yerini tebaaya bırakacağı bir evreye girmiştir. Feodalite ile karakterize edilen Orta Çağ'ın dinsel temelli dünya tasavvuru içinde devlet ve birey, Tanrısal irade ile temsil edilen aşkın bir gücün dolayımında ele alınmış; birey, sahip olduğu haklardan çok, yerine getirmekle mükellef olduğu yükümlülükler ekseninde devlete karşı konumlandırılmıştır. Bu da, belirli haklara sahip olan vatandaşın devlete karşı sorumlulukları bulunan uyrukluğa ya da tebaaya doğru bir geçişin yaşanmasına neden olmuştur. Ancak özellikle geç Orta Çağ dönemiyle birlikte başlayan ve sonrasında Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte hız kazanarak tüm yaşam alanlarını köklü bir şekilde etkileyen gelişmelerin bir sonucu olarak, merkezinde kilisenin yer aldığı aşkın dünya tasavvuru aşınmaya, birey ve devlet kavramlarına yüklenen anlam ve işlevler değişmeye başlamıştır. Feodalizmden kapitalizme geçiş döneminin de ilk evresini oluşturan bu sürecin sonucunda mutlak monarşiler ortaya çıkmış ve devlet, bireyin/toplumun dışında ya da karşısında değil, tam aksine temsil ettiği iktidarın birincil etkisi ve aracısı olacak şekilde onun üzerinden konumlandırılmıştır (Aksoy & Arslantaş, 2009, ss. 12-13).

Devlet ile toplumun iki ayrı varlık kategorisi olarak ayrıldığı bu dönem, paradoksal bir şekilde modern vatandaşlığın ilk nüvelerinin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Buradaki paradoksallık, bireylerin bir değer olarak değil de, tebaa olarak ve adeta 'hiçbir şeymişçesine' devlet karşısında eşitlenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, her ne kadar katılım, kamusalılık ve cumhuriyetçilik gibi vatandaşlığa ait değerleri yok etmiş olsa da, modern vatandaşlığa doğru giden süreçte, liberal vatandaşlık geleneğinin ön koşullarından birini oluşturan devlet-toplum ayrışmasının gerçekleşmesini sağlamıştır (Güngör, 2017, s. 444).

İnsan hak ve özgürlükleri ekseninde yaşanan bütün bu gelişmeler, insan hakları literatürü kapsamında üretilen müktesebata büyük bir katkı sağlamış olmakla birlikte, modern insan hakları öğretisinin 17'inci yüzyılda İngiltere'de atıldığı yönünde yaygın bir kabul bulunmaktadır. Tarihteki ilk özgürlük fermanı olarak nitelendirilen ve kişi güvenliği ile mülkiyet hakkı hususunda krala karşı hukuksal bir koruma sağlayan 1215 tarihli Magna Carta'nın kabulüyle başlayan bu süreç, Kıta Avrupası genelinde yaşanan Rönesans ve Reform hareketlerinin muhtelif alanlarda yarattığı sonuçlarla birlikte, 17. yüzyıl İngiltere'sinde cereyan eden gelişmelere kaynaklık teşkil etmiştir. Bu dönemde, İngiliz İnsan Hakları Bildirgesi (Bill of Rights) ile kralın mutlak otoritesi ciddi anlamda sınırlandırılmış ve yönetim erki büyük ölçüde lordlar ve avam kamaralarının oluşturduğu parlamentoya devredilmiştir (Anar, 2000, s. 39).

Çağdaş nitelikteki temel hak ve özgürlükleri içeren bu bildirgelerin felsefi arka planını siyasal liberalizme özgü ilke ve değerler oluşturmaktadır. Söz konusu ilke ve değerler, büyük oranda Hobbes, Locke ve Rousseau gibi toplumsal sözleşmecî düşünürlerin ve genel olarak da Aydınlanma felsefesinin etkisiyle gelişen liberal düşünce ve değerler sistemi 1789 Fransız Devrimi'ne esin kaynağı olmuş ve dahası devrim sonrasındaki siyasal ve toplumsal yapılanmanın da ana belirleyicisi haline gelmiştir. Ulus devlet, ulusal egemenlik, genel irade, eşitlik ve özgürlük gibi kavram ve ilkelerin ön plana çıkmaya başladığı bu dönem, aynı zamanda modern vatandaşlığa ilişkin yaklaşımın da şekillenmesini sağlamıştır. Bireyin devletle olan münasebetini hukuksal bir aidiyet ilişkisi temelinde ele alan ve modern liberal vatandaşlık anlayışına denk düşen bu yaklaşım, belirli bir siyasal egemenlik alanının içinde yaşayan herkesi koşulsuz bir eşitlikle vatandaş olarak addetmektedir (Özkazanç, 2009, s. 252).

Locke'un yanı sıra, aralarında Immanuel Kant, David Hume ve John Stuart Mill gibi çok sayıda filozofun da bulunduğu 18. yüzyıl Aydınlanmacılarının katkı ve eleştirileriyle gelişen liberal düşünce ve değerler sistemi, sayesinde günümüzdeki ulusal/bölgesel ve uluslararası nitelikteki modern insan hakları söylemi ve vatandaşlık kavramının kuramsal temelleri atılmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunca hazırlanan ve 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile birlikte, insan hak ve özgürlüklerine ilişkin modern söylem evrensel düzeyde geçerli ve bağlayıcı olan bir referans değer haline gelmiştir.

Bu kapsamda insan hakları öğretisinin kaynağı olarak kabul edilen liberalizmi, klasik anlamıyla, 'özgürlükçü sosyal, siyasal ve ekonomik sistem ya da doktrin' olarak tanımlamak mümkündür. Yayla'nın da (2000, s. 158), ifade ettiği üzere liberalizmin günümüze kadar olan gelişme sürecindeki en temel talebi, özgürlüğün tüm yönleriyle kazanılması ve korunması

olmuştur. Liberalizm, özgürlüğün yanı sıra, birey/bireycilik, kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi ile sınırlı devlet unsurlarını da eşit ölçüde benimsemektedir (Yayla, 1998, ss. 139-140). Özgürlük ve bireycilik liberalizmin iki temel dayanağıdır. Bireyi sınırlayan ya da onun gelişmesine engel olan toplum ve devlet kaynaklı her türlü baskıyı reddeden liberalizm Çetin H (2001, s. 219), devletin varlık nedenini bireyin hak ve özgürlüklerini korumakla sınırlı tutmakta; bireyin özgürlüğünün ancak başka bireylerin özgürlüğünün sınırlarına ulaştığında sona erdiğini/erebileceğini savunmaktadır.

Günümüzde bireye özgü hak ve özgürlüklerin muhtevası oldukça geniş bir alanı kapsamakla birlikte, diğerlerinin de temelini ve varlık nedenini oluşturması bakımından öne çıkan üç ana haktan söz etmek mümkündür. Bunlar sırasıyla yaşam hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı ile mülkiyet hakkıdır. Söz konusu haklar, bireyin salt insan olmakla elde ettiği ve hiçbir aşkın amaç uğruna feda ve ihlal edilemeyecek olan ontolojik nitelikli haklardır. Liberal perspektifle söylendiğinde, siyasal kurumların ve hukuksal düzenlemelerin temel gayesi, insan varlığına yapışık olan bu hakları korumak ve bu hakların özgürce kullanılabilmesi ve gelişmesi için gerekli ortamı hazırlamaktır (Çaha, 1999, s. 40). Çünkü bu haklar, her ne kadar insan varlığına yapışık bir nitelikte olsalar da, hiçbir bireyin bu haklardan tek başına istifade etme imkânı ve gücü bulunmamaktadır. Bireyin doğal halde sahip olduğu bu hakların varlığı, örgütlü bir siyasal ve toplumsal yaşam alanı içinde de aynı şekilde muhafaza edilmekte ve hiçbir gerekçe ile bu haklardan vazgeçilmesi ya da bu hakların devredilmesi söz konusu olmamaktadır. İnsan hakları söyleminin felsefi zeminini de, insanın doğal halde sahip olduğu ve örgütlü bir toplumun üyesi olduğu andan itibaren de devretmediği bu temel haklar ile bu hakların özgürce kullanımı oluşturmaktadır (Karagöz, 2002, s. 273).

Hak ve özgürlük kavramlarının adeta ikiz kavramlar gibi sürekli olarak bir arada kullanılması basit bir tercihten ya da alışkanlıktan kaynaklanmamaktadır. Zira hak kavramı, bir şeyi yapma ya da birşeyi yapmayı isteme yetkisi olarak tanımlanabilecekken Güriz(1992, s. 46),özgürlük, insanların bütün haklarının karşılıklı olduğu ve hiç kimsenin yekdiğerine üstün olmadığı bir durumu simgelemektedir (Locke, 1960, s. 118). Bu tanımların da ortaya koyduğu üzere, hak ve özgürlük kavramlarının eşzamanlı olarak kullanılması, söz konusu hak ve özgürlüklerin tüm sonuçlarıyla görünür olmasını sağlamak bakımından bir zorunluluktur. Sahip olunan bir hakkın kullanım alanını ve sınırını belirleyen şey, bireyin sahip olduğu özgürlüktür. Özgürlük imkânından mahrum edilmiş bir bireyin sahip olduğu hakların gerçekte hiçbir karşılığı olmayacağı gibi, haklarından yoksun bırakılmış bir bireyin elde ettiği özgürlüğün de gerçek hayatta hiçbir bir değeri bulunmayacaktır. Dolayısıyla hak ve özgürlük kavramlarının birlikte/eşzamanlı olarak kullanılması büyük bir önem taşımaktadır.

Hak ve özgürlüklerin birlikte/eşzamanlı olarak ve özgürce kullanılmasını sağlayacak ve bunları güvence altına alacak merci ise devlettir. Devletin misyonu, eşitliği herkes için eşit ölçüde geçerli olan bir ilke olarak inşa etmek ve savunmaktır. Buradaki eşitlik vurgusu, hayatın olağan akışı içinde oluşan mal ve fırsat eşitsizliklerinin önlenmesine atfen değil; devletin, vatandaşlar arasındaki tercih farklılıklarını hiyerarşik bir ilişkiye tabi tutmaması ve tarafsız kalması gerektiğine işaretle kullanılmaktadır (Donnelly vd., 1995, s. 81).

Bu kapsamda vatandaşlık kavramı en genel ifadeyle bireyin siyasal ve toplumsal bir organizasyon ile kurduğu hukuksal aidiyet ilişkisi temelinde sahip olduğu haklar ve yükümlülüklerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde farklı toplumsal ve iktisadi gelişmelere bağlı olarak farklı aşamalardan geçen vatandaşlık kavramı, bireyin sahip olduğu bu hak ve yükümlülüklerin neler olduğu, nasıl tanımlanacağı, kimleri içereceği, kimleri dışlayacağı, hangi nitelikleri esas alacağı, sınırlarının neler olacağı soruları ulusal, bölgesel, küresel düzeyde reel-politik gelişmelere göre sürekli yeniden şekillenmektedir.

Vatandaşlığı eşit haklar düzleminde ve bireyci bir bakış açısıyla ele alan liberal kuram ile buna bir tepki olarak doğan ve toplumu bireye önceleyen bir yönelime sahip olan cumhuriyetçi kuram arasında yoğunlaşan bu tartışmaların, 20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte değişen yeni üretim biçimleriyle daha özgün kavramlar eşliğinde devam ettiği görülmektedir. Burada söz konusu tartışmaları öncelemesi ve temellendirmesi bakımından öne çıkan ve liberal demokratik sistem ile kapitalizm ve dolayısıyla da toplumsal iktidar arasındaki ilişkiselliği farklı şekillerde analiz etmeye çalışan iki isimden ayrıca bahsetmek gerekmektedir.

Bu isimlerden birincisi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen refah kapitalizmi ile eşitlik idealine dayalı demokrasi düşüncesi arasındaki uzlaşma arayışının temsilcisi olarak görülebilecek olan T.H. Marshall'dır. Marshall, refah devletiyle birlikte yetkin bir niteliğe kavuştuğunu iddia ettiği vatandaşlık kurumunun, eşitlik ilkesini, kapitalizmin yol açtığı toplumsal eşitsizlikler karşısında somutlaştırdığını belirtmektedir. Vatandaşlığın belirli bir topluluğa üyelikle ilgili olduğunu ve bu topluluğun üyelerinin hepsini haklar ve yükümlülükler düzleminde eşitlediğini savunan Marshall, kurumsal yapıları ve tarihleri birbirinden farklı olan üç ayrı haktan bahsetmektedir. Bunlar vatandaşlığın değişik boyutlarını oluşturan medeni haklar, siyasal haklar ve toplumsal haklardır. Vatandaşlığın kişisel boyutunu oluşturan medeni haklar, kişi haklarını içermekte ve hukuk devletinin kurumlarında somutlaşmaktadır. Siyasal haklar, katılımcılığı sağlayan temsili kurumlar aracılığıyla görünür hale gelmekte ve vatandaşlığın siyasal boyutunu oluşturmaktadır. Toplumsal boyuta atfen dile getirilen haklar ise, 20. yüzyılın refah devletinde gelişen sosyal haklara erişimi içermekte ve sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim gibi alanlarda kendisini göstermektedir (Özkazanç, 2009, ss. 253-254).

Eşitlik, bütünleşme ve topluluk aidiyetine yaptığı güçlü vurgular nedeniyle eleştirilere maruz kalan Marshall'ın görüşlerine karşı çıkanların başında ise, vatandaşlığı ileri sanayi ülkelerindeki sınıf mücadelelerini dizginleme aracı olarak tanımlayan M. Mann gelmektedir. Vatandaşlık ile toplumsal iktidar arasındaki ilişkiselliği analiz eden Mann, İngiltere modeli üzerinden evrensel değerlendirmeler yapan Marshall'ın diğer modelleri ihmal ettiğine vurgu yapmakta; liberal ve reformist karakterdeki İngiltere modelinin dışarıda bıraktığı daha farklı stratejilerin varlığından bahsetmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin kişisel ve siyasal hakları tanıyan ama sosyal hakları tanımayan daha liberal bir çizgiyi temsil ettiğini vurgulayan Mann, Almanya ve Avusturya'da ise kişisel ve siyasal hakların reddedildiğini ve sosyal hakların tepeden tanınması yoluyla otoriter ve korporatist bir böl-yönet taktiği izlendiğini; Fransa, İtalya ve İspanya gibi ülkelerdeyse vatandaşlığın sürekli olarak cumhuriyetçiler ile monarşistler arasındaki çatışmaların tehdidi altında kaldığını belirtmektedir. Mann'ın analizleri, Marshall'ın vatandaşlık tarihi bağlamında ihmal ettiği ya da yok saydığı karmaşık yönleri dikkat çekmesi bakımından önem taşımakla birlikte; modern vatandaşlığın ve eşitlik ilkesinin dinamik karakterini göz ardı etmektedir. Bu durum, Mann'ın vatandaşlık kurumunu toplumsal mücadeleler ekseninde değil de, egemenlerin uzun erimli stratejik çıkarlarını öne çıkararak incelemesinden kaynaklanmaktadır (Özkazanç, 2009, ss. 254-255).

Bu kapsamda vatandaşlık birey ile devlet arasındaki ilişkiyi temsil etmektedir. Yasal bir statü olan vatandaşlık aynı zamanda bir kimliktir. Bu nedenle objektif ve subjektif iki boyutu bulunmaktadır. Objektif boyutu, devletin üyesi olan bireylere atfettiği belirli hakları ve sorumlulukları ifade ederken, subjektif boyut sadakat ve aidiyet hissini de içermektedir. Ancak, bir vatandaşın hakları ve görevlerinin olması onun vatandaşı olduğu ülkeye aidiyet hissini ya da sadakatinin teminatı değildir (Postero, 2007, s. 45). Diğer taraftan vatandaşlık statüsü aynı zamanda biz ve diğerleri/öteki ikilemini de ortaya çıkarmıştır. Bu vasıtasıyla yerli halk kendi iktidarını kurmakta ya da yeniden üretmektedir (Hall & Solo, 1998). Burada devreye giren öteki, vatandaş olmayan, göç eden, göçmen ve tüm yabancıları kapsamaktadır.

Toplumsal mücadele alanlarının farklılaştığı ve tüm yaşam alanlarının bireysel kimliklerin çoğulculuğunu içerecek şekilde heterojen bir niteliğe kavuştuğu günümüz dünyasında ise vatandaşlık kavramına ilişkin tartışmaların çok daha geniş bir çerçeveye yayıldığı ve ulus devletin sınırlarını aşan bir düzlemde değerlendirildiği gözlenmektedir.

Bu değerlendirme kapsamında, vatandaşlığın ulusal siyasal toplulukların sınırları dâhilinde değil de, bölgesel ya da toplumsal bazlı olarak belirlenmiş siyasal toplulukların mensuplarını ve hatta yeryüzündeki tüm insanları içerecek şekilde tanımlanmasını öneren yeni yaklaşımların geliştirildiği görülmektedir. Vatandaşlığın ulusal sınırları esas alan geleneksel

anlamından farklı olarak ve daha kapsamlı bir ölçekte tanımlanması gerektiğine vurgu yapan bölgesel vatandaşlık, Avrupa vatandaşlığı, ulusötesi vatandaşlık, kozmopolitan vatandaşlık, dünya vatandaşlığı, küresel vatandaşlık ve ekolojik vatandaşlık şeklindeki kavramsallaştırmaları söz konusu yaklaşımlara örnek olarak vermek mümkündür. Ulus devlet nosyonu içinde ve siyasal sınırlara göre belirlenmiş geleneksel vatandaşlık tanımını eleştiren bu yaklaşımlara ek olarak, bireysel kimliklerin çoğulculuğunu esas alan ve kamusal alanın da bu çoğulculuk ekseninde oluşturulması gerektiğini savunan çokkültürlü vatandaşlık, farklılaştırılmış vatandaşlık, radikal demokratik vatandaşlık ve feminist vatandaşlık kavramları altında geliştirilmiş öneriler de söz konusudur (Yeğen, 2005, ss. 72-73).

Kısaca toparlamak gerekirse, siyasal liberalizme özgü bakış açısında temel hak ve özgürlüklerin kaynağı bizatihi insanın kendi doğasından kaynaklanmaktadır. Kişinin doğal halde sahip olduğu bu hak ve özgürlükler, örgütlü bir siyasal ve toplumsal organizasyonun içine girdiği andan itibaren de varlığını korumakta ve devletin tüm tercihler karşısındaki eşit ve tarafsız duruşuyla güvence altına alınmaktadır. Güvence altına alınan bu hakların en önemlileri yaşam hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı ile mülkiyet hakkıdır. Bu haklar, aynı zamanda diğer hakların da varlık nedenini oluşturmaktadır. Bireyin bu haklara sahip olması kadar, onları özgürce ve kendi tercihleri uyarınca kullanabilmesi de büyük bir önem taşımaktadır. Zira bir hakkı ortaya çıkaran yegâne unsur onun bir hak olarak kabul edilmesi değil, aynı zamanda bu hakkın tüm sonuçlarıyla görünür olmasını sağlayacak özgürlük ortamının oluşturulmasıdır. Hak ve özgürlük arasındaki bu vazgeçilemez ilişkinin, yalnızca belirli alanlarla sınırlandırılmayacağı ve tüm temel haklar bağlamında eşit ölçüde geçerli olmaktadır. Vatandaşlık hakkını ise, bu hak kategorileri arasında ayrı bir yere koymak gerekmektedir. Bireye devletin karşısında bir statü veren bu hak, ekonomik, sosyal, kültürel ve medeni hakların tam anlamıyla kullanılabilmesinin de önsel şartını oluşturmaktadır. Böylelikle bu hak kişiye belirli bir statü ile bu statü içinde tanımlanmış bir hareket özgürlüğü sunmaktadır. Ancak tanınan bu vatandaşlık hakkı ya da statüsü, ilgili kişi, vatandaşlıktan kaynaklanan tüm hak ve özgürlükleri diğerleriyle eşit şekilde kullanma imkânına kavuşturulmadığı sürece, bir anlam ifade etmeyecektir. Ancak vatandaşlık kavramı aynı zamanda vatandaş olmayan yabancı yani göçmen kavramını da ortaya çıkarmıştır. Roma'dakine benzer sadece seçilmiş erkeklere verilen vatandaşlık hakkı, günümüzde ise ulus-devletin doğal, doğuştan üyesi olanlara verilmiştir. Ancak bu hak ülkeye sonradan gelenler için sınırlandırılmış hak ve özgürlükler sürecine evrilmiştir. Özellikle kitlesel göçlerin etkisiyle vatandaşlık, ulusötesi, ulus-sonrası, yarı vatandaş, küresel vatandaş gibi tanımlarla değişim sürecini devam ettirmektedir.

2.2 Göçmen ve Ulusötesi Vatandaş

İnsanın daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak için insanlık tarihi boyunca yaptığı mekânsal hareketlilikler temel hak ve özgürlükler bölümünde yer verilen 18 ve 19'uncu yüzyıldaki toplumsal ve iktisadi alandaki değişikliklerle tanımını değiştirmiştir. Ulus-Devlet anlayışı ile sınırları mutlaklaştırılan ve vatandaşlık belgesiyle de üyeleri kimliklendirilen yeni devletler için tüm mekânsal insan hareketliliği göç olarak tanımlanmıştır (Kaygalak, 2009, s. 9). Göçün sebepleri, göç edilen ülke, göç edenlerin kimlikleri, nitelikleri, göç ettikleri yer göç edenin tanımı, göç ediş şeklini de değiştirmiştir. Bu kapsamda göç; iç göç, uluslararası göç, isteğe bağlı göç, zoraki göç, geçici göç, kalıcı göç, kitlesel göç, bireysel göç, mevsimlik göç ve sezonluk göç beyin göçü, işçi göçü, yasal göç yasadışı göç gibi birçok başlığa ayrılmaktadır (Vatandaş, 2016, s. 3). Göç eden kişi ise göçmen olarak genellenmesine rağmen mevcut koşulları ve yasal statülerine bağlı olarak, yabancı, mülteci, sığınmacı, kaçak, misafir, geçici koruma, gibi ifadelerle adlandırılmaktadır (Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü, 2009, s. 16). Daha iyi yaşam ve ekonomik gerekçelerle yapılan göç 'gönüllü göç' diye nitelendirilirken, hayatta kalmak ve güvenlik gerekçesiyle yapılan ise 'zorunlu göç' olarak tanımlanmaktadır.

Göç hareketleri insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. İnsanlar yaşamları süresince çeşitli nedenlerle bulundukları yerden başka bölgelere göç etmiş veya göç etmeye zorunlu bırakılmışlardır. Tarihsel süreçte kavimler göçü gibi bilinen kitlesel birçok göç hareketi modern anlamda Amerika kıtasının keşfedilmesinden sonra ekonomik sorunlara bağlı yaşam mücadelesi için Avrupa'dan kitlesel göç hareketlerine dönüşmüştür (Mutluer 2003, s. 30). (Toksöz, 2006, s. 11) göre ise, 16'ncı yüzyılda yeni keşfedilen bölgelerden Batı Avrupa'ya köle ticareti de kitlesel göçün başka bir formudur. 19'uncu yüzyılda ise sanayileşme ile ekonomik sebeplere bağlı göç tetiklenmiştir. Gelişmiş ülkelerin sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan ucuz işgücüne olan ihtiyacı az gelişmiş sömürü ülkelerinden sağlanmıştır (Öztürk, 2011, s. 6).

Sınır ötesi insan hareketleri, her dönemde devletleri ve toplumları şekillendiren bir olgu olsa da, özellikle 20'nci yüzyılın sonunda değişmekte olan siyasal sistemler ve dönüşen toplumsal düzenle birlikte etkisi daha hissedilir olmuştur. Çünkü, ekonomik ve sosyal sonuçları, yerel ve uluslararası politikaları küresel çapta etkilemektedir. Yani uluslararası göç, toplumsal dönüşümün en önemli belirleyicilerinden biri olmuştur (Castles & Miller, 2008, s. 5).

Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra savaş, çatışma ortamlarından hayatta kalmak için kaçanlar ve daha iyi yaşam şartlarına ulaşmak için yerlerinden olan milyonlarca insanın kitlesel göçleri göç ettikleri ülkelerde temel insan haklarından mahrumiyet sorununu gündeme getirmiştir. Sığınmacılar için temel insan haklarının korunması bağlamında Birleşmiş Milletler uluslararası bir sözleşme ile göçmen hukukunu yasal güvence altına almıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 1950 tarihinde kabul edilen, 1951'de imzalanan ve 1954'de yürürlüğe giren Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi'ne göre, insanlar, doğal afet, savaş, çatışma, güvenlik ve hayatta kalmanın yanı sıra bağlı bulunduğu din, ırk, sahip olduğu siyasi görüş, aidiyetlerden ötürü ülkesinden ayrılarak bir başka ülkeye sığınma hakkına sahiptir (*Cenevre Sözleşmesi*, 1951). Cenevre Sözleşmesi'ne göre sığınmacı (asylum-seeker) bir zulümden ya da çatışmadan kaçan ve bu sebeple uluslararası koruma arayan kişi iken; mülteci (refugee) sığınma talebi onaylanmış kişiyi ifade etmektedir. Bu anlamda BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nden mültecilik statüsü alana kadar sığınmacılar geri gönderilemezler. Ancak Cenevre Sözleşmesi'ne taraf çoğu ülke sığınmacının 'sosyo-ekonomik' yük getireceği gerekçesiyle ya doğrudan coğrafi şerhler ya da dolaylı vize uygulamaları ve diğer hak ve özgürlükteki kısıtlamalarla göç yollarını engelleyecek düzenlemeler getirmektedir. Buna rağmen BM 2019 verilerine göre dünyada 65 milyondan fazla insan zorunlu olarak evini terk etmiş durumdadır (*UNHCR Global Trends 2018*).

Tüm bu gelişmeler her göç olayı, göç edenler, göç edenlerin niceliği, niteliği, göç alan ülkenin sosyal ve siyasal tutumuna göre göçmenlere yeni tanımlar getirmesine sebep olmaktadır. Son yıllarda geçici koruma, misafir kavramları da ortaya çıkmaktadır. Bu kavramların temel sebebi göç edilen ülkenin göçmene verdiği hak ve özgürlüklerin de temel belirleyicisi olmaktadır. Bu çalışma kapsamında zorunlu olarak yerinden olmuş kişiler için sığınmacı kavramı kullanılmıştır.

Diğer taraftan göçlerle birlikte homojen ulus-devlet yapıları ve buna bağlı vatandaşlık tanımları da değişime uğramaktadır (Haksever, 2014, s. 5). Bu süreçte göç hareketlerinin etkisiyle yoğunlaşan tartışmaları da, vatandaşa karşılık gelen 'meşru-kolektif ben' ile bu 'ben'in dışında kalan ve çoğunlukla söylemsel ve toplumsal alandaki *de facto* bir kabulü yansıtan 'ötekilik biçimlerine/kategorilerine' atfedilen statü(ler) olarak değerlendirmek mümkündür. Söz konusu farklılıkların bir ucunda, ulusal siyasal sınırlara ve bireysel hak ve yükümlülüklerin kamusal alandaki eşitliği esasına göre vatandaşlığı tanımlayan ulus devletçi bakış açısı, diğer ucunda ise, onu ulus devletlerin coğrafi sınırlarını aşan bir toplumsallığın içinde konumlandırarak izah eden ulusötesicilik yaklaşımı bulunmaktadır.

Ulus ötesi kavramı göçmenlerin birbirleriyle örtüşen bağları ile köken ülkeyle geldikleri ülke ve ilgili diğer ülkeler arasındaki nitel ve nicel bağlarının sonuçlarını ifade etmektedir. Bu yönüyle, göçmenlerin yerleştiği sadece mekan değil, yeni siyasi topluluk içindeki kimliği, siyasi ve toplumsal kurumlardaki değişimleri de tanımlamak için kullanılmaktadır (Bauböck, 1994, s. 7). 20'nci yüzyılda gündeme gelen bir başka kavram ise “postnational citizenship” yani “uluslararası” vatandaşlık olarak tanımlanmaktadır Soysal (1994, s. 164), vatandaşlık ve haklarının yeniden organize edilmesi için farklı stratejilerin geliştirildiğini ifade etmektedir. Devlet tarafından vatandaşlara tanınan sosyal haklar, vatandaş olmayan ama o devlette yaşayan kişileri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Çünkü İkinci Dünya Savaşı sonrası yaygın kabul gören uluslararası insan hakları normları evrensel bireylik kavramını gündeme getirmiştir. Bu bireysel haklar insan hakları olarak kabul görerek, ulusötesi üyelik kavramını oluşturmuştur.

Vatandaş olup olmadığına bakılmaksızın, her bir birey için temel insan haklarının kabulünü savunan bu tartışmayı Jacobson ve Sassen gibi akademisyenler genişletmiştir. Örneğin Sassen'e, (2003) göre küresel şehir milli vasıflarını yitirmiş hatta devlet kontrolünden çıkmış (denationalized) bir mekân olarak yeni bir vatandaşlık tanımının keşfedilmesine imkân sağlamaktadır. Bu haliyle, ulus-devlet vatandaşlığı uluslar-ötesi, ulusal olmayan veya ulus-devlete eklenmiş olarak var olmaya başlamıştır (Bosniak, 2006, s. 27).

Soysal (1994), bu durumu vatandaşlık ve ulus devletin bir kenara itilmesi olarak ifade ederken, Bosniak (2006) ve Sassen (2003) ise ulus-devletin ve vatandaşlığın halen önemli olduklarını ancak bunlara diğer kimlik, haklar ve vatandaşlık uygulamaları formları ile eklemeler yapıldığını kaydetmişlerdir. Bu durum, devletleştirilen vatandaşlık kurumunun tekrar devletten koparak bağımsız bir vatandaşlık kurumuna doğru değişimi içinde olduğunu da göstermektedir.

Uluslararası norm ve anlaşmaların, bireyin sosyal ve ekonomik hakların ulusal politikalar ve ulus devlet tarafından değil, ‘dünya vatandaşlığı’ söylemi üzerinden yürütülmesi, geleneksel vatandaşlık hakları ile ulus-devlet ve birey arasındaki bağın kırılmasına sebep olmuştur. Jacobson'a (1997, s. 20) göre, ulusötesi göçler nedeniyle ulus devlete bağlı vatandaşlık ve hak anlayışı vatandaşlık statüsüne göre değil ikamete dayandırıldığı için yurttaş ve yabancı arasındaki ayrım erozyona uğramıştır. Avrupa’da Vatandaşlık ve Entegrasyon çalışmasının yazarı Hansen'e (2003) göre, sosyal ve ekonomik hakların karmaşıklığı nedeniyle daimi sakinlere çalışma, okullara katılma, siyasi partilere ve/veya diğer dernek ve benzeri sosyal, siyasal haklara erişme özgürlükleri sunabilmektedir. Yine bu kavram, ulusal vatandaşlığı tamamlayan ve yaslanmış vatandaşlık olarak da ifade edilen tali nitelikte bir statüye atıfta bulunabileceği gibi, kısmi vatandaşlık denilen ve geçici koruma statüsüne sahip

olan kişileri nitelendirmek için de kullanılabilir. Bu sayede ikamet ile birlikte, çalışma, serbest dolaşım ve hatta oy kullanım hakkına sahip olmasını da kapsayabilmektedir (Özkan, 2019, s. 207). Bu süreç ülkeden ülkeye ve göç edenler ile göç edilen ülke toplulukları arasındaki birçok faktöre bağlı olarak, tam vatandaşlığa giden yolda, sosyokültürel ve sosyoekonomik entegrasyon kavramlarını da beraberinde getirmiştir.

Entegrasyonun herkes için geçerli tek bir tanımı bulunmamakta olup, ancak genel bir ifadeyle göçmen veya mültecinin alıcı ülkenin bir parçası olmalarına ilişkin tek yönlü bir süreç veya hem yeni gelende hem de mevcut toplumda değişimi gerektiren çift yönlü bir süreç olarak tanımlanabilmektedir (Castles vd., 2002). IOM entegrasyonu, göçmenlerin ev sahibi ülkenin sosyal, ekonomik, kültürel ve politik hayatına dâhil olmasını ve ev sahibi ülke toplumu ile göçmenin karşılıklı uyumunu içeren iki yönlü bir süreç olarak tanımlamakta ve hem göçmenin hem de ev sahibi ülke toplumunun ortak sorumluluklarına vurgu yapılmaktadır (IOM, 2017, s. 2). Avrupa Mülteciler ve Sürgünler Konseyi (European Council on Refugees and Exiles-ECRE) (ECRE, 2002, s. 4) ise entegrasyonu dinamik, çift yönlü, çok boyutlu ve uzun dönemli süreç olarak tanımlamaktadır. ECRE'nin entegrasyon tanımı bir taraftan mülteciye topluma uyma yükümlülüğünü yüklerken ev sahibi toplumdan onları kabul etmesini ve devletten de kaynaklara erişimi kolaylaştırmasını beklemektedir. Entegrasyon ülkeden ülkeye değişen ve devlet politikaları, yerel girişimler, kuruluşlar, sosyal önlemler gibi çeşitli aktörlerden etkilenen, göçmen veya mülteci ile ev sahibi ülke arasında çok yönlü ilişkileri içeren, mültecilerin ev sahibi ülkedeki uyumunu kolaylaştıran ya da mültecinin marjinalleşmesi ile sonuçlanabilen bir süreçtir (Oduntan & Ruthven, 2017).

Entegrasyon politikalarına ilişkin olarak ise Stephen ve Miller (1998, ss. 244-248), ayrımcı dışlayıcı, asimilasyon ve çok kültürlü model olmak üzere üç tür model önermektedir. Almanya, Avusturya ve Japonya'da uygulanan ayrımcı dışlayıcı modelde, doğum ve soy tanımları hâkimdir, hakim grup göçmeni kabul etmez ve dışlayıcı politikalar uygular, göçmenler toplumda etnik azınlıklar olarak kalır. Fransa, Birleşik Krallık ve Hollanda gibi İmparatorluk-Cumhuriyetçi model olarak da bilinen asimilasyon modelinde göçmenlerin kendi dil, kültür veya sosyal karakterlerinden vazgeçmeleri ve çoğunluk içinde ayırt edilemez olmaları beklenir, devlet hakim dilin kullanımında ısrar eder, göçmenler normal okullara gönderilir açık asimilasyon politikaları yerini yumuşak olan entegrasyon politikalarına bırakır. ABD, Kanada, Avustralya ve İsveç gibi çok kültürlü-çoğulcu modelde ise göçmenler temel kurallara uymaları halinde eşit haklara sahip olur, farklılıklarından vazgeçmeleri beklenmez, model içinde kültürel farklılıkların kabulü ve etnik toplulukların varlıklarını korumalarına

dayalı “bırakınız yapsınlar” ve “çok kültürlülüğün hükümet politikası” olduğu iki alt model yer almaktadır.

Başka bir grupta ise Entzinger ve Biezeveld (2003, ss. 19-30) tarafından yapılmış olup; iş piyasasına erişim, gelir seviyesi, eğitim ve dil yeterliliği, sosyal güvenlik ile diğer sosyal politika imkanlarının kullanım seviyesi sosyo-ekonomik entegrasyon; göçmenin toplumun temel değer ve kurallarına uyumu ve dil öğrenme gibi hususları kültürel entegrasyon; siyasi karar alma süreçlerine katılma ve ticari örgütlere, derneklere katılımı yasal ve politik entegrasyon ve toplumun, eğitim, sağlık polis gibi kurumların göçmene karşı davranışları ile medyada göçmenin sunumunu alıcı toplum davranışları olarak tanımlanmıştır. Diğer bir model ise Ager ve Strang (2004), tarafından geliştirilen mülteci entegrasyon çerçevesidir ve dört ana grupta on bileşenden oluşmaktadır. Buna göre imkan ve etiketler, sosyal ilişki, kolaylaştırıcılar ve dayanak olmak üzere dört ana küme belirlenirken, entegrasyon çerçevesinde imkan ve etiketler sosyoekonomik entegrasyon açısından, sosyal bağlar ise sosyokültürel entegrasyon açısından kolaylaştırıcıdır. Huddleston ve Vink (2015) ise göçmenlerin vatandaşlığa kabul sürecini entegrasyon bağlamında kolaylaştırdığı ve tamamlayıcı olduğunu belirtirken, Portes ve Rumbaut (2001, s. 47) ise göçmenlerin fiziksel görünüm, sosyo-kültürel geçmişi, dil ve din açısından toplumun ana akımına ne kadar benzer olursa, kabul edilmeleri ve entegrasyonları o kadar kolay olduğu ifade etmektedir. Literatürdeki hak ve özgürlükler ile entegrasyon arasındaki pozitif yönlü ilişkinin yaygınlığına rağmen, vatandaşlık hakkının aynı zamanda siyasi hakları da kapsamasından dolayı siyasi tartışmaların da odağı olmaktadır. Portes ve Rumbaut, (2001) devletin ve toplumun sığınmacılara yönelik benimsediği olumlu tutumların uzun vadede entegrasyona yönelik olumlu sonuçlar ürettiğini fakat olumsuz tutumların da göçmen grupları arasında yoksulluğun devam etmesine, bir alt sınıfın oluşmasına ve kültüre karşı kimlikler üretilmesine neden olduğunu vurgulamaktadır. Ancak hem ev sahibi hem de göçmenlerin çok heterojen olduğu toplumlarda ortak nitelikler de bir çekişme meselesi olabilmektedir. Bu nedenle ülkelerin, genel olarak göçmen haklarının kapsamını genişletmek yerine bazı göçmenlerin dahil edildiği ‘seçici bir stratejiyi’ benimsedikleri gözlemlenmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2019).

Hem sosyo-ekonomik hem de sosyo-kültürel entegrasyon açısından haklar ve vatandaşlık ise yasal ve politik entegrasyonu etkileyen bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede sığınmacılar için vatandaşlığa ulaşmak temel hak ve özgürlüklerle birlikte hem kimlik korumak ve aynı zamanda yeni kimlik kazanmak ve aidiyet için ulaşılacak hedef olurken ev sahibi toplum için ise uyum sürecinin son noktası olarak görülmektedir. Ancak en az vatandaşlık kadar uyum sürecini etkileyen bir diğer unsur ise göç sonrasında ekonomik

göstergelerdir. “Sığınmacılar ülkenin kalkınmasını ne yönde etkileyeceği, sığınmacılara verilen sosyal destekler bütçeye yük mü getirecek yoksa sığınmacılar piyasanın ucuz iş gücü ihtiyacını mı giderecek?” tartışmalarıyla birlikte, sığınmacının sahip olduğu niteliği ve beşeri sermayesi ile ev sahibi ülkenin toplumsal kalkınması arasındaki ilişki de önem taşımaktadır.

2.3 Kalkınma Modelleri ve Sen’in Kapasite Yaklaşımı

Kalkınma kavramı, kapsamı itibarıyla çok geniş bir alanı içermekte olup, tek bir tanımın içine sığdırılamayacak denli zengin anlam, bağlam ve ilişkiler örgüsüne göndermede bulunmaktadır. Temelde insanların ekonomik koşullarının zaman içerisinde nasıl değiştiğini ve değiştirmek için neler yapabildiğini ifade eden ekonomik kalkınma tanımı istek ve beklentilerin değişiminden dolayı daha geniş bir tanımlamaya ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla, ekonomik kalkınma tanımının içine sadece ekonomik koşulların değil, bu koşulların da büyük ölçüde belirleyici olduğu, insana dair sıkıntıların, acıların, açlığın ve hastalıkların, eğitimin, hak ve özgürlüklerin, kültürel açıdan yeterliliklerin ve yetersizliklerin, kısacası yaşamla ilgili unsurların tamamını kapsamaktadır (Gönel, 2010, s. 5). Ekonomi literatüründe kalkınma ile gelişme kavramları bazen aynı anlamda kullanılmaktadır. İktisadi kalkınma, bir ülkede üretim ve gelir artışlarının yanı sıra ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda yaşanan yapısal değişim süreci olarak da tanımlanmaktadır (Berber, 2011, s. 8).

Böylelikle kalkınma kavramıyla toplumdaki niceliksel artışların yanı sıra niteliksel değişim yolundaki her şeye işaret edilmektedir. Bu nedenle kalkınma kavramına sanayileşme, büyüme, gelişme, yapısal değişim hatta modernleşme kavramları da atfedilerek, farklı dönemlerde değişik içerik ve anlamlarda kullanılmıştır. Bunun sebebi tarihsel sürecinden kaynaklanmaktadır. Avcılıktan, doğaya müdahaleyi keşifle tarımsal üretime başlayan insanın ihtiyaçtan fazlasını üretmesi, biriktirmesi, yerleşik düzene geçmesi, farklı ihtiyaçlarını karşılıklı mübadele etmesi, ticareti geliştirmesi, mülk edinmesi ve nihai olarak devleti kurmasıyla hak hukuk süreçlerinin iktisadi kalkınmanın da temelleri atılmıştır. Sonraki dönemde, üretime teknolojinin dâhil olması, seri kitlesel üretimlerle işçi sınıfı, birey ve buna bağlı hak ve özgürlük gibi sosyal dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyasal ve ekonomik koşullarında bugünkü anlamıyla ortaya çıkan bu kavram, ilk etapta gelişmekte olan ülkelerin iktisadi anlamda izleyecekleri yol haritasını tanımlamak için kullanılagelmiş, zaman içinde daha geniş bir alanı kapsamaya ve işlevselliği haiz olmaya başlamıştır. Başlangıçta,

Ülkelerin gelişmişlik düzeyini kişi başına düşen milli gelir ve üretim artışı gibi niceliksel ölçütlere dayalı olarak açıklamak amacıyla kullanılan bu kavram, 1960'lı yıllara kadar ekonomik performansı artırmaya dönük her türlü eylemi ve faaliyeti meşru gösterecek bir işleve sahip olmuş; üretim ve birikimi merkez alırken, insan ve doğayı ise metalaştırmıştır (Tekeli, 1996, s. 26).

Nitekim bu yöndeki tartışmaların bir sonucu olarak konu Birleşmiş Milletler düzeyinde ele alınmıştır. Birleşmiş Milletler'in hükümetlerin iktisadi kalkınmada nihai amacının tüm nüfusun refah seviyesini yükseltmek olduğunu duyurması ile de kalkınma olgusu artık özerk bir yapı içinde değerlendirmeye alınmıştır (Erbay & zden, 2013, s. 7). 1970'lerden itibaren meydana gelen gelişmeler iktisadın kalkınma konusunu ne kadar dar anlamda ele aldığını açıkça ortaya koymuştur. Hızlı ekonomik büyüme performansı sergileyen bazı ülkelerin yüksek işsizlik oranları, siyasi sahada istikrarsızlık ve gelir dağılımında ciddi adaletsizlikler yaşadığını görülmüştür. Böylece 1980'li yıllara gelindiğinde yüksek gelir düzeyinin veya yüksek büyüme oranlarının tek başına yüksek hayat kalitesini sağlamayacağı, yüksek suç oranları ve evre sorunlarını azaltmayacağı anlaşılmıştır (Mahbub ul Haq, 1995). İnsan odaklı bir kalkınma modelinin olması gerekliliği ve bunun önemi orta gelirli ülkelerin tecrübeleriyle de orantılı olarak tartışılmaya başlanmıştır (etin & Sevil, 2017, s. 23).

Bu kapsamda liberal görüş, piyasanın sürdürülebilirliğinin devamı için iş gücü verimliliğinin şart olduğunu bunun için de beşeri sermayenin beceri kazanması ve eğitilmesi gerektiği görüşü benimsemiştir. Alfred Marshall'a göre, toplumsal eğitim düzeyini yükselten ülkeler ancak ortalama gelirlerini artıracaktır. Bu nedenle yoksul ailelerin çocuklarının eğitilmesi sınıfsal değişim şanslarını da artıracak ve iktisadi kalkınma yaşanabilecektir (Kabaş, 2009, s. 43). Bu dönemden itibaren kalkınma kavramı beşeri sermayenin kapasitesini geliştireceği olgular dâhil edilerek tanımlanmaya başlamıştır. Kalkınma için sermaye, yatırım, teknoloji, verim ve reel gelir artışının yanı sıra eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik yapıların da değişmesi gerekmektedir (zgven, 1988, s. 99). Çünkü kalkınmamış bir ülkenin sorunu sadece üretim faktörlerini bir araya getirememek değil aynı zamanda üretimi etkileyen unsurların nasıl etkilendiği ve üretimi artırmak için bu unsurların nasıl kullanılması gerektiği de önem taşımaktadır (Erbay & zden, 2013, s. 7).

Kalkınma kavramının 20'inci yüzyılın ikinci yarısı boyunca süregiden bu serencamı, onun yalnızca iktisadi alana özgü bir misyonla tanımlanamayacağını ve bu kavram uyarınca geliştirilen politikaların yol açtığı sonuçların çok daha geniş bir alanı etkilediğini ortaya koymuştur. Bu da, söz konusu kavramın içerdiği değişik boyutların da sürece dâhil edilmesini sağlamış ve kavrama ilişkin zengin bir literatürün üretilmesine olanak tanımıştır. Günümüzde

kalkınma kavramı genel olarak üç ayrı alt başlık altında incelenmektedir. Bu başlıkların birincisi, insanların ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin gelişmiş bir ekonomik yapı içerisinde üretilmesini ve bu sayede toplumların refah ve mutluluğunun artmasını temel alan ekonomik kalkınma başlığıdır. İkinci başlık sağlık, eğitim, altyapı, şehirleşme ve çevre sorunları gibi konuları içeren ve genel olarak toplumsal yaşam koşullarının iyileştirilmesine dönük olarak gerçekleştirilen hizmetleri temel alan sosyal kalkınma başlığıdır. Kalkınma kavramına ilişkin üçüncü ve belki de en önemli alt başlık ise beşeri kalkınma başlığıdır. Beşeri kalkınma, bireysel ve kolektif nitelikli çabaların tamamını içerecek şekilde, bir ülkenin sahip olduğu tüm potansiyelin gelişme ve büyüme yönünde kullanılmasıdır (Tolunay & Akyol, 2006, s. 119).

Kalkınma olgusuna yönelik bu üçlü tasnif, onun salt ekonomik temelli niceliksel göstergeler eşliğinde açıklanamayacağını ve sosyal, siyasal, kültürel nitelikli faktörlerin de doğrudan ya da dolaylı bir şekilde dâhil olduğu bütüncül bir süreç olarak görülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, açıktır ki, kalkınma kavramının odağına insanı yerleştirmekte ve onu bir anlamda insani gelişmişlikle eşdeğer tutmakta ve hatta özgürleşme süreci olarak tarif etmektedir. Nobel ödüllü iktisat ve felsefe profesörü Amartya Sen ise kalkınma kavramının merkezine özgürlük kavramını yerleştirerek yeni bir bakış açısı sunmuştur. Sen'in özgürlükler temelinde tanımlayıp geliştirdiği 'kapasite yaklaşımı' hem kalkınma olgusuna dönük özgün bir bakış açısını içermekte hem de vatandaşlık yoluyla kazanılan hak ve özgürlüklerin kişinin gerçek yaşamında nasıl ve ne yönde bir etki ürettiğini analiz etmeye odaklanan bu çalışma için kuramsal bir dayanak oluşturmaktadır.

Sen'in çalışmalarında en önemli unsur insan kapasitesinin geliştirilmesidir. Sen'e (2004, s. 3) göre iktisat teorisi, insanlara sunulan imkânların arttırılması ve buna bağlı olarak da insanın kapasitesinin geliştirilmesiyle ilgilidir. Bu yaklaşım geleneksel iktisat teorisiyle taban tabana zıttır. Çünkü geleneksel iktisat daha çok üretim ve faydayı maksimize etmek üzerine kuruludur. Sen ise bu yaklaşımı temelden eleştirerek insanın her zaman daha fazla sahip olarak daha fazla fayda/tatmin sağlamadığını savunmaktadır (Sen, 2004, ss. 3-4). Çünkü fayda ençoklaması ilkesi insan davranışlarını yanlış yorumlamaktadır. Örneğin, seçimlerde oy kullanmaktan kimse bir kazanç sağlamaz, tek bir oyun da seçim sonucu etkileme ihtimali çok küçüktür. Ancak buna rağmen insanların düzenli oy vermesi tercihlerinin dikkate alınması, demokratik sürecin parçası olma isteğinden kaynaklanmaktadır. İnsanların bu arzuları fayda ençoklamasına dayalı geleneksel iktisat analizinde yok sayılır (Pressman & Summerfield, 2000, s. 93).

Sen, insan davranışını açıklamak için daha geniş bir bakış açısına ihtiyaç olduğunu kaydetmiştir. İnsanlar maddi ödüle ulaşmak ya da cezalardan kaçınmak için çalışırlar ancak daha çok çalışmalarını hedefe adanmışlık ve bu hedefin motivasyonu sağlamaktadır. Bu

nedenle insanlar sadece maddi ihtiyaçtan dolayı değil, kendilerini değerli hissetmek, becerilerini göstermek, sosyal ilişkilerini geliştirmek ve psikolojik olarak rahatlamak için de çalışmaktadırlar. İşsizliğin, sadece maddi yetersizliğe değil, psikolojik rahatsızlıklara, aile ilişkilerinin bağlarının bozulmasına, intihar hatta ölümlere bile sebep olduğu bilinmektedir (Pressman & Summerfield, 2000, s. 93). Kalkınma kavramına kendine özgün farklı bir bakış açısı getiren Sen'in teorisinin özünü kapasite yaklaşımı oluşturmaktadır. Kapasite yaklaşımının temelleri Karl Marx'ın insanın özgürlük yaklaşımına Adam Smith'in ise ' ihtiyaçlar' (necessities) ve yaşam koşulları üzerine analizinden yararlanılarak ortaya çıkmıştır (Ackerman & vd., 1997, s. 50).

Bu kapsamda Sen, kalkınma ile özgürlük arasında yakın ve doğru orantılı bir ilişki olduğu savından hareket ederek, kapasite yaklaşımının temeline kendine has yorumuyla tanımladığı özgürlük kavramını yerleştirmiştir. O, zgrlğ yalnızca siyasal düzeyde sonuç doğuran formel haklarla ve maddi zenginlik ölçütleriyle sınırlı bir ereve içinde değerlendirmemiş; onu aynı zamanda eğitim ve sağlık gibi diğer hizmet alanlarındaki hakları güvence altına alan ve kullanım değeri olan gerçek imkanlar kümesi olarak tanımlamıştır (Sen, 2004, ss. 17-18). zgrlklerin genişlemesi ve yaşam standartlarının yükseltilmesini ifade eden kapasite yaklaşımı toplumsal kalkınmaya da aynı bakış açısını yüklemektedir. Böylelikle geleneksel kalkınma anlayışına adeta meydan okuyan bu anlayış, insan refahının tek başına 'fayda' ile ölçülemeyeceğini vurgulamaktadır. Refah anlayışı ancak insanın bazı temel şeyleri yapmaya muktedir olduğu 'temel kapasiteleri' ile açıklanabilir. Bireysel zgrlğn ön koşulu olan bu temel kapasiteler işlevli hale getirilirse kalkınma ya da refah söz konusu olabilecektir (Sen, 1979, s. 538).

İnsanların kapasitelerine göre ne yapmaya ya da ne olmaya haiz olduklarına odaklanan kapasite yaklaşımı, gelir, harcama, tüketim ve temel ihtiyaçların karşılanması veya arzu tatminine odaklanan felsefi yaklaşımlar ya da teorileri reddetmektedir. Kalkınma politikalarının tercihinde insanların kapasitelerine odaklanması, derin bir teorik farklılaşma arz eder. Bu yönüyle de, neoliberal ve faydacı politikalara kıyasla derin bir teorik farklılaşma arz eden kapasite yaklaşımı, refahın tek başına gelir ya da fayda ile ölçülemeyeceğini kaydetmektedir. Temel soru, insanın neye sahip olduğu değil kapasitesinin ne olduğu ya da ne yapabildiği/yapabileceğidir (Robeyns, 2003, s. 5). Refah, tüketilen mallar değil bu ürünlerin nasıl kullanıldığıdır. Bir kitaba sahip olmak bireyi zenginleştirmez, kitap okumayı bilmek ya da okuyabilme yetisi veya farkındalığı onun refahını artırmaktadır. Bu açıdan okuma-yazma bilmeyen kişi için kitap ya da kütüphaneye sahip olmanın hiçbir değeri yoktur. Sen'in, mallara sahip olabilmenin ötesinde işlevlilik (functioning) dediği mallarla kişinin neler yapabildiğidir

(Todaro & Smith, 2009, s. 16). Bu açıdan kişinin kapasitesi de o kişinin erişebileceği farklı işlevliliklerin tamamının göstergesidir.

Kişinin kapasitesi kişisel karakteristik özellikler ve sosyal etkenler dahil bir çok faktöre bağlıdır ancak kapasiteyi belirleyen en önemli faktör bireysel özgürlüklerdir. İnsanlar temel olarak birbirinden fiziksel olduğu kadar, mizaç, genetik ve çevreye bağlı birçok farklılıklar göstermektedir (Sen, 1979, s. 215; Atkinson, 1999, s. 4). Kapasite yaklaşımı ise sosyal tercih ve sosyal refah analizlerinin içeriğini genişleterek mutluluk tercihlerin ötesinde ahlaki ilkeleri de analiz ederek en geniş perspektifi sunmaktadır. Bu bağlamda bu yaklaşım, işlevlilikler, özgürlük, çoğulculuk ve eksiklik olmak üzere dört esas kavramı içinde barındırmaktadır (Alkire, 2002, ss. 4-10).

Kapasite yaklaşımının temeli özgürlüklerin genişletilmesi kalkınmanın amacı olduğu gibi aracı da olagelmektedir (Kirmanoğlu, 2005, s. 1). Ancak, Sen için özgürlük, birçok liberal iktisatçı için olduğundan farklı bir anlam taşımaktadır. Özgürlükler sadece seçme ve seçilme hakkı gibi formel özgürlükleri değil, aynı zamanda eğitim, sağlık ve diğer sosyal haklar gibi reel özgürlükleri de içermektedir (Sen, 2004, ss. 30-31). Özgürlüğü bireyle ve bireyin gerçek yaşamındaki reel imkânlarla ilişkilendiren Sen'in kapasite yaklaşımını tamamlayan diğer unsur ise 'yapabilirlik' kavramıdır. Bu kavram, tek bir tanımın sınırlayıcı çerçevesi içinde tüketilemeyecek olan geniş bir anlamlar örgüsünü ihtiva ediyor olmakla birlikte, özü itibarıyla kişinin değer ve tercihlerini de içeren var olabilme imkânlarına ya da gerçekleştirilme kapasitesine atıfta bulunmaktadır. Yapabilirlik, kişinin bireysel hayatındaki seçim ya da tercihlerini gerçekleştirilme olanağı, bir başka deyişle yapmaya muktedir olduğu şeyi/şeyleri işlevsel hale getirebilme kapasitesidir. Sen'e göre, kişinin var olabilme imkânlarının ya da gerçekleştirilme kapasitesinin işlevsellik kazanması bireysel özgürlüğün zorunlu bir ön koşuludur (Sen, 1992, s. 33).

Sen'e göre, ekonomik imkân ve kapasitesinin kısıtlı oluşu nedeniyle sağlık, eğitim, beslenme ve bilgiye erişim gibi alanlarda maruz kaldığı yoksunluk halleri, bireyi sadece gerçek hayattaki kazanımlarından mahrum etmemekte, aynı zamanda onun özgürlük potansiyelinin de daralması anlamına gelmektedir. Bu nedenle kalkınmayı, özgürlükleri kısıtlayan engelleri ortadan kaldırma süreci olarak tanımlamaktadır. Sen'e göre, 'Özgürlüksüzlük (unfreedom), politik özgürlüklerin (oy verme hakkı ve diğer yurttaşlık hakları) kısıtlanması kadar, iktisadi yoksulluk ve sosyal hak ve fırsatların yoksunluğu gibi nedenlerle de ortaya çıkmaktadır (Sen, 2004, s. 17).

Sen, bu durumu aşmak amacıyla, kalkınma kavramına çok daha geniş anlam ve işlevler yüklediği beşeri kalkınma perspektifini devreye sokmaktadır. Bu perspektif, sayılabilir ya da

ölçülebilir temelli ekonomik göstergeleri esas alan kalkınma anlayışının yerine günlük hayattaki somut gerçekliklere karşılık gelen nitel temelli insani kriterleri yerleştiren bir bakış açısını yansıtmaktadır. Sen'in günlük hayattaki somut gerçekliklere atfen dile getirdiği ve kişinin yapabilir olması-yapmaya muktedir olması şartına bağladığı bu kriterler, birçok başka unsurun yanı sıra, temel bireysel özgürlükleri de içermektedir. Yapabilirliği, kişinin en çok değer verdiği 'hayat tarzını' seçebileceği özgürlük olarak tanımlayan Sen (1995, s. 75), yapabilirliğin iyi beslenmek, sağlıklı olmak ve okur-yazarlık gibi süreçleri işlevsel hale getirmeyi içerdiği kadar, toplumsal hayata katılım ve saygı görme gibi daha sofistike bireysel kimlik unsurlarını somut kazanımlara dönüştürmeyi de ihtiva ettiğini ifade etmektedir.

Özgürlük ve yapabilirlik kavramları temelinde tanımlanan kapasite yaklaşımının odaklandığı beşeri kalkınma perspektifinde ekonomik gelişme ve buna bağlı göstergeler yalnızca bir araç olarak değerlendirilmektedir. Zira burada kişinin temel özgürlüklerine odaklanılmakta ve bu özgürlüklerin kapasite yaklaşımının içerdiği ilkeler uyarınca geliştirilmesi temel amaç olarak benimsenmektedir. Dolayısıyla kapasite yaklaşımını esas alan beşeri kalkınma perspektifi, insanların gelir-gider düzeylerindeki artış ya da azalışa birincil düzeyde bir önem atfetmemekte; esas olarak bireylerin temel özgürlüklerini temin edebilme yönündeki imkân ve kabiliyetlerinin işlevsel hale gelip gelemediğiyle ilgilenmektedir. Tabii bu durum, ekonomik göstergelerde sağlanan iyileşmelerin, bireylerin yararlandığı özgürlüklerin genişlemesine katkı sunabileceği gerçeğinin ihmal edildiği anlamına da gelmemektedir. Burada vurgulanan ana düşünce, kalkınmanın esas olarak temel özgürlük alanlarında sağlanan ve bireyin yapabilirlik kapasitesini artıran çok yönlü bir gelişme ve genişlemeyle elde edilebileceği savıdır. Söz konusu sav, kapasite yaklaşımında özgürlük olgusunun kalkınmanın hem amacı hem de aracı olarak hizmet gördüğüne işaret etmektedir. Temel özgürlük alanlarının genişlemesi/genişletilmesi aracılığıyla bireysel özgürlüklerin gelişmesi ve dolayısıyla kalkınmanın bütüncül bir çerçevede içinde sağlanması yönündeki amaca ulaşılmış olmaktadır. Zaten Sen, toplumsal başarı ve gelişmenin de, ancak toplumun üyelerinin sahip oldukları temel özgürlüklerle mümkün olabileceğine inanmaktadır (Sen, 2004, s. 33). Bir başka deyişle, bireylerin yapabilme ehliyeti ve imkânına sahip olduğu ve işlevsel bir gerçekliğe dönüştürebildiği değer ve tercihlerini yansıtan temel özgürlükler toplumsal başarı ve gelişmenin de zeminini ve dahası kendisini oluşturmaktadır. Bireylerin temel özgürlük alanlarıyla kurduğu gerçek ilişkiler ile bu ilişkilerin dolayımından elde ettiği gerçek sonuçların başarısı toplumsal başarıyı da beraberinde getirmektedir.

Sen, geliştirdiği kapasite yaklaşımının anahtar kavramını oluşturan temel özgürlükleri kalkınma sürecindeki kurucu ve araçsal rolleri itibarıyla ikiye ayırmaktadır. Yukarıda da

bahsedildiği gibi, özgürlüğü kalkınmanın hem esas amacı hem de birincil aracı olarak gören Sen, ‘kurucu’ ifadesi aracılığıyla, temel özgürlüklerin insan hayatının zenginleştirilmesi bakımından taşıdığı öneme işaret etmektedir. Bu kurucu perspektife göre, kalkınma süreci insanların temel özgürlük alanlarındaki bireysel kapasitelerini genişletici bir işlev taşımalı ya da başka bir deyişle bu türden bir misyonla şekillenmelidir. Söz konusu misyon, özgürlüğün kurucu rolünü oluşturmaktadır (Sen, 2004, ss. 55-56).

Sen, kalkınma sürecinin misyonuna ve dolayısıyla özgürlüğün kurucu rolüne doğrudan ya da dolaylı bir şekilde katkıda bulunan beş ayrı özgürlük tipinden bahsetmekte ve bunları ‘araçsal özgürlükler’ şeklinde sınıflandırmaktadır. Beş ayrı düzeyde tanımlanan bu araçsal özgürlük kategorilerinin hepsi birbiriyle yakından ilişkili ve birbirinin eksikliğini giderici nitelikte olup özgürlüğün kurucu rolüyle atıfta bulunulan misyona hizmet etmekte; insanların temel kapasitelerini doğrudan artıran bir işlev görmektedirler. Bu sınıflandırmanın başında ‘siyasal özgürlükler’ kategorisi gelmektedir. Söz konusu kategori; siyasal çoğulculuğu ve bu çoğulculuk içinde özgürce tercih yapabilme imkânını, yönetim erkine karşı denetim ve eleştiri hakkını, hangi usul ve esaslara göre yönetilmek istendiğine dair seçim yapabilme olanağını ve bireylerin toplumsal yaşama katılımını güvence altına alan hakların bütününe kapsamaktadır (Sen, 2004, s. 58).

Sen’in araçsal özgürlüklere ilişkin olarak yaptığı sınıflandırmanın ikinci kategorisini ise ‘iktisadi imkânlar’ oluşturmaktadır. Bu kategori, üretim ve tüketim süreçlerini de içerecek şekilde, bireylerin tüm iktisadi süreçlere dâhil olması ve bu süreçlerdeki fırsatlardan faydalanması anlamına gelmektedir. Araçsal özgürlükler sınıflandırmasının üçüncüsü ‘toplumsal fırsatlar’ kategorisi adını taşımaktadır. Eğitim, sağlık, barınma ve benzeri alanlardaki düzenlemeler yoluyla, bireylerin sahip oldukları özgürlükleri daha nitelikli bir şekilde kullanabilme ve onları işlevsel hale dönüştürebilme imkânlarına atıfta bulunan bu kategori, aynı zamanda özgürlüklerin önündeki engellerin ve bireyi sınırlayıcı nitelikteki koşulların ortadan kaldırılmasına dönük bir yaklaşımı da içermektedir (Sen, 2004, ss. 58-59).

Söz konusu sınıflandırmanın dördüncü kategorisi ‘şeffaflık güvenceleri’ adını taşımaktadır. Bu kategori, bireyler arası ilişkilerin tamamına sirayet eden ve bir anlamda bu ilişkilerin zorunlu bir ön koşulunu oluşturan güven unsurunu içermektedir. Güven unsuruna dayalı olmayan bir ortamda bireyler arası ilişkilerin ve toplumsal yaşamın özgürlük temelinde gelişmesi mümkün olmayacak ve hiç kimse de kendisini yolsuzluk ve benzeri olumsuzluklara karşı emin bir pozisyonda hissedemeyecektir. Şeffaflık güvenceleri bireylere öngörülebilir bir ilişki zemini sunmakta, toplumsal yaşamın temeline güven unsurunu yerleştirmektedir (Sen, 2004, s. 59).

Sen'in araçsal özgürlükler sınıflandırmasının beşinci ve son aşamasında ise 'koruyucu güvenlik' adını verdiği kategori bulunmaktadır. Sosyal devlet anlayışının tezahürü olarak temayüz eden bu kategori, mevcut şartları itibarıyla zor durumda bulunan ya da hayatındaki köklü değişiklikler nedeniyle koşulları olumsuzlaşan kişilere dönük yardım mekanizmalarını içermektedir. Yoksulluk ve işsizlik dolayısıyla yaşanan mağduriyetlerin muhtelif tedbirlerle giderilmesine ya da en azından etkilerinin azaltılmasına dönük kamusal sorumluluğu da bu kategori kapsamında değerlendirmek mümkündür (Sen, 2004, s. 60).

Sonuç olarak Sen, beşeri sermaye temelli kapasite yaklaşımını, bireye sağlanan tüm bu özgürlüklere bağlamaktadır. Bireylerin sahip oldukları özgürlük imkanlarını bireysel tercih ve değerleri uyarınca kullanabilmelerinin veya bunları serbest seçimleriyle yapabilme ve kendilerini gerçekleştirebilme olanağına kavuşmalarının yolu, bu araçsal özgürlük kategorilerinin sunduğu haklar ve sağladığı fırsatlarla kapasitelerini gerçekleştirmelerinden geçmektedir.

Kapasite yaklaşımı, toplum içindeki tüm dezavantajlı bireylere kapasitelerini geliştirme imkânı getirdiği için göçmenlerin özellikle de birçok hak ve özgürlükten mahrum olan sığınmacıların kapasitelerine odaklanarak toplumsal kalkınma çalışmalarında model niteliği taşımaktadır. Göçün kalkınmaya yönelik etkilerinin iyimser ve kötümser bakış açılarını içeren iki ayrı eksenle ele alındığı görülmektedir. Göç olgusunun ekonomi üzerindeki etkilerini iyimser bir bakış açısıyla değerlendirenlerin çıkış noktasını neo-klasik göç teorisi ile kalkınma ve modernleşme teorileri oluşturmaktadır. Klasik ekonomik teoriler, prensipte göçün serbest piyasa içinde yeniden dağıtım yapacağını ve ev sahibi ülkeye pozitif etki yaratacağını öne sürmektedir (Robert, 1957). Bu teorilere göre, göç olgusu hem köken ülkenin hem de hedef ülkenin ekonomisine katkı sunan olumlu bir işleve sahiptir. Göçmen havalelerinin yanı sıra sermaye, teknoloji ve bilgi transferi gibi hususlar, göç yoluyla oluşan hareketliliğin köken ülkeye yönelik katkılarını oluşturmaktadır. Göçün beşeri sermaye birikimini artıran nitelikli işgücü hareketliliğine katkı sunması ise, hedef ülke bakımından beyin göçü kazanımı olarak ifade edilen işlevi görmektedir (Aktaş, 2014, s. 38). Ancak bu inanç, zorunlu kitlesel göçe maruz kalan ve sayıları milyonları bulan mülteci ve sığınmacıya ev sahipliği yapan ülkelerin en azından genel kamuoyu düzeyinde benimsenmemekte; göçmenlerin ulusal ekonomiye etkileri olumsuz bir perspektifle değerlendirilmektedir. Göçmen, mülteci ya da sığınmacıların ulusal ekonomiye etkilerini bu perspektifle yorumlayanların basit bir kabulden ya da önyargıdan hareket ettikleri görülmektedir. İki sebeple mültecilerin ev sahibi ülkeye yük olduğu düşünülmektedir. Birincisi vatandaşların elinden iş imkânlarını aldığı için göçün işsizliği

arttırdığı, ikincisi ise kamu hizmetleri ve alt yapı üzerindeki baskıyı artırdığı iddia edilmektedir (Betts vd., 2017, s. 117).

Göçün ekonomi üzerindeki etkilerini kötümser bir bakış açısıyla yorumlayan görüşler ise yapısalcı teoriye dayanmaktadır. Söz konusu yaklaşım, bağımlılık ve beyin göçü gibi kavramları ön plana çıkararak göçün az gelişmişliği besleyen ve köken ülkelerin ekonomisini olumsuz yönde etkileyen bir işleve sahip olduğunu iddia etmektedir. Göç olgusunu ucuz işgücünün sermaye lehine hareketliliği olarak gören bu yaklaşıma göre, gelişmiş ülkeler, göçün sunduğu imkânlar aracılığıyla gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelerdeki emeğe özgürce ve ucuz bir şekilde ulaşma olanağı bulabilmektedir. Ancak uluslararası göçün özellikle köken ülkenin ekonomisi bağlamındaki etkilerini kötümser bir bakış açısıyla ele alan bu yaklaşımın günümüzde ikinci planda kaldığını belirtmek gerekmektedir. Zira göçmen, diaspora ve ulusötesi kurumları kalkınmanın temel aktörleri olarak gören neo-liberal yaklaşımın da etkisiyle, uluslararası göç ile ekonomi arasındaki ilişkinin olumlu bir karakter taşıdığına dönük inanç her geçen gün artmaktadır (Aktaş, 2014, ss. 38-39).

Göçmen karşıtlığı ekseninde beliren bu perspektif, ekonomiyi sıfır toplam bir oyuna indirgemekte ve onu sabit bir pasta gibi algılayarak sisteme giren her yeni kişinin bu pastadan hak talep edeceğini ve diğerlerinin payını düşüreceğini varsaymaktadır. Bu yaklaşım çoğunlukla kriz sonrasında kısa süreli acil insani ihtiyaçların karşılanmasını sağlamakta, uzun süreye yayıldığında mülteci için bağımlılık, ev sahibi ülke için ise külfet /yük haline dönüşmektedir (Jacobsen, 2005). Ancak bu görüşün rakipsiz olmadığını ve aksini savunanların da bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Nitekim ekonominin sıfır toplam bir oyun olarak görülemeyeceğini ve belirli şartların oluşması halinde pozitif toplam bir oyuna dönüşebileceğini iddia eden yaklaşımlar da söz konusudur. Bu yaklaşımı savunanların temel tezi, çalışma özgürlükleri ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması durumunda, ekonomik sisteme dâhil olan yeni kişilerin sistemin genel çıkarı için çaba göstereceği ve bunun da mevcut pastayı büyüterek herkesin refahına katkı sağlayacağı varsayımına dayanmaktadır. Söz konusu varsayımın işlerlik kazanması için devletin sisteme yeni dâhil olan kişilerin ya da diğer ifadesiyle göçmenlerin toplumsal entegrasyonunu esas alan muhtelif politikaları hayata geçirmesi ve özellikle de onlara çalışma hakkı vererek kazançlarını hukuksal koruma altına alması gerekmektedir (Özipek, 2018b, ss. 14-15).

Dönemsel değişiklikler gösteren negatif bakış açısı özellikle 2000'li yıllarda tekrar pozitive dönüşmüştür. Uluslararası göçün ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkiler yaratacağını, göçmen, diaspora ve ulus-ötesi kurumların kalkınmanın temel aktörleri olarak ele alınacağını ileri süren yeni göç teorilerinin (New Economics of Labour Migration) de etkisi

olmuştur. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler tarafından 2003 yılında Göç ve Kalkınma Üzerine Küresel Komisyon kurulmuştur. Bu oluşumu 2006 yılında ilk kez gerçekleştirilen BM Genel Kurulu Göç ve Kalkınma Üst Düzey Toplantısı izlemiştir. Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Programı'nın 2009 yılında yayınladığı rapor "Sınırları Aşmak: Göç ve Kalkınma" başlığını taşımaktadır. Tüm bu gelişmeler konunun neden tekrar gündeme geldiği sorusunu da beraberinde getirmektedir (Gamlen, 2014, ss. 1-2; Piper, 2009, ss. 93-94). Sonuç olarak, Sanayi Devrimi'nden itibaren göç ve kalkınma arasındaki ilişkiye bakış açısı dönemsel değişiklikler göstermektedir. De Hass (2010), göç ve kalkınma arasındaki ilişkiyi iyimserlikle kötümserlik arasında gidip gelen 'sarkaç' metaforuyla açıklamaktadır. Ancak göç ve kalkınma arasındaki ilişkinin iyimsere dönüşü beşeri sermaye ile bilgi ve teknoloji transferinin gerçekleşmesiyle yüksek oranda ilişkilidir.

Göç ve kalkınma arasındaki sürekli değişen ilişki, göç alan ülkelerin, göçmenleri seçme politikalarını geliştirmelerine de sebep olmaktadır. Göç alan gelişmiş ülkelerin yaklaşık yarısı nitelikli göçmen çekme politikası yürütmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ise yüzde 20'sinin politikalarının bu yönde değişikliğe uğradığı görülmektedir. Bu süreç nitelikli işgücü ya da beyin göçü rekabetine dönüşmektedir. Bu rekabet nitelikli beşeri sermayenin az gelişmiş ülkelere çok gelişmiş ülkelere hareketini hızlandırmaktadır. Bu durum yetişmesi için uzun soluklu yatırım yapmadan, bilim adamı, mühendis, doktor, gibi yüksek nitelikli beşeri sermayeden hızlı yararlanarak kalkınma ve refah seviyesinin artırılmasını sağlamaktadır. Ayrıca yüksek nitelik düzeyine sahip bireylerin göç ile farklılıkların bir araya gelmesini sağlayarak yenilik ve yaratıcılığa neden olacak, böylelikle ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir (Rajan & Prakash, 2012, s. 2).

Göçmenlerin ekonomik yaşamlarını konu edinen çalışmalar literatürde giderek artmasına rağmen yerinden edinmiş sığınmacıların ekonomik yaşamlarını anlamlandıracak kavramsal çerçevelerin eksikliği dikkat çekmektedir. Bu eksiklik, göçmenleri ekonomik anlamda farklı kılan unsur ya da unsurların neler olduğu yönündeki basit sorunun cevapsız kalmasına neden olmaktadır. Sığınmacıların normal nitelikli devlet-vatandaş himayesinden koparılmış, ülkesini terk etmek zorunda kalmış kişiler olduğu için salt insani yardım bakışı ile yaklaşıldığına dikkat çeken Betts, (2017) hâlbuki yüksek bir ekonomik potansiyel taşıyan sığınmacıların kalkınmacı bir perspektif içinde konumlandırılabilirlikleri ve temel haklara sahip olabildikleri takdirde, devlet desteğine ihtiyaç duymaksızın piyasa koşullarına uyum sağlayacaklarını iddia etmektedir.

Bu kapsamda göç literatürü genel olarak 'nitelik ve niteliksizlik' kavramları üzerinde durmaktadır. Göçmenler içerisinde eğitimli olanları ifade eden nitelikli ya da vasıflı olarak

adlandırılan göçmen grubu (skilled/qualified migrant), becerileri (skills/credentials) olan göçmenleri ifade etmektedir. Göçmen becerisi, göçmenlerin eğitime dayalı olarak geçmişte kazandıkları beşeri sermaye aracılığıyla ölçülmekte ve yüksek nitelikli/vasıflı göçmenler (highly skilled migrant) genellikle üniversite eğitimini tamamlamış göçmenler olarak kabul edilmektedir (Huber & Stephens, 2010, s. 21). ‘Beyin göçü’ de denilen bu göçmen grubu, yasal olarak daha kolay göç edebilmekte ve ev sahibi ülkeye kabulde daha az sorunla karşılaşmaktadır. Ancak kitlesel zorunlu göç olgusu, bireylerin niteliklerine ve deneyimlerine göre seçilmesini engelleyen bir süreçtir. Nitelikli göçmenler, birikimleri nedeniyle avantajlı olmaları gerekirken, niteliklerinin tanınmaması, denklik verilmemesi, mesleki rekabet ve dil bilmemek gibi sebeplerden dezavantajlı konumda yeni hayata başlamak durumunda kalmaktadır (Mattoo vd., 2006).

Burada asıl tartışma ise ‘neye göre ya da kime göre nitelikli’ algısı üzerine durulması gerektiğidir. Çünkü ulus-devlet kültüründe ‘uluslararası geçerliliği olan’ meslekler ile ‘yerel’ ölçekte anlamlı olan meslek ve beceriler göçmenler için ‘hangi nitelik’ sorusunu da gündeme getirmektedir. Göçmen kabulde, ‘nitelik’ arayan ev sahibi ülkeler ise ‘nitelikleri’ tanıma konusunda ise ayrımcı bir politika izlemektedir. Küresel emek sürecinin bir parçası olarak, göçü sınırlandırma veya şekil verme politikaları yasal zeminde çalışmayı önlemekte ve bu durumda göçmenlerin mesleğini icra edememesine yol açmaktadır (Standing, 2014, s. 163). Göçmenlerin eğitimlerinin ve deneyimlerinin altında mesleklerde veya işlerde çalışmaları olarak adlandırılan niteliksizleştirilme ise (deskilling/dequalification) göç edilen ülkede, göçmenlerin becerilerinin tanınmaması göçmenlerin niteliklerinin altında işlerde, düşük ücretle ve güvencesiz bir biçimde çalışmak zorunda bırakılması ile gerçekleşmektedir (Siar, 2013, s. 2).

Piore'nin (1979), ikili işgücü piyasası teorisine göre, yüksek ücretli işlerde çalışan yüksek nitelikli işlerin bulunduğu birincil piyasanın yanı sıra, düşük ücretli ve düşük statülü işlerin bulunduğu ve yerli çalışanların yer almaktan kaçındığı ikincil piyasa bulunmaktadır. Göçmenler geçici olacağı düşüncesi ile bu işlerde çalışmayı kabul etmekte, ancak zaman içerisinde, göç ettikleri ülkede tecrübe kazanarak daha iyi işlere geçmekte ve ülkede kalıcı hale gelerek, yerli halkla aynı kategoride işlerde çalışmaktadırlar. Dolayısıyla niteliksizleştirme, ikincil sektördeki ucuz göçmen emeği ile kendini devam ettirmektedir (Siar, 2013, s. 8). Bauder (2006) ise, niteliksizleştirilme teorisini ilerileterek, ev sahibi ülkelerin uyguladığı mesleki statü kaybının (job devaluation) sosyal düzeni koruma stratejisi olduğunu belirtir. Emek piyasasını, sınıfın yeniden üretildiği bir alan olarak gören Bauder, niteliksizleştirilmenin (deskilling) var olan güç yapısını sürdürebilmek için göçmenlerin marjinalleştirilmesinin kurumsallaşmış şekli olduğunu ifade eder (Bauder, 2006). Göçmenlerin, eğitim düzeylerinin yüksek kaldığı

(overeducated) ya da nitelikleri ile uyuşmayan (skill mismatch) işlerde çalışmak durumunda kalmaları niteliksizleştirilmelerine ve statü kaybına uğramalarına sebep olmaktadır. Göçmenlerin geçici sürelerce, emek piyasasında istihdam edildikleri bu alan, bu göçmen grubunun çeşitli biçimlerde daha iyi işlere ulaşması ile yeni gelen göçmen grubu tarafından adeta nöbetleşe doldurulmaktadır (Siar, 2013, s. 9).

Nitelikli göçmenlerin, göç ettikleri ülkede yeniden yaşam kurmalarında sahip oldukları yetenek, eğitim, tecrübe, dil gibi tüm beceri ve kapasitelerin ev sahibi ülke tarafından tanınması ve geliştirilmesi hak ve özgürlüklerle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda göçmenlerin niteliklerine uygun işlere girebilmesinde etkili olan sahip oldukları kapasiteleri ve sermayeleridir. Özgürlük ve yapabilirlik kavramlarına dayalı olarak geliştirilen kapasite yaklaşımının odağında bireysel potansiyellerin tüm yaşam alanlarında ve birbirleriyle entegre şekilde gelişimini esas alan bütüncül kalkınma süreci/dinamiği yer almaktadır. Bu süreç ise, örgütlü bir siyasal ve toplumsal organizasyonun parçası olan her bireyin eşit katılımını gerekli kılmakta; sahip olunan hak ve özgürlüklerin olgusal nitelikli sonuçlar üreten somut kazanımlara dönüşmesini şart koşturmaktadır.

2.4 Sermaye Biçimleri ve Sosyo-Kültürel Sermayenin Taşınması

Sermaye kavramı günlük dilde ‘varlık’ ya da ‘servet’ olarak tanımlanmasına “Güncel Türkçe Sözlük” rağmen bu kavram, sosyal bilimler literatüründe ve değişik disiplinler tarafından farklı şekillerde ve çok yönlü tarif edilmektedir. Sermaye tanımı özellikle kapitalizmin ortaya çıkış sürecinde olgunlaşmaya başlarken klasik iktisat yaklaşımı sermayeyi üretim sürecinin bizatihi kendisi olarak görmüş, onun içinde doğduğu toplumsal koşulları ve bunların oluşturduğu üretim tarzlarını göz ardı etmekle eleştirilmiştir (Fine, 2003, s. 55; İnci, 2015, s. 18). Karl Marx, sermaye kavramının kendisine içkin olan emek, değer, meta, para ve benzeri bütün bileşenlerin hesaba katıldığı bir tarihsel arka plan eşliğinde ve birbirleriyle etkileşimleri dâhilinde incelenmesi gerektiğini ifade etmektedir (Ollman, 2006, ss. 56-57). Marx ile başlayan süreç içinde ve sonrasında devam eden tartışmalar, sermayeyi salt ekonomik ilişkiler alanına özgü boyutları ve bu alandaki işlevleri itibarıyla ele alan klasik iktisat yaklaşımının yetersizliğini ortaya koymuş, bahse konu kavramın tanım ve türlerinin de çeşitlenmesine imkân sağlamıştır. Sermaye olgusuna dair görüşlerini dört farklı düzeyde kavramsallaştıran Fransız sosyolog Bourdieu’nun çalışmaları, söz konusu çeşitlilik içerisindeki en yetkin ve en özgün katkılardan birini oluşturmaktadır. Özellikle günümüzün karmaşık, çok

yönlü ve küresel nitelikli ilişkiler dünyasının analizi bakımından önem taşıyan bu çalışmalar, sermaye olgusunun ekonomik, toplumsal, kültürel ve sembolik boyutlarını hem ayrı ayrı olarak hem de birbirleriyle ilişkileri içinde ele almakta; sermayenin maddi ve maddi olmayan bağlamlarını içeren geniş bir perspektif sunmaktadır.

Bourdieu'nun düşünce sistemi içinde sermaye olgusu, merkezi bir yere ve öneme sahiptir. Bu olgunun salt ekonomik ilişkiler alanına özgü bir gerçeklik olarak algılanmasına karşı çıkan Bourdieu, onun değişik alanlarda ve fakat birbirleriyle ilişkili olarak süregiden toplumsallığına vurgu yapmakta ve bu toplumsallık içindeki rol ve işlevlerine göre tanımlanması gerektiğini ifade etmektedir. Sermaye kavramını en genel ifadesiyle, toplumsal dünyanın içinde birikmiş emek olarak tarif eden Bourdieu, onun ilgili kişi veya gruplar tarafından ya materyal olarak sahiplenildiğine ya da içselleştirilmiş ve bir anlamda söz konusu kişi ve/veya grupların şahsında var olduğuna işaret etmektedir (Bourdieu, 2010, s. 45).

Ekonomi kuramının tanıdığı tek biçimiyle ele alındığı ve diğer biçim ya da türleri ihmal edildiği sürece, sermaye kavramı ile toplumsal dünyanın yapısı ve işleyişi arasındaki ilişkiselliğin açıklanamayacağını düşünen Bourdieu, kapitalizmin tarihsel icadı olarak betimlediği pratikleri baz alan egemen kuramsal yaklaşımın ekonomik olan ve ekonomik olmayan arasında yaptığı ayrım da karşı çıkmaktadır. Bourdieu'ya göre, kârın maksimizasyonunu salt ticari değeri olan bir alışveriş düzeyine indirgeyen bu yaklaşım, diğer alışveriş evrenlerini, ekonomik olmadıkları ve çıkar esasına dayanmadıkları gerekçesiyle ihmal ve inkar etmektedir. Oysa kendisini kültürel veya sosyal sermaye olarak gösteren değişik alışveriş evrenlerini de pekala bu bağlamda tanımlamak ve ekonomik olanın bağlamı içine yerleştirmek mümkün ve dahası gereklidir (Bourdieu, 2010, s. 46). Wacquant, Bourdieu'daki bu yönelimin liberal ve Marksist teoriden farklı olarak tözsel nitelikli bir yönetici sınıf mefhumunu içermediğini ve ilişkisel bir kavram olan iktidar alanına işaret ettiğini belirtmektedir (Wacquant, 2014, s. 210).

Bourdieu, söz konusu iktidar ilişkilerinin hem kendi özgünlükleri hem de birbirleriyle bağlantıları bağlamında analiz edilebilmesi için ampirik araştırmalara dayalı olarak tasnif ettiğini belirttiği dört farklı sermaye türünden bahsetmektedir. Bunlar sırasıyla kendi içinde değişik formları da barındıran ekonomik sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye ve sembolik sermayeden oluşmaktadır (Bourdieu, 1989, s. 17). Bourdieu'nun yaptığı bu dörtlü sınıflandırma içinde sembolik sermayeyi ayrı bir yere koymak mümkündür. Zira bu sermaye türü esasında diğerlerini tamamlayıcı bir nitelikte olup hepsinin içerisinde ayrı ayrı görülebilecek simgesel değerleri içermektedir. Her sermaye türünün özgün bir bağlamı bulunmakla birlikte, farklı sermaye türleri arasında önemli ölçüde bir geçişkenlik

yaşanmakta/yaşanabilmektedir. Her bir sermaye türü bazen doğrudan ve basit şekilde bazense dolaylı olarak ve kendisini hissettirmeyecek bir gizlilik içinde yekdiğerine dönüştürülebilir, nitelikler taşımakla birlikte, hepsinin kökeninde ekonomik sermaye olgusu yer almaktadır. Ancak bu durum, Bourdieu'nun tüm sermaye türlerini doğrudan ekonomik sermayeye indirgeyerek kavramsallaştırdığı anlamına gelmemekte; yalnızca diğerlerinin de bir şekilde ekonomik sermayeyle bağlantı içinde olduklarına işaret etmektedir (Dursun, 2018, s. 93).

Bourdieu'nun sınıflandırmasındaki başat ögeyi oluşturan ekonomik sermaye kavramı, “anında ve doğrudan paraya çevrilebilir ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaştırılabilir” somut ve kolay tanımlanabilecek bir içeriğe sahiptir. Ekonomik sermaye kavramı, parasal aktivitenin konusunu oluşturan taşınır ve/veya taşınmaz nitelikteki her türlü gelir kaynağını içermektedir. Ekonomik sermayenin kaynaklık teşkil ettiği tahakküm biçimleri ve bu biçimler uyarınca belirlenen toplumsal hiyerarşi ve kategoriler çoğunlukla kendisini somut bir şekilde ortaya koymakta; toplumsal alana verili olan diğer iktidar ilişkileri kadar gizlilik içermemektedir. Zaten Bourdieu'nun sermaye türleri arasında yaptığı ayrımın temelinde de bu bakış açısı yatmaktadır. İktidar olgusunun tekabül ettiği toplumsal gerçekliğin, sadece ekonomik ilişkiler alanındaki çatışma ya da mücadelelere odaklanarak anlaşılamayacağına inanan Bourdieu, söz konusu gerçekliğe açık ya da gizil şekilde verili olan niteliklerin tam olarak anlaşılabilmesi için diğer sermaye türlerine de bakmak gerektiğini belirtmektedir.

Güç ve mücadele sürecinin en yoğun şekilde yaşandığı alanların başında ise kültürel sermaye alanı gelmektedir. Bourdieu, kültürel sermayeyi; bedenselleşmiş, nesnelleşmiş ve kurumsallaşmış biçimler olarak üç ayrı düzeyde analiz etmektedir. Bedenselleşmiş düzeydeki kültürel sermaye, her türlü vekâlet etkilerini ortadan kaldıracak şekilde, kişinin bizatihi kendi bedensel ve zihinsel çabasıyla ve belirli bir zaman aralığı içerisinde elde edebileceği kazanımlara işaret etmektedir. Örneğin, dil, yazma alışkanlıkları, beden kullanım tarzı. Ancak taşıyıcısı olan kişiye kültürel bir yetkinlik kazandırsa da, bu sermaye türü, miras yoluyla aktarılabilir ya da satın alma ve mübadele aracılığıyla anında dışsallaştırılabilir bir niteliğe sahip değildir. Nesnelleşmiş düzeydeki kültürel sermaye tanımı tam da bu noktada devreye girmekte ve yazı, resim, kitap, anıt, makine ve benzeri özel kültürel hüner gerektiren somut ürünler olarak dışsallaştırılan kültürel emtiaları tanımlamak üzere analiz sürecine dâhil edilmektedir. Bu sermaye türü, kültürel sermayenin bedenselleşmiş düzeyinde elde edilen kültürel yetkinliğin bir devamı ve dışsallaştırılmış sonucu olarak da değerlendirilebilir. Ancak nesnelleşmiş kültürel sermaye, birincisinden farklı olarak, taşıyıcısı olan kişi için aktarılabilir bir yasal mülkiyet imkânı sunmakta ve hem ekonomik hem de sembolik güç sağlamaktadır. Kültürel sermayenin son ve üçüncü alt düzeyini ise akademik yeterlikler şeklinde

nesnelleştirilen kurumsallaşmış sermaye türü oluşturmaktadır. Söz konusu tür, kişinin taşıyıcısı olduğu kültürel sermayeye eğitim gibi benzeri araçlar yoluyla kurumsal olarak tanınma imkânı sağladığı ve akademik yeterlikler arasında karşılaştırma yapma olanağı sunduğu gibi, emek pazarındaki mübadelenin parasal değerini de belirlemektedir (Bourdieu, 2010, ss. 49-60).

Bourdieu'nun tanımladığı biçimleriyle ele alındığında, kültürel sermaye kavramının sözlü yetenekten genel kültürel farkındalığa, estetik tercihlerden tüm eğitim süreçleri ve akademik başarılar kadar uzanan geniş bir kaynaklar dizisini kapsadığı görülmektedir. Kültürel sermaye kavramının içerimine ilişkin bu genişliğin, Bourdieu'nun, kültür olgusunun bir iktidar ya da güç kaynağı haline gelebileceği yönündeki temel iddiasıyla ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. İtibar, şeref, bilgi ve akademik başarı ile özdeşleştirilen sermaye biçimleri, maddi olmayan alanlara yayılan iktidar formları aracılığıyla kültürel temsillerin indirgenemez karakterini oluşturmaktadırlar. Bireyler, aileler ve gruplardan oluşan eyleyiciler topluluğu, tıpkı ekonomik ilişkiler alanında olduğu gibi, kültürel ilişkiler alanında da belirli yatırım stratejilerine bağlı kalmakta; üretim, dolaşım ve tüketim süreci içinde kültürel temelli bir maddi birikim sağlayabilmekte, hatta imtiyaz ve itibar gibi sermaye biçimleri aracılığıyla bunları kuşaklar arasında aktarma imkânı bulabilmektedir (Swartz, 2013, s. 186).

Bourdieu'nun ekonomik ve kültürel sermaye ile bağlantılı biçimde ele aldığı ve toplumsal uzamdaki tabakalaşmanın hangi yasalara tabi şekilde işlediğini açıklamak üzere önemli işlevler yüklediği anahtar kavramlardan bir diğeri de, mevcut ya da potansiyel kaynaklar kümesi olarak da ifade edilebilecek olan sosyal sermaye kavramıdır. Bourdieu, sosyal sermayeyi, karşılıklı tanışıklık-tanırma ilişkilerinden oluşan ve belirli oranda kurumsallaşmış bir iletişim ağına sahip olmakla ilişkilendirmekte ve onu aile, sınıf, kabile, okul veya parti gibi bir grubun üyeliği ekseninde açıklamaktadır. Grup üyeliği yoluyla kazanılan aidiyet, bireye, kendisini maddi ve/veya sembolik mübadelelerin pratikleri içinde gösteren zengin bir iletişim ağı sunmakta; grubun kolektif düzlemde sahip olduğu sermayeden istifade etme imkânını sağlamaktadır. Böylece grup içindeki iletişim ağlarının boyutuna ve irtibat halinde bulunduğu kişilerin her birinin bireysel olarak sahip olduğu ekonomik, kültürel ya da sembolik sermayelerinin kapsamına göre, bireyin özgül sosyal sermayesinin kapsamı da belirlenmiş olmaktadır. Grubun mevcut ya da potansiyel kaynaklarından faydalanma imkanını veren üyeliğin temelini ise, elde edilen kazanımlara bağlı olarak gelişen dayanışma olgusu oluşturmaktadır. Bourdieu, buradaki dayanışmanın bilinçli bir şekilde tasarlanmadığını; sosyal sermayenin kapsamını genişletmek ve grup üyeliğinden elde edilen maddi ve sembolik kazançları teminat altına almak amacıyla sergilenen sonsuz bir çabanın ürünü olduğunu belirtmektedir. Bu çaba, sosyal sermayenin yoğunlaşmasını ve zenginleşmesini sağlayan kalıcı

ve faydalı ilişkilerin üretilmesini ve yeniden üretilmesini mümkün kılacak bir kurumsallığı temin etmeye dönüktür (Bourdieu, 2010, ss. 60-64). Görülebileceği üzere, sosyal sermaye, kişinin kurduğu/kuracağı ilişkiler yoluyla elde ettiği/edeceği kazanımlardan oluşmaktadır. Bu kazanımlar, herhangi bir grubun dolayımında sağlanan ilişkilerin getirisi olan her türdeki maddi kazancı içerdiği gibi, daha itibarlı bir grupla bağ kurmanın getirisi olan sembolik kazancı da ihtiva etmektedir. Nitekim bireyin toplumsal yaşam içindeki gücü ve prestiji de büyük ölçüde sosyal sermayesinin gücü ve prestijinden gelmektedir. Bireylerin grup üyeliği yoluyla elde ettiği/edebildiği bu güç, prestij ve kazanımlar, aynı zamanda söz konusu grup ya da grupların devamlılığını sağlayan dayanışmacı mantığın da temelini oluşturmaktadır. Zira bu grup(lar) sadece sosyal sermayenin kaynağı olarak işlev görmemekte, aynı zamanda onun genişlemesinin ve kendisini sürekli olarak yeniden üretebilmesinin de imkânını sunmaktadır (Bourdieu, 2015, s. 557).

Bourdieu, son olarak bu üç sermaye türünün tamamlayıcısı ve hatta sonucu niteliğinde olan sembolik sermaye kavramından bahsetmektedir. Diğer sermaye türlerindeki nitel ve nicel birikimin büyüklüğüyle doğru orantılı bir hacme sahip olan sembolik sermaye, esasında özgül bir varoluşa sahip değildir. Siyaset, din, sanat, bilim ve benzeri alanlarda gerçekleştirilen ekonomik, kültürel ve sosyal üretimler yoluyla toplumsal uzamda oluşan simgesel nitelikli kazanımları ifade etmektedir. Simgesel sermayeyi, bireylerin toplumsal yaşam alanı içerisindeki konumlarını pekiştirme ve statülerini yükseltme çabası olarak tarif etmek de mümkündür. Bu çaba, daha çok eğitim kurumları gibi değer ve başarının ölçüsünü belirleyen mekanizmalar aracılığıyla ‘diploma’, ‘sertifika’ gibi somut unsurlarla şekillendirilmekte ve buna bağlı yeni statülerle yeniden ekonomik sermayeye yani paraya dönüştürülebilir bir nitelik taşımaktadır (Dursun, 2018, s. 95). Bourdieu’ya göre, orta sınıf üyeleri çocuklarına ya da sonraki nesile aktardıkları kültürel sermayeyle aynı zamanda kendi sahip oldukları konumu da aktarmaktadırlar. Böylelikle sistem yeniden üretilebilmektedir. Bunun ön şartı ise hâkim olan simgesel sermayeye sahip olabilmekten geçmektedir. Geçerli olan simgesel sermaye de kaynaklara hâkim olan simgesel sınıf tarafından belirlenmektedir. Simgesel sermayeye sahip olmak için atılan her adım hakim sınıfın ritüellerinin taklit edilmesini ve bu başta eğitim sistemi yoluyla olmak üzere hakim sınıfın lehine yeniden üretimiyle sonuçlanmaktadır (Palabıyık, 2011, s. 12). Çıkar gütmeyen olarak takdim edilen pratiklerin çıkarını sorgulamanın önemine değinen ve ‘çıkar gütmemenin çıkarı’ olarak ifade ettiği bu çelişkinin sorgulanması gerektiğine inanan Bourdieu, sembolik mücadelenin bizatihi kendisinin mücadelenin varoluşunu gizleyen etkiler ürettiğini belirtmektedir (Bourdieu, 2015, s. 368). Bu mücadelenin en yetkin örneğini ise egemen sınıfın kendi içindeki meşru kültürü tanımlama ya da başka bir ifadeyle meşru

tahakküm ilkesini tarif etme yönündeki çatışmalar oluşturmaktadır. Mücadelenin bir tarafında özgürlük, çıkar gütmeme, yüceltilen beğenilerin saflığı ve öte dünyada kurtuluş gibi değerler yer alırken, diğer tarafında da zorunluluk, çıkar, maddi tatminlerin aşağılığı ve bu dünyada kurtuluş gibi karşıtları yer almaktadır. Bourdieu'ya göre, egemen sınıflar ile bağlı sınıflar arasındaki sembolik mücadele bu karşıtlıklar üzerine bina edilmiştir. Bu anlamda Bourdieu, 'habitus' içerisinde kendisini sürekli egemen sınıf için yenileyen sermayeyi güç ile eşdeğer görmektedir. Bireyin toplumda diğerleriyle ekonomik anlamda rekabet edebilmesinin yolunu ise kültürel sermaye, simgesel ve sosyal sermayeye sahiplik olarak değerlendirmektedir. Eğer bunlardan birisi yoksa birey rekabet etme şansını önemli ölçüde kaybedecektir. (Türk, 2015).

Kısaca Bourdieu, (1995) tek bir sermaye olmadığını, insanların sahip olduğu farklı sermayeler olduğunu ve kültürel sermayenin, ekonomik, sosyal ve sembolik sermayeye dönüşerek mevcut hiyerarşik sınıfsal yapıları yeniden ürettiğini vurgulamakta ve böylelikle toplumdaki sınıfsal eşitsizliklerin kökenine odaklanmaktadır. Ancak Bourdieu'nun sermaye teorisi, zamana ve mekana göre değişiklik gösteren karmaşık insan ilişkilerini ve bu ilişkilere verili olan çelişkiler ile insanların bunları konumlandırma biçimlerini ihmal ettiği için eleştirilmektedir (Bennett vd., 2009). Söz konusu eleştirilere rağmen, Bourdieu'nun sermaye teorisi, sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılmaya devam etmektedir. Bourdieucu yaklaşımda kültürel sermaye kavramı, sınıflar arası hareketliliğin izahı bakımından merkezi bir rol üstlenmektedir. Kültürel sermayenin dezavantajlı gruplar üzerinde yoğun bir etki alanı ürettiğini belirten Bourdieu, üst sosyal sınıftan gelenlerin alt sosyal sınıftan gelenlere nazaran kültürel sermayeden daha fazla yararlandıklarını ifade etmektedir. Bununla birlikte, prestijli kaynaklara erişme imkan ve fırsatının dezavantajlı grupların yukarıya doğru sınıfsal hareketliliğini destekleyeceğini vurgulamaktadır (DiMaggio, 1982, s. 195). Buna karşılık, dezavantajlı gruplar arasında yer alan göçmenler için somut olan ekonomik sermayenin taşınması mümkün olabilirken soyut olan kültürel ve sembolik sermayenin taşınması ise egemen güçlerin tanıyıp-tanınamasına bağlı kalmaktadır. Göç alan toplumlar bağlamında, göçmenin kültürel sermayesinin tanınması; bazen 'kurumsallaşmış sermayenin' katılımı, bazen 'ulusal sermayenin' yerleşik topluma yönelik pozitif ayrımcılığı, bazen de hükümetlerin göç politikaları kapsamında 'kültürel sermayeyi' tanımayarak bunu bir 'göç kontrolü' enstürmanı olarak kullanması ve benzeri sebeplerle göçmenler için dikey yönde sınıfsal geçişin kısıtlandığı gözlemlenebilmektedir. Bu durum, göçmenler ve yerleşik toplum arasında gelir farklılığına yol açmanın yanı sıra, statü/sınıf farklılığını da beraberinde getirmekte, toplumsal eşitsizliğin yeniden üretilmesine sebep olmaktadır (Nohl vd., 2018). Modern bilgi toplumlarının refahı ise paradoksal olarak ve büyük ölçüde kültürel sermayeyi korumaya, işlevselleştirmeye ve aktif

kullanmaya bağımlıdır. Uluslararası arenada, yüksek vasıflı göçmenlerin rekabeti açısından kültürel sermayenin önemi hayati görülmektedir. Devletlerin yüksek vasıflı göçmenleri cezbetme ve kültürel sermayelerini kullanmadaki başarısı -en azından göçmen toplumları perspektifinden- ekonomik inovasyon ve refah üretmede merkezi bir unsur olarak algılanmaktadır (Nohl vd., 2018). Dolayısıyla sığınmacıların beraberinde getirdikleri kültürel sermayeyi, eğitim yolu ile ev sahibi ülkede dönüştürerek prestijli kaynaklara erişim imkanı sağlayabilmesi dikey sınıf hareketliliğini desteklemektedir (Raghuram & Kofman, 2005; Williams, 2006).

Göç çalışmalarında, kültürel sermayenin taşınması konusunda çeşitli teoriler olmasına rağmen, beşeri sermaye yaklaşımı yaygın olarak kullanılmaktadır. Kültürel sermayenin göçmenin sırt çantasında taşıyabildiği bir paket ya da bir anahtar gibi olduğunu öne süren söz konusu yaklaşım, göçmenin sahip olduğu bu potansiyelin geldiği ülkeye uyumunu ve kültürel sermayesinin dönüşümünü kolaylaştırdığını belirtmektedir. Readings'e (1996, ss. 108-109) göre, her ülkenin kendi parası olduğu gibi kültürel sermayesi yani prestij parası da bulunmaktadır. Bu kapsamda sığınmacıların ekonomik kaynaklarını taşımalarının sınırlılığından hareketle prestij paralarını yani sosyo-kültürel sermayelerini ev sahibi toplumun sermayesine aynı bir döviz gibi dönüştürmeleri yeniden eğitim sistemine katılma ya da tanınma yolu ile mümkün olabilmektedir. Bauder, (2003) da göçmenin, kültürel değerlerini geldiği ülkedeki 'ulusal sermayeye' uygun olarak dönüştürebilmesi ve hatta yeni değerler ekleyebilmesinin mümkün olduğunu öne sürmektedir. Bu yaklaşıma göre göçmenlerin kültürel sermayesi; dil becerileri, gelenekler ve yaşam tarzları hakkında bilgi, mesleki nitelikler, ve benzeri hususları içermektedir. Ancak göçmenin sahip olduğu bu sermayenin resmi kurumlar, üniversiteler, mesleki kuruluşlar, işverenler veya yöneticiler tarafından tanınması ve akredite edilmesi hususundaki gücü ise sınırlı kalmaktadır (Kelly & Lusi, 2006, s. 836). Beşeri sermaye yaklaşımı, hem göçmenlerin tekil bir kültürel homojenlik içinde değerlendirmesi nedeniyle hem de ev sahibi ülkede edindikleri yeni kültürel ilişki ve formları göz ardı etmesi sebebiyle eleştirilmektedir (Erel, 2010, s. 656). Diğer taraftan, göçmenlerin kültürel sermayesinin resmi olarak tanındığı durumlarda bile, işverenler 'yerel mesleki deneyim' gibi zorlaştırıcı kriterlerle 'ulusal sermaye' lehine bir tavır geliştirebilmekte ve yerli halkı koruyucu tutum içine girebilmektedirler. Böylelikle profesyonel korumacılığın somut uygulamaları göçmenlerin sosyo-ekonomik kapasitelerini farklı şekillerde etkileyebilmektedir (Bauder, 2003; Erel, 2010; Hage, 1998). Öte yandan, uluslararası düzeyde geçerliliği olan kurumsal nitelikli kültürel sermaye sahibi göçmenler sınıfsal hareketlilik bakımından görece daha avantajlı olabilmektedir. Örneğin, günümüzde evrensel düzeyde kabul gören ve bir nevi ulusötesi bir

onaya sahip olan ‘Batı kültürel sermayesi’ bağlamında göçmenlerin kültürel sermayelerini taşımalarını nispeten kolaylaştıran bu husus, üçüncü dünya ülkeleri bakımından ise büyük bir güçlüğü beraberinde getirmektedir (Weiss, 2005).

Kitlesel göç hareketleriyle hazırlıksız ve zorunlu yerinden olmuş sığınmacılar, sığındıkları yeni ülkede kültürel sermayenin taşınması ve tanınması konusunda göçmenlere göre daha sert engellerle karşılaşmaktadır. Bir tarafta ev sahibi ülkelerin sığınmacıların ‘geri dönecekleri yönündeki beklentisi’, diğer tarafta ise sığınmacıların diploma ve sertifika benzeri belgeleri ibraz edememesi gibi hususlar dolayısıyla kültürel sermayenin taşınması güçleşmektedir. Öte yandan sığınmacıların sahip oldukları nitelik, beceri, hüner, eğitim, tecrübe ve sosyal ağlarla oluşturduğu kapasitesi ev sahibi ülkeye yerleşmeleri sürecinde hem topluma uyum sağlamalarında hem de iş piyasasına erişimlerinde kolaylaştırıcı bir role sahiptir. Yeni yaşam kurma motivasyonuna sahip sığınmacıların, sahip oldukları sermaye ve kapasitelerini dönüştürebilmelerinde ev sahibi ülkenin sığınmacıya sunduğu hak ve özgürlüklerin önemli etkisi olacaktır.

Özetle, göç sırasındaki kültürel sermaye büyük ölçüde zaman ve mekana göre değişmektedir. Göçten önce sahip olunan sosyo-kültürel sermaye yeni bir ülkeye göç ettikten sonra tanınmayabilir ya da geçerliliğini yitirebilir. Bu çalışma, söz konusu savın Türkiye’deki Suriyeli göçmenler bağlamında analiz edilmesini içermektedir. Çalışma kapsamında, Bourdieu tarafından geliştirilen sermaye teorisinden hareketle, Türkiye’deki nitelikli Suriyeli sığınmacıların vatandaşlığa geçiş sürecinde sosyo-ekonomik kapasitenin rolü irdelenmektedir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Kitlesel zorunlu göç hareketleri ulus-devlet anlayışı ile birlikte göçmenlerin de vatandaşlığa yaklaşımını değiştirmiştir. Bu değişim, hem göç alan ülkelerin göçmenlerle ilgili uyum politikaları hem de vatandaşlık üzerine oluşan yeni kavram ve kuramsal tartışmalar açısından önem taşımaktadır. Bu noktada “Göçmenler neden gittikleri ülkelerin vatandaşı olma eğilimi göstermektedirler?” ya da “Neden böyle bir istekleri olmamaktadır?” sorularının yanı sıra “Vatandaşlık süreçlerinde daha çok ‘kural ve değer içeren’ yaklaşımlar mı, yoksa ‘faydacı olma’ eğilimleri mi öne çıkmaktadır?” soruları tartışma konusu olmuştur (Kymlicka, & Norman, 2000; Ong, 1999; Soysal, 1994). Göçmenlerin vatandaşlığa yaklaşımlarının önemi sıklıkla dile getirilse de (S. Castles & Davidson, 2000; Higgins, 1999), bu önermeler somut araştırmalar içinde sınırlı kalmıştır (İçduygu vd., 1999).

Vatandaşlık farklı göçmen grupları için farklı şeyler ifade etmesine rağmen özellikle sığınmacılar için vatandaşlık güvenlik, statü, aidiyet ve daha çok hak ve özgürlüğe sahip olmak anlamı taşıdığı için en önemli haklardan biri olarak görülmektedir. Vatandaşlık alan göçmenin ev sahibi ülkeye ekonomik ve sosyal olarak dâhil olma isteğinin artması olağan görünmektedir. Vatandaşlıkla birlikte göçmenin özgürlük ve hareket kazanması, eşit haklardan yararlanabilecek olması göçmenlerin kendini güvende hissetmesini sağlayacaktır (Bloch, 2000). Ancak göç alan gelişmiş ülkelerde özellikle sığınmacılar için vatandaşlık, ikamet, çalışma, seyahat gibi haklardan çok sonra zorlu bir süreçle birlikte elde edilebilmektedir.

Son yıllarda Avrupa'nın refah devletleri, vatandaşlık hakkı elde etme koşullarını gitgide ahlaki bir düzlemde ele almaktadır (Fassin & Mazouz, 2007; Geddes & Scholten, 2016; Joppke, 2007; Monforte vd., 2018; Schinkel & Houde, 2010). Göçmenlerin yerel geleneklerle ilgili bilgilerini, dile hâkimiyetlerini, işgücü piyasasında ne kadar başarılı olduklarını ve ev sahibi topluluk ile etkin ve varoluşsal şekilde nasıl yakınlık kurduklarını değerlendirmek üzere çeşitli sınamalar yapılmaktadır (De Wilde vd., 2015; Puymbroeck vd., 2014; Raco, 2009). İkamet, çalışma ve eğitim hakları ile daha geniş kapsamda aldıkları sosyal yardımlar, kısmen bu testlerle ne kadar uyumlu olduklarına bağlı olup göçmenlerden ahlaki açıdan düzgün şekilde davranıp öyle hissederek vatandaşlık hakkını "kazanmaları" beklenmektedir. Bu bağlamda pek çok

göçmen, vatandaş olarak kabul görme (örn; yerli biri gibi) ve yerleşik biri olarak dışlanma (örn; kaçak göçmen) arasında gidip gelen yarı vatandaş durumundadır. Bu durum, göçmenlerden iki tür talepte bulunulmasını sağlayan neoliberal bir vatandaşlık uygulaması olarak anlaşılmaktadır. Bunlardan biri kültürel asimilasyon yani ev sahibi ülkenin norm ve değerlerini kabul edip benimseme, diğeri ise sosyal yardımlardan ziyade ekonomik olarak kendi kendine yetme talebidir.

Fakat göçmenler, yarı vatandaş statülerini nasıl değerlendirmektedir? Vatandaşlık konusunda uzman pek çok akademisyen (Joppke, 2007; Schinkel, 2010; Schinkel & Houtt, 2010) işin ya devlet veya devlet politikaları kısmına ya da vatandaşlık hakkı iddiasında bulunan daha aktivist özellikli göçmenlere odaklanmaktadır (Isin & Nielsen, 2008; Nyers & Rygiel, 2012). Avrupalı devletler bağlamında daha sıradan yarı vatandaşlar açısından konuyu ele alan az sayıda çalışmada, bu kişilerin Avrupalı devletlerin neoliberal söylemlerini benimsediği ve yaygınlaştırdığı ileri sürülmektedir. Örneğin Kremer (2016), Hollanda'da yaşayan göçmenlerin önemli bir kısmının, koşulsuz bir hak olarak hemen sosyal yardım almak yerine sosyal haklarını zaman içinde "kazanmayı" tercih ettiklerini göstermiştir. Benzer şekilde Monforte vd., (2018), İngiltere'de vatandaşlık sınavından geçmeyi bekleyen göçmenlerin başka hakları "hak etme" ve "hak etmeme" arasındaki farkı dillendirdiğini göstermiştir..

Oxford Üniversitesi Mülteci Çalışma Merkezi tarafından, Belçika'daki Suriyeli sığınmacılar üzerinde yapılan çalışmada sığınmacılara tanınan hakların küçük düşürücü bağımlılığı ortaya çıkardığı ve bunun damgalanmaya sebep olduğu vurgulanırken bu bağımlılığın yaş, yasal statü, önceden icra edilen meslek, etnik-dini mensubiyet ve cinsiyete bağlı olarak değişiklik gösterdiği kaydedilmiştir. Araştırmada, hak ve özgürlüklerin sığınmacılar için tekrar tartışmaya açılması önerilmektedir (Vandevoordt & Verschraegen, 2019).

Bir başka araştırmada ise, ulus-devletin “ulus kısmının” eritilmesi gerektiğine dikkat çekilmekte ve vatandaşlığın, bir eyaletin topraklarındaki ikamet, kültürel katılım ve ekonomik katılımdan elde edilmesi gerektiği savunulmaktadır (S. Castles & Davidson, 2000). Bu kapsamda küreselleşmenin yerinden etme üzerindeki etkilerinin de yeni sorunlara ve vatandaşlığa yönelik zorluklara katkıda bulunduğu belirtilen araştırmalarda ise küreselleşmenin “vatandaş olmayanları ve “ikinci sınıf vatandaşları” riske sokan bir vatandaşlık açığı yarattığına dikkat çekilmektedir (Brysk & Shafir, 2004).

Mülteciler ve zorla yerinden edilmiş kişiler için vatandaşlık tartışması uzun yıllardır devam etmesine rağmen “vatandaşlık fikri şimdi neredeyse evrensel olsa da, vatandaşlık hakkındaki fikirlerimiz aynı değildir ve asla olmamıştır” diyen Kabeer (2006, ss. 91-92), Mısır,

Gana, Hindistan ve dünyanın farklı yerlerinde mülteci ve zorla yerinden edilmiş kişilerin hak mücadeleleriyle ilgili araştırmasında, ‘vatandaş gibi görünmek’ olgusunun önemine dikkat çekmektedir. Üyelik, yarı vatandaşlık, çoklu vatandaşlık ve küresel vatandaşlık kavramlarının mülteciler ve zorla yerinden edilmiş kişiler için hak olduğunun tartışılmaya açılması gerektiğini savunmaktadır.

Avrupa merkezli araştırmalar dışında dünyanın daha az gelişmiş bölgelerindeki mülteci ve sığınmacılar için ise vatandaşlık hakkı lüks olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, mülteci ya da sığınmacılar için hak arayışını sadece resmi vatandaşlık hakkına indirgemenin mülteci ya da sığınmacının gerçekliğine uyum sağlamadığına dikkat çeken Zetter (2015, ss. 17-18), Sri Lanka’da sığınmacıların resmi vatandaşlık hakkı yerine yiyecek hakkını tercih ettiklerine dikkat çekmektedir. Benzer şekilde Lübnan’daki Filistinliler için ise resmi vatandaşlıktan daha çok geri dönme hakkı talebi olarak öne çıkmaktadır.

Kibreab (2008) ise Sudan halkının Eritreli mülteciler için resmi hakları reddetmesine rağmen mültecilerin sosyal ağlar aracılığı ile neredeyse Sudanlılar kadar ekonomik ve sosyal haklardan yararlanabildiklerine dikkat çekmektedir. Başka bir örnek ise Gana’daki Liberyalılar, Liberya’da sahip oldukları vatandaşlık hakkından vazgeçerek Gana’da istihdam haklarını kullanmayı tercih etmişlerdir (Mehta & Napier-Moore, 2011). Buna karşılık, 2006’da, aynı zamanda, Gine’deki kamplarda yaşayan Liberyalılar evlerinde daha iyi haklara sahip olacakları umuduyla geri dönme kararı almışlardır. BMMYK, Gine kamplarının kapatılmasını başarılı bir mülteci geri dönüşünün parlayan bir örneği olarak göstermektedir (UNHCR, 2006).

Türkiye’de vatandaşlık tartışmaları genel anlamda klasik ulus inşa sürecinin dinamiklerini ve kimlik politikalarını temel alarak yürütülmektedir (Kaya & Kentel, 2005; Keyman, 2009; Kirişçi & Ferris, 2015; Üstel, 2002;). Bu bağlamda, vatandaşlığın kazanımı ile göç ve iltica mevzuatı göç ve vatandaşlık tartışmalarıyla doğrudan ilişkili olmaktadır (İçduygu vd., 1999; Kadirbeyoğlu, 2010; Kirişçi, 2000). 2011 sonrasında iç savaş sonrasında kitlesel olarak Türkiye’ye göç eden Suriyeli sığınmacılar sorununu vatandaşlık hakkı kapsamında ele alan çalışmaların ise gerek sayıca gerekse hacim olarak sınırlı kaldığı dikkat çekmektedir.

Göç veren bir ülke iken 1980 sonrası hedef ülke haline gelen Türkiye’nin vatandaşlık algısında ve politikalarında da değişiklikler gerçekleşmiştir. Bu durum, Batı merkezli göçmen ve vatandaşlık algı çalışmalarının yerine Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin göç politikalarına yönelik yeni teorik çalışmalara imkân sağlamıştır. Bu kapsamda Türkiye’deki göçmenlerin göç deneyimlerine ve vatandaşlık algılarına odaklanan “Türkiye’de Göçmenlerin Vatandaş Olma Eğilimleri: Deneyimleri ve Algıları” (İçduygu vd., 2013) başlıklı çalışma literatüre ışık tutmaktadır. Ayrıca, “Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu: Arada

Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri” başlıklı raporu bu yöndeki çalışmalar arasında öne çıkanlardan biri olarak zikretmek mümkündür. Söz konusu raporda, Türkiye’de bulunan geçici koruma statüsü altındaki kişilerin hukuksal konumu detaylı bir şekilde incelenmekte ve vatandaşlık konusundaki politikanın ivedilikle netleştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Kaya & Yılmaz Eren, 2015).

Mültecilikten vatandaşlığa geçiş süreçlerini entegrasyon ve ülkeler arası farklılıklarla karşılaştırmalı inceleyen “Göç ve Entegrasyon Süreçlerinde Vatandaşlık” (A. Yıldız, 2017) başlıklı çalışma ise Almanya ve Fransa’da mülteciler için vatandaşlık uygulamaları ile Türkiye’nin uygulamalarını karşılaştırmaktadır. Suriyeli sığınmacılar konusunu toplumsal uyum ve bütünleşme çerçevesinde ele alan çalışmalarda hak ve özgürlüklerin artırılması ve kalıcı hukuk ve dahası vatandaşlık hakkı 2015 yılı itibarıyla gündeme gelmiştir. Erdoğan (2018), “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum” başlıklı raporda, toplumsal uyum için kapsamlı ve dinamik bir göç yönetiminin elzem olduğu belirtilmekte ve ilk kez Türkiye’deki Suriyelilerin kalıcı olacağı varsayımından hareketle vatandaşlığın tartışılmaya başlanması gerektiğine işaret etmektedir.

Türkiye’deki Suriyeliler ile vatandaşlık hakkı arasındaki ilişkiyi konu alan ampirik nitelikli çalışma, Mülteci-Der tarafından Özdemir’e (2017) hazırlatılan “Sonsuz Geçiciliğe Çare: Suriyeli Mülteciler Türkiye Vatandaşlığı Hakkında Ne Düşünüyor?” başlıklı rapordur. Rapordaki bulgulara göre, Suriyeli mültecilerin büyük kısmı, çalışma izni, eğitim-sağlık ve diğer haklara erişim gibi sebepler dolayısıyla Türk vatandaşı olmak istemektedir. Rapordaki bir başka çarpıcı bulgu da, Suriyelilerin, zorunlu bir tercih yapmak durumunda kalmaları halinde, Türk vatandaşlığını Suriye vatandaşlığına tercih edeceklerini beyan etmeleridir. Bu durum, Suriye’ye geri dönüşü imkânsız olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır.

Suriyeli sığınmacı literatüründe temel hak ve özgürlükler arasında yer alan sağlık, eğitim ve istihdam konularının diğer araştırma konuları arasında yer aldığı gözlemlenmiştir. Dünya Sağlık Örgütü, Sağlık Bakanlığı ve AFAD tarafından yürütülen ‘Türkiye’deki Suriyelilerin Sağlık Durumu Araştırması, (Balcılar, 2016) ve Türk Tabipler Birliği’nin, Savaş, Göç ve Sağlık başlıklı (TTB, 2016) çalışmaları sığınmacıların sağlığa erişim hakkından ziyade sığınmacıların taşıdıkları bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalık yükü ile sığınmacıların sağlık sistemi üzerinde getirdikleri sosyo-ekonomik sorunlara odaklanılmaktadır. Eğitim alanında ise ilk yıllarda uyum konusunun içinde yer alan çalışmalar son yıllarda alan içinde saha çalışmalarına dönmüştür. Örneğin, Suriyeli Mültecilerin Entegrasyonu: Türkiye’nin Eğitim ve İstihdam Politikaları başlıklı çalışmayla (Dillioğlu, 2015), Toplumsal Uyum İçin Eğitimin Önemi: Türkiye’deki

Suriyeliler Örneği araştırmasıyla (Duman, 2019), Savaşın Çocuklarını Eğitimle Kazanmak başlıklı (Emin, 2019b) çalışmalar yer almaktadır.

Suriyeli sığınmacıların Avrupa'ya gidiş motivasyonlarının altında yatan sebepleri arayan 'Avrupa Yolunda Suriyeli Mülteciler' başlıklı çalışma ise dil faktörüne dikkat çekmektedir. Türkçe konuşabilmenin Suriyeli mültecilerin iş ve dolaylı olarak da yaşam koşullarını keskin şekilde iyileştirdiğine işaret edilmektedir. Okul çağındaki çocukların halen okula gitmemeleri ve Türkçeyi öğrenememeleri mültecilerin refahını ve Türk devletinin Suriyeli mülteci politikasını tehlikeye atan en önemli etken olarak dile getirilmiştir (Başol, 2018)

Göç ile birlikte toplumsal değişimi doğrudan etkileyen bir diğer konu ise göçle ekonomi ve kalkınma arasındaki ilişkisidir. Üretim biçimlerindeki değişimin doğrudan etkileyeceği faktörlerinden biri olan insan hareketlerinin özellikle 18'inci yüzyıldan itibaren ekonomiye etkileri de araştırmaların konusu olmuştur. Ancak uzun yıllar göç ve ekonomi ilişkisi göçmenin ülke ekonomisi üzerine odaklanmıştır. Günümüzde az da olsa göç ve ekonomi arasındaki ilişki sığınmacı ve mültecinin ekonomisi üzerine de odaklanmaya başlamıştır. Bunlar arasında öne çıkan Betts vd. (2017, ss. 40-41), göçmenlerin ekonomik yaşamlarını anlamının önemine değinmekte ve onların insani yardımlara dayalı bir bağımlılık ilişkisi üzerinden değil, sürdürülebilirliği esas alan bir modele dayalı olarak yeniden düşünölmeleri gerektiğini salık vermektedir.

Göçmenlerin piyasa ekonomisinin kurumlarına ve bulundukları ölkelerin ekonomilerine ne düzeyde katkı sunduklarını tespit etmek amacıyla, 130 farklı ölkedeki 20 yıllık sürecin incelenmesine dayalı olarak gerçekleştirilen araştırmaya göre ise ekonomik özgürlüğün kurumsallaştığı güçlü piyasalara sahip ölkelerde göçmenlerin varlığı olumsuz bir etki oluşturmamaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ölkelerdeki güçlü kurumsal yapılar göçmenlerin kültürel alışkanlıklarına baskın gelmekte ve göçmenler geldikleri yerin davranış kodlarını terk ederek gittikleri yerin çalışma ortamını ve yasalarını benimseyen bir eğilim içine girmektedirler (Powell vd., 2014).

Uluslararası göç hareketlerini doğru şekilde yönetebilen ölkeler, kısa vadeli bazı maliyetleri üstlenmek zorunda kalsalar bile, orta-uzun vadede bu işten kazançlı çıkabilmektedir. Göç yoluyla oluşan hareketliliği kapsayıcı bir kurumsal sistemle sevk ve idare eden ölkeler inovasyondan sermaye birikimine, beşeri sermayedeki nitelik artışından iç ve dış ticaretteki canlanmaya kadar uzanan geniş bir alanda etkisini gösteren bir kazanımlar setine kavuşabilmektedir (Acemoğlu & Robinson, 2013).

Genel olarak sığınmacıların emek piyasasına katılımlarında piyasanın bu kesime karşı çok fazla seçenek sunmadığı ve daha çok emek yoğun sektörlerin kendileri için uygun alanlar oluşturduğu ifade edilmektedir (Wolpert vd., 2015, s. 583). Pazarlık seçeneklerinin sınırlı olması nedeniyle göçmenlerin çalışma hayatının en dezavantajlı üyeleri olmakla birlikte emek yoğun ve nitelik gerektirmeyen sektörlerde kayıt dışı istihdama sebep olduklarını ifade eden tespitler de söz konusudur (Çoban, 2018, ss. 194-195). Ayrıca geleneksel göç alan ülkelerde düzensiz göçmenlerin ekonomik durgunluğa sebep olacağı ve yerel halkın tepkisini çekeceği gerekçesiyle, göçmenlerin iş piyasasına girişlerinin kısıtlanmasının göçmenlerin sosyo-ekonomik yoksunluklarını daha da artırdığı tespitleri yapılmaktadır (Sirkeci, 2006, s. 33). Diğer taraftan, göçün ekonomik düzeyde toplumlara dinamizm kazandıran önemli bir hareketlilik olduğu, özellikle endüstrileşme sonrası göçün olmadığı toplumlarda toplumsal dinamizmin azaldığını ve toplumun yaşlanma sorunu ile karşı karşıya kalabileceğini ve hatta böylesi “toplumların aslında ölmeye başladığını” ifade eden çalışmalar da mevcuttur (Ortaylı, 2007, s. 19).

Araştırmalar, göçmenlerin istihdama katılımında hukuki statünün emek piyasasında girilen kademeyi ve statüyü etkilediğini belirtmiştir. Her ne kadar göçmenler, sığınmacı ya da mültecilere göre daha iyi işlerde daha yüksek ücretlerle çalışsalar da ev sahibi ülkenin vatandaşları ile eşit hak ve statülere sahip olmaları uzun zaman almaktadır. Bu anlamda göçmenlerin de informel olarak istihdam edildikleri yadsınamaz gerçekliktir. Göçmenlerin iş bulma olasılığı ise ancak diğer faktörler eşit ya da daha üstün olduğunda eğitim, iş tecrübesi, dil bilgisi ve diğer becerilerle birlikte artmaktadır (Unat, 2017, s. 7). Suriye’deki krizin yol açtığı kitlesel göçün başlangıcından günümüze dek süregelen hizmetler kapsamında sığınmacılar için yapılan harcamaların Türk ekonomisine toplam maliyeti 40 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği’nin bu süreçteki katkısıysa yalnızca üç milyar euro ile sınırlı kalmıştır (TCCB, 2019). Birleşmiş Milletler’in 2014 yılında Suriyeliler için yapmış olduğu 6.5 milyar dolarlık yardım çağrısı ise, talep edilen miktarın yalnızca yüzde 30’u düzeyinde karşılık bulmuştur (Kap, 2014, s. 34).

Suriyeli sığınmacıların Türkiye üzerindeki ekonomik etkilerine gelince çift taraflı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Nüfus artışına dayalı olarak enflasyon, işsizlik, kira ve gıda fiyatlarının artması gibi rahatsızlıkların yanı sıra talebin artmasına bağlı üreticiler için tatmin edici bir durum oluşmaktadır. Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı Hatay, Mersin ve Gaziantep gibi illerde küçük esnafın artan talebe bağlı satışlarında ve gelirlerinde artış görülmektedir (Özipek, 2018b). Diğer taraftan aynı illerde Suriyelilerin de kurdukları şirket sayıları artmaktadır. Suriye Ekonomik Forumu (2017) raporu, 2011’den itibaren Suriyelilerin sadece

Gaziantep’de altı bini resmi olmak üzere 10 binden fazla şirket kurdukları, 334 milyon dolarlık yatırım yaptıklarını kaydetmektedir. Suriyeli KOBİ’lerin ise yıllık ortalama gelirlerinin 463 bin dolar civarında olduğu ifade edilmektedir.

Türkiye’deki Suriyelilerin Ekonomik Etkilerine İlişkin SWOT Analizi mülteci krizinin yüksek maliyeti, mültecilerin genel bütçeye getirdiği yük ve işletmelerin kaçak olmasından kaynaklı vergi kaybını makro tehditler olarak sıralarken, mikro tehditler yerel bazlı kira ve enflasyon artışı, işsizlik halkın Türkiye’de yoksullar varken Suriyelere yardım yapılmasına itirazı ve Türk ekonomisinin Suriyelilerden dolayı zarar gördüğü algı düzeyindeki tehditler arasında sayılmaktadır (Tunç, 2015)

Emek piyasasına dâhil olan bazı Suriyeli sığınmacıların kayıt dışı istihdam oranlarını artırması bu yöndeki en önemli olumsuz etki olarak dikkat çekmektedir. 19-24 yaş aralığından 60-64 yaş aralığına kadar uzanan ve çalışmaya müsait işgücü nüfusunu oluşturan Suriyeli nüfusunun 1.9 milyon civarında olduğu bilinmesine karşın, bunların ne kadarının çalıştığına ilişkin sağlıklı bir veri bulunmamaktadır. Ancak 600 bine yakın Suriyelinin kayıt dışı olarak çalıştığı tahmin edilmektedir (Kaygısız, 2017, s. 8). Kayıt dışı istihdam, ekonomik verilerin doğru bir şekilde değerlendirilmesine engel olduğu gibi, diğer firmalar aleyhine haksız rekabete de yol açabilmektedir (Yildiz, 2017, s. 37).

Suriyeli sığınmacıların emek piyasasına dönük en büyük katkıları ise, Türk vatandaşları tarafından pek ilgi görmeyen düşük ücretli ve vasıfsız işgücü gerektiren sektörlerde istihdam edilmeyi kabul etmeleridir. Bu durumu, Türk vatandaşlarının daha üst gelir düzeyindeki işlerde istihdam edilmelerinin önünü açan bir gelişme olarak değerlendirmek de mümkündür (Orhan & Gündoğar, 2015, s. 34). Emek piyasasına dahil olan Suriyeli sığınmacılar, ucuz ve yerli işgücü ile ikame edilebilirliği nedeniyle istihdam alanında bir rekabet unsuru haline gelebilmekte ve hatta tercih sebebi olabilmektedir. Yerli işgücünün Suriyeli işgücü ile karşı karşıya geldiği her il ve sektörde yaşanan bu durum, işsizlik oranlarının yükselmesine neden olabildiği gibi, çalışma koşullarını ve ücretler genel seviyesini aşağıya doğru çekerek sığınmacılara yönelik tepkilerin büyümesine de zemin hazırlayabilmektedir (Kaygısız, 2017:8). Suriyeli sığınmacıların ekonomiye dönük olumsuz etkilerinden bir diğeri de özellikle sınır illerinde yaşanan enflasyon artışıdır. Bu illerdeki artan kira ve gıda fiyatları enflasyon üzerinde yukarı yönlü bir etki üretebilmektedir (Orhan & Gündoğar, 2015, s. 8).

Göçmen karşıtı fikirlerin, ekonomiyi sıfır toplamı bir oyun olarak görmelerinden kaynaklandığına dikkat çeken Özipek (2018, s. 127) ekonomiye katılan göçmenlerin çalışma özgürlükleri ve mülkiyetleri kanuni güvence altına alındığında, ihtiyaçlarını karşılamak için sıkı bir şekilde çalışacaklarını ve elde edilecek ekonomik büyümeden tüm toplumun

faydalanacağını ileri sürmektedir. Bu yüzden Türkiye’ye gelen Suriyeli mültecilerin büyük bir kısmının burada kalıcı olduğu kabul edilip, onların ekonomik haklarını tanıyarak sisteme entegre edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Gür (2017), “Ülke Deneyimleri Işığında Uluslararası Göç Ekonomisi” başlıklı raporda benzer bir görüşü dile getirmekte; uluslararası göçün kısa vadede bir takım olumsuzluklara sebep olsa bile, doğru stratejilerin geliştirilmesine bağlı olarak orta-uzun vadede ev sahibi ülke ekonomisini olumlu yönde etkileyeceğini belirtmektedir. Çalışmada, uluslararası göç yoluyla gelen grupların emek piyasasına katılımları, şirket kurmaları, sermaye birikimine katkı sağlamaları ve iç piyasadaki mal ve hizmetlere dönük talepleri ev sahibi ülkenin ekonomisine dönük olumlu yöndeki etkiler olarak sıralanmaktadır.

TEPAV tarafından Özpınar vd. (2016) hazırlatılan, “Türkiye’deki Suriyeliler: İşsizlik ve Sosyal Uyum” başlıklı analiz de aynı konunun izinden gitmekte ve Suriyelilerin sosyal ve ekonomik entegrasyonunun başarılı olabilmesi için rekabetin yaratacağı ekonomik çatışmaların göz önünde bulundurulması gerektiğinin önemine değinmektedir.

Ceritoğlu vd., (2017) ise “Suriyeli Mültecilerin Türkiye’de Yerel Halkın İşgücü Piyasası Sonuçlarına Etkisi” başlıklı çalışma ile Suriyeli sığınmacıların emek piyasası üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. Buna göre sığınmacılar emek piyasasında sınırlı etki gösterirken ücretler üzerinde anlamlı bir etki oluşturmamıştır. Kayıt dışı çalışan yerel halkta sınırlı istihdam kayıpları yaşanırken kayıtlı istihdamda ise sığınmacılara bağlı artan sosyal hizmetlerin yaygınlaşmasına bağlı olarak bir miktar artış yaşanmıştır. Araştırma sonucunda, sığınmacıların emek piyasasını olumsuz etkileyeceğine ilişkin hem Türkiye hem de Avrupa’daki sığınmacılara yönelik kötümser bakış açısının yersiz olduğuna vurgu yapılmaktadır.

İşsizlik oranı, emek piyasasının en belirleyici faktörlerinden birisidir. Türkiye’de 2010-2016 yılları arasında işsizlik oranlarında dalgalanmalar yaşansa da Türkiye genelinde ciddi bir değişiklik olmamıştır. Suriye’den henüz göçün başlamadığı 2010 yılında işsizlik oranı yüzde 11.1 iken 2012 yılında yüzde 8.4’e kadar düşmüş ardından yüzde 10.9’a kadar yükselmiştir (Duruel, 2017).Esen ve Oğuş Binatlı (2017) ise bazı bölgesel işgücü piyasası verilerini kullanarak Suriyeli sığınmacıların yoğun olarak bulundukları bölgelerde işgücü piyasası üzerindeki etkilerini araştırmıştır. İşsizlik oranı, sanayi, tarım ve hizmet sektöründeki kayıtlı ve kayıt dışı istihdam oranları 2004-2015 bölgesel verileri kullanılarak panel veri yöntemleriyle tahmin edilmiştir. Buna göre sığınmacıların genel olarak istihdam oranını düşürdüğünü ancak bu etkinin hizmetler ve sanayide görülmediğini, artan toplam talep ve düşen işgücü maliyetlerinin kayıtlı sektörde istihdam artışına yol açtığı ifade edilmiştir.

Akgündüz vd., (2015) ise Suriyeli sığınmacıların yoğun olarak yaşadıkları 10 kentteki gıda, konut fiyatları, iç göç hareketleri ve istihdama olan etkilerini incelemiş, geri kalan 71 kenti kontrol değişkeni olarak kullanmışlardır. Buna göre, konut fiyatlarının arttığı, gıda fiyatlarında ve istihdamda anlamlı bir etkinin gözlenmediği gibi tespitlere ulaşılmıştır.

Carpio ve Wagner (2015) ise Suriyeli sığınmacıların emek piyasasında istihdamın yapısını değiştirdiğini tespit etmişlerdir. Buna göre, part-time, kadın ve vasıfsız işçilerin istihdamı azalırken kayıtlı ve erkek istihdamı artmıştır. Sığınmacılar kayıt dışı sektörde ücretleri düşürürken kayıt dışı yerli halkı işinden etmiş, bu durum özellikle kadınlar ve eğitim düzeyi düşük olanları daha fazla etkilemiştir. Öte yandan kayıt dışındaki her 10 sığınmacının kayıtlı sektörde üç-dört yeni istihdam yarattığı tespit edilmiştir.

Suriyeli sığınmacıların yerel istihdama etkileri bulunmadığını ancak eğitimsiz ve düşük vasıflı gruplarısınrlı ölçüde negatif etkilediği ifade edilmiştir (Akgündüz vd., 2015, s. 18). Merkez Bankası'nın raporuna göde. Suriyeli sığınmacıların kayıt dışı istihdamda yaklaşık 2.2 puan azalışa neden olmuş ve bu durumdan da en fazla kadınlar ile eğitim düzeyi düşük vasıfsız erkekler etkilenmiştir (Ceritoğlu vd., 2017, s. 23).

Bir başka araştırma ise Suriye'den Türkiye'ye yönelik yaşanan kitlesel göçün, uluslararası yardımlarla Türkiye'deki ekonomiyi canlandırdığına dikkat çekmektedir. Bu kapsamda Erdoğan (2019), Suriyelilerin de bir tüketici oldukları ve ihtiyaç duydukları gıda, giyim, barınma, temizlik, sağlık, eğitim vb. mal ve hizmetleri satın almak suretiyle piyasada talep dengelerini değiştirerek üretimde artışa sebep olduklarını belirtmiştir. Bunun sonucunda beş yıldır Suriyeli sığınmacıların yoğun olarak göç ettiği güneydoğu illerinde artan ekonomik faaliyetler ve nakit dolaşımı yaşanmıştır. Bunun da hem üretimin artmasını hem de iç savaşla birlikte sıkıntı yaşanan ihracatın toparlanmasını sağladığını iddia edilmiştir.

Suriyeli sığınmacıların demografik yapısı ele alındığında emek piyasası ve ekonominin geneli için başlangıçta bir tehdit; ancak ilerleyen süreç için ciddi bir fırsat potansiyeli ile karşılaşılacağı beklenmektedir. Esen ve Oğuş Binatlı (2017, s. 4) yaklaşık yüzde 50'si 0-19 yaş aralığında olan Suriyelilerin işgücüne katılımı demografik fırsat penceresi oluşturacağı belirterek çalışma çağındaki nüfusun en üst düzeyde olduğu bu dönem iyi değerlendirildiğinde eşsiz bir büyüme fırsatı yakalanabileceğini ancak bunun da aynı zamanda bu çağ nüfusuna iyi bir eğitim ve beceri yetkinliğinin sunmayı gerektirdiği vurgulanmıştır.

Suriyeli sığınmacılar aynı zamanda sanayi için avantaj teşkil etmektedir. ORSAM&TESEV (2015) işbirliği ile hazırlanan "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri" raporunda yerel halkın tarım sektörü ya da fabrikalarda işçi olarak çalışmak istemediği ve vasıfsız alanda işgücüne büyük ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla Suriyeliler yerel

halkın iş fırsatlarını elinden almamakta, tersine vasıfsız işgücü gerektiren iş kollarındaki açığı kapatmaktadır (Koyuncu, 2018, s. 115).

Sağiroğlu (2016) ise Suriyeli sığınmacıların ülkeye gelirken beraberlerinde getirdikleri ekonomik sermaye ve ülkede yaptıkları yatırımların ülke ekonomisine katkısına dikkat çekmektedir. Ekonomik göçle zorunlu göçün en önemli farkı, evlerini terk etmek zorunda kalan mültecilerin ellerinden gelen her şeyi hızla nakite çevirerek taşımaya çalışmışlardır. Ülkeye sığınan üç milyon Suriyelinin yasal ve yasa dışı yollarla Türkiye'ye üç milyar dolar sermaye taşıdıkları tahmin edilmektedir.

Benzeri bir çalışma ise Ticaret Bakanlığı verilerine dayalı olarak hazırlanan raporda, 2015 yılında Türkiye'de en fazla şirket kuran ve şirket sermayesi getiren yabancı grubun Suriyeliler olduğu vurgulanmıştır. Buna göre 2015 yılında bin 429 şirket kuran Suriyelilerin yatırımlarına en çok yaklaşabilen Almanlar ise 310 şirketin sahibi olurken Suriyeli işadamlarının, Almanları beşe katladığı ortaya çıkmıştır (AA, 2016).

Koyuncu (2018), Suriyeli sığınmacıların piyasaya etkisini sadece tüketici olarak görmemek gerektiğine dikkat çekerek, Suriyeli sermayedarların yatırımla birlikte Arapça konuşulan Ortadoğu, Kuzey Afrika ülkelerindeki geçmişten gelen sosyal ve ekonomik faaliyetlerini devam ettirmelerini göçün ekonomiye pozitif yansıması olarak değerlendirmektedir. Bu sayede, yabancı yatırım, ihracat artışı, ulusal ve küresel rekabetçi işletmelerin sayısını artıracak ve lojistik alt yapının güçlenmesini sağlayacaktır. Gerekli hukuki zeminin oluşturulması ve iş adamlarının doğru yönlendirilmesi durumunda, gelecekte Suriye'nin inşa edilmesinde ortak işbirlikleri artacaktır.

Suriyeli sığınmacıların geçiciliğinin uzaması ile saha çalışmalarında Suriyelilerin niteliklerine odaklanan saha araştırmaları da yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye'deki sığınmacıların beceri ve 'niteliksizleştirme' problemlerine odaklanan Sert (2016), birçok göçmenin hayatta kalmak için niteliklerinin çok altında işlerde çalışmak zorunda kaldığını saptamıştır. Özellikle sığınmacıların eğitim ve beceri konusunda heterojen yapıya sahip olduklarına dikkat çekerek, denklik, tanıma, dil, bilgi eksikliği ve ayrımcılık, gibi farklı mekanizmalarla birlikte emek piyasasında niteliksizleştirildiklerini belirtmektedir. Türkiye'de sığınmacıların varlığını tek destekleyen mekanizmanın ise sosyal ağlar olduğuna dikkat çekmektedir.

“Zorunlu Göçte Nitelikli Olmak: Eğitimli Suriyeli Göçmenlerin İstanbul Emek Piyasasındaki Deneyimleri” başlıklı çalışmada, yasal statünün, sığınmacıların işgücüne girmelerindeki en önemli faktör olduğuna dikkat çekilmiştir. Geçici koruma statüsü ve çalışma izninin işverenin sorumluluğuna bırakılması kayıt dışını artırmıştır. İkamet izni alanların daha

çok yasal olarak istihdamda oldukları; sosyal güvenceye ve daha yüksek maaşlara sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca, sığınmacıların iş bulmasında diploma sahibi olma ve Türkçe konuşma becerisinin yanı sıra sosyal bağlantılar, mesleki tecrübe gibi özelliklerin sığınmacıların niteliklerine uygun iş bulmayı kolaylaştırdığı vurgulanmıştır (Üstündağ, 2019).

Sonuç olarak göç tecrübesi yüksek olan gelişmiş ülkelerde vatandaşlık eksenli göç literatürü, ulus-devlet temelli, 'uyum ve kimlik' ile 'birey-devlet' ilişkisine odaklanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise yardımlar ve temel ihtiyaçlar, vatandaşlık, hak ve özgürlüklerin önüne geçmektedir. Son yıllarda ise gelişmiş ülkelerde vatandaşlık tartışmalarının hak eden-hak etmeyen odağında, 'lütuf ve bağımlılık' başlıklarıyla da ele alındığı görülmektedir. Suriyeli sığınmacılar nezdinde ise hak ve özgürlük araştırmaları uluslararası alandakine benzer şekilde öncelikle göçmenin ülkenin sosyo-kültürel yapısına etkisi, uyum, eğitim, sağlık ve istihdam başlıklarında ele alınmaktadır, Suriyelilerin vatandaşlık konusu ise literatürde henüz yeterince yer bulamamıştır.

Literatürdeki kapsamlı ve zengin içerikli araştırmalar, göç olgusunun sebep-sonuç ilişkilerinde ekonomik, siyasal, toplumsal, dinsel, kültürel ve benzeri faktörlerin belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Ancak bütün bu faktörler arasındaki temel belirleyicinin ekonomi gerekçeler üst başlığıyla belirleyici olduğu görülmektedir. Göçün sebep ve sonuçlarını ekonomik bir perspektif içinde ele alan yaklaşımlar ise göçmenlerin hedef ülkenin ekonomisine etkisine odaklanmaktadır. Bu etkinin ise özellikle göçmenlerin ev sahibi ülkenin ücret ve istihdam politikalarına etkisini ele almaktadır. Bununla birlikte göçmenin niteliği ve niteliğini artırmaya yönelik uluslararası ve Türkiye'deki Suriyeliler nezdinde saha çalışmalarının da yapıldığı görülmektedir. Ancak gerek gerek göç ve vatandaşlık gerekse göç ve ekonomi alanındaki çalışmalar göçmenin geldiği ülkeye sosyo/ekonomik etkilerine odaklanmakta, göçmen bireysel ekonomik kapasite ya da yaşam standartlarına odaklanılmamaktadır. Esas olarak, sığınmacıların doğrudan sosyo-ekonomik yoksunlukları ile sosyal ve siyasal özgürlükleri arasındaki ilişkiyi inceleyen, vatandaşlık haklarına odaklanan bir çalışma literatürde olmaması bu araştırmanın saha bulgularının sığınmacıların entegrasyon sürecinde hak ve özgürlük perspektifinden önemli nitel veriler sağlayacaktır

4. TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİLERİN SIĞINMACILIKTAN VATANDAŞLIĞA GEÇİŞ SÜRECİ

Bu bölümde, Türkiye’nin göç tarihi ve yabancılar için uygulanan göç politikaları ışığında Türkiye’ye sığınan Suriyeli sığınmacılar konusu ele alınmıştır. Suriyeli sığınmacılarla birlikte kitlesel bir göçü ‘geçici’ olarak karşılayan, ancak sürecin uzamasıyla göç politikalarını değiştiren ve buna bağlı olarak yeni vatandaşlık uygulamaları hayata geçmektedir. Bu kapsamda Suriyeli sığınmacıların, göç süreçleri, demografik özellikleri, sosyo-ekonomik sermayeleri ve bu bağlamda edindikleri temel hak ve özgürlüklerin yaşam biçimlerini nasıl etkilediği tartışılmıştır.

4.1 Türkiye’de Göç ve Vatandaşlık

Son yıllarda tarihinin en büyük kitlesel göçü ile insani krizlerinden birini yaşayan ve dünyada en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan (UNCHR, 2014). Türkiye toprakları tarih boyunca iradi ve zorunlu göçlerin yaşandığı bir yer olmuştur. Nitekim Türkiye göç tarihi inceleyen Karpas (2010, s. 39), “Türkiye, göçler sayesinde kurulmuş, değişmiş ve bugün milli devlet haline gelmiştir” ifadesiyle önemine dikkat çektiği Türkiye’nin göç tarihi, uluslararası göç ve vatandaşlık tartışmalarıyla da yakından ilişkilidir. Türkiye’de yabancılar için sürdürülen vatandaşlık tartışmaları genel anlamda ulus inşa sürecinin dinamiklerini ve kimlik politikalarını temel alarak yürütülmüştür (Karpas, 2010; A. Kaya & Kentel, 2005; Keyman, 2009; Kirişçi, 2000; Unat, 2017; Üstel, 2002, 2019).

Osmanlı’dan günümüze kadar Anadolu coğrafyasında yaşanan yoğun insan hareketlerinde bölgedeki savaş ve çatışmaların doğrudan etkili olduğu görülmektedir. Büyük bir coğrafyaya yayılan Osmanlı Devleti’nin 18’inci yüzyıldan itibaren toprak kayıplarıyla birlikte, kitlesel büyük göçlerle karşılaştığı ve merkezi devlet tarafından bugünkü anlamıyla göç politikalarının yürütüldüğü görülmektedir. Bu dönemde, Osmanlı-Rus savaşlarıyla Tatar, Çerkes ve diğer etnik grupların büyük kitlesel göçlerini karşılayan Osmanlı Devleti ilk dönemde milli bir politika doğrultusunda siyasi, askeri ve ekonomik planlamalarla göçmenleri karşılamıştır. Aynı etnik kökenden olan göçmenlerin topluca ve birlikte iskân edilmediği ve

hatta kanaat önderlerinden de uzak tutularak millileştirme (Türkleştirme-Müslümanlaştırma) politikaları yürütülmüştür. Buna karşılık göçmenlere, işlenmemiş topraklar tahsis edilerek, kendi ayaklarının üzerinde durmaları ve üretime katılımları amaçlanmıştır. Bununla birlikte göçmenlere vergi ve askerlikten muafiyet gibi teşvikler de uygulanmıştır. 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise artan savaflara bağlı olarak artan kitlesel göç ve buna karşılık merkezi devletin siyasi gücünün zayıflaması ile iskân politikaları yerini acil insani hizmetlere bırakmıştır. Bu kapsamda göç edenlere gemi nakli ücretlerinin ödenmesi, yevmiye tahsisi, yiyecek sağlanması, barınma ve iâşe dâhil temel ihtiyaçların karşılanması gibi kısa vadeli insani yardım politikaları yürütülmüştür (Karpas, 2010; Unat, 2017).

Cumhuriyet döneminde ise yüzyılın başından beri devam eden nüfus hareketleri, devlet politikaları, göç nitelikleri ve göçmen pratikleri açısından dönemsel farklılıklar göstermiştir. Türkiye'ye yönelen uluslararası göç 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde ele alınmaktadır. İlk dönemde etnik köken ve din üzerinden ulus-devletin inşa süresiyle paralel şekillenmiştir. Göçmen ve yabancı ayırımının temeli 1924 yılında İskan Kanunu ile atılmıştır. 1934 yılında revizyondan geçen kanun ile 'göçmen' kavramı, 'Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı' kişi ve gruplar olarak tanımlanmıştır (Çiçekli, 2007, s. 99). Söz konusu kanun ile Kurtuluş Savaşı'nın ardından sınırlar dışında kalan Türk ve Müslüman unsurların yurda dönüşü ve sınırlar içerisindeki Türk olmayan ve gayrimüslimlerin yurttan çıkarılması amaçlanmıştır (Aktar, 2006; Arı, 1995; Keyder, 1997).

İskân Kanunu "Türk soyundan gelen" veya "Türk kültürüne bağlı" olan göçmenlere Türkiye'ye yerleşme hakkını vermiş ve bu kişileri "muhacir" statüsü ile tanımlamıştır (İskân Kanunu Madde 3, 2006). Muhacir olarak kabul edilen bu kişilerin Türkiye'ye gelişleri teşvik edilmiş ve bunlar hakkında kanunla cömert düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye'nin o dönemde yaptığı söz konusu düzenlemeler ile kendi vatandaşına dahi tanımadığı bazı hak ve ayrıcalıkları "muhacirlere" sağlaması dikkate değerdir. Örneğin, kanun muhacirlerin Türkiye'ye gelişleri ile birlikte hemen Bakanlar Kurulu kararıyla vatandaşlığa alınmaları, aşiretlerin topraklarına el konulup bunların muhacirlere dağıtılması ve ayrıca iskân yardımıyla bulunulması gibi pek çok düzenleme getirmiştir (İskân Kanunu, madde 6, 10, 36). Kanun'da, kimlerin "Türk kültürüne bağlı sayılacağı" ise Bakanlar Kurulu kararına bırakılmıştır (İskân Kanunu, madde 3). Esas olarak Balkanlar'dan gelen göçmenler "Türk soylu ve Türk kültürüne bağlı" sayılmış, kısmen de Kafkasya'dan veya Orta Doğu'dan gelen göçmenler bu kapsamda görülmüştür (İçduygu vd., 2014, s. 138). Bu süreçte ülkeye kabul edilen göçmenlerin çoğunluğu Türk kültürü içinde asimile olacağı öngörülen, Türk soyundan gelen, Türkçe konuşan ya da Müslüman olan Tatar, Boşnak, Çerkes, Pomak gibi milletlerden oluşmaktadır . (İçduygu & Kirişçi, 2009; Kirişçi,

1996). Halen, İskân Kanunu çerçevesinde ülkeye giren Türk kökenli göçmenler, yabancılardan farklı bir hukuki sürece tabidirler ve bu kişilerin Türk vatandaşlığını sonradan kazanmaları doğal bir sürecin sonucu olarak görülmektedir (Çiçekli, 2007). Öte yandan, son yıllarda yapılan yasal değişiklikler ile Türk soylu göçmenlerin vatandaşlık prosedürü zorlaştırılmış ve bu durum alt sınıflar açısından caydırıcı olmuştur. Balkan ülkeleri AB üyesi olması nedeniyle çifte vatandaşlığı tercih ederken Irak Türkmenleri gibi Türk soyundan gelenler için ise başvuruların azaldığı görülmektedir (Parla, 2011, Danış & Parla, 2009, Erder, 2000, Özgür-Baklacioglu, 2006). İskan Kanunu, muhacirlerin dışında kitlesel akına karşı da sığınmacı statüsünü ‘mülteci’ olarak tanımlamamış sadece ‘zorunlu hallerde’ ve ‘geçici’ olmak koşuluyla Türkiye’de bulunmalarına izin verilmiştir (Tekelioğlu & Doğan, 2016).

Diğer taraftan, Avrupa’da sanayileşme ile birlikte Türkiye’de göç politikalarının ikinci dönemi diye adlandırılan süreç başlamıştır. Devletin resmi kalkınma planı çerçevesinde Almanya, Avusturya, Belçika, Hollanda, Fransa ve İsveç’le imzalanan ikili anlaşmalar doğrultusunda çoğunluğu vasıfsız işçilerden oluşan işgücü bu ülkelere gönderilmiştir. Göçün zaman içerisinde sonlanacağı ve göçmenlerin Türkiye’ye geri döneceği beklentisine rağmen, Avrupa’ya emek göçü 1970’lerin sonu ve 1980’lerin başında aile birleşimleri ve sığınma ile devam etmiştir. Bu dönemde, aynı zamanda petrol zengini Ortadoğu ülkelerine, komünist rejimlerinin çöküşü sonrası eski Sovyet ülkelerine ve Orta Asya Cumhuriyetlerine yönelen sözleşmeli ve geçici işçi göçleri de ön plana çıkmıştır (İçduygu, 2006). Bütün bu göçlerin sonucunda, Türkiye, Avrupa göç sistemi içerisinde göç veren ülkeler arasında kabul edilmiştir (İçduygu & Kirişçi, 2009). Avrupa’ya yönelen nüfus hareketlerinin bir yansıması olarak Türkiye, 1981 yılında, yaşadıkları ülkelerin vatandaşlığını alan Türkiye kökenli göçmenlerin Türk vatandaşlıklarını koruyabilmeleri amacıyla çifte vatandaşlık edinmelerini mümkün kılmıştır (İçduygu & Sert, 2010; Kadirbeyoğlu, 2010).

Bu dönemde etnik köken ve dini bağ olmaksızın yabancılardan ülkeye girişleriyle birlikte “gerçek” yabancı kavramı ile karşılaşmıştır. Ülkeye gelen yabancı nüfus etnik köken, uyruk ve göç nedeni açısından da çeşitlenmiştir (Erder, 2000; İçduygu, 2006). Türkiye aynı zamanda Ortadoğu’dan, Sovyet Rusya ülkelerinden, Afrika’dan kaçan ve Avrupa’ya göçmek isteyenler için de bir geçiş ülkesi haline gelmiştir (Karaçay, 2011). Gelişen ticari bağlar ve teknolojik imkanlar ile Türkiye yabancı uyruklu çalışanlar, öğrenciler ve AB vatandaşı emekliler için de göç ülkesi haline gelmiştir Batıya açılan tek kapı olan Türkiye çok sayıda sığınmacı için hala ‘bekleme odası’ niteliği taşımaktadır (Balkır & Kırkulak, 2007; Kaiser, 2007; Erder, 2000).

Türkiye’de yaşanan tüm insan hareketliliği Türkiye AB adaylık sürecinde göç ve vatandaşlık politikalarında köklü değişikliklere sebep olmuştur (Erder, 2000; A. İçduygu &

Kirişçi, 2009;İçduygu, 2007; Tokuzlu, 2007). 2013 tarihli ve 6458 sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuş ve göç politikaları kurumsallaşmıştır. İlk kez yabancılar için uzun dönemli ikamet ve yerleşik göçmen olgusu kabul edilmiş olsa da Türkiye’nin sığınmacı politikasında 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi halen etkili olmaktadır. Türkiye sözleşmeyi coğrafi sınırlamayla kabul etmiştir. Coğrafi sınırlamaya göre, sözleşmeye taraf devletler, sınırlarına giren sığınmacıları konseye üye olan Avrupa ülkelerinden gelen ya da Avrupa dışından gelenler olarak ayırma hakkına sahiptirler. Bu kapsamda Türkiye sadece Avrupa ülkelerinden gelenlere mülteci tanımı yapmıştır. Ancak sözleşmeye göre sadece Avrupa’dan gelen mültecilere mülteci statüsü verme kararı almış bir ülke, sığınma başvurularını coğrafi bölge gözetmeksizin almak ve değerlendirmek durumundadır. Türkiye bu nedenle, mülteci politikasında tüm gelen sığınma başvurularını değerlendirdikten sonra Avrupa dışından gelen mültecileri üçüncü bir ülkeye yerleştirilmelerini sağlamak yönünde politikasını geliştirmiştir (Kale, 2016, s. 103).

Soğuk Savaş döneminin izlerini taşıyan bu uygulamada Avrupa’dan gelen mülteci sayısı neredeyse yok sayılabileceği için yakın zamana kadar Türkiye’nin kapsamlı bir sığınma ve mülteci politikası geliştirme ihtiyacı da ortaya çıkmamıştır. İhtiyaçlar etrafında geliştirilen politikalarda temel olarak “geçicilik” esas alınmıştır. Özellikle şimdiye kadar gerçekleşen tüm kitlesel akınlarla gelen sığınmacılar Türkiye’yi kısa süre içerisinde terk etmişlerdir. Bu kapsamda İran Devrimi’nden sonra Türkiye’yi yaklaşık bir milyon İranlının transit olarak kullandığı tahmin edilmektedir. İran-Irak Savaşı sırasında gelenler, 1988 ve 1991 Irak krizlerinden sonra gelen yüz binlerce Iraklı uçuşa yasak bölgenin ilan edilmesinden sonra ülkelere geri dönmüşlerdir. 1989 yılında Bulgaristan’dan sınır dışı edilenlerin küçük bir kısmı kalsa da büyük bir çoğunluğu gitmiştir. Bosna ve Kosova krizlerinde de geçici olarak koruma sağlanmıştır (Kale, 2016, s. 106).

2000’li yıllardan sonra ise teknoloji ve bilgi akışındaki hızlı gelişmeler ile gelişmemiş ülkelere gelişmiş ülkelere mülteci akını artmıştır. Buna karşılık Avrupa’da göçmenlere karşı artan ırkçılık ve islamofobi ile birlikte yabancıların girişlerini engelleyecek sofistike zorluklarla birlikte sınırlara tel örgü ya da duvar uygulamaları da tekrar gündeme gelmiştir. Bu durum, ekonomik olarak gelişme gösteren Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri Ortadoğu, Türki Devletler ve Afrika ülkeleri göçmenler için hedef ülke haline getirmiştir. Bu durum, ulusal vatandaşlık yerine liberal-bireysel haklara dayanan vatandaşlığa evrimleşme tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Vatandaşlık ve hakları konusundaki bu uluslararası gelişmeler uzun ya da kısa vadede Türkiye’deki politikaları da yakından etkilemiştir.

Türkiye'nin göç politikalarında yaşanan değişiklikler vatandaşlık kanununa da yansımıştır. Bu kapsamda 2009 yılında yürürlüğe giren 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu yabancıların vatandaşlığa alınmaları için üç usul öngörmektedir. Bunlar genel hükümlere göre vatandaşlığa alınma, evlenme yolu ile vatandaşlığa alınma ve istisnai usulle vatandaşlığa alınma şeklindedir.

Genel hükümlere göre vatandaş olmak için öncelikle yabancının Türkiye'de geçerli bir ikametinin olması gerekmektedir. Geçerli ikamete sahip bir yabancının beş yıllık geçerli ikamet süresi içerisinde yüz seksen günden fazla yurt dışında bulunmaması şartı aranmaktadır. Şayet bu süre aşılsa beş yıllık süre yeniden başlatılmaktadır. Beş yıllık ikamet koşulu tamamlandıktan sonra doğrudan vatandaşlığa geçiş mümkün olmamakta, vatandaşlık komisyonu tarafından kişinin topluma adaptasyonu ve ekonomik durumuna ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Sonrasında öncelikle mahalli çapta güvenlik soruşturması yapıp ilgili bilgiler Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğüne gönderilmekte, gerek emniyet ve gerekse Milli İstihbarat Teşkilatı tarafından da güvenlik soruşturması yapılmaktadır. Güvenlik tahkikatında da bir problem çıkmazsa, Genel Müdürlüğün teklifi ve İçişleri Bakanının onayıyla yabancı Türk vatandaşlığına geçebilmektedir. Türk vatandaşlığına geçmede bir diğer usul, bir Türk vatandaşıyla evlenme yoluyla vatandaşlık almadır. Evliliğin üç yıl sürmesi ve gerçek manada bir evlilik olması şartları aranmaktadır. Bu koşulların sağlanıp sağlanmadığının takibi vatandaşlık komisyonu tarafından yapılmaktadır. Şayet güvenlik soruşturmasında da bir problemle karşılaşılmazsa kişinin Türk vatandaşı olması sağlanmaktadır. Türk vatandaşlığına geçebilmek için bir diğer usul ise 'istisnai vatandaşlık' kazanılmasıdır. Bu usule göre, Türkiye'ye sanayi tesisi getiren veya bilimsel, ekonomik, kültürel, sosyal ve sportif anlamda ülkeye katkı sağlayan veya katkı sağlayacağı düşünülen kişilerin süre, ikamet vb. şartlar aranmaksızın doğrudan Türk vatandaşlığına alınması mümkündür. Bu usulde vasıflı kişilerin Türk vatandaşlığına hızlı bir şekilde alınması gayesi güdülmektedir. 2017 yılında ise yabancı yatırımcıların Türk vatandaşlığına geçmesi ve ülkeye sermaye akışının sağlanması yönünde bir usul üzerinde çalışılmaktadır. Buna göre Türkiye'de en az bir milyon dolar değerinde gayrimenkul satın alan veya iki milyon dolarlık sabit sermaye yatırımı gerçekleştiren veya en az 100 kişilik istihdam alanı oluşturan veya bankalarda üç yıl çekilmemek şartıyla üç milyon dolar ve üzerinde para bloke eden veya üç milyon dolar ve üzeri devlet tahvili satın alıp bunu üç yıl satmama şartını kabul eden veya bir buçuk milyon dolarlık yatırım fonu katılma payı alanların vatandaşlığa alınmasıyla ilgili yeni bir süreç başlatılmıştır. Bu koşulların sağlanması durumunda istisnai vatandaşlık kazanılması mümkün olabilmektedir. (TBMM, 2018, ss. 264-265).

Türkiye'nin göç ve yabancılar için cazip merkez haline gelmesiyle liberalleşen, ulus-devlet anlayışlı yabancı politikası ve vatandaşlık süreci, güney sınır komşusu Suriye'de yaşanan iç savaş ile yüz yıl sonra tekrar kitlesel göçle karşılaşmış ve yeni bir boyuta ulaşmıştır. Bu süreç, sığınmacıların toplumsal uyum süreciyle birlikte kurumsal yapı ve mevzuatı da derinden sarsmıştır.

4.2 Türkiye'deki Suriyeliler ve İstisnai Vatandaşlık

2010 yılının sonlarına doğru Tunus'ta başlayan halk ayaklanmaları kısa sürede Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki tüm Arap coğrafyasını etkisi altına almış ve Arap Baharı olarak da nitelendirilen kitlesel nitelikli, geniş çaplı ve uzun soluklu protesto hareketlerine dönüşmüştür. Arap Baharı kapsamında gerçekleşen bu büyük çaplı protesto gösterileri her ülkede farklı bir yöne doğru evrilmiştir. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de siyasal iktidarların değişmesiyle sonuçlanan bu gösteriler Ürdün ve Bahreyn gibi ülkelerde neticesiz kalmış ve zamanla kontrol altına alınmıştır. Suriye ise Arap Baharı'nın yol açtığı protesto ve gösterilerin sonucunda başlayan ve önce bölgesel sonra da uluslararası bir boyut kazanarak günümüze kadar devam eden bir iç savaş sürecine girmiştir (Yıldırım vd., 2016).

Arap Baharı'nın Suriye'deki yansıması gerek süresi ve şiddeti açısından gerekse kapsamı ve aktörleri bakımından diğer ülkelere nazaran belirgin farklılıklar içermektedir. Zira 2011 yılının Mart ayında başlayan ve ilk etapta Esad ailesinin kontrolü altındaki Baas rejimine dönük reform taleplerini içeren bu süreç, zamanla uluslararası güç ve aktörlerin de dahil olduğu şiddet düzeyi çok yüksek bir iç savaşa dönüşmüştür. Suriye'nin tamamında etkisini gösteren ve yaklaşık dokuz yıldır devam eden iç savaş dolayısıyla yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiş, yaşam alanlarının büyük bir kısmı kullanılamaz hale gelmiş ve milyonlarca Suriyeli ya kendi ülkesinde yer değiştirmek ya da başta komşu ülkeler olmak üzere diğer ülkelere sığınmak durumunda kalmıştır. Uluslararası Af Örgütü'nün İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki en büyük mülteci krizi olarak nitelendirdiği bu göç akını kapsamında, savaştan önceki Suriye nüfusunun yaklaşık üçte birine karşılık gelen 6.5 milyon civarında Suriyeli yerlerini zorunlu olarak terk etmiştir. Ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalanlarla birlikte bu rakamın 13 milyona yaklaştığı tahmin edilmektedir (Palacioğlu, 2018, s. 20; Vatandaş, 2016, s. 6).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin son olarak 5 Kasım 2019 tarihinde güncellediği istatistiklere göre, Suriyeli sığınmacılara evsahipliği yapan ülkeler arasında, Türkiye, dünya genelindeki Suriyeli sığınmacıların yaklaşık üçte ikisine karşılık

gelecek bir oranla (%65,2) ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'yi sırasıyla Lübnan (%16,3), Ürdün (%11,6), Irak (%4,1) ve Mısır (%2,3) takip etmektedir. Başta geçici olduğu düşünülen ve göz ardı edilen sığınmacılar/mültecilerle ilgili ekonomik, politik ve sosyal konular, savaşın uzaması ve dönüşün zorluğu ile birlikte uluslararası toplumların da politik, ekonomik ve toplumsal gündemi haline gelmiştir (UNHCR Global Trends 2018, 2019).

Bu kapsamda Suriye'ye 911 kilometrelik sınırı ile savaşın sonuçlarından en çok etkilenen Türkiye'ye 30 Nisan 2011 tarihinde gerçekleşen ve 252 kişiden oluşan ilk toplu girişle birlikte başlayan Suriyeli sığınmacı akını sonraki yıllarda artarak devam etmiştir. Kitlel akımı önce sınırda kamp merkezlerinde, çadır ve prefabrik kentlerde karşılayarak ilk insani yardımları yapan Türkiye, hızlı bir acil müdahale ile sekiz ilde 11 geçici barınma merkezinde yüz binden fazla sığınmacıya ev sahipliği yapmıştır. Ancak çatışmaların artmasıyla birlikte kısa sürede sayıları milyonlara ulaşan sığınmacılar ile kamp merkezleri yeterli olmayınca, Türkiye sığınmacılara kamp dışında yaşama hakkı vererek tarihinin en büyük göçlerinden birine kapılarını açmıştır. Türk hükümeti mülteci kamplarını yönetmek ve burada verilecek hizmetleri yönlendirmek için Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı'nı (AFAD) görevlendirdi. Suriye'de çatışmaların yayılması ve durumun ciddileşmesi gelen mülteci sayısını da artırmıştır. 2016 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de 23 kamp bulunurken bu kamplarda yaşayan 258 bin 333 sığınmacı, Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin toplam yüzde sekizini oluşturmaktadır. Suriyeli sığınmacıların yüzde 92'si kamp dışında özellikle şehirlerde ikamet etmektedir. Şehir sığınmacılarının gereksinim, beklenti ve hizmetlere erişimi kamp sığınmacılarına göre büyük farklılık göstermiştir (TBMM, 2018). Son olarak Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların sayısı Aralık 2019 yılı itibarıyla yaklaşık 3.6 milyon kişiye ulaşmış ve halen göç süreci devam etmektedir (GİGM, 2019).

Suriye'de çatışmaların başladığı 2011 yılının baharından itibaren sınırlarını sığınmacılara açan Türkiye'nin "açık kapı" politikası iki temel noktaya dayanmaktadır. Öncelikli olarak, uluslararası hukukun getirmiş olduğu yükümlülükler gereğince Türkiye'nin 1951 Mültecilerin Statülerine Yönelik Sözleşme'nin tarafı bir ülke olarak sığınmacıların "geri gönderilmemesi" prensibine uyması gerekiyordu. Ayrıca, Türkiye çatışmaların Suriye'de uzun vadeli devam edemeyeceği öngörüsünde bulunmuştu. Bu nedenler çerçevesinde Suriyelilerin Türkiye'ye girişleri ilk aşamada doğrudan gerçekleşirken uluslararası örgütler de dâhil olmak üzere uluslararası toplumdan destek ve yardım beklentisi olmamıştır. Ancak, sürecin ilerlediği dönemde çatışmaların boyutunun artması, yaygınlaşması, çatışmaların bir iç savaşa dönüşmesi kitlel göçün boyutunu da büyüttüştür (Kale, 2016, ss. 102-103).

Bu kapsamda Türkiye’de bulunan Suriyeli mülteciler için en kritik sorun yasal statü konusu olmuştur. İlk sınır geçişlerinden itibaren “misafir” olarak adlandırılan Suriyeliler için devlet tarafından oluşturulan “geçici misafirlik” söyleminin Cumhuriyet dönemi göç ve iskân politikalarının bir yansıması olduğu görülmektedir. Genel olarak kamuda, Türkiye’de bulunan Suriyelilere; misafir veya geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler terimi kullanılmaktadır. Erdoğan (2019; 2015; 2018), Suriyeliler için sığınmacılar veya yalnızca Suriyeliler, Kirişçi ve Karaca, (2015) ile birlikte uluslararası örgütler ise mülteci terimini kullanmayı tercih etmişlerdir. Ekşi ve Çelik (2015, s. 12), “Türkiye’de bulunan Suriyeliler için ‘mülteci’ veya ‘sığınmacı’ ya da ‘misafir’ kavramlarını kullanmaktadır. Bu çalışma kapsamında geçici koruma altındaki Suriyeliler için ‘sığınmacı’ ifadesi kullanılmaktadır.

2013 yılında kamp dışında yaşama izniyle birlikte Türkiye, Suriyeli sığınmacıları Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun (YUKK) 91. maddesinde yer alan “geçici koruma” kapsamına almıştır (Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu, 2013). Bu koruma rejimi dünyada niteliği tam belirlenmiş bir statü değildir. Aslında ‘Geçici Koruma Rejimi’ Türkiye’deki uygulaması ile içerik ve nitelik kazandığı söylenebilir. İlgili kanun maddesine dayanarak 2014 yılında çıkartılan yönetmelikle, geçici koruma kapsamındaki kişilerin ne gibi haklardan yararlanabilecekleri ve alacakları hizmetler belirlenmiştir. Sağlık, eğitim, sosyal yardım, ikamet ve istihdama erişim ile ilgili sığınmacılara hak temelli, bir yaklaşım yürütülmektedir. Bugüne kadar dünyada kısa süreli hariç benzerliği olmayan geçici koruma statüsü uluslararası uygulamalar için de örnek niteliği taşımaktadır (TBMM, 2018, s. 249).

Suriyelilere ‘Geçici Koruma Kimlik Belgesi’ verilmiş ve bu statüyle sığınmacılar, zorla geri göndermeye karşı koruma, temel hak, hizmet ve yardımlara erişim gibi haklara erişebilmektedirler. Ancak kanunlara karşı gelenler, kamu düzenini bozanlara karşı Türk kanunlarına göre idari ve cezai yaptırımlar uygulanacaktır. Eğitim, sağlık gibi hizmetlerin dışındaki haklara erişimde de kısıtlama yaptırımı söz konusu olabilecektir. Bu nedenle sığınmacıların, Türkiye’de bulundukları sürece tüm kurallara, kanunlara ve yükümlülüklerle uymaları gerekmektedir (UNHCR, 2019, s. 115; Uzun, 2015). Ancak söz konusu yasal düzenleme geçici kimlik belgesine sahip sığınmacıların ikamet izni yerine sayılmamakta, mültecilik statüsüne ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına başvuru hakkını doğurmamaktadır.

Diğer taraftan Suriye’den göçün dördüncü yılı olan 2016’da özellikle Almanya başta olmak üzere Batı ülkelerinin ‘vasıflı-nitelikli’ Suriyelileri seçerek kabul etme uygulaması, Türkiye kamuoyunda da ‘nitelikli’ olanları için vatandaşlık tartışmalarını gündeme getirmiştir. Bu kapsamda Türk vatandaşlığına geçebilmek için ‘istisnai vatandaşlık’ yolu ‘Geçici Koruma’ altındaki Suriyelilere açılmıştır. Bu usule göre, Türkiye’ye sanayi tesisi getiren veya bilimsel,

ekonomik, kültürel, sosyal ve sportif anlamda ülkeye katkı sağlayan veya katkı sağlayacağı düşünülen kişilerin süre, ikamet, dil, uyum vb. şartlar aranmaksızın doğrudan Türk vatandaşlığına alınması mümkün kılınmıştır. Söz konusu durum TBMM İnsan Hakları Komisyonu Göç ve Uyum Raporu'nda (TBMM, 2018, s. 137), “Bu usulde vasıflı/nitelikli kişilerin Türk vatandaşlığına hızlı bir şekilde alınması gayesi güdülmektedir. Bu yöntemle ekonomik güce, akademik ve mesleki yeteneğe sahip bir potansiyelin başka coğrafyalara doğru akmasını durdurarak Türkiye’de kalmasını ve katma değer oluşturmasını sağlamak ve bir neslin kaybolup gitmesine izin vermemek adına vatandaşlığa geçişi gerçekleştirilmiştir” ifadeleriyle gerekçelendirilmiştir.

Bu kapsamda, hükümet vasıflı Suriyelilerin Türk vatandaşlığına kazandırılması için bir ön çalışma başlatarak ilk etapta Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Nüfus ve Vatandaşlık Genel Müdürlüğü ile ortaklaşa yapılan çalışma ile 2015 yılında 10 bin civarında ailenin durumunu inceleme altına alarak, eğitim durumları ve diğer vasıfları teker teker incelenmeye başlamıştır. Niteliklere ilişkin bilgilerin çoğunluğu beyana dayalı olduğu ve belge kriterleri yerine getirilemediği için vatandaşlık süreçleri uzun sürmektedir. Doğru beyanda bulunduğu tespit edilen ve Türkiye için faydalı görülen ailelerin Türk vatandaşlığına geçirilmesi yönünde bir irade bulunmaktadır. Ancak, 2011 yılından sonra 4500 civarında Suriyeli Türk vatandaşı ile evlenerek ve üç yıllık süre şartını yerine getirerek vatandaş olmuştur. Yaklaşık bin kişi ise geçici koruma kararı çıkması öncesinde beş yıllık ikamet şartını yerine getirerek Türk vatandaşlığına geçmiştir. Toplamda yaklaşık 12 bin kişi, aile bağı, evlilik yolu ve ikamet izniyle Türk vatandaşlığına geçmiştir (TBMM, 2018, ss. 137-138). 2017’den itibaren ise istisnai vatandaşlık verilen Suriyelilerin sayısı sürekli güncellenmiş (EURONEWS, 2019b; HaberTürk, 2019; T24, 2019) en son Cumhurbaşkanlığı ve İçişleri Bakanlığı’nın kamuoyuna açıkladığı bilgiye göre, 2019 yılı sonu itibarıyla 110 bin Suriyeli sığınmacı, istisnai vatandaşlıktan yararlanarak Türk vatandaşı olmuştur (Anadolu Ajansı, 2019; TCCB, 2019). Suriyeli sığınmacılara hangi kriterlere göre vatandaşlık verildiği konusu resmi belgelerde belirtilmemiş olsada Türkiye Cumhurbaşkanının kamuoyuna yaptığı açıklamada “vatandaşlık verilen Suriyelilerin sayısının zaman içinde daha da artırılacağını ve böylelikle nitelikli olanların daha rahat iş bulabilmelerinin önünü açılacağı” şeklindeki ifadesi vatandaşlığa seçimde ‘nitelik’ seçimini gündeme getirmiştir (TCCB, 2019). Aynı şekilde İçişleri Bakanının kamuoyuna yaptığı açıklamalarda vatandaş olanların daha çok doktor, öğretmen, mühendis, mimar gibi mesleklerden geldiğine yönelik tanımı da yine vatandaşlık seçiminde mesleki niteliğine ilişkin seçimin olduğunu göstermektedir (EURONEWS, 2019b). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü yetkilileriyle Temmuz 2019 tarihinde yapılan görüşmelerde elde edilen bilgiye göre İstisnai

vatandaşlık süreci şöyle işlemektedir; İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nden, Suriyeli sığınmacıya posta yoluyla 'İstisnai vatandaşlık' davetiyesi gönderiliyor. Başvurmak isteyenler talep edilen, geçici kimlik belgesi, diploma, ikamet gibi kişiye göre değişen ilgili evrakları postayla göndererek ilgili süreç resmen başlamış oluyor. Daha sonra 'güvenlik' süreci başlıyor. Güvenlik süreci olumlu olanlar için yine illerde Valilik tarafından görevlendirilen komisyonlar tarafından mülakat süreci başlıyor. Mülakatta da başarılı olanlar Türk vatandaşlığı hakkını elde etmektedir.

4.3 Suriyeli Sığınmacılara Tanınan Haklar ve Sınırlılıklar

Türkiye, Suriyelilere Geçici Koruma Kanunu kapsamında mülteci olarak tanımamakla birlikte, kamp dışında yaşam hakkı, geri gönderilmeme hakkı, sosyal yardım, belirli şartlarda seyahat özgürlüğü, Yabancı Tanıtım Kartı, tüm acil sağlık hizmetlerine erişim, birinci ve ikinci basamak sağlık kuruluşlarına ücretsiz erişim hakkı verilmiştir. Reçeteye bağlı tüm ilaç ve tıbbi cihazlara ücretsiz erişim imkanı getirilmiştir. 18 yaş altı çocukları örgün eğitim kapsamında ücretsiz eğitim hakkı sağlamaktadır. Çalışma hakkının yanı sıra yetişkinler için mesleki kurslar, yükseköğretimde yabancı öğrenci statüsünde eğitim hakkı, asgari ücretin altında çalıştırılmama gibi geniş hak ve özgürlükler de sağlamıştır.

Ancak buna rağmen verilen haklar ve imkanlarla ilgili bilgilendirme eksikliği, dil bilmemekten kaynaklı hak ve özgürlüklere erişememe, mesleki tanınmama ve denklik alamamaktan kaynaklı ucuz kaçak işgücü olarak çalıştırılma, sürekli yardıma muhtaç kalmak ve sosyal dışlanmaya maruz kalmak gibi sorunlar yaşamaktadırlar.

Bir taraftan geçici sürenin onuncu yılı geride kalırken, vatandaşlık tartışmalarıyla birlikte Türkiye'nin toplumsal yapısını değiştirecek olan Suriyelilerin demografik özellikleri de önemli bir tartışma konusu olmuştur. Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların demografik niteliklerine bakıldığında ise, erkeklerin sayısının kadınların sayısından fazla olduğu görülmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 7 Kasım 2019 tarihi itibarıyla güncellediği son verilere göre, Türkiye'de bulunan Suriyeli erkek sığınmacıların sayısı 1 milyon 995 bin 730 iken, kadın sığınmacıların sayısı 1 milyon 686 bin 704'tür. Bu kişilerin yaş gruplarına göre oluşan dağılımında ise ilk sırayı yüksek doğum oranlarının da etkisiyle 0-4 yaş grubunun aldığı gözlenmektedir. Bu yaş grubundakilerin sayısı 570 bini aşmaktadır. 18 yaş altındaki diğer kategorilerle birlikte düşünüldüğünde, eğitim çağındaki sığınmacı nüfusunun sayısının yaklaşık olarak 1.7 milyon civarında olduğu görülmektedir. Ayrıca 19-24 yaş aralığından 60-64 yaş

aralığına kadar uzanan ve çalışmaya müsait işgücü nüfusunu oluşturan kategorilerin toplamı ise yaklaşık olarak 1.9 milyon civarındadır (GİGM, 2019).

AFAD (2017, ss. 40-67) tarafından, gerçekleştirilen, “Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri” başlıklı saha araştırması ise Türkiye'deki Suriyelilerin yüzde 50'sine yakını 19-54 yaş grubu çalışma çağı yaş grubundayken yüzde 45'inden fazlası 0-18 eğitim çağı çocuk grubunda yer almaktadır. Suriyelilerin yüzde beşinden daha azı 65 yaş üstü iken yüzde dördünden daha az grup ise engellidir. Bekârların oranı yüzde 53, evlilerin yüzde 44 iken boşanmış ya da eşi ölmüşlerin oranı yüzde üçtür. Eğitim durumlarına göre ise yüzde 23'ü okuryazar değil, yüzde 14'ü okuryazar, yüzde 26'sı ilkokul, yüzde 15'i ortaokul, yüzde 12.4'ü lise, yüzde 8.4'ü ise yüksekokul mezunudur. Mesleki durumları ise yüzde birlik kısmı mühendis/mimar/müteahhit, yüzde biri doktor ve sağlık çalışanı, yüzde biri ordu mensubu, yüzde biri operatör/şoför, yüzde ikisi tarım ve hayvancılık, yüzde ikisi ofis çalışanı, yüzde dokuzu öğretmen/devlet memuru, yüzde altısı zanaatkar, yüzde 38'i el işçisi iken yüzde 50'ye yakını ise ev hanımı ya da herhangi bir mesleği olmadığını bildirmiştir.

Aynı çalışmada sığınmacıların Suriye'de ve Türkiye'deki gelirleri de analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, kamp içi ve kamp dışında yaşayan hane halklarının Suriye'de iken gelirleri genel olarak aylık 156 doların altındadır. Bunun yüzde 85'lik kısmı aylık gelirinin 75 doların altında olduğunu belirtmiştir. Yüzde beşi ise aylık gelirinin 156 dolar ile 230 dolar arasında olduğunu belirtirken sadece yüzde 0.5'lik grup 230 dolar ve üzerinde geliri olduğunu belirtmiştir. Sığınmacıların yüzde 70'i Suriye'deki evlerinin yıkık ve çok hasarlı olduğunu bildirmişlerdir. İstihdam durumu analizinde ise sığınmacıların son bir ayda yaklaşık yüzde 77'si çalışmadığını yüzde 23'ü çalıştığını ifade etmiştir. Çalışanların gelir durumu analizinde ise sığınmacıların yüzde 32'si 250 dolar ve altı, yüzde 50'si 250 dolar ile 500 dolar arasında, yüzde 15'i 500 ile 1000 dolar arasında yüzde ikisi ise 1000 dolar ve üzerinde kazandıklarını söylemiştir. İş durumu ve sektörleri yeterli bulma ile ilgili olarak ise yüzde 30'u yeterli, yüzde 40'ı ise yetersiz bulduğunu ifade etmiştir (AFAD, 2017, ss. 67-132).

4.3.1 Sosyal Haklara Erişim

Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların toplumsal ve ekonomik uyumuna dönük olarak yürütülen sürecin en temel odak noktalarından biri de sosyal hakları içermektedir. Bu kapsamda, Geçici Koruma Yönetmeliğiyle ülkemizde bulunan Suriyeli sığınmacılar, Milli Eğitim

Bakanlığının kontrolü ve sorumluluğu altında eğitim hizmetlerinden Sağlık Bakanlığının kontrolü ve sorumluluğunda sağlık hizmetlerinden, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından belirlenen esaslar çerçevesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonundan destek alabilmektedirler. Suriyeli sığınmacılar, 2016'dan itibaren Bakanlar Kurulunca çıkarılmış olan yönetmelik çerçevesinde iş piyasasına erişim hakkına sahiptirler. Suriyeli sığınmacıların geçici barınma merkezlerinden faydalanmaları ise Başbakanlık Afet ve Acil Durum Başkanlığının koordinatörlüğünde valilikler tarafından yerine getirilmektedir. Geçici koruma kimlik belgesi alanlara adres kayıt sistemine kayıt yaptırtma zorunluluğu getirilmiş; elektronik haberleşme, bankacılık vb. hizmetler için abonelik sözleşmesi yapabilme imkânı getirilmiştir (TBMM, 2018, s. 72).

Türk Kızılayı, GİGM, AFAD, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC) ve Birleşmiş Milletler ajansları gibi göç alanında hizmet veren kurum ve kuruluşlar ile iş birliği ve koordinasyon içinde aynı ve nakdi yardımlar ve sosyal hizmetler sağlamaktadır. Belirlenen kriterleri sağlayan sığınmacılara Sosyal Uyum Yardımı Kızılay Kart aracılığıyla, aylık kişi başına 120 TL nakdi yardım gerçekleştirilmektedir. Bu karttan, 1 milyon 750 bin sığınmacı yararlanmaktadır. Nakdi yardımın yanı sıra 4-18 yaş grubuna yönelik psikososyal destek ve beceri geliştirici faaliyetler düzenlenmektedir toplum merkezlerinde dil ve meslek kursları, engelli ve muhtaçlara bakım desteği verilmektedir (Kızılay, 2019).

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulunun belirlediği kriterler çerçevesinde Suriyeli sığınmacılar için sosyal yardımlar gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kendi mali imkânları ile Suriyeli sığınmacılara gıda, giyim, barınma, yakacak yardımı gerçekleştirmektedir. Anne ya da babası vefat etmiş çocuklar, eşi vefat etmiş kadınlar, engelli veya engelli yakınları için sağlanan sosyal yardımlardan Suriyeli sığınmacılar Türk vatandaşları ile eşit şekilde yararlanmaktadırlar (TBMM, 2018, s. 86).

Türkiye'de, Suriyeli sığınmacıların ülkedeki varlığının giderek kalıcı bir nitelik kazanmaya başlaması ve bunun karar alıcılar tarafından politika belirleme süreçlerine yansıtılması bağlamında, eğitim alanında çok yönlü ve kapsayıcı düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Göçün ilk zamanlarında, kamplardaki eğitim merkezleriyle sınırlı kalan ve AFAD'ın koordinatörlüğünde tamamen gönüllülük esasına göre yürütülen eğitim faaliyetleri, 2014 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı'nın kontrolü ve koordinasyonu altına alınmıştır. Suriyeli ve Türk gönüllülerin çabaları ile açılan ve Türk Diyanet Vakfı, UNICEF gibi kurumlardan da destek alan Suriyeli öğrencilerin gittiği okulların her birine Türk koordinatör

atanmış, bunların devlet okullarına taşınıp Geçici Eğitim Merkezi (GEM) adını almaları sağlanmıştır. Tamamen Suriye müfredatına dayalı olarak ve Arapça eğitim veren GEM'ler 2016 yılından itibaren kademeli bir şekilde kapatılmaya başlanmış ve Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilerle aynı devlet okullarında eğitim görmeleri yönünde karar alınmıştır (Dillioğlu, 2015, s. 10; Duman, 2019, s. 353).

Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların yüzde 47'si üniversite dâhil okul çağındaki gençleri barındırıyor. Suriyeli eğitim çağındaki çocukların devlet okullarına erişimi 2014/21 nolu genelgede belirtilmiş kapsam dâhilinde incelendiğinde; “yabancı tanıtma belgesi” olan herkes ücretsiz bir şekilde devlet okullarına kayıt yaptırabilmekte, okul ikamet ettiği bölgede değilse ücretsiz servis ile taşınması sağlanmaktadır. Türkiye'de ilkokul düzeyinde 368 bin 593, ortaokul düzeyinde 174 bin 660, lise düzeyinde de 71 bin 37, yükseköğretim düzeyinde ise 20 bin 701 Suriyeli öğrenci eğitim almaktadır (TEDMEM, 2018). Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) verilerine göre, 2018-2019 eğitim öğretim yılında Türkiye'de okul çağında bulunan toplam 1 milyon 47 bin 536 Suriyeli öğrenciden 655 bin 75'inin eğitime erişimi sağlandı. Türkiye'de eğitim çağındaki Suriyeli çocukların yüzde 60'a yakını okullaşmış durumdadır. 2019 yılı itibarıyla yaklaşık 500 bin çocuk ise eğitim dışıdır (Emin, 2019b).

Türkiye'de eğitime destek için uygulanan şartlı eğitim yardımları Suriyeli ihtiyaç sahibi ailelerin çocuklarının eğitime katılımı için de gerçekleştirilmektedir. Kızılay, UNICEF, MEB, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Avrupa Birliği İnsani Yardım Ofisi (ECHO) işbirliği ile Türkiye'de okuyan Suriyeli çocuklar için ailelere şartlı nakit transferi yapılmaktadır. Bu kapsamda, okulöncesi ve ilkokul dördüncü sınıfa kadar kız çocuklarına 40 TL ve erkek çocuklarına 35 TL; ilkokul dördüncü sınıftan sonra erkek çocuklarına 50 TL ve kız çocuklarına 60 TL olmak üzere 12'nci sınıfa kadar şartlı nakit transferi sürdürülmektedir. Yardımlar bir ay içinde çocuğun dört günden fazla devamsızlık yapmama şartıyla ve belirlenen meblağın ödemesi sadece anneler üzerinden gerçekleştirilmektedir. Şartlı Eğitim Yardımından 562 bin çocuk yararlanmıştır (UNICEF, 2019).

Yine MEB ile AB Türkiye Delegasyonu arasında 2016 yılında imzalanan anlaşma kapsamında, Suriyeli çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyonunu güçlendirmeyi hedefleyen PICTES Projesi uygulamaya konulmuştur. Halen devam eden bu proje kapsamında, Türkçe ve Arapça dil eğitiminden yıl kaybı ve uyum sorunu yaşayan öğrencilere yönelik destek ve telafi eğitimi programları düzenlenmesine, rehberlik faaliyetlerinden kırtasiye yardımı ve taşıma hizmeti sunulmasına kadar uzanan geniş bir yelpazede hizmet verilmektedir. Okul öncesi eğitim ile ilköğretim ve ortaöğretim süreçlerini kapsayan bu hizmetlerin dışında, Suriyeli sığınmacıların üniversite eğitimi almaları ya da kendi ülkelerinde bırakmak zorunda kaldıkları

eğitimlerini devam ettirmeleri için de bir takım düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, örneğin Suriye’de bir liseden mezun olmuş ya da GEM’lerden mezun olarak diploma denkliğini almış kişiler ‘yabancı öğrenci kontenjanı’ ile üniversite eğitimine Türkiye’de devam edebilmektedir. Suriye’de yarım kalan üniversite eğitimini burada tamamlamak isteyenler ise, her üniversitenin kendi bünyesinde oluşturulan kurullarca yapılan mülakatlar aracılığıyla bu hakka kavuşabilmektedir. Ayrıca çağ nüfusunun dışında kalan yetişkinler için de belediyeler, valilikler, halk eğitim merkezleri gibi kurumlar aracılığıyla tamamen ücretsiz olan dil ve meslek edindirme kursları düzenlenmektedir. Suriyelilerin entegrasyon sürecinin bir parçası olarak sürdürülen bütün bu çabaların meyvesini vermeye başladığı ve çağ nüfusu içindeki sığınmacıların eğitim sürecine katılım oranları bakımından ciddi ilerlemeler kaydedildiği gözlenmektedir. 2014-2015 eğitim öğretim yılında %30 olan çağ nüfusundaki okullaşma oranının, 2016-2017 eğitim öğretim yılında %60’a, 2018-2019 eğitim öğretim yılında ise %63’e ulaştığı görülmektedir (Duman, 2019, ss. 353-354).

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) verilerine göre, yükseköğretime erişimde 2013 yılından itibaren Suriyeli sığınmacılara pozitif ayrımcılık uygulanmıştır. Yükseköğretime kabulde, savaş koşulları sebebiyle doküman istenmemekte yerine üniversiteler tarafından seviye belirleme sınavıyla öğrenciler kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra sığınmacıların üniversite ücretleri de 2013 yılından itibaren Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından karşılanmaktadır. Sığınmacı nüfusun yoğun olduğu sekiz farklı üniversitede Arapça programlar açılarak sığınmacıların yükseköğretime erişim kolaylığı sağlanmıştır. 2013-2018 yılları arasında yedi bin sığınmacı Türk üniversitelerinden mezun olmuştur. 2018-2019 yılında 27 bin 427 Suriyeli sığınmacı Türk üniversitelerine kaydını yaptırmıştır (Öztürk, 2019).

Sığınmacıların eğitim sürecinde okullaşan 650 bin çocuğun yanı sıra yaklaşık 85 bin yetişkine meslek kazandırma içerikli ve 210 bin yetişkine Türkiye’ye uyum sağlayabilmeleri için çeşitli konularda eğitim verilmiştir. 160 bin Suriyeli yetişkin Türkçe dil kurslarına katılmıştır. Toplamda 500 bin yetişkin geçici koruma statüsüne sahip Suriyeliye, devlet kurumları tarafından farklı eğitimler verilmiştir (TBMM, 2018, s. 256).

Türkiye’nin gerek zorunlu eğitim çağındaki Suriyeli öğrencilere gerekse yetişkin sığınmacılara dönük olarak gerçekleştirdiği bu eğitim hizmetleri, göçün ilk günlerinden beri süregelen temel sorun alanlarının bertaraf edilmesi bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Ancak eğitimle ilgili süreçleri ülkelerin kendi demografik özelliklerine uygun olarak projeksiyonlarla fiziki ve beşeri yatırımlarıyla gerçekleştirdiği göz önüne alındığında, birçok ilin nüfusundan fazla olan sığınmacıların eğitime erişim ve kaynaşması beraberinde olağan sorunları da getirmiştir.

Eğitime Erişim

Söz konusu sorunların başında eğitime erişim ve katılım sorunu gelmektedir. Okul terkiine yol ačan gerekçeler çoğunlukla yetersiz dil bilgisi, toplumsal ve kültürel uyum problemleri ve ekonomik sebepler etrafında şekillenmektedir. Özellikle Türkçe bilmeyen ya da az bilen çocuklar eğitimlerini yarıda bırakabilmekte ve bazı Suriyeli aileler de çocuklarının Arapçayı unutacağı endişesiyle bu süreci teşvik edecek davranışlar sergileyebilmektedir. Bu da, Suriyeli çocukların kendi ana dillerini unutmadan Türk eğitim sistemine entegrasyonunu hedefleyen kapsamlı bir dil eğitimi programını gerekli kılmaktadır (Tanrıkulu, 2017, s. 132).

Ayrıca erken yaşta evlendirilen kız çocuklarının ya da sosyo-kültürel nedenlerle kız çocuklarını okula göndermek istemeyen ailelerin varlığı önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu durum, okullaşma oranlarının kız çocuklarının aleyhine bir gelişim göstermesine neden olmaktadır (Emin, 2019b, s. 21).

Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilerle aynı devlet okullarında eğitim görmeleri yönünde alınan karar, toplumsal uyum ve bütünleşmenin sağlıklı bir şekilde gerçekteşmesini sağlamak bakımından büyük bir önem taşımakla birlikte, uygulama aşamasında çeşitli sorunlarla karşılaşılmaktadır. Bazı Suriyeli aileler, nüfusun yoğun olduğu İstanbul, şanlıurfa ve Hatay gibi şehirlerde çocuklarını okula kayıt ettirme noktasında ciddi sıkıntı yaşayabilmektedir. Bu durum, okullardaki fiziksel altyapı eksikliğinden kaynaklanabildiği kadar, idarecilerin yol aıtığı bürokratik zorluklar nedeniyle de oluşabilmekte; Suriyeli öğrencilerin eğitim hizmetlerini planlama sürecini güçleştirmektedir (Tanrıkulu, 2017, s. 133).

Ekonomik ve kültürel temelli bazı faktörler de, Suriyeli çocukların eğitime erişim sürecini olumsuz şekilde etkileyebilmekte ya da en azından eğitimde devamlılığın oluşmasını engelleyebilmektedir. Ebeveynlerini savaşta kaybeden veya ebeveynleri çalışamayacak durumda olan düşük gelirli ailelerin erkek çocukları erken yaşlarda iş hayatına atılmak durumunda kalabilmekte ve eğitim süreçlerini askıya alabilmektedir. Ayrıca Suriye’deki eğitim sisteminin yapısından kaynaklanan bazı alışkanlıklar da sığınmacı çocukların Türkiye’deki eğitim sürecine olumsuz yönde tesir edebilmektedir. Sığınmacı öğrencilerin lise düzeyindeki okullaşma oranlarının düşük seviyelerde seyretmesinin nedenlerinden biri Suriye’de lise eğitiminin zorunlu olmaması ve bunun da en azından bazı aileler için bir kültürel davranış biçimine dönuşmüş olmasıdır (Taştan & Çelik, 2017, ss. 36-39).

İlgili kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşları arasında yaşanan koordinasyon eksikliği de, Suriyeli sığınmacıların eğitim sürecini sekteye uğratan bir işlev görmektedir. Söz konusu eksiklik dolayısıyla öğrencilere yapılan yardımların organizasyonunda ve eğitim

faaliyetlerinin düzenli bir şekilde icra edilmesinde bazı güçlükler yaşanabilmekte; bürokratik hantallığın da etkisiyle sorunların çözümü gecikebilmektedir. Bu durum, ilgili kurumlar arasında yakın bir işbirliğini temin edecek ve kimin hangi alanlara yoğunlaşıp hangi görevleri yerine getireceği hususunda yol gösterici olacak daha etkin bir koordinasyon mekanizmasının gerekliliğini göstermektedir (Emin, 2019b, s. 22; Tanrıkulu, 2017, s. 140).

Suriyeli mültecilerin ekonomik ve toplumsal hayata katılımında en büyük engellerinin dil sorunu olduğu öne çıkmaktadır. Saha araştırmalarında, Suriyeli mülteciler ile yapılan görüşmelerde dil sorununun yetişkin ve çocuklarda uyum başta olmak üzere toplumsal yaşama katılım, istihdam, eğitime devam ve sağlık hizmetlerinden efektif yararlanma konusundaki en büyük handikap olduğunu doğrulamaktadır (Emin, 2019b; Seydi, 2014, s. 276). Yetişkinler için istihdama katılım ve daha önemlisi mültecinin sahip olduğu niteliğe ve eğitimine uygun iş bulmasında ev sahibi ülkenin dilini bilmesi ya da uluslararası dil becerisi öncelikli konu olmaktadır. “Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri” başlıklı saha araştırmasında özellikle nitelikli göçmenlerin dil bilmemekten dolayı vasıfsız işlerde çalıştırılmasının yaygın bir sorun olduğu dile getirilmektedir (Kaygisiz, 2017). Ulusal ve uluslararası kurslar ile MEB Halk Eğitim Merkezi’nde Suriyeliler için okuma-yazma kursları açılmasına rağmen, bu kursların müfredatları yabancılara Türkçe öğrenimini içermemektedir. Yabancılar için kurumsal ve kapsayıcı Türkçe öğrenimine ilişkin çalışmalar yetersiz kalmaktadır (Özipek, 2018).

Bununla birlikte Suriyeliler için düzenlenen Türkçe kursları, beraberinde yeni bir iş ve istihdam alanı doğurmuştur. Yabancılara Türkçe öğretimi alanında çalışan akademisyenler, özelde Suriyeliler genelde ise göçmenler için dil öğretim alanında çalışmalar yapmaya başlamıştır (Büyükkiz, 2016).

Sağlığa Erişim

Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılar için temel hak ve özgürlükler kapsamında sağlık hizmetlerine erişim de en önemli haklar arasında yer almaktadır. Çünkü yapılan araştırmalar, göçmen/sığınmacı niteliğindeki insanların sağlık hizmetlerine ulaşım açısından risk grubu olarak kabul edilmesi gerektiğini ve bu toplulukların kendine özgü sağlık sorunlarının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Dünya Sağlık Örgütü’ne göre sığınmacı ve mülteciler, kötü yaşam koşullarının getirdiği sağlık problemlerinden en çok etkilenen gruptur. Göç edenlerin, sağlık, hastalık konularında yeterli derecede bilinçli ve duyarlı olmaması, yoksulluk, kültür farklılıkları, sağlık hizmetlerindeki yetersizlik, düzenli gelirlerin olmaması, önceki

alışkanlıkları, bireylerin temel sağlık hizmetlerinden yararlanmasını etkilemektedir (Tuzcu & Bademli, 2014, ss. 56-66). Aynı zamanda mültecilerin, savaşta şiddete maruz kalma, uyku sorunları yaşama , savaş sonrası hastalığa yakalanmaları ile anksiyete ve depresyon puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark görülmüştür (Önen vd., 2014).

Göç etmiş farklı kültürel grupların sağlıklarını korumak ve geliştirmek için bu grupların öncelikli riskli gruplar olarak ele alınması önemlidir. Sağlık hizmetlerinin ulaştırılabilir kılınması ve var olan hizmetlerin tanıtılması, danışmanlık yapılması, dil nedeniyle ortaya çıkan iletişim problemlerinin çözüme ulaştırılması gerekmektedir (Beşer vd., 2017, s. 43).

Kitlesel mülteci akını ile ilişkilendirilen sağlık problemleri arasında şiddetli ruhsal hastalıklara ek olarak; enfeksiyon, bulaşıcı, bulaşıcı olmayan veya kronik hastalıklar da yer almaktadır. Akademik literatüre ve uluslararası raporlara göre, yerinden edilmiş kitlelerde en çok yetersiz beslenme, ishal hastalıkları, kızamık, sıtma, solunum enfeksiyonları, çocuklarda büyüme ve gelişims bozuklukları, anemi, fiziksel şiddet ve buna bağlı yaralanmalar, cinsel istismar, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, HIV/AIDS dahil olmak üzere, hamilelik ve çocuk doğum komplikasyonları, kronik hastalıklar ve komplikasyonlar depresyon, kaygı bozukluğu, uyku bozukluğu ve travma sonrası stres bozukluğu gibi zihinsel hastalıklar ve diş sağlığı sorunları gözükmemektedir. Etkin bir mülteci sağlık hizmeti sağlanmadığı takdirde; Hepatit A/B, cinsel yolla bulaşan hastalıklar (HIV/AIDS), kızamık ve verem gibi hastalıklar mülteci ve yerel halkın sağlığı için ciddi tehditler oluşturabilir (Karatepe vd., 2018).

Bu açıdan sağlık alanı, 2011 yılının Nisan ayıyla birlikte Suriye'den Türkiye'ye doğru yönelmeye başlayan kitlesel göç hareketlerinin en önemli ve en kritik hizmet alanlarından birini oluşturmaktadır. Göç öncesindeki hastalıklar ile göç esnasında ve göç sonrasında yaşanması muhtemel olan hastalıkların önlenmesi için koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerinin devreye sokulması kaçınılmaz ve ertelenemez bir sorumluluk olmuştur.

Milyonlarca Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapan Türkiye, göçün ilk günlerinden itibaren sağlık alanına dönük geniş çaplı hizmetler sunmaya başlamıştır. Bu hizmetler kapsamında, göç sürecinin gelişimi ve sığınmacıların ihtiyaçlarına göre çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Göçün ilk yıllarında öncelik, sınır kapılarından acil sağlık hizmetlerine, sığınmacıların yakalanabileceği muhtemel hastalıkları önleyici tedbirlere ve aşılama faaliyetlerine hız verilmiştir. Geçici barınma merkezlerinde ve bu merkezlerin dışında yaşayanlar ile Türkiye'ye giriş yapan her sığınmacıya dönük olarak gerçekleştirilen bu aşılama faaliyetleri, daha önce görülmeyen ve hatta aşıları bile kaldırılmış olan bazı hastalıkların ortaya çıkması üzerine, Türk vatandaşlarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Örneğin sınır illerindeki 0-5 yaş grubu çocukların tamamına çocuk felci aşısı yapılmıştır. Aşılama oranları

yüzde 80'lerin üzerine çıkmıştır. Aşılamalar, Türk vatandaşlarına uygulanan aşı takvimi içerisinde tüm sığınmacılara uygulanmaktadır (Orhan & Gündoğar, 2015, s. 20; TBMM, 2018, s. 135).

Göçün ilk zamanlarındaki kamp ve barınma merkezlerinde sağlanan acil sağlık hizmetleri, 2013 yılında kamp dışına çıkış izniyle birlikte acil ihtiyaç haline gelmiştir. 2014 yılında yeni bir düzenleme ile sığınmacıların yararlanabileceği sağlık hizmetlerinin kapsamı yönetmelikle belirlenmiş ve tüm sığınmacılara düzenli kamu sağlığı hizmeti sunulmaya başlanmıştır. Geçici koruma kimlik belgesine sahip olan sığınmacılara ücretsiz olarak sunulan bu hak kapsamında, yalnızca birinci basamaktaki koruyucu ve tedavi edici hizmetler değil, ikinci ve üçüncü basamaktaki hizmetlerin de verilmesi sağlanmıştır (Balcılar, 2016; Karatepe, 2018; TBMM, 2018, s. 85).

Bunun yanı sıra üç milyonu aşan Suriyelinin yoğun yaşadıkları yerlerde sağlık hizmeti ve diğer hizmetleri alırken karşılaştıkları sorunları engellemek ve bu hizmetlere daha kolay ulaşabilmelerini sağlamak amacıyla birinci basamak sağlık hizmetlerinin sunulduğu “Göçmen Sağlığı Birimleri” oluşturmuştur. Sağlık Bakanlığı’nın 2019 tarihinde yayınladığı 2018 Faaliyet Raporu’ndan alınan verilere göre Suriyelilerin yoğun olduğu illerde, 35 Güçlendirilmiş Göçmen Sağlığı Merkezi, 178 Göçmen Sağlığı Merkezi içerisinde 750 göçmen sağlığı birimi faaliyete geçirilmiştir. Göçmen sağlığı merkezlerinden yedisi göçmen sağlığı eğitim merkezi olarak faaliyet göstermekte olup bu merkezler 70 adet birim ihtiva etmektedir. Bu merkezlerde Suriyeli uzman doktor, pratisyen hekim, hemşire ve diğer sağlık profesyonellerinin çalışmalarına izin verilmektedir (Sağlık Bakanlığı Faaliyet Raporu 2018).

Suriye krizinin başladığı 2011 yılından beri Suriyeli geçici korunanlara 63 milyon âdetin üzerinde poliklinik hizmeti sunulmuş; iki milyon hasta yatarak tedavi görmüş; iki milyona yakın ameliyat gerçekleştirilmiştir. Altı milyon doz aşı yapılmıştır (Medimagazin, 2019). İlaçlar ise ücretsiz sağlanmaktadır. İlaç masrafları AFAD tarafından karşılanmakla birlikte Sağlık Bakanlığının yaptığı harcama konusunda net bir rakama ulaşmak oldukça zordur. Bugüne kadar faturalandırılmış 600 milyon TL civarında harcama yapılmıştır. Avrupa Birliği ile yapılan projelerin toplamı 300 milyon Euro civarında olup, bu rakamın 120 milyon Euro’su gelmiş, kalanının ise üç yıl içerisinde gelmesi beklenmektedir. İmzalanmış olan bu projelerle illerdeki mevcut kapasite genişletilmekte, hastane altyapısı güçlendirilmekte, yeni göçmen sağlığı birimleri kurulmakta ve yeni ekipmanlar alınmaktadır (TBMM, 2018, s. 136). Ancak canlıdan organ nakli yapılabilirken, kadavradan organ nakline izin verilmemekte, yurt dışından kemik iliğine ihtiyaç duyulduğu durumlarda sıkıntılar yaşanmakta, protez ihtiyaçları karşılanmamaktadır (TBMM, 2018, s. 135).

Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye giriş yaptıkları günden beri devam eden ve zaman içinde tüm ülke genelindeki kamu hastanelerinde ücretsiz bir şekilde muayene edilme ve tedavi görme hakkını da kapsayacak şekilde genişletilen sağlık hizmetlerine karşın, muhtelif sebeplere dayalı olarak süregiden çeşitli sorunların varlığından da bahsetmek gerekmektedir. Örneğin, birinci basamaktaki sağlık hizmetlerinin sunumunda yaşanan sorunların başında, Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı illerdeki sağlık kuruluşlarının artan nüfusa bağlı olarak fiziksel ve teknik donanım yetersizliğinden kaynaklanan kapasite eksikliği bulunmaktadır. Bu durum, travmatik savaş, çatışma ve göç geçmişleri nedeniyle zaman zaman olumsuz tutumlar içine girebilen sığınmacılarda ayrımcılığa uğrama korkusunu tetikleyebilmekte, iyi muayene edilmediği ve uygun tedavinin verilmediği endişesini doğurmaktadır. İlgili personelin sığınmacı gruba ilişkin deneyim eksikliği de yaşanan endişeyi artıran bir işlev görmektedir. Bu nedenle, sağlık personelinin konuya ilişkin donanımını daha yetkin hale getirecek hizmet içi eğitimlerin sayıca ve nitelik olarak artırılması önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Sığınmacıların tıbbi geçmişlerinin bilinmemesi de sağlık çalışanları açısından güçlük oluşturan bir başka sorun olarak temayüz etmektedir (TBMM, 2018, s. 136; TTB, 2016, s. 87).

Nitelikli sağlık hizmetlerinin ulaştırılmasında uygun bir şekilde yetiştirilmiş tercümanların azlığı, sevk prosedürlerinin karmaşıklığı ya da bilinmemesi, sunulan hizmetler hakkındaki bilgi yetersizliği ve farklı sağlık uzmanlarının rollerinin karıştırılması sağlık hizmetlerine erişimdeki diğer engeller olarak sıralanmaktadır. Bu engeller uzun süreli göç eden göçmen gruplarda bulaşıcı olmayan hastalık risklerinin de artmasına sebep olmaktadır. Özellikle kardiyovasküler hastalıklar, diyabet, kanser ve kronik solunum yolu hastalıkları birçok ülkede sağlık ve kalkınma üzerine büyük ve giderek artan bir yük bindirmektedir. Dünya Sağlık Örgütüne göre bulaşıcı olmayan hastalıklar halihazırda önde gelen ölüm ve engellilik nedenidir ve ölümlerin yüzde 70'inden sorumludur Mart 2011'de patlak veren savaş koşulları Suriye'de halihazırda olumsuz olan şartları daha da kötüleştirmiştir (Karatepe vd., 2018, s. 5).

Dünya Sağlık Örgütü, Sağlık Bakanlığı ve AFAD tarafından Balcılar'a (2016) hazırlatılan, 'Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Sağlık Durumu Araştırması: Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Mültecilerde Bulaşıcı Olmayan Hastalık Risk Faktörleri Sıklığı' raporu sığınmacıların genel sağlık durumlarının yanında sağlıklarını etkileyecek yaşam ve davranış biçimleri hakkında da kapsamlı ve en güncel saha araştırması niteliği taşımaktadır. Buna göre, Türkiye'deki Suriyelilerin yüzde 34'ünün tütün ürünü kullandığı, yüzde 40'ının gün içinde hiç meyve-sebze tüketmediği, yüzde 40'ın aşırı tuz tükettiği, yüzde 92'sinin yemek pişirirken sıvı ayçiçek yağı kullandığı belirlenmiştir. Aynı araştırmada, Dünya Sağlık Örgütü'nün sağlık için fiziksel aktivite önerilerini karşılamayanların oranı yüzde 63'tür. Araştırmaya katılan

Suriyelilerin yüzde 6.4'ü kalp damar hastalığı öyküsüne sahiptir. Kadınların sadece yüzde 7.2'si serviks kanseri taramasına katılmıştır. Araştırma kapsamında daha önce diyabet tanısı konulmamış bireylerin yüzde 16'sında kan şekeri yüksekliği tanısı konulmuştur. Genel olarak Suriyeli sığınmacıların yüzde 69'unda hayatları boyunca tansiyonları ölçülmemiştir. Yüksek tansiyon tanısı almamış sığınmacılarda yapılan ölçümlerde yüzde 32'sinde yüksek tansiyon tespit edilmiştir. Yüksek tansiyon tanısı almış Suriyelilerin yüzde 51'i reçeteli ve düzenli ilaç alımı yapmamaktadır. Hipertansiyon olan erkeklerin yüzde 23, kadınların ise yüzde 19'u ilaç tedavisi almamaktadır. Suriyelilerin yüzde 27.7'si obez tanısı alırken 32.6'sı ise fazla kiloludur. Bulaşıcı olmayan hastalıklar bakımından çoklu risk faktörlerine göre (18-69 yaş grubundaki) Suriyelilerin sadece 0.3'ü düşük risk (Beş risk faktöründen hiçbirisi söz konusu değil) grubundayken yüzde 41'i orta, yüzde 58'i ise yüksek risk grubunda yer almaktadır. Bu sonuçlar Türkiye'de bulunan Suriyelilerin bulaşıcı hastalıklara karşı yaygın koruyucu önlemlerin alınmasına karşı, bulaşıcı olmayan hastalık riski açısından Türk halkından daha yüksek risk grubunda olduğunu göstermektedir. Bu durum, yakın gelecek için Suriyelilerin kronik hastalık riskleri, tanı ve tedavilerinin de artacağı anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak dokuz yıla yakın bir zamandır Türkiye'de bulunan Suriyeli sığınmacılara dönük olarak ilk günden itibaren devam eden çok yönlü sosyal yardım, ücretsiz kamu sağlık ve eğitim hizmeti sunumu gerçekleşmektedir. Söz konusu temel hak ve ihtiyaçların giderilmesi konusunda Türk vatandaşlarıyla eşit ve hatta bazı sosyal yardım ve katılım payı muafiyeti gibi hususlarda uluslararası desteklerle birlikte daha fazla imkana ulaşmaktadır. Dil problemi sosyal haklara erişim ve bu hakların sürdürülebilirliği konusunda en önemli sorun olarak gözükmemektedir. Yıllar içerisinde göç sürecinde yaşanan değişikliklere ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara göre kapsamı ve koşulları sürekli olarak güncellenen bu hizmetlerin sunumunu olumsuz yönde etkileyen muhtelif sorunlar da bulunmaktadır. Yaşanan sorunların bir kısmının sığınmacıların öncelikli ihtiyaçlarının farklı olması, buna bağlı bireysel koşul ve tutumlarından kaynaklanırken bir kısmının ise hizmete ihtiyaç duyan sığınmacı grubun niceliksel büyüklüğü ve farklı ihtiyaçlarına bağlı olarak ilgili alanlardaki yapısal, fiziksel, teknik ve idari eksikliklerden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

4.3.2 Ekonomik Haklara Erişim

Suriyeli sığınmacıların 2013 yılında kamp yerleri dışında ikamet izni verilmesiyle birlikte sadece tüketici olarak 3.5 milyonluk yeni nüfus piyasasının arz-talep dengesini etkilerken aynı zamanda bu nüfusun ekonomik haklara erişimi konusunda yeni bir süreç başlatmıştır. Bu süreçte, sığınmacıların çalışma hakları ve ekonomide istihdamı en fazla tartışılan konulardan birisi haline gelmiştir. Devletin de sığınmacılarla ilgili en çok müdahale ettiği alanlardan birisi istihdam konusu olmuştur. Türkiye’deki sığınmacıların kendi ayaklarının üzerinde durması için çalışmaları ve Türkiye’de üretim ve tüketime katkıda bulunmaları yadsınamaz bir gerçeklik olmuştur. Burada asıl önemli olan haksız rekabetin, kaçak çalışmanın emek sömürüsünün önlenmesi ve yerel halkın somut endişelerinin giderilmesinin aynı anda sağlanabilmesidir (Erdoğan & Ünver, 2015, s. 82).

Suriyeli sığınmacıların işgücü piyasasındaki hukuki durumu, 2013 yılında kabul edilen YUKK’un 91. Maddesi “geçici koruma” statüsünü tanımlamış ve 22 Ekim 2014 tarihli “Geçici Koruma Yönetmeliği” ile yürürlüğe girmiştir. Yönetmelikle geçici koruma statüsünden yararlanan yabancılara, sağlık, eğitim, sosyal yardım ve hizmetler, tercümanlık ve benzeri hizmetlerle birlikte iş piyasasına erişim sağlanabileceğini düzenlemiştir. Ancak ilgili yönetmeliğin “İş Piyasasına Erişim Hizmetleri” başlıklı 29. maddesinde, “Geçici korunanların çalışmalarına ilişkin usul ve esaslar, ilgili Bakanlığın görüşü alınarak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca belirlenir” hükmü yer almıştır. Bunların dışında 2016 yılında alınan yeni hukuki kararlarla yabancıların Türkiye’deki istihdamı için yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bunlardan birisi, 15 Ocak 2016 tarihinde yürürlüğe giren ‘Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik’tir. Bu yönetmelikle ülkemizde geçici koruma sağlanan yabancılara en az altı ay Türkiye’de kayıtlı olarak bulunmaları kaydıyla, kalma izni verilen illerde çalışma iznine başvuru imkânı sağlanmaktadır. 26 Nisan 2016 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Korunma Statüsü Sahibi Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmelik”, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu uyarınca başvuru sahibi, mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma statüsü sahibi sayılan yabancıların Türkiye’de çalışmalarına ilişkin usul ve esasları belirlemek için çıkarılmıştır. Ayrıca, yabancıların kayıt dışı çalışmalarının önlenmesi, yerli-yabancı işgücü dengesi kurularak, nitelikli yabancı işgücünden de yararlanılmasını öngören “6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu” 13 Ağustos 2016 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (TBMM, 2018, s. 258). Buna göre, Suriyeli sığınmacılar geçici kimlik belgesi aldıktan ancak 6

ay sonra çalışma izni almak için başvuruda bulunabilir. Çalışma izinleri bir yıllık süre için verilir. Başvurular ise istihdam sağlayacak işveren tarafından yapılabilir. Yani sığınmacılar için bireysel olarak çalışma iznine başvuru hakkı tanınmamıştır.

Söz konusu düzenleme mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak olan ve geçici koruma kapsamında bulunanlar çalışma izninden muaf tutmuştur. Ancak, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak Suriyeli sığınmacılara gerekli görülmesi durumunda il bazında kota getirilebilir. Ayrıca Suriyeli sığınmacı sağlık meslek mensuplarının Sağlık Bakanlığından, eğitim meslek mensuplarının ise MEB'den veya YÖK'ten çalışmak için ön izin almaları gerekmektedir (Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, 2016).

İlgili yönetmeliğe göre Suriyeli sığınmacılara ülkede yasal olarak vatandaşlar için belirlenen asgari ücretin altında ödeme yapılamaz düzenlemesiyle temel haklara erişimde eşitlik güvencesi getirilmiştir. Bununla birlikte aynı işyerinde çalışan Suriyelilerin sayısı Türk vatandaşı sayısının yüzde 10'unu geçemez ve toplam çalışan sayısı 10'dan az olan işyerlerinde en fazla bir Suriyeli sığınmacının çalışmasına izin verilir şeklindeki düzenlemeyle istihdam kotası getirilmiştir. Çalışma izin başvurusundan önceki dört haftalık süre içerisinde yabancıların çalıştırılacağı işi yapacak aynı nitelikte Türk vatandaşı bulunamadığının belgelendirilmesi halinde kota uygulanmaz şeklinde bir esneklik getirilmiştir (Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, 2016).

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2018 yılı Çalışma Hayatı Raporu'nda Yabancıların Çalışma İzinlerine ilişkin verilerde de Suriyeli sığınmacılara ilişkin çalışma izin sayılarındaki artış dikkat çekmektedir. 2011 yılında 17 bin olan çalışma izni sayısı sığınmacılar için çalışma izni düzenlemesinin yapıldığı 2016 yılında 73 bin, 2018 yılında ise 116 bine çıkmıştır. Uyraklarına göre de yabancılara verilen çalışma izin verilerine yer verilen raporda, Suriyeli sığınmacılar 34 bin 573 ile ilk sırada yer almaktadır. Bu hızlı artışta Suriyeli sığınmacıların çalışma hayatına girişini göstermekle birlikte çalışma çağındaki Suriyeli sığınmacıların sayılarının 1.7 milyon olduğu göz önüne alındığında kayıt dışı çalışan oranının hala çok yüksek olduğu görülmektedir (Çalışma Hayatı İstatistikleri 2018, 2019, s. 103).

Aynı raporda yabancıların eğitim durumlarına göre çalışma izni belgelerinde ise okuryazar, ilköğretim ve ortaokul mezunu olan 19 binden fazla kişiye çalışma izni verilirken, 38 bin lise mezununa ve yaklaşık 29 bin yüksekokul mezununa çalışma izni verilmiştir. Raporda çalışma izni verilen 30 bine yakın kişinin eğitim durumu ise 'bilinmeyen' olarak kodlanmıştır. Bu veriler, Türkiye'de çalışma izni verilen yabancıların çoğunluğunun vasıfsız olarak tanımlanan lise ve altı eğitim seviyesinde olduğunu, nitelikli diye tanımlanan yükseköğretim

mezunu grubun ise üçte birlik bir seviyede olduğunu göstermektedir (Çalışma Hayatı İstatistikleri 2018, 2019, s. 104).

Sığınmacıların iş piyasasında çalışma şartlarına ilişkin söz konusu yasal düzenlemelere rağmen, çok önemli sayıda sığınmacı için işgücü piyasasında kayıt dışı çalışmak hayatta kalmak için zorunluluk olmuştur. Türkiye’de birçok sektörde başta Suriyeliler olmak üzere yabancıların istihdamları giderek artmaktadır. Suriyelilerin işgücü piyasası ve istihdam içindeki varlığı Türkiye işgücü piyasasında hem ücret seviyelerini hem de çalışma koşullarını belirler hale gelmiştir (İşcan & Çakır, 2019, s. 208).

ILO’nun Suriyeli sığınmacıların Türkiye işgücü piyasasına yönelik etkilerini yansıtan çalışması, Türkiye’nin özellikle Suriyeli sığınmacıların emek piyasasına dâhil edilmesi zorluğu ile karşı karşıya olduğuna dikkat çekmektedir. Raporda, Türkiye’nin sığınmacılara çalışma iznine dair düzenleme, esnekliğe dayalı bir kalkınma yaklaşımının benimsenmesi adına olumlu bir adım olarak görüldüğü belirtilirken ancak sığınmacıların kayıtlı ekonomiye geçişinin hala piyasanın en önemli sorunu olduğunu belirtmiştir (ILO, 2018).

Genel olarak Suriyeli sığınmacılar kayıtlı ya da kayıtsız olmak üzere çalışma hayatının içine üç farklı yol üzerinden girdikleri tespit edilmiştir. Birincisini, kendi şirketini kurarak işveren statüsüne erişen girişimci Suriyeliler oluşturmaktadır. Bunların kurduğu ticari ya da sınai şirketlerde çoğunlukla Suriyeliler istihdam edilmektedir. İkinci grup ise, lokanta, kahvehane, bakkal ya da berber dükkânı gibi küçük işyerleri açarak esnafılık ya da zanaatkarlık yapanlardır. Son grup ise bir işyerine bağlı olarak hayatını sürdürenler ise üçüncü ve en yaygın görülen katılım biçimini temsil etmektedir. Bunlar çoğunlukla inşaat, tarım, ticaret ve sanayi sektörlerinde istihdam edilmekte olup ücretli çalışanlar sınıfını oluşturmaktadır (TTB, 2016, ss. 41-42).

Büyük çaplı yatırımlar yapan ve uluslararası ölçekte çalışan birinci gruptaki işveren ve girişimci sınıfının temel sorunlarının başında, yurtdışına çıkış sürecinde yaşadıkları zorluklar gelmektedir. Vize almakta yaşadıkları güçlük dolayısıyla ticari ilişkilerini geliştirme imkânından mahrum kalabilmekte ve Türkiye içindeki şehirlerarası seyahat özgürlükleri de kısıtlanabilmektedir. Türkiye’deki özellikle iş kanunu olmak üzere yasal düzenlemelere ilişkin bilgi eksikliği ve bu eksikliği giderecek mekanizmaların yetersizliği de bir başka sorun olarak göze çarpmaktadır. Suriyelilerin mülkiyet hakkının olmaması da işveren ve girişimci grubunu zora sokmakta, büyük ve yeni yatırımlar yapmalarına engel olmaktadır (ILO, 2018). Şirket kurmak Suriyeliler için birçok ekonomik hak ve özgürlüğü beraberinde getirmesine rağmen, bankacılık işlemleri en çok zorlandıkları konu olagelmıştır. İlk yıllarda Geçici Kimlik Kartlarıyla banka hesabı açmalarına izin verilmezken, daha sonra kamu bankalarında hesap

açma ve temel bankacılık işlemlerine izin verilmiştir. Ancak bankalar ve şubelerdeki çalışanların düzenlemelerden habersizliği, dil bilmemeleri, çevirmen hizmeti vermemeleri bankacılık hizmetleri en önemli sorun kaynağı olmuştur. Bu nedenle iş adamları için bankacılık faaliyetleri ve kredi işlemleri için Türklerle ortaklık kurmak zaruret olmuştur. İstanbul Ticaret Odası verilerine göre 2014 yılında dört bin 500 Suriyeli işadama, 1.22 milyar liralık yatırımı yapmıştır. 2015'te yabancı yatırımcılar arasında Almanlardan sonra yüzde 25.21 ile Suriyeli sığınmacı yatırımcılar ilk sırada gelmektedir. 2017 yılında altı bin Suriyeli şirket 3.5 milyar dolarlık yatırım gerçekleştirmiştir. Gaziantep Ticaret Odasına kayıtlı Suriyeli firma sayısı 2011 yılında 14 iken, bu sayı 2013'te 46'ya, 2015 yılı sonu itibariyle 571'e ve 2016'da ise 1200'e yükselmiştir (Özipek, 2018b).

Suriyeli işadama sığınmacıların Türkiye'ye gelirken beraberinde pazar ilişki ağlarını da taşımaları neticesinde özellikle güneydoğudaki illerden Ortadoğu'ya yapılan ihracatta ciddi bir artış sebep olmuştur. Bu kapsamda, bazı şehirlerde en çok ihracat yapanlar listesine Suriyeli sığınmacılar girerken, aynı zamanda uluslararası ihracatta da etkilerini artırdıkları ifade edilmiştir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği verilerinden Türkiye'de yabancı sermaye statüsü ile kurulan 8 bin 100 Suriyeli şirkette, 100 bin kişiye istihdam sağlandığına dikkat çekilmiştir (TBMM, 2018, s. 259).

Esnaflık ya da zanaatkârlık yapan ikinci gruptaki Suriyelilerin ilişki dünyası çoğunlukla kendi hemşehri ve vatandaşlarıyla sınırlı olup müşteri kitlelerini de büyük oranda diğer sığınmacılar oluşturmaktadır. Bu da, söz konusu grubu çalışma hayatında yaşanan sorunlardan görece en az etkilenen kesim haline getirmektedir. Bu nedenle Suriyelilerin Türkiye'de kurdukları şirketler her gün artmakta ve 2017 yılının sonlarında ABD merkezli sivil toplum örgütü Building Markets ve Gaziantep'te faaliyet gösteren Suriye Ekonomik Forumu'nun Türkiye'deki Suriyelilere ait işletmeler için hazırladığı rapora göre: Resmi ve gayri resmi kurulan şirketlerin toplam sayısı 10 bin aşmıştır. 2011'den beri Suriyeli sığınmacıların resmi olarak 6033 yeni şirket kurduklarını bildiren rapora göre, Suriyelilerin yaklaşık 334 milyon dolarlık yatırım yaptığı belirtilmektedir. Suriyeli KOBİ'ler ortalama ikibuçuk yıldır Türkiye'de faaliyet gösteriyor ve yıllık ortalama gelirlerinin ise 463 bin dolar civarında olduğu ifade edilmektedir (Syrian Economic Forum, 2019).

Suriyeli sığınmacılar arasındaki en yaygın çalışma biçimini oluşturan ücretli işçilik statüsü ise, bu statüye sahip olanlar bakımından dört ayrı düzeyde kendisini gösteren ciddi sorun alanlarını haizdir. 15 Ocak 2016 tarihli genelge ile çalışma iznine başvurma hakkı tanınan ve maaşlarının asgari ücretin altında olamayacağı belirtilen Suriyeli işçiler; genellikle kayıt dışı olarak çalıştırılmakta, düşük vasıflı işlerde istihdam edilmekte, haksız rekabet koşullarında

tutulmakta ve düşük ücretlerle çalışmak zorunda bırakılmaktadır. Ayrıca Suriyeli sığınmacılar arasında çocuk işçiliğinin yaygınlaşması riski de her geçen gün artmaktadır (ILO, 2016).

4.3.3 Denklik ve Tanınma

Suriyeli sığınmacıların çalışma hayatına ilişkin özellikle nitelikli, profesyonel meslek sahibi olanların denklik ve tanınma konusu ise önemli konu başlıkları arasında yer almaktadır. Nitelikli sığınmacıların kapasitelerini gerçekleştirerek hem kişisel hem de toplumsal kalkınmaya katkı sağlamasının önündeki engel olarak dil, mesleki denklik ve tanınma konusu gelmektedir. Özellikle, doktorluk, hemşirelik, mühendislik, mimarlık, hukuk, öğretmenlik, eczacılık ve diş hekimliği, akademisyenlik gibi meslekler için denklik ve tanınma engeli kapasitelerini gerçekleştirmelerini engellemektedir.

Bu kapsamda Suriyeli sığınmacıların nitelikli yükseköğretim mezunu olanlar için Uluslararası İşgücü Kanunu, yeni çalışma izin türlerinin de önünü açmıştır. Yeni izin türleri, profesyonel meslek mensubu yabancılara verilecek bağımsız çalışma izni ve nitelikli yabancılara ilk üç yılı geçiş süresi olmak kaydıyla verilecek olan Turkuaz Kart düzenlemesini içermektedir. Turkuaz Kart, eğitim düzeyi, mesleki deneyimi, bilim ve teknolojiye katkısı, faaliyetinin veya yatırımının ülke ekonomisine ve istihdama etkisi doğrultusunda göçmenlere verilmektedir. Ancak geçici koruma altındakilere Turkuaz Kart verilmemektedir (TBMM, 2018, s. 259). Türkiye, bunun yerine nitelikli sığınmacılar için önceki bölümlerde ayrıntılı olarak belirtilen ‘istisnai vatandaşlık’ hakkını vermiştir.

Suriyeli sığınmacılar içinde profesyonel meslek sahibi olanların mesleklerini gerçekleştirebilmeleri için ilgili yönetmelik gereği ilgili bakanlıktan ön izin almaları gerekmektedir. Bu kapsamda, Suriyeliler için oluşturulan GEM’ler ve devlet okullarında 2019 sonu itibarıyla 12 bin 594 Suriyeli öğretmen görev yapmaktadır (Emin, 2019a, s. 78). UNICEF tarafından finanse edilen öğretmenlerin sigorta primleri yatmazken 1600 TL aylık ücret ödenmektedir (TBMM, 2018, s. 258). Bu grup içerisinde sadece Suriyeli öğretmenler değil, yükseköğretim mezunu Suriyeli sığınmacılar okullarda idarecilik gibi çeşitli görevlerde bulunmaktadır. Sağlık Bakanlığı ise Dünya Sağlık Örgütü ile Göçmen Sağlığı Merkezlerinde Suriyeli sağlık personelinin çalıştırmaktadır. İstihdam öncesinde Suriyeli sağlık çalışanlarının belgeleri değerlendirilmiş ve seçilmiş akademisyenler tarafından mülakatları yapılmıştır. Bu aşamayı geçenler için beş gün teorik altı hafta uygulamalı eğitim verilerek ‘Mesleki Yetki

Belgesi' düzenlenmiştir. Bu belge ile sadece Suriyelilere sağlık hizmeti vermek üzere 689'u hekim ve uzman hekim, 958 Suriyeli ebe ve hemşire istihdam edilmiştir (Medimagazin, 2019).

Üniversitelerde ise Suriyeli Akademisyenler YÖK'ün izni ve kontrolü ile çalışmalarına izin verilmiştir. Üniversitelerde, yabancı öğretim üyeleri için sağlanan haklarla, 331 Suriyeli akademisyen, okutman, öğretim görevlisi ve öğretim üyesi pozisyonunda görev yapmaktadır (TBMM, 2018, s. 258). Uluslararası hareketliliğin artmasına bağlı olarak diplomaların denkliği ve mesleki tanınma konusu da nitelikli insanların çalışma hayatına katılımı için hayati derecede gereklilik olmuştur. Denklik, yurt dışından alınan yükseköğrenim diplomalarının hangi akademik alan ve dereceye eş değer olduğunun belirlenmesi anlamına gelirken, tanınma ise yurt dışı bir yükseköğretim kurumunun ve programın resmi olarak kabul edilmesi anlamına gelmektedir. (YÖK, 2018).

Gönüllü ya da zorunlu olsun ulusötesi tüm göçmenler için 'denklik' en büyük sorunlardan biri olmaktadır. Özellikle nitelikli göçmenin, göç ettiği ülkede kapasitesini ortaya koyabilmesi için adeta 'mesleki bir vize' olan denklik göçmenlerin ekonomik kapasitesiyle de doğrudan ilişkilidir Türkiye'de, meslek icrasına izin veren tıp, hemşirelik, ebelik, diş hekimliği, veterinerlik, eczacılık, mimarlık, hukuk ve öğretmenlik alanlarının denklik işlemlerinde uluslararası akademik gerekliliklerin yanı sıra Türkiye'de istihdam süreçleri de göz önüne alınarak işlemler yürütülmekte ve her bir alan için oluşturulan Bilim Alanı Danışma Komisyonları karar vermektedir (Tufan, 2018).

Savaş nedeniyle zorunlu olarak evlerinden olan geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacıların denklik ve tanınma için zorunlu olan diploma, transkript gibi belgeler istenmemekte, seviye belirleme sınavıyla denklik işlemleri sürdürülmektedir. Bu durumda bir lisans mezunu olduğunu belirten Suriyeli, yüksek lisansına devam edebilmektedir. Mesleki tanınma süreçleri ise uluslararası denklik ve mesleki tanınma mevzuatına göre mesleki seviye tespit sınavı ile gerçekleşmektedir. Suriyeli sığınmacılar için dil yeterlilik sınavı istenmemektedir (YÖK, 2018, s. 6). Denklik başvurularında ilk sırada ilahiyat mezunları yer alırken sırasıyla Arap Dili ve Edebiyatı, İngiliz Dili ve Edebiyatı, İşletme ve Eczacılık bölümleri yer almaktadır. Diploma denkliği sonrasında profesyonel mesleki tanınma kapsamında 2017 yılında 1802, 2018 yılında 3234, 2019 yılında ise yüzde 42'si sığınmacı olmak üzere 2073 mesleki tanınma başvurusu kabul edilmiştir (Öztürk, 2019).

Suriyeliler için ekonomik alana dair yapılan bütün projeksiyonlar Türkiye'de yaklaşık 1.2 milyon civarındaki Suriyelinin kayıt dışı çalışarak kendi ayakları üzerinde durmayı başardığını, devletten mali destek ihtiyaçlarının azaldığını ve Türk ekonomisine katkıda bulunduğunu göstermektedir (M. M. Erdoğan, 2019, s. 13) Dünya Bankası ve ILO başta olmak

üzere pek çok uluslararası kurum, Türkiye'nin Suriyelileri kamplarda barınmaya zorlamayarak, kayıt dışı da olsa çalışmalarına göz yumarak doğru bir politika izlediğini kabul etmişlerdir. Aynı kuruluşlar, Türkiye'nin yürüttüğü politika sayesinde, sığınmacıların hem ekonomiye katkı sağladığını hem de sığınmacılar için insanca onurlu bir yaşam imkânı sunulduğunu ifade etmektedirler. Türkiye'nin yürütmüş olduğu bu politika 'kalkıncı mülteci politikası' olarak adlandırılmaktadır (ILO, 2018; World Bank, 2015). Türkiye'nin hak temelli ve kalkıncı göç politikası göçmen korkusuyla yaşayan ülkeler için model olarak yakından takip edilmeye değer gözükmektedir.

Buraya kadar yapılan analizler ve elde edilen bulgular, Suriyeli sığınmacılar ile ekonomi arasındaki ilişkiselliğin tek yönlü bir hat üzerinden tanımlanamayacağını ortaya koymaktadır. Bu kişilerin ekonomik ilişkiler dünyasındaki rol ve işlevleri, onlara atfedilen değer, biçilen konum ve tanınan haklarla yakından bağlantılı olup 'yük mü' yoksa 'fırsat mı' oldukları yönündeki sorunun da yanıtını oluşturmaktadır. Rasyonel bir temelde ve doğru politika ile uygulamaları esas alarak biçimlendirilecek stratejilerin yardımıyla, Suriyeli sığınmacıları, dâhil oldukları ekonomik ve toplumsal dünya için yeni imkan ve fırsatlar sunan zengin bir potansiyel olarak değerlendirmek mümkün olabilecektir. Aksi durumda ise, bu potansiyel, yalnızca ekonomi için değil, tüm yaşam alanlarında etkisini gösteren ciddi bir yük ve sorun kaynağına dönüşebilecektir. Kuşkusuz ki, yük-fırsat ikileminin seyredeceği hattın güzergâhını ve sığınmacıların bu hattın hangi tarafında konumlanacağını belirleyen temel ölçüt, onların elde ettiği ya da edeceği sosyal ve siyasal haklar ile ekonomik kapasiteleri arasındaki nedenselliğin karakterini ve yönünü de tayin eden bir işleve sahip olan 'statü' kavramıdır. Suriyeli sığınmacıların 2011 yılının ilk çeyreğinden itibaren başlayan Türkiye serüvenleri, misafirlikten geçici koruma statüsüne ve oradan da sınırlı sayıdaki kişilere tanınan bir hak olarak vatandaşlığa doğru evrilen bir serencama sahiptir. Geçici koruma statüsü altında yaşayan milyonlarca Suriyelinin eğitimden sağlığa ve toplumsal alandan ekonomik alana kadar uzanan genişlikteki ilişkiler dünyasında sahip olduğu haklar ile yaşadığı sorunların, vatandaşlık statüsüne ulaşan kişiler bakımından ne ölçüde ve hangi yönde değiştiğinin anlaşılması, yük-fırsat ikilemi bağlamındaki tartışmaların açıklığa kavuşması bakımından büyük bir önem taşımaktadır

5. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın deseni sunulduktan sonra araştırmada evren ve örneklem yer almıştır. Daha sonra veri toplama ve analizi tartışılmıştır. Ardından teorinin ve araştırmacının rolü üzerinde durulmuştur. Son olarak, araştırmanın sınırlılıkları, etik konular ile güvenilirliği ele alınmıştır.

5.1 Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada yorumlayıcı yaklaşımı esas alan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinde, ele alınan sorunsalın bizzat kendi muhatapları tarafından nasıl algılandığını mümkün olan en geniş çerçevede ve bütüncül bir şekilde ortaya çıkarabilme kaygısı etkili olmuştur. Zira nitel araştırma, olgu, algı ve olayların kendi doğal ortamları içerisinde incelenmesini mümkün kılan zengin bir metodolojik çerçeve sunmaktadır (Coşkun vd., 2017, s. 39). Nitel yöntem, araştırmanın tasarlanması ve gerçekleştirilmesinde araştırmacıya esneklik sağlamakta; ihtiyaç duyulan her aşamada yeni yöntem ve yaklaşımların geliştirilmesine, araştırma sürecinin yeniden kurgulanmasına imkân sunmaktadır (Neuman, 2006, s. 228).

Nitel yöntemde çevre, süreç ve algılara ilişkin verilerin toplanmasına odaklanılmaktadır. Araştırmanın yapıldığı muhitin psiko-sosyal, kültürel, demografik ve fiziksel nitelikleri çevreye; araştırma süresince neler olup bittiği ve bunların araştırmacıyı ya da araştırmacıları nasıl etkilediğine dönük tespitler süreci; araştırmaya dâhil olan bireylerin süreç hakkında düşündükleri ise algıya ilişkin verileri oluşturmaktadır. Verilerin toplanma sürecinde kullanılan yöntemler ise gözlem, görüşme ve yazılı materyallerin incelenmesi şeklinde tezahür etmektedir (Coşkun vd., 2017, ss. 40-41).

Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların vatandaşlığa geçiş sürecinde sosyo-ekonomik kapasitesinin rolüne odaklanan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden olan derinlemesine görüşme (mülakat) yöntemi tercih edilmiştir. Bireysel bakış açılarını, kişisel

deneyimleri, duygu, değer ve algıları tespit etmek açısından oldukça güçlü olan bu yöntemde, az sayıda insanla görüşülerek araştırma konusuna ilişkin bütün ayrıntılara ve boyutlara dair detaylı/derin bilgilere ulaşma imkanı bulunmaktadır. Derinlemesine görüşmede amaç, görüşülen kişinin dünyasına girmek ve olayları onun gözünden anlamaya çalışmaktır (Coşkun vd., 2017, s. 41; Johnson, 2002, s. 106; Kümbetoğlu, 2005, s. 81; Patton, 2002, s. 109)

Araştırma konusunun mümkün olan en detaylı şekilde incelenmesi amacıyla tercih edilen bu yöntem uyarınca gerçekleştirilen mülakatlarda yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak geliştirilen görüşme formunda ortak sorularla birlikte, her bir görüşmenin kendi niteliğine göre farklılaşan sorulara da yer verilmiş; araştırma sorunsalına ilişkin değişkenlerin ve araştırma nesnesine ait gerçekliğin kapsamlı bir şekilde tespit edilmesine gayret edilmiştir. Bu süreçte elde edilen veriler düzenlenerek tematik bir sınıflandırmaya tabi tutulmuş, tespit edilen değişkenler ve öne çıkan bulgular eşliğinde araştırma sorunsalı etrafıca yorumlanmıştır. Bu yorum sürecinde, yalnızca araştırmanın hedef kitlesini oluşturan Suriye uyruklu Türk vatandaşlarıyla yapılan görüşmelerle yetinilmemiş; ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının yöneticileri ve uzmanlarıyla da görüşülmüştür. Tüm bu görüşmelerden elde edilen veriler, konuya ilişkin literatürden de yoğun bir şekilde istifade edilerek geniş kapsamlı bir biçimde değerlendirilmiştir.

5.2 Evren ve Örneklem

Suriye uyruklu Türk vatandaşlarının sosyal ve siyasal özgürlükleri ile ekonomik kapasiteleri arasındaki ilişkiye odaklanan bu araştırmanın evrenini Suriye'deki çatışmalar nedeniyle Türkiye'ye sığınmış ve Türk vatandaşlığı statüsünü kazanmış kişiler oluşturmaktadır. Bu kişilerin sayısı sürekli olarak değişmekle birlikte, Cumhurbaşkanlığı tarafından 10 Aralık 2019 tarihi itibarıyla 110 bin Suriyeliye Türk vatandaşlığı verilmiştir. Bahse konu kişilerin büyük bir bölümü ise öğretmen, mühendis ve doktor sıfatını taşımaktadır (TCCB, 2019).

Araştırmada, vatandaşlık statüsünü kazanan Suriyelilerin Türkiye'nin dört bir yanına dağıldığı gerçeğinden hareketle iller açısından bir örneklem seçme ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede, İstanbul, Gaziantep ve Ankara illeri araştırmanın sahası olarak seçilmiştir. Bu illerin seçilmesinin ana gerekçesi araştırma evrenini oluşturan Suriye uyruklu Türk vatandaşlarının yoğun olarak bu büyük şehirlerde ikamet etmesidir. İstanbul ve Gaziantep illeri, aynı zamanda en çok Suriyeli barındıran ilk iki il durumundadır. Bu illerdeki yoğunluk, vatandaşlık hakkını kazanan Suriyelilerin yaşam standartlarının diğerlerine nazaran ne yönde ayrıştığını ölçmek ve

aynı şehirlerde farklı statülerle yaşayan Suriyeliler arasında karşılaştırma yapmak bakımından da uygun bir zemin sunmaktadır. Araştırma sahasına dâhil edilen Ankara ise barındırdığı Suriyeli nüfus sayısı itibarıyla 11'inci sırada bulunmaktadır (Mülteciler Derneği, 2019). Ancak Ankara; İstanbul ve Gaziantep'le birlikte, 'beyaz yakalı' ya da 'nitelikli' olarak tanımlanan ve yükseköğretim diplomasına sahip öğretmen, doktor, mühendis, akademisyen ya da alanında başarılı sanatçı ve sporcu sıfatını taşıyan Suriyelilerin en yoğun olduğu şehirlerden birisidir. İçişleri Bakanlığının kamuoyuna açıkladığı beyanlarına göre vatandaşlık hakkı verilen Suriyelilerin büyük bir bölümü bu meslek grupları arasındaki kişilerden oluşmaktadır (EURONEWS, 2019b)

Araştırmanın örneklemine dâhil edilen bu iller ayrıca belirli miktarda sermayeye sahip olan küçük ve orta ölçekli yatırımcı ve işletmecilerin de yoğun şekilde tercih ettikleri illerdir. Nitekim Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından aylık periyotlarla yayımlanan Suriye Sermayeli Şirketler Bülteni'ne göre, Haziran 2019 itibarıyla Suriye ortak sermayesiyle kurulan işletme sayısının en yoğun olduğu illerin başında İstanbul gelmektedir. Gaziantep ise ilk on sıra içinde yer almaktadır (TEPAV, 2019).

Bu bilgiler eşliğinde, İstanbul, Gaziantep ve Ankara'da yaşayan Suriye uyruklu Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan 35 kişi araştırmanın örneklemini olarak belirlenmiştir. Mültecilik, vatandaşlık ve kalkınma konularının birlikte tartışılacağı bu çalışma, farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip bir grubun incelenmesini gerektirdiği için örneklem seçiminde amaca yönelik örneklem stratejilerinden maksimum çeşitlilik ve kartopu örneklem birlikte kullanılmıştır. Açıklayıcı saha araştırmalarında kullanılan ve özel bir yöntem olan amaca yönelik örneklem, ulaşılması güç bir nüfusun olası tüm örnek olaylarını belirlemek için geniş yöntemler yelpazesinin kullanıldığı rastlantısal olmayan bir örneklemdir (Neuman, 2006). Ağ modeli de denilen kartopu modeli ise bağlantılar temelinde ilerlemektedir. Çeşitli sebeplerle ulaşılması zor örnekleme ulaşılabilmek için 'güvenilirlik ilişkisinin' sağlanması gerekmektedir. Bu yöntemde, birinci şahısla görüşüldükten sonra kartopu etkisiyle ilişkili kişilere ulaşılarak kütleyi büyütmeyi amaçlamaktadır (Coşkun vd., 2017, s. 141).

Bu kapsamda, kişisel verilerin korunması nedeniyle resmi olarak kimlikleri ve yaşadıkları mekânları gizli tutulan, herhangi bir resmi ya da gayri resmi birliktelik içinde olmayan Suriye uyruklu Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına erişimde, STK temsilcileri ve vatandaş olmuş Suriyelilerle zincirleme görüşmeler yapılmıştır. Böylece, Suriyeli kökenli katılımcıların araştırmacıya güven duyarak rahat konuşmaları için öncelikle araştırmacıyla ortak tanıdıkların olduğu kişilere ulaşılmış; ardından, ilgili kişilerle güven ilişkisi tesis edildikten sonra o kişilerin vasıtasıyla başka katılımcılara ulaşılmıştır.

Araştırmada örneklemin kapsayıcılığı için maksimum çeşitlilik temel alınmış, heterojen nitelikli bir sosyal gerçeklik olan hedef kitlenin tamamına izafe edilebilecek ortak olgu ve durumların tespit edilmesine çalışılmıştır. Örneklem seçiminde maksimum çeşitlilik kapsamında, cinsiyet, meslek, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, gelir ve yerleşim yeri farklılıkları dikkate alınmıştır. Nitel araştırmaların güvenilir ve inandırıcı sonuçlar sunması için, örneklemin evrenin tüm öğelerini barındırması ve yeterli çeşitliliği sağlaması gerekmektedir (Creswell, 2014). Maksimum çeşitlilik için, örneklem, problemle ilgili olan ve kendi içinde benzeşik, değişken ve farklı durumlardan oluşacak şekilde belirlenmektedir (Grix, 2018). Bu doğrultuda genelleme yapmak için değil aksine çeşitlilik gösteren durumlar arasında herhangi bir ortak ya da paylaşılan olguların olup olmadığını bulmak hedeflenmektedir.

İstanbul'daki saha görüşmeleri için Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı Esenyurt, Başakşehir, Sultangazi, Küçükçekmece, Bağcılar, Zeytinburnu ve Fatih ilçeleri tercih edilmiştir. Bu kapsamda, araştırmanın hedef kitlesine uygun olarak sadece Suriyelilere hizmet veren özel okullar, Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) ile Göçmen Sağlığı Merkezlerinde görev yapan vatandaşlık statüsünü kazanmış öğretmen, doktor ve diğer meslek sahipleri ile girişimcilerin yaşadığı ya da çalıştığı kurumlar tespit edilerek gerekli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ankara'da Suriyeli sığınmacılar ile irtibat halindeki sivil toplum kuruluşları ile irtibata geçilerek vatandaş olmuş Suriyelilere ulaşılmıştır. Gaziantep bölgesinde ise göçmenlerle etkin faaliyet içerisinde bulunan yerel yöneticiler ve aktif çalışmalar yürüten Suriyeli Girişimci İş Adamları Derneği (SİAD) üyeleri ile bağlantı kurarak vatandaşlık hakkı almış girişimcilerle mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Öte yandan, araştırmada, aynı olguya farklı bakış açıları getirerek güvenilirliğini artırmak hedefiyle, Türk vatandaşı olmuş Suriyeli katılımcılarla birlikte eş zamanlı olarak amaçsal örneklem ile seçilmiş konuyla doğrudan ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının yetkilileri, uzmanları, yerel yöneticiler, sivil toplum örgütü temsilcileri ile de derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Neuman'a göre (2014), bir çalışmanın geçerliğini artırmada belki de en çok bilinen ve uygulanan model olarak tanımladığı nirengi yani üçgenleme, bir olguyu farklı bakış açılarıyla gözlemleyerek gerçeğine en uygun hale getirir. Bu kapsamda Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, AFAD, MEB, YÖK, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Suriyeli İş Adamları Derneği (SİAD), Tzu Chi İyilik Vakfı temsilcileri olmak üzere konunun uzmanı ve yetkilisi 15 kişiyle derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir.

5.3 Veri Toplama ve Analiz Süreci

Tez konusunun belirlenmesiyle eş zamanlı olarak başlayan araştırma sürecinin ilk aşamasında, öncelikle ele alınan sorunsalın ana muhatabını oluşturan Suriye uyruklu Türk vatandaşlarının yaşam deneyimlerine ve standartlarına odaklanan kapsamlı bir soru havuzu oluşturulmuştur. Buna ek olarak, gerek vatandaşlığa alma sürecinde oynadıkları etkin rol gerekse mülteci/sığınmacılara dönük çalışmaların koordinasyonunda üstlendikleri başat pozisyonla konunun resmi aktörleri durumunda olan ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcilerine ve uzmanlarına dair de ayrı bir soru formu hazırlanmıştır.

Her iki soru formunda da, öncelikle tezin ana sorunsalına dönük uluslararası ve ulusal literatürün detaylı bir şekilde incelenmesine ve bu incelemenin sonucunda belirlenen kavramsal ve kuramsal çerçeveye dayalı olarak geliştirilmiştir. Tabii bu soru formlarının üretilmesinde, araştırmacının önceki yaşam deneyimlerinden kaynaklanan kişisel ve mesleki ilgi ve gözlemlerinin de önemli oranda etkisi olmuştur. Her iki soru formunda da, Ankara ölçeğinde gerçekleştirilen küçük çaplı bir pilot uygulama ile teste tabi tutulmuş ve araştırma sorunsalının analiz sürecine katkı sağlamadığı ya da tekrara yol açtığı düşünülen soruların ayıklanmasıyla birlikte nihai görüşme formları üretilmiştir.

Suriye uyruklu Türk vatandaşlarına dönük olarak hazırlanan görüşme formu, ‘vatandaşlık statüsü ile birlikte kazanılan sosyal ve siyasal hakların sosyo-ekonomik kapasiteyi nasıl ve hangi yönde etkilediği’ temel sorusuna bağlı olarak geliştirilmiştir. Bunun yanında katılımcıların demografik ve kişisel niteliklerine, göç öncesi ve sonrasına ilişkin yaşam detaylarını içerecek şekilde zorunlu göç süreçlerine ve vatandaşlık süreçleri ile sonrasına dair soruları kapsamaktadır. İlgili kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri ile uzmanlarına dönük olarak hazırlanan soru formunda ise, vatandaşlık sürecine dair resmi politika ve uygulamaların anlaşılmasına ve Suriye uyruklu Türk vatandaşlarıyla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgi ve bulguların söz konusu politika ve uygulamalarla örtüşme düzeyini saptamaya dönük sorulara yer verilmiştir.

Araştırmanın saha uygulaması Haziran 2019 ile Ekim 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Üç ayrı ilde gerçekleştirilen saha uygulaması kapsamında 35’i Suriye uyruklu Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile 15’i de doğrudan konuyla ilgili kamu kurum, kuruluş, yerel yönetim, sivil toplum kuruluşu temsilcilerinden oluşan toplam 50 kişiyle görüşülmüştür. Bu görüşmelerin organize edilmesi için araştırmacının kişisel iletişim ağının

yanı sıra, Suriyeli göçmenler üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan kurum temsilcileri, akademisyen ve uzmanların referanslarından da faydalanılmıştır.

Bu kapsamda, kişisel verilerin korunması nedeniyle resmi olarak kimlikleri gizli tutulan ve akrabalar hariç birbirleriyle resmi birliktelik içinde olmayan Suriye uyruklu Türk vatandaşlarına erişimde sivil toplum kuruluşları (STK) temsilcileriyle irtibat kurulmuş bu sayede ulaşılan görüşmeciler aracılığıyla başka görüşmecilere ulaşılmıştır. Süreç içinde araştırmacı ile görüşmeciler arasında oluşan güven bağından da istifade edilmiş, amaçlı ve kartopu örneklem modeline uygun düşecek şekilde her görüşmenin yeni bir görüşmeye kaynaklık teşkil etmesi sağlanmıştır.

Görüşme esnasında katılımcılara araştırmanın niçin yapıldığı, neyi amaçladığı ve ne şekilde kullanılacağı hususlarında detaylı bilgilendirmede bulunulmuş; elde edilen bilgilerin gizli tutulacağı ve yalnızca akademik çalışmalar kapsamında değerlendirileceği belirtilmiş; izin alınabilen durumlarda ses kaydı alınmış, izin alınamayan durumlarda ise yazılı notlarla yetinilmiştir. Görüşmeler katılımcıların isteklerine göre Türkçe, İngilizce ve Arapça olarak gerçekleştirilmiştir. Arapça görüşmelerde profesyonel bir tercümanın yardımı sağlanmıştır.

Görüşmelerin tamamlanmasıyla birlikte veri toplama süreci nihayete ermiş ve elde edilen bulguların analiz edilmesi-değerlendirilmesi sürecine geçilmiştir. Bu süreçte ilk olarak tüm görüşme notları ile deşifre edilenses kayıtları elektronik ortama kaydedilmiştir. Bu kayıt esnasında etik kurallara ve gizlilik ilkesine riayet edilerek her katılımcıya kod isim verilmiştir. Ayrıca listede bulunmasını kolaylaştırmak ve görüşmecinin demografik temel bilgilerini aktarmak için her araştırmacıya isminin baş harfıyla birlikte bir numara kodu, cinsiyeti, yaşı, mesleği ve yaşadığı il de eklenmiştir. Bunu takip eden süreçte ise elektronik ortama kaydedilen ham haldeki görüşme notları yorumlayıcı yaklaşım temelinde nitel veri analizine tabi tutulmuştur.

Bu aşamada ilk olarak veriler belirli bir sistematik içinde ve ortak kavramlar ile tekrar edilen temalar ekseninde tasnif edilmiş, araştırma sorunsalının muhtelif boyutlarıyla görünür olmasını sağlayacak şekilde üst ve alt başlıklandırmalara göre konumlandırılmıştır. Her bir veri, araştırma öncesinde oluşturulan varsayımlar ile araştırma süresince ortaya çıkan yeni tespitler eşliğinde yorumlanmıştır. Araştırmanın ‘vatandaşlık statüsü ile birlikte kazanılan sosyal ve siyasal hakların sosyo-ekonomik kapasiteyi artırdığı’ yönündeki temel varsayımı ekseninde gerçekleştirilen bu yorumlama sürecinin, literatür taraması kapsamında elde edilen bilgi ve belgelerle desteklenmesine özen gösterilmiş; ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri ve uzmanlarıyla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular ile güncel politika ve uygulamalarla örtüşüp örtüşmediğine dikkat edilmiş; yeni ve özgün bulguların ortaya

ıkarılmasına gayret gösterilmiştir. Bu sayede hem araştırma verilerinin ilgili literatürdeki karşılığının ve özgünlüğünün ölçülmesi mümkün olmuş hem de araştırmanın geerliliğ ve güvenirliğinin sağlanması amaçlanmıştır.

5.4 Geçerlilik ve İnanırcılık

Sonuçların inanırcılığı, nitel araştırmanın en önemli ölçütlerinden biri olarak kabul edilir. İnanırcılığı sağlayan geçerlilik ve güvenilirlik bu açıdan araştırmalarda en yaygın kullanılan iki ölçüttür. Nitel araştırmalarda güvenirlik kavramı araştırmanın değerinin test edildiğ kavramsal doğruluğu/sağlamlığı ifade etmektedir (Marshall & Rossman, 1995). Nitel araştırmaların inanırlılığının sağlanmasına ilişkin olarak Guba & Lincoln (1982, ss. 246-247), inanırlılık, aktarılabirlik, güvenilebilirlik ve onaylanabilirlik olmak üzere dört kritere dikkat çekmişlerdir. İnanırlılığ sağlamak için uzun süreli katılım, sürekli gözlem, uzman görüşü alma, üçgenleme, katılımcı teyidi ve referans materyal yeterliliğ olmak üzere altı kriter belirlemiş olup, bunlardan üçgenleme aynı zamanda onaylanabilirliğin de bir yöntemidir. İnanırcılık, doğruluk ve kanıtlanabilirlik anlamında bir kavram değildir. Nitel araştırma bağlamında ‘gerçeklikle uyurma’ anlamına gelmektedir ki bu da kimi zaman araştırmacı tarafından tanımlı yapılan kimi zaman da katılımcıların bakış açısıyla uyurmacı anlamına gelmektedir (Ekşi & elik, 2015). Creswell ise (2014, ss. 316-319), inanırlılığın sağlanması için birden fazla stratejinin birlikte kullanılmasının bulguların doğruluğunu değerlendirebilmek için daha faydalı olacağını belirterek üçgenleme, katılımcı teyidi, zengin ve detaylı tanımlama, araştırmacının rolü, negatif bilgilere yer verme, sahada uzun zaman geçirme, başka bir araştırmacı ile çalışma ve dış gözlemci olmak üzere sekiz kriter belirlemiştir.

Araştırmanın i geçerliliğini sağlamak amacıyla sonuçların inanırcılığı için üçgenleme, uzun süreli katılım, katılımcı teyidi, uzman görüşü, zengin uzun alıntılar ile verilerin ayrıntılı betimlenmesi ve amaçsal örnekleme gibi birden fazla model birlikte kullanılmıştır. Çeşitli veri kaynakları kullanılması anlamına gelen ve farklı verilerle araştırmanın güvenirliğini amaçlayan ‘Veri genlemesi’ yöntemiyle, Suriye kökenli Türk vatandaşlarıyla derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşmelerin yanı sıra ‘amaçsal örnekleme’ ile seçilmiş konuyla doğrudan ilgili, kamu kurum ve temsilcileri, yerel yöneticiler ile sivil toplum rgt uzman ve temsilcileri ile de derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.

Amaçsal örnekleme, birçok durumda olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında oldukça faydalı bir yöntem olarak kabul edilir (Patton, 2002). Amaçlı örneklemede, çalışılan olgudaki varyasyonun yeterince anlaşıldığından emin olunması ve o olguya ilişkin gelişen fikirlerin, bu fikirlerin geçerliliğinde merkezi olan fenomenlerin seçimiyle test edilmesi esastır (Maxwell, 2005). Bu araştırma kapsamında vatandaşlığa davet süreci, ilgili mevzuat, eğitim, sağlık, denklik, mesleki ve kişisel gelişim kurs, yardım, sosyal ağ ve istihdam sağlamakta doğrudan belirleyici ve etkili olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Sağlık Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) büyükşehir belediyesi yetkili ve uzmanlarının yanı sıra kamu kurum ve temsilcilerinin aldığı kararların yansımalarına üçüncü taraf olarak uygulamalarına daha objektif bakış ile gözlemlene fırsatı bulan Kızılay, TOBB, TEPAV, Suriyeli İşadamları Derneği, Tuzu Chi İyilik Vakfı gibi çeşitli sivil toplum örgütü temsilcileri de derinlemesine ve yarı yapılandırılmış görüşmeler ile araştırmaya katılmıştır. Diğer taraftan yarı yapılandırılmış görüşmelerin yanı sıra saha analiz ve raporları ile literatür verileri kullanılarak araştırma kapsamında elde edilen görüşler karşılaştırılmaktadır. Böylelikle aynı konu hem çoklu veri hem de çoklu metodolojik modellerle anlama fırsatı yakalanarak, araştırmanın hem güvenilirliği hem de inandırıcılığının artırılması amaçlanmıştır.

Ayrıca nitel araştırmalarda araştırmacının sahasında yeterince zaman geçirmesi araştırmanın inandırıcılığını etkileyen unsurlar arasında gösterilmektedir. Guba & Lincoln'e (1982) göre, özellikle araştırmacının bu sayede araştırma sahasında görüşmeye katılanlarla güven ilişkisi kurabilmeyi sağlayacak yeterli zamanı geçirmesi, bağlam ve kültürü anlamasını sağlayacaktır. Bu araştırma kapsamında, saha çalışması 6 aylık sürece yayılmıştır. Araştırmacının, mesleki ve kişisel sosyal bağlantıları sayesinde görüşmecilere mutlaka tanıdıkları ve güvendikleri kişiler aracılığıyla ulaşılmış ve görüşmeler, görüşmecilerin kendi talepleri üzerine çalışma ortamlarında ya da yine kendi talepleri doğrultusunda tercih ettikleri mekânlarda özel alanlarda gerçekleşmiştir. Özellikle iş yerlerinde gerçekleşen görüşmeler sayesinde görüşmecilerle günlük hayatlarına ve jest ve mimiklerine dair gözlem yapılmıştır. Ayrıca görüşmecilerle kurulan ikili diyalog sayesinde görüşmecilerin talebi doğrultusunda irtibat sürdürülmeye devam edilmiştir.

Geçerlilik, nitel araştırmanın güçlü yönlerinden birisidir. Araştırma bulgularının bakış açısının doğru olup olmadığını belirlemekte ekibin dışından uzman ya da araştırmalarla bulguların paylaşılması ve tartışılması araştırmanın geçerliliğini ve tutarlılığını artıracak modellerden birisidir (Creswell, 2014, ss. 316-319). Araştırma süreci boyunca uzman

araştırmacı görüşlerinden yararlanarak , sahaya ilişkin farklı görüşlerle yararlanma araştırmanın inandırıcılığını etkileyen modeller arasında yer almaktadır. Guba & Lincoln'a (1982) göre, bu yöntem, veri analizinin araştırmacı tarafından gözden kaçırılan veya tam olarak oluşturulmadan kalan yönlerinin netleştirilmesine ve düzenlenmesine yardımcı olmaktadır. Araştırmacıya görüş sunan kişi, her bir deşifrenin yeniden gözden geçirilmesine, analiz sonucunda hipotezlerin ve belli bir desenin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Bu yöntem araştırmacıya kavramlarına daha da odaklanması, verilere ilişkin olarak ön yargılardan uzak kalması, verilerden türettiği temel desen üzerinden tartışması ve fikir birliğine varması gibi hususlarda yardımcı olmaktadır (Strauss & Corbin, 1990). Bu araştırma kapsamında, göç araştırmaları konusunda uzman bir araştırmacının yanı sıra siyaset bilimi, psikoloji ve gazetecilik alanlarında nitel araştırma, göçmen psikolojisi ve saha görüşmelerinde uzmanlaşmış meslek profesyonelleriyle görüşme metinleri, araştırma bulguları paylaşılarak farklı bakış açıları ile bulgular tekrar ele alınmıştır.

Nitel araştırmalarda 'süreçsel öznellik' olarak tanımlanan araştırmacının süreç içindeki ön yargılarını izlemeye odaklanması da hedeflenmektedir. Araştırmacının çalışmaya getirdiği önyargıyı netleştirmek, 'yansıtma' yaratacaktır ve bununla okuyucuya açık ve dürüst bir anlatı amaçlamaktadır. Bu sayede bulgular ve yorumlarda araştırmacının, konuya ilişkin önyargısı, geçmişi, kültürel, cinsiyet, sosyo-ekonomik bağ gibi bakış açısının izlenmesine odaklanılmaktadır. Böylelikle araştırmacının düşünceleri değişti mi, yoksa aynı bulguları mı elde ettiği gibi sorular ile araştırmanın şeffaflığının artırılması amaçlanmaktadır (Creswell, 2014, ss. 316-319). Bu araştırma kapsamında araştırmacının geçmiş kişisel göçmen tecrübesi, bu tecrübeye bağlı yaşadığı ayrımcılık, hak ihlalleri ile duygusal sermayesi de araştırmanın konusunun seçimi, araştırma sorunsalının oluşturulmasında etkili olmuş ve hak ve özgürlüklerin göçmenlerin kapasitelerini artırmada etkili olacağı tezi araştırmacının kendisi dâhil sahanın tüm paydaşları tarafından tartışmaya açılmaktadır.

'Katılımcı teyidi' ile araştırmaya girdi sağlayan katılımcıların katılıp katılmadığı sorgulanarak, araştırmanın güvenilirliği kontrol edilir. Creswell'e göre (2014, s. 318), araştırmacının cilalanmış veya yarı cilalanmış bulgular, temalar ve analizlerin çalışmaya katılan katılımcılar tarafından son halleriyle paylaşılarak katılımcıların görüşlerini almak, nitel araştırmanın güvenilirliği açısından önemli yöntemlerden biri olarak nitelendirilmektedir. Bu araştırma kapsamında araştırmaya katılan Türkçe bilen vatandaş olmuş Suriye kökenli bir katılımcı, bir kamu kurum temsilcisi ile bir STK temsilcisi olmak üzere toplam üç katılımcıyla paylaşılmış ve geri dönüşleri alınmıştır.

Bununla birlikte nitel araştırmalarda aktarılabilirliği sağlamak üzere, bulguların sunumunda katılımcıların düşünce ve duygularını yansıtan doğrudan alıntılara yer verilmesi,

verinin ayrıntılı betimlenmesi, araştırmanın güvenilir aktarılabirliğini sağlamakta etkili yöntemlerden birisidir. (Geertz, 1973) göre ‘zengin betimleme’ sadece yoğun ve detaylı değil aynı zamanda yorumlayıcı bir tanımlamadır. Bu tanım öznelere niyetlerini ve onların bakış açısının eylemlere ne anlam verdiğini içermektedir. Nitelikli bir şekilde yapılmış, bağlamından koparılmamış, zengin betimlemelerle okuyucuyu betimlenen olay içine doğru götürür. Bu sayede okuyucular incelenen olguyu/sosyal süreci anlayabilir ve bu olgunun önemine dair yorum yapabilir hale gelirler (Patton, 2002). Bu araştırma kapsamında araştırmacının uzun yıllar gazetecilik kimliğine bağlı olarak görüşme, gözlem tecrübesi ve betimleyici ve yorumlayıcı bakış açısıyla bulgular birlikte işlenmiştir. Katılımcılara ilişkin olarak hem mevcut ortamın ayrıntıları hem de katılımcıların özellikleri ayrıntılı tanımlanmaktadır. Zira katılımcıların ‘Suriye’deki yaşamlarını’ anlatırkenki heyecanları, sevdiklerini özlediklerini ifade ederkenki gözyaşları, meslekleriyle ilgili özgüven, ya da işini yapamamaktan kaynaklı utanma, çocuklarının akademik başarısı ya da yeni edindiği hak ve özgürlüklere ilişkin heyecanına karşılık geçmişten gelen korku, şüphe gibi hislerini görüşme bittikten ve ses kaydı kapandıktan sonra paylaşımları, yaşadıkları yeri tanımlarken ya da hobilerini anlatırkenki duygu değişimleri, yaş, cinsiyet, meslek, eğitime ve gelecek beklentilerine ilişkin tüm duygusal sermayeleri de bulgu analizinde kullanılmıştır. Böylelikle araştırmada kullanılan verilerin, bağlamından kopartılmadan okuyucuya verilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada hem katılımcıların hem de ortamın ayrıntılı tanımı ve örnekleme dâhil olma kriterlerine yer verilmiştir. Katılımcılara ilişkin olarak mevcut eğitim durumları, Suriye’de eğitim durumları, ülkeye geliş yılı, aile eğitim durumu, dil yeterliliği, göç yolları gibi bilgiler verilerek katılımcıların tanıtımı yolu ile aktarılabirlik sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca örneklemin seçimine ilişkin detaylı veriler verilmiş, örnekleme ulaşma ve veri toplama süreçleri ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Örnekleme dâhil olma kriterleri ve örneklem dışında kalmaya ilişkin kriterlere yer verilmiştir.

Araştırmanın objektifliğinin başka bir ifade ile onaylanabilirliğinin sağlanması ses kayıtları, çalışma bulgularının günlüklerin, çalışma hedefi ve beklentiler, temalar-alt temalar, gözlemler, sorular gibi çalışmaya ilişkin detaylı verilerin bulunabilmesini ve katılımcıların kendi ifadelerine yer verilmesi gerektirmektedir (Başkale, 2016, ss. 25-26). Bu kapsamda katılımcıların ses kayıtları, görüşme yerleri ve tarihleri, ham veriye ilişkin tema-alt temaların belirlenmesine ilişkin süreçler ve sorular 3 yıl süreyle muhafaza edilecektir.

5.5 Araştırmacının Rolü

Nitel araştırma desenleri araştırılan olguyu genelleştirmek ya da sabitlemekten ziyade farklı yönleriyle ele almak ve çeşitlendirme bakış açısıyla ilerler. Nitel araştırmanın, veri toplama, analiz gibi kendine has teorik çerçevesinin yanında asıl farkı yaratan araştırmacının kimliği, anlam çatısı, algısı ve en önemlisi dünyaya bakış açısı, olayları yorumlama biçimidir. Bu biçim, nitel araştırmayı, araştırmacının ‘propaganda’ alanı yapmak yerine tam tersi, araştırmacının ‘öteki’ ile olan ilişkisine dikkat çekmeyi hedeflemektedir. Öteki ile olan etkileşiminde araştırmacı benmerkezcilikten sakınarak daha eşitlikçi bir tavır takınır ve toplumsalın değerlendirilmesi noktasında daha sağlam bir araştırmaya önayak olur. Bu açıdan nitel araştırmacıyı sadece teorisyen olarak değerlendirmek varlığından soyutlamak olacaktır. Nitel yöntemlerde araştırmacı kendi değer sistematiğini, önyargılarını, kişisel kabullerini ve yansımalarını fark ederek çoğu zaman katılımcı rolünü de üstlenerek sürecin kilit rolünü üstlenmektedir (Aydınalp, 2015).

Nitel araştırmada, ‘dürüstlük, doğruluk, şeffaflık’ gibi temel bilimsel kriterleri sağlayabilmek için sadece katılımcılara değil araştırmacının rolüne de eleştirel bir gözle bakmayı gerektirmektedir. Bu durum, ‘refleksivite’ yani düşünümsellik ya da yansıma kavramlarını gündeme getirmektedir. Düşünümsellik bakış açısını benimsemek, “nesnellikten vazgeçmek değil aksine, nesneleştirme işinden keyfi bir şekilde azat edilen, bilen öznenin ayrıcalığını sorgulamaktır” (Bourdieu & Wacquant, 2003, s. 216). Binark (2005, ss. 186-187) ise düşünümselliği, araştırmacının hangi soruları neden sorduğunun ve neleri neden, sormadığının, konunun dışında farkındalığı olması şeklinde tarif etmektedir. Böylelikle, araştırmacının “ben” sorgulamasını yaparken yaşadığı deneyim kendi kendi ile satranç oynamasına benzetilmektedir. Düşünümsellik kavramına “bilimsel yüzleşme” adını veren Mücen (2007, s. 422) ise bilimsel yüzleşmenin yapıp yapılmamasını araştırmacının iyi niyetine kalmış bir metot değil, akademik alanda sürekli geliştirilen, bilimsel çalışmanın her anında kullanılan stratejik bir yöntem olarak tanımlamaktadır.

Bu araştırmada, araştırmacının rolünü iki ayrı boyutta ele almak mümkündür. Birinci boyut, göç ve göçmenlik sorunsalını araştırmacının kişisel tecrübesi oluşturmaktadır. İkinci boyut ise profesyonel gazetecilik tecrübesine sahip olan araştırmacının mesleki kariyeridir. Bu iki boyut, araştırmanın saha sürecinin yönetilmesinde araştırmacıya ciddi ölçüde kolaylık sağlamıştır. Araştırmacının, üç yıllık Londra’da yaşamışlık tecrübesiyle, nitelikli göçmen, kapasitenin realize edilebilmesi, hak ve özgürlükler ile kapasite arasındaki ilişki ve bu durumun aynı kişinin farklı ülkelerde farklı sınıfsal yapılarda kendini konumlandırması gibi

gözlemleri araştırma konusu ve problemlerini belirlemede etkili olmuştur. Bu tecrübeler ışığında araştırmacı, hedef kitleye ve bu kitlenin sorunlarına dönük aşinalığı sayesinde araştırma nesnesinin genel dinamiklerine önemli ölçüde vukufiyet sağlamış şekilde saha uygulamasına başlamıştır.

Araştırmacının, içinde yaşadığı toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, psikolojik, düşünsel, yapısını çok iyi analiz ederek, onların kodlarını, kabullerini, ritüellerini, inanışlarını, ifade şekillerini, sembollerini, anlaması gerekmektedir. Çünkü nitel araştırmanın gereği, toplumu bütün bileşenleri ile okuyabilme ve analiz edebilme becerisinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında araştırmacının eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve her türlü insani meseleyle ilgili derinlemesine görüşmeler yapması, insan hikâyelerine odaklanan araştırmacı gazetecilik deneyimi, görüşme sırasında soru-cevap dışında görüşmecinin duygu durumu değişimini hissetmesi, görüşmecilerin kişilik, karakterlerine ilişkin ayrıntıları fark etmesinin yanı sıra gergin olan görüşmeci için güven ortamını sağlaması, görüşmecinin manipülasyonunu hızlı fark etmesi gibi deneyimleri, saha görüşmelerine derinlemesine yorum ve analiz gücü de getirmektedir.

Araştırma konusunun tespit edilmesinde, varsayımların ve soruların üretilmesinde, görüşmelerin etkili ve detayları içerecek şekilde yapılmasında ve ilgili aktörlerle iletişim kurulmasında araştırmacının kişisel ve mesleki nitelikleri büyük oranda belirleyici olmuştur. Ancak araştırmacının kişisel ilgi ve duyarlılığı ile mesleki sorumluluğundan kaynaklanan bu durumu, aynı zamanda ciddi bir handikap olarak da değerlendirmek mümkündür. Zira araştırma nesnesi ile empati kurulması, araştırmacının olgu ya da durumlara tarafsız bir şekilde bakmasını önleyecek bir işlev de görebilir. Fakat araştırmacının, saha araştırması öncesinde kendi tezlerini şeffaf şekilde tartışmaya açarak ve olgunun tüm paydaşlarının görüşlerine başvurmasıyla araştırmaya argümantatif bir nitelik kazandırmak amaçlanmaktadır. Araştırmacı, kendi nesnelliğini ise araştırmanın bulgularını hem katılımcılara hem de uzmanların görüşlerine açarak nesnelliğini pekiştirmeyi amaçlamaktadır.

5.6 Sınırlılıklar

Bu araştırma kapsamında, nitel bir araştırma sürecinde yaşanması muhtemel olan kuramsal ve yöntemsel nitelikli bazı sınırlılıklarla karşılaşmıştır. Çalışmanın en önemli kuramsal sınırlılığı göçmenlerin ekonomik kapasitesini hak ve özgürlükler bağlamında ele alan literatürün bütünsel eksikliğidir. Göç-ekonomi ilişkisini ele alan çok sayıda çalışma bulunmakla

birlikte, vatandaşlık hakkı bağlamında mültecilerin sosyal ve siyasal özgürlükleri ile ekonomik kapasiteleri arasındaki nedensel ilişkiye odaklanan bir çalışmanın olmaması araştırmanın bilimsel veri kaynağı açısından ciddi bir güçlük oluşturmuştur. Bu güçlük, araştırmanın kuramsal temelleri bakımından bir zafiyete yol açmışsa da, mevcut literatürdeki kavramsal müktesebat ve saha uygulaması kapsamında elde edilen verilerle birlikte, konu bilimsel bir çerçevede ve özgün bir bağlamda tanımlanabilmiş ve söz konusu zafiyetin belirli ölçüde aşılması mümkün olmuştur. Araştırma sürecinde karşılaşılan diğer sınırlılıklar ise şöyle sıralanmıştır. Araştırmanın örneklemini oluşturan bazı görüşmecilerin ana dili ile araştırmacının ana dilinin farklı olmasından kaynaklanan doğrudan iletişim eksikliği yaşanmıştır. Bazı katılımcıların özellikle de Suriye rejiminden kaynaklı endişelerle araştırmacıya karşı güven problemi yaşamaları ve katılımı reddetmeleri söz konusu olmuştur. Bazı katılımcılar, Türk vatandaşı olmaktan dolayı sürekli Suriye rejimi tarafından takip edildiklerini düşünerek kendilerini otosansürlemiş ve bu sebeple özellikle erkek katılımcılar görüşmelerin kayıt altına alınmasını istememiştir. Birçok görüşmeci tatil yapmadan günde tam zamanlı iki işte çalışmaktan dolayı ya da çeşitli kurslara katılım sebebiyle görüşmek için zaman bulamamıştır. Kapalı toplum yapısından dolayı ev içinde görüşmeyi kabul etmemeleri ve buna bağlı olarak kadın katılımcılara ulaşmakta zorluk yaşanması gibi hususlar araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmuştur.

5.7 Etik Çerçeve

Nitel araştırmalarda etik meselelere dair yaklaşım, araştırmanın tasarlanmasından, raporlanmasına kadar her aşamasında önemlidir. Etik kurallar kişisel verilerin korunması konusunda önemli olup, araştırma nedeniyle kişinin zarar görmesi utanması veya zor durumda kalmasının önlenmesi amacıyla gerekli önlemler alınması ve tüm verilerin korunması, açıklanacak verilerin ise anonim olarak açıklanmasını içermektedir (Denzin & Lincoln, 2000, s. 139). Diğer taraftan, küçük ve özel gruplarda, yer ve kodlamaların içeriden kişiler tarafından anlaşılma riskine karşı da verilerin anonimleştirilmesi gerekmektedir (Denzin & Lincoln, 2000, s. 139).

Bu araştırma, etik kurallar dikkate alınarak yürütülmüş olup, katılımcıların gizliliğinin korunması ve etik kurallara uyum açısından aşağıdaki önlemler alınmıştır:

Bu çalışma için Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Etik Kurulu'ndan araştırma onayı alınmıştır.

1. Sivil toplum kuruluşlarına çalışma hakkında bilgi verilmiş bu kuruluşlar aracılığıyla çalışmaya katılmaya gönüllü katılımcılara tekrar bilgilendirme yapılmıştır.
2. Katılımcılara çalışmanın amacı bilgilendirilmiş onay formu ile hem yazılı hem de sözlü olarak iletilmiş, elde edilen verilerin nasıl kullanılacağı anlatılmış, kişisel bilgilerin gizli tutulacağı hususları tekrarlanmıştır.
3. Görüşmeler sırasında gerçekleştirilen ses kayıtları elektronik ortama kaydedilmiştir. Bu kayıt esnasında etik kurallara ve gizlilik ilkesine riayet edilerek her katılımcıya kod isminin yanı sıra kod isminin baş harfiyle birlikte bir numara verilmiş; cinsiyeti, yaşı, mesleği ve yaşadığı il de bu kodun yanına eklenmiştir.
4. Kurum yetkili ve temsilcileri ile yapılan görüşmelerde ise sadece kurum adı ve genel pozisyonları belirtilerek harf koduna yer verilmemiştir.
5. Bilgilendirilmiş onay formu ile katılımcıların onayları alınmıştır.

6. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, Suriye’de yaşanan iç savaş sonrasında 2011 yılında Türkiye’ye sığınmacı olarak göç etmeye başlamış ve 2015 yılından itibaren İçişleri Bakanlığı tarafından, ‘istisnai vatandaşlık’ daveti ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmuş görüşmecilerden elde edilen bulgulara ve temel tartışmalara yer verilmiştir. Ayrıca, söz konusu süreci kamu kurum, kuruluş, yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşu yetkili ve uzmanlarıyla görüşerek, farklı bakış açılarıyla çalışılmıştır. Tartışma kısmında Suriye uyruklu Türk vatandaşları ve kamu kurumu, sivil toplum ve yerel yönetim yetkili ve uzmanlarıyla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular, literatür ve politika belgelerinde yer alan bilgiler çerçevesinde ele alınmıştır. Bu araştırmaya konu olan Suriye uyruklu Türk vatandaşlarına ilişkin henüz yeterince literatür olmadığı için Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılar literatüründen ve uluslararası göç ve göçmen vatandaşlar literatüründen yararlanılmıştır.

Görüşme bulguları beş ana bölümden oluşmaktadır. Bunların ilki, görüşme yapılan kişilerin yaş, cinsiyet, eğitim, meslek, Suriye’deki sosyo-ekonomik durumları ve hayat örgülerine ilişkin genel bilgilerin sorulduğu demografi ve yaşam öyküsü, ikincisi göç ve sığınmacılık süreci başlıklı bölümde, neden göç ettikleri, Türkiye tercihlerinde hangi sebeplerin etkili olduğu, sığınmacı olarak Türkiye’deki yeni yaşam koşulları, ayakta kalmak için ne tür işler yaptıkları, sığınmacılık tecrübeleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu temel iki bölümün ardından vatandaşlığın getirdikleri: zorluklar ve kolaylıklar başlıklı üçüncü bölümde sorular vatandaşlık süreci, vatandaşlığın getirdiği avantajlar ve dezavantajlar, aidiyet ve böylelikle vatandaşlığa bakış açısı ele alınmıştır. Sosyo-ekonomik kapasitesi bölümündeki sorularda ise görüşme yapılan kişinin vatandaşlık sonrasında edindiği hak ve özgürlükler, iş hayatı, mesleki tanınma ve denklik, çalışma koşulları, ekonomik gelir, yaşam koşullarını nasıl değiştiği, dışlanma durumları ile göç sürecinde sosyo-ekonomik kapasitelerinin değişimine odaklanılmıştır. Son bölümde ise ‘gelecek beklentileri’ anlaşılmaya çalışılmıştır. Örneğin, Türkiye’de kalmak isteyip istememeleri, başka ülkelere gitmek isteyip istememeleri, hayatlarını nasıl şekillendirmek istedikleri, motivasyonları, kendilerini konumlandıkları yer ve pozisyon odaklı sorulara cevap aranmıştır. Ancak görüşmecinin geçmişiyle bugünü arasındaki yakın ve girift bağ bölümler arasındaki ayrımı zorlaştırmakta ve görüşmecilerin kendilerini ifade

ederken hem geçmişlerini, yaşadıklarını ve gelecek beklentilerini birbiriyle bağlantılı ifade etmelerinden dolayı, söz konusu bölümler arasında keskin ayrımlar yapılmakta zorlanılmıştır. Ayrıca bu bölümlerin tamamında Suriyeli görüşmecilerle birlikte, kamu, kurum ve kuruluşlar ile yerel yöneticiler, STK yetkili ve uzmanlarının görüşleri birlikte verilerek aynı konunun farklı bakış açılarıyla derinlemesine analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Bu kapsamda eğitim seviyeleri ve mesleklerine göre nitelikli diye tanımlanarak vatandaşlık verilen Suriyelilerin, söz konusu vasıflarının geldikleri yeni ülkede sosyo-ekonomik kapasitelerine etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Vatandaşlık statüsünün verdiği hak ve özgürlüklerin sığınmacıların niteliklerini realize etme ve kapasitelerini gerçekleştirmelerinde etkisini anlamak amaçlanmıştır. Sığınmacılara sağlanan hak ve özgürlüklerin hayat standartlarına ve ekonomik kapasiteye doğrudan etkisi, ülke ekonomisi açısından değil sığınmacı perspektifinden anlamaya çalışılmıştır. Nitelikli sığınmacılar için Türkiye’yi cazip kılan sebeplerin neler olduğu, sığınmacıların ülkelerine ya da başka bir ülkeye gitmek isteklerinde hak ve özgürlüklerin etkisine odaklanılmıştır. Vatandaşlık hakkı, ev sahibi ülkenin vatandaşları ile eşitlik sağlamak mıdır ve bu eşitliğin Suriye kökenli bir vatandaş için avantaj ya da dezavantajları tartışmaya açılmıştır. Bununla politika yapıcıların, ‘istisnai vatandaşlık’ uygulamasına, sığınmacıların niteliklerinden karşılıklı yararlanma politikalarına, entegrasyonda hak ve özgürlüklerin etkisine, sığınmacı ve vatandaşlara verilen hak ve özgürlükler arasında yaşanan çelişkilere yönelik bakış açısı ve gelecek beklentilerini anlamak amaçlanmıştır. Böylelikle bireysel hak ve özgürlükler bağlamında sığınmacılara yönelik politikaların belirlenmesi, niteliklerin doğru yöne entegre edilmesi, sığınmacının yük değil fırsat olmasını sağlayabilecek engeller ve bunun nedenleri çerçevesinde analiz amaçlanmıştır.

6.1 Demografi ve Yaşam Öyküsü

Katılımcıların göç etmeden önceki yaptıkları iş, statüleri, meslekleri, yaşam standartları, eğitimleri, diploma ve sertifikaları, ailelerinin eğitimleri ve sosyo-ekonomik durumları; hem sığınmacılık sürecinde hem de vatandaşlıktan sonra yaptıkları iş, statü, meslek, yaşam standartları ve ekonomik kapasitelerinin değişiminde etkili olmaktadır. Araştırma kapsamına giren görüşmecilerin ‘niteliklerini’ gösteren sosyo-kültürel yapıları, eğitimleri, diplomaları, meslekleri, becerileri, yaşam standartları ve sahip oldukları maddi durumları ‘yaşam öyküsü’ bağlamında incelenmiştir. Görüşmecilerin, eğitim düzeyleri, yaşam standartları, Suriye’deki aile yapıları, sosyal ortamları, gelir düzeyleri, ailelerinin eğitimiyle ilgili sorular yöneltilmiştir.

Bu kapsamda eğitimleri, meslekleri, gelir düzeyleri, yaşam standartları, özel hobileri gibi kültürel, sosyal ve ekonomik sermayeleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Suriye uyruklu Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmuş 30 görüşmecinin sosyo-ekonomik durumları, Tablo-1' ve Tablo-2'de kamu, kurum, kuruluş, yerel yönetim, sivil toplum örgütü temsilcisi 15 görüşmecinin listesi ise Tablo-3'de sunulan veriler esas alınarak değerlendirilmiştir. Söz konusu tablolarda, Suriye kökenli Türk vatandaşlarının eğitim, dil, meslek ve gelir değişim durumları ilerleyen bölümlerde ilgili konu başlıkları altında yorumlanmıştır.

Araştırma sırasında 35'i Suriye kökenli Türk vatandaşı ile görüşülmüştür. Ancak, görüşmecilerden beşi tarafından sağlanan veriler oldukça kısıtlı olduğu için analize dâhil edilmemiştir. Dolayısıyla araştırmada toplam 30 Suriye kökenli Türk vatandaşı ile yapılan görüşmelerin analizi tamamlanmıştır. Ayrıca ilgili kamu kurum ve kuruluşlarındaki yöneticiler ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinden oluşan toplam 15 katılımcı ile de görüşülmüştür. Böylelikle çalışma, 30'u Suriye uyruklu Türk vatandaşı, 15'i ise kamu, kurum ve kuruluşları, STK temsilcileri olmak üzere toplam 45 katılımcının görüşmeleri üzerinden gerçekleşmiştir. Katılımcılardan iki kişi 'soy bağı' ile Türk vatandaşlığı hakkını kazanırken diğerleri 'istisnai vatandaşlık' davetiyle Türk vatandaşı olmuştur. Katılımcılardan biri uluslararası Türkiye bursu başvurusuyla Suriye'den Türkiye'ye eğitim amaçlı gelmiş ve daha sonra istisnai vatandaş olmuştur. Katılımcılardan beşi sığınmacı olarak geldikten sonra Türkiye'de lisans, yüksek lisans eğitimi almıştır. Üçü ise doktora eğitimi ve bursunu alırken vatandaş olmuştur. Katılımcıların sekizi Gaziantep, 10'u Ankara, 12'si İstanbul'da yaşamaktadır. Katılımcıların beşi Türkmen, 25'i ise Arap kökenlidir. Görüşmeleri analiz edilen 30 katılımcıdan sekizi kadın 22 ise erkektir. Analize dâhil edilmeyen diğer beş katılımcı da erkektir. Vatandaşlık hakkı elde etmiş kadın katılımcılar çoğunlukla çalışmadığı için kendilerine erişmek zor olmuş ve erişilenler de görüşmeyi kabul etmediği için cinsiyet dağılımı açısından denge sağlanamamıştır.

Tablo 1. Katılımcı bilgileri özet tablo

Yaşanılan şehir	İstanbul	12
	Ankara	10
	Gaziantep	8
Etnik köken	Arap	25
	Türkmen	5
Cinsiyet	Erkek	22
	Kadın	8
Dil bilgisi	Türkçe	21
	3. dil	13
Eğitim durumu	Lisans	25
	Y.Lisans	2
	Doktora	3

Katılımcıların 21'i Türkçe konuşabilmekte. Dokuzu ise anladığını ancak akıcı konuşamadığını ifade etmiştir. Ancak Türkmenler dışında tüm katılımcılar görüşme esnasında çevirmen talep etmişlerdir. Katılımcıların 13'ü, Arapça ve Türkçe dışında üçüncü bir dil bilmektedir. Katılımcıların biri lise, ikisi lisans, ikisi yüksek lisans, üçü doktora eğitimlerini halen sürdürürken diğerlerinin tamamı üniversite mezunlarından oluşmaktadır. Katılımcıların dokuzu bekar, 21'i evlidir. Evli olanların ise 20'si çocuklu sadece biri Türkiye'de evlenmiş ve henüz çocuk sahibi olmadığını ifade etmiştir.

Tablo 2. Katılımcı profili

Kod	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Sığınma Yılı	Vatandaşlık yılı	Mesleği/Dipl.	TR'de yaptığı işler	Vatandaşlıktan sonra yaptığı işler
1S	Erkek	31	Evli/5 çocuk	2013	2018	İşletme/Y.Lisans/Uzman	Çevirmen	Ticaret Odası Uzmanı
2R	Erkek	42	Evli/4 çocuk	2014	2018	İktisat/Pazarlama	Uzman	STK Yetkili
3A	Kadın	48	Evli/4 çocuk	2012	2016	Eczacı	Çevirmen	Çevirmen STK uzm
4A	Erkek	39	Evli/2 çocuk	2015	2016	İngiliz D.E/Ö.S. Uzman	GEM Öğretmeni	STK Uzman
5E	Erkek	50	Evli/4 çocuk	2012	2016	Eczacı/Eczane Sahibi	Akademisyen	Çevirmen STK uzm
6B	Erkek	28	Bekar	2015	2017	Bilgisayar Müh/Kod.Y.Lisans	STK Uzman/	STK Uzman
7M	Erkek	33	Evli/2 çocuk	2015	2017	Öğretmen	Gem Öğretmeni	STK ve Gem Öğretmeni
8F	Kadın	28	Bekar	2014	2015	Arap D.E. Mezun/Hafız	GEM Öğr. Çev.	Yeminli Tercüman
9M	Erkek	24	Bekar	2014	2018	Bilgisayar Müh.	Part-Time grafik, tasarım	Kendi şirketini açtı
10M	Kadın	30	Bekar	2011	2017	Öğretmen	Öğretmen Çevirmen/Özel Ders	Aynı
11A	Erkek	27	Bekar	2017	2018	Bilgisayar Müh. Kodlama	Özel Okulda Teknik İşler	Aynı
12H	Erkek	55	Evli/3 çocuk	2015	2017	Doktor	Kaçak Doktor	Aynı
13Y	Erkek	18	Bekar	2013	2018	Öğrenci	Çevirmen	Futbolcu
14E	Erkek	44	Evli/2 çocuk	2011	2018	Avukat	GEM İdarecisi	Aynı
15A	Erkek	50	Evli/7 çocuk	2014	2017	Elektronik Müh. Şirket/Akademi	GEM Öğrt./ Özel ders	Aynı
16H	Erkek	35	Evli/2 çocuk	2014	2016	Mak.Müh. Akademisyen	Gem Öğretmen Özel Ders	Aynı
17İ	Erkek	27	Bekar	2014	2019	İnş. Müh.	Garson, Bulaşıkçı	Kendi şirketini açtı (Esnaf)
18B	Kadın	38	Evli/4 çocuk	2014	2017	Eczacı	Çalışmadı	STK Uzman
19Z	Erkek	31	Evli	2011	2019	İşletme	Tercüman, STK Uzm., AB Proje Uzmanı	AB Proje Uzm.
20T	Erkek	18	Bekar	2015	2017	Öğrenci	Futbolcu	Futbolcu
21M	Erkek	45	Evli/4 çocuk	2012	2013	İş Adamı-İç Mimar	İşsiz	İş Adamı İç Mimar
22Ö	Kadın	58	Evli/4 çocuk	2013	2018	Doktor	Öğrt.	Göçmen Sağlığı Merkezi Doktor
23H	Erkek	50	Evli/6 çocuk	2013	2019	İş Adamı	İllegal Ticaret	Legal Ticaret
24A	Erkek	19	Bekar	2012	2017	Öğrenci	Öğrenci	Müziyen Öğrenci
25M	Erkek	28	Evli/2 çocuk	2013	2017	Diş Hekimi	Şoförlük, Garsonluk	Diş Hekimliği
26S	Kadın	26	Evli/1 çocuk	2015	2019	Öğretmen	Gem Öğrt	Aynı
27E	Kadın	27	Evli/2 çocuk	2011	2017	Akademisyen	Yabancı Öğretim Üyesi (Akademisyen)	STK Uzman
28N	Erkek	48	Evli/4 çocuk	2011	2017	Doktor	STK Uzman	Göçmen Sağlığı Merkezi Doktor
29M	Kadın	30	Evli/2 çocuk	2015	2017	Akademisyen	İşsiz	İşsiz
30A	Erkek	32	Evli/2 çocuk	2012	2015	İşletme/Özel St. Pazarlama	Taşımacılık, Kasiyer, Çevirmen	Özel Şirket. Yönetici

Katılımcılar 2011-2018 yılları arasında farklı dönemlerde ülkeye gelmiştir. Çoğunluk 2011 sonrası savaşın akabinde 2012-2013 ve 2014 yılları olmasına rağmen 2018 yılında bile hala gelenler olduğu görülmektedir. Vatandaşlık süreçleri ise 2015 yılından sonra başlamıştır. Katılımcılardan Ali Naqi ile Fatima kodlu görüşmeciler, Türkiye'ye sığınmacı olarak geldikten bir yıldan daha kısa süre içinde vatandaş olmuşlardır. Fatima ve Mubarek, kodlu görüşmeciler ise vatandaşlık kanunu çıkmadan önce soy bağı üzerinden vatandaşlık hakkını elde etmişlerdir. Görüşmecilerin tamamı, Türkiye'ye gelişte tanıdıkları ya da akrabalarının bağlantılarıyla geldiklerini ifade etmişlerdir. Tek başına gelen erkek katılımcıların tamamı Suriye rejimi tarafından askere çağırılma (savaşa katılmama) gerekçesiyle Lübnan üzerinden uçakla Türkiye'ye giriş yaptıklarını belirtmiştir. Aileleriyle birlikte gelenler ise karayolu ile kendi araçlarıyla Güneydoğu sınırından Türkiye'ye geldiklerini ifade etmiştir. Katılımcılardan sadece biri (2R Riaz) Türkiye'den önce Katar, Suudi Arabistan, Mısır ve Lübnan'da yaşadığını kaydetmiştir. Görüşmecilerin tamamının kısa yaşam öyküleri, demografik özellikleri, görüşmenin yapıldığı yer ve araştırmacının görüşmeciye ilişkin gözlemleri EK1'de yer almaktadır. Görüşmecilerden Ankara'da yaşayan 58 yaşındaki doktor Oraida kodlu katılımcının tüm görüşme ses kaydı dökümü ise EK-2'de yer almaktadır.

Katılımcıların ikinci bölümü ise nitelikli sığınmacılarla temasları bulunan kamu kurum ve kuruluşlarındaki yetkililer, uzmanlar ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinden oluşmaktadır. GİGM, Kızılay, AFAD, MEB, YÖK, Sağlık Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gaziantep Belediye Başkanlığı, yetkili ve uzmanlarının yanı sıra TOBB, TEPAV, Tzu Chu İyilik Vakfı, Suriyeli İşAdamları Derneği'nden uzman ve yetkililerden oluşan toplam 15 katılımcı ile görüşülmüştür. Vatandaşlık için en önemli kriter olan 'nitelikli' sığınmacıların seçilmesi, yasal mevzuat, vatandaşlık sürecinde aranan kriterler, nitelikli sığınmacıların niteliklerinden yararlanabilmelerindeki hak ve özgürlükler, nitelikli sığınmacıların nitelik, beceri ve kapasitelerini sunabilecekleri engellerin neler olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Böylelikle vatandaş olan Suriyeliler ile konunun diğer muhatabı olan kamu kurum ve kuruluş yetkili ve uzmanları ile sivil gözlemci olan ve sahada yaşanan sorunlara şahitlik eden sivil toplum kuruluşu yetkililerinin görüşleri alınarak söz konusu sorun farklı bakış açılarıyla derinlemesine araştırılmıştır.

Tablo 3. Kurum katılımcı profili

Kurumu	Pozisyonu
Göç İdaresi Genel Müdürlüğü	Yetkili
Göç İdaresi Genel Müdürlüğü	Uzman
Göç İdaresi Genel Müdürlüğü	Uzman
Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü	Yetkili
Milli Eğitim Bakanlığı	Uzman
Yükseköğretim Kurulu	Yetkili
Yükseköğretim Kurulu	Uzman
Sağlık Bakanlığı	Yetkili
AFAD	Yetkili
Kızılay	Yetkili
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi	Yetkili
Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği	Uzman
Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı	Uzman
Suriyeli İş Adamları Derneği	Yetkili
Tzu Chi İyilik Vakfı	Yetkili

Tablo 4. Katılımcı meslek-gelir

	Cinsiyet	Yaş	Dil	Mesleği/Dipl.	TR'deki Eğitimi/Sert	Denklik	Sr. Geliri	Tr. Geliri	Vd. Son. Geliri
1S	Erkek	31	Arapça/Türkçe/Çince	İşletme/Y.Lisans/Uzman	Hayır	Hayır	200 dolar	100 dolar	850 dolar
2R	Erkek	42	Arapça/İngilizce	İktisat/Pazarlama	Hayır	Hayır	500 dolar	400 dolar	1000 dolar
3A	Kadın	48	Arapça/Türkçe/Rusça	Eczacı	Hayır	Hayır	2000 dolar	100 dolar	800 dolar
4A	Erkek	39	Arapça/İngilizce/	İngiliz D.E/Ö.S. Uzman	Türkçe kursu	Hayır	400 dolar	400 dolar	850 dolar
5E	Erkek	50	Arapça/Türkçe	Eczacı/Eczane sahibi	Hayır	Hayır	1000 dolar	100 dolar	500 dolar
6B	Erkek	28	Arapça/İngilizce	Bilgisayar Müh/Kodlama Y.Lisans	Hayır	Hhayır	600 dolar	200 dolar	500 dolar
7M	Erkek	33	Arapça	Öğretmen	Türkçe kursu	Hayır	400 dolar	200 dolar	850 dolar
8F	Kadın	28	Arapça/Türkçe/İng.	Arap D.E. Mezunu/hafız	Yüksek Lisans	Hayır	Çalışmıyor	100 dolar	1000 dolar
9M	Erkek	24	Arapça/Türkçe/İng.	Bilgisayar Müh.	Lisans,TR dahil 5mesleki kurslar	Evet	Çalışmıyor	100 dolar	500+ dolar
10M	Kadın	30	Arapça/Türkçe	Öğretmen	ALES ve YDS kursu	Hayır	100 dolar	200 dolar	500 dolar
11A	Erkek	27	Arapça	Bilgisayar Müh. Kodlama	Hayır	Hayır	300 dolar	200 dolar	350 dolar
12H	Erkek	55	Arapça	Doktor	Hayır	Hayır	400 dolar	500 dolar	1000 dolar
13Y	Erkek	18	Arapça/Türkçe	Öğrenci	Futbol kursu-İng. Kursu	Hayır	Çalışmıyor	200 dolar	300 dolar
14E	Erkek	44	Arapça/Türkçe az	Avukat	Türkçe Kursu	Hayır	1000 dolar	250 dolar	250 dolar
15A	Erkek	50	Arapça/Türkçe az	Elektronik Müh. Şirket/Akademi	Türkçe Kursu	Hayır	1000 dolar	250 dolar	500 dolar
16H	Erkek	35	Arapça/Türkçe/İng.	Mak. Akademisyen Müh.	Doktora Tr. Kursu	Evet	1000 dolar	250 dolar	250 dolar
17İ	Erkek	27	Arapça/Türkçe/İng.	İnş. Müh.	Lisans, Tr. Kursu, İng. Kursu	Evet	Çalışmıyor	200 dolar	500+ dolar
18B	Kadın	38	Arapça/Türkçe az	Eczacı	Tr. Kursu	Hayır	1000 dolar	çalışmadı	700 dolar

Tablo 4. (devam) Katılımcı meslek-gelir

19 Z	Erkek	31	Arapça/Türkçe/İng.	İşletme	Y. Lisans, Doktora	Evet	400 dolar	400-500 dolar	1000 dolar
20 T	Erkek	18	Arapça/Türkçe	Öğrenci	Futbol Kursu	Hayır	Çalışmıyor	Çalışmıyor	800 dolar
21 M	Erkek	45	Arapça/Tr./İng./Frs.	İş Adamı-İç Mimar	Tr. Kursu	Hayır	1000+ dolar	Çalışmıyor	1000+ dolar
22 Ö	Kadın	58	Arapça/Türkçe	Doktor	Tr. Kursu	Hayır	1000+ dolar	200 dolar	1100 dolar
23 H	Erkek	50	Arapça/Türkçe	İş Adamı	Tr. Kursu	Hayır	1000+ dolar	700 dolar	1000+ dolar
24 A	Erkek	19	Arapça/Türkçe/İng.	Öğrenci	Burslu Lisans Konservatuar	Evet	Çalışmıyor	Çalışmıyor	1000+ dolar
25 M	Erkek	28	Arapça/Türkçe	Diş Hekimi	Türkçe Kursu	Hayır	500 dolar	200 dolar	800 dolar
26 S	Kadın	26	Arapça/Türkçe	Öğretmen	Tr. Kursu	Hayır	300 dolar	200 dolar	250 dolar
27 E	Kadın	27	Arapça/Türkçe	Akademisyen	Tr. Kursu	Hayır	300 dolar	500 dolar	300 dolar
28 N	Erkek	48	Arapça/Türkçe	Doktor	Tr. Kursu	Hayır	350 dolar	200 dolar	900 dolar
29 M	Kadın	30	Arapça/Türkçe/İng.	Akademisyen	Tr. Kursu Doktora Bursu	Evet	400 dolar	çalışmıyor	150 dolar
30 A	Erkek	32	Arapça/Türkçe/İng.	İşletme/Özel St. Pazarlama	Yüksek Lisans	Evet	500 dolar	200 dolar	1500+ dolar

Genel olarak ise istisnai vatandaşlık sürecinden yararlanan görüşmecilerin 18-60 yaş grubunu kapsamasına rağmen 50 yaşın üzerinde olanların sayısı ele alınan verilere göre toplamın sadece yüzde 10'unu kapsamaktadır. Bu veri Türkiye Göç Kurumu İstatistikleri ile de uyum sağlamaktadır. Görüşmecilerden, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü yetkilisi bu durumu şöyle değerlendirmiştir:

“Vatandaş olan Suriyeliler içinde 18 yaş üstü, eğitilmiş nitelikli dediğimiz kişi sayısı 20 binden biraz daha yüksek. Bu süreçte şunu gördük: İstisnai vatandaş olanlar, ortalama dört kişilik bir aileye denk gelmiyor. Tespit ettiğimiz aile reisi ile aile büyüklüğü dört değil. Daha düşük. Bekar kişi sayısı da çok fazla. Vatandaşlık verilen Suriyelilerin biraz genç nüfus olduğunu görüyoruz.” (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Yetkili)

Tablo 5. Aile durumu

Aile durumu	Kişi
Evli	21
Bekar	9

Evli katılımcıların çocuk sayısına göre dağılımı

Evli / 1 çocuk	1
Evli / 2 çocuk	8
Evli / 3 çocuk	1
Evli / 4 çocuk	7
Evli / 5 çocuk	1
Evli / 6 çocuk	1
Evli / 7 çocuk	1

Tablo 5'e göre görüşmecilerin yaklaşık üçte biri bekindir. Analiz için seçilen verilere göre 21 evli kişinin toplam 66 çocuğu vardır. Evli olan her bir aile ortalama üç çocuğa sahiptir. Katılımcılardan, üç ve daha fazla çocuğu olan ve 35 yaş üstü olanlar, Suriye'de eğitim seviyesi yüksek ve sosyo-ekonomik olarak orta ve üst sınıf mensubu kişilerdir. Bu yaş grubunun Türkiye'ye geldikten sonra çocuk sahibi olmadığı görülmektedir. Görüşmecilerden sadece biri Türkiye'ye geldikten sonra evlenmiştir ve henüz çocuk sahibi değildir. Görüşmecilerden genç yaş grubu dediğimiz 18-35 yaş aralığındakilerden sadece üç görüşmeci Türkiye'ye geldikten sonra birer çocuk sahibi olduklarını beyan etmişlerdir. Ayrıca görüşmecilerin, yaklaşık yarısının bekâr, çocuksuz, bir ve iki çocuklu olduğu görülmektedir. İki çocuklu görüşmecilerin yüksek bir oranda olması nitelikli göçmenlerin Türkiye'deki 'çekirdek aile' tipolojisine uyum sağlayacakları yönünde eğilim izlenimi vermektedir. Mevcut sığınmacıların doğum istatistikleri ve literatürde ortaya çıkan Suriyeli sığınmacılar arasındaki yüksek doğum oranının bu araştırmaya konu olan 'vatandaş olmuş nitelikli göçmenler' için geçerli olmadığı görülmektedir. Sosyo-kültürel olarak Suriye'de çok çocuklu gelenekten gelinmesine rağmen sığınma sürecinde ve vatandaşlıktan sonra görüşme yapılan nitelikli grup için doğum oranında

azalma görülmektedir. Araştırmaya katılan, 30 yaşındaki Malika, Türkiye'ye geldiğinde çocukları çok küçük olduğu için iş bulsa bile çalışamadığını o yüzden daha başka çocuk düşünemeyeceğini şöyle açıkladı:

“İki çocuğum var Allah bana bağışlasın. Burada hayat Suriye'deki gibi kolay değil, bir sürü derdimiz var. Bundan sonra ben daha fazla çocuk istemem, geçim derdi var, onların geleceğini kurtarmak için çabalıyoruz. Bir de orada çocuklara bakacak, eş, dost, akraba vardı burada kimsemiz yok. İş bulsam bile çalışamazdım, çocuklar ne olacak. Bi başınayız. Bunlara iyi bir gelecek kursak yeter bize. Suriye'de olsam nasıl olurdu Allah bilir tabii, yani ama orada bunu dert edinmiyorduk” (29M, Malika, Kadın, 30, Akademisyen, İstanbul)

Türkiye'ye Suriye'den kitlesel göçten sonra özellikle kampların kurulduğu göçten ilk etkilenen Güneydoğu Anadolu bölgesinde ‘Suriyeli kadınlarla ikinci evlilik’ olgusu gündeme gelmiştir. Söz konusu durum literatür çalışmalarında (Erdoğan, 2014; İHH, 2014) ve saha raporlarında ikinci eş sorunu, nikahsız evlilikler, gelecekte aile yapısının bozulması gibi sorunlar başlığı ile gündeme gelmiştir. Özellikle Türklerin Suriyelilerden kız alma potansiyelinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun başlıca sebepleri olarak Suriyeli kadınların hem daha erken evlenmeyi hem de ikinci eş olarak gitmeyi kabul etmelerinin kolaylaştırıcı bir unsur olarak yer aldığı değerlendirilmektedir. Göçün ilk yıllarında yaşanan nikâhsız ikinci evlilik konusu kamuoyunda daha sonra güncelliğini yitirse bile Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2018 yılı verilerinde Türklerin yabancılarla evliliklerinde Suriyeliler ilk sıraya yükselmiştir. Yabancı gelinlerin sayısı 2018'de 22 bin 743 olarak kaydedilirken, yüzde 15,7 ile Suriyeli gelinler ilk sırada yer alırken, yabancı damatların sayısı 4 bin 119 olarak açıklandı. Yabancı damatlarda yüzde 7,8 ile Suriyeliler ikinci sırada yer almaktadır (EURONEWS, 2019a).

Benzer durum vatandaş olmuş Suriyeli görüşmeciler için de geçerlidir. Katılımcılardan bekar olanlar 18-30 yaş aralığında yer almakta olup, Türklerle evliliğe olumsuz bakmamakta, kendi ifadeleri ile ‘kısmet’ olarak değerlendirmektedirler. Ancak nitelikli olarak tanımlanan eğitilmiş kadın görüşmeciler için evlilik tercihinde ‘Türk erkeklerinin kadınlara karşı ‘daha hoşgörülü ve esnek’ olmaları sebep olarak gösterilmektedir. Söz konusu kadınlar Türk erkeklerini, kadınların çalışma hakkı, kılık, kıyafet gibi diğer konularda Suriyeli erkeklere göre daha esnek oldukları için tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca bu grup için tercih edilen değil tercih eden oldukları gözlemlenmiştir. Aileler arasındaki uyumu Türkmen oluşuna bağlayan görüşmecilerden Fatima, bu durumu şöyle dile getirmektedir:

“Burada bir Türk ile tanıştım. Yakında evleneceğiz. Ankara'da yaşayacağız. Orada çevirmenlik yapacağım. Benim için evleneceğim kişinin benim eğitimime ve çalışmama izin vermesi önemliydi. O yüzden Türk

erkekleri Suriyelilere göre daha anlayışlı. Çalışmama izin vermeseydi asla evlenmezdim. Sonuçta kadına haklar vermesi önemli. Aileler arasında uyum sorunu olmadı sonuçta biz de Türkmen olduğumuz için aileler arasında da bir sıkıntı çıkmadı.” (8F Fatima, K, 28, Yeminli Tercüman, İstanbul)

Erkek katılımcılar için de Türk kadınlarla evlilik söz konusu olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye’ye eğitim için gelip çalışma hayatına devam eden bir görüşmeci evliliğini ‘aşk’ evliliği olarak nitelemekte ve vatandaşlık statüsünü evlilik öncesinde kazandığını belirtmektedir. Ayrıca kariyer planlaması ve Türkiye’ye yerleşme kararında vatandaşlığın değil, eşinin Türk olmasının etkili olduğunu söylemesi yine seçilen değil seçen olduğunu göstermektedir. Aileler arasındaki uyumu ise kendisinin iyi derecede Türkçe bilmesine bağlayan Zainal kodlu görüşmeci evlilikle ilgili durumunu şöyle aktarmaktadır:

“Ben Türkiye’ye önce eğitim için geldim. Sonra bir Türk kızla tanıştım birbirimizi sevdik ve evlendim. Vatandaşlık sürecimle evlilik eş zamanlı oldu. Yani evliliğe bağlı vatandaş olmadım. Çocuğumuz yok henüz. Önce ev almak istiyoruz. Ben iyi Türkçe bildiğim için evlilik sürecinde sorun yaşamadık. O da uzun yıllar yurtdışında yaşamış çok iyi Arapça biliyor. Evlilik sürecinde aileler tarafından hiçbir sıkıntı yaşamadık. Eşimin ailesi gayet iyi davrandı bana ‘O da bizim gibi bir insan’ dediler, ‘Suriyeli olmaz falan’ demediler. Aslında ben üç dil bildiğim için Avrupa’ya da gidebilirdim ama eşim Türk olduğu için Türkiye’ye yerleşmeye karar verdim” (19Zainal E, 31, AB Proje uzmanı, Gaziantep)

Araştırmaya katılanlardan eğitimlerine devam edenler dışındakilerin tamamı Suriye’de üniversite mezunu olduklarını belirtmekte, Suriye yaşam standartları içinde kendilerini ya orta ya da üst sınıf içerisinde tanımlamaktadırlar. Çoğunluğun sosyo-ekonomik seviyesi ‘kendini tatmin edici’ seviyede olarak ifade etmekte ve eğitilmiş oldukları gerekçesiyle (Suriye’deki savaş öncesindeki dönem için) gelecekte beklentilerinin yüksek olduğunu söylemektedirler.

Görüşmecilerin aile profillerini tanımlarken, sadece bir görüşmeci (Oraida, 58) anne-babası ve tüm kardeşlerinin üniversite mezunu olduğunu söylerken, çoğunluk anne-babası dışındaki tüm kardeşlerinin üniversite mezunu olduğunu ifade etmişlerdir. İş adamları dışındaki grup kendisini ‘orta gelir grubu’ olarak ifade etmişlerdir. Suriye’de işletme mezunu olan 30 yaşında Halepli Abdullah, hem kendisinin hem de eğitilmiş grubun sosyal statüsünü şöyle tanımlamıştır:

“Ben, Halep üniversitesinde işletme bölümünden mezunuyum. Büyük bir turizm şirketinin pazarlama bölümünde yönetici olarak çalışıyordum, gelirim de iyiydi, rahatça geçiniyorduk.... Bizim ailede herkes üniversite mezunu. Annem ev hanımı, babam esnaf, inşaat malzemeleri satardı ama tüm kardeşlerim üniversitede okudu... Evimiz, arabamız vardı. İyi bir işin de varsa Suriye’de zenginsin demek... [Gülüyor]. Suriye’de Esad’ın yanındaki siyasiler, üst düzey askerler bir de onların seçtiği iş adamları aşırı zengin. Onun dışındakiler fakirdir. Bir de bizim gibi eğitilmiş grup var, siz de beyaz yakalı diyorsunuz, iş

bulursanız, ev, araba alırsınız, hayatınız iyi olur yani.” (30A, Abdullah, E, Turizm Acentası Yöneticisi, İstanbul)

Görüşmecilerden, Oraida ise kendisi ve ailesinin sosyal statüsünü şöyle açıklamaktadır:

“Benim annem Suriye’nin ilk kadın öğretmenlerinden biridir. Babam da öğretmendi. Çok eğitilmiş bir aileyiz, dedem, anneannem de eğitilmiş. 6 kardeşlik. Hepimiz doktor, mühendis olduk bir kardeşim de öğretmen. Hepsinin çocukları okudu. Onların çoğu yurtdışında Avrupa’da, Amerika’da yaşıyorlar. Benim eşim de doktor. Özel muayenehanemiz vardı, bir hastanede ortaklığımız vardı, evim, arabam vardı, yazlığımız vardı, üç yılda bir araba değiştirdik. Yani biliyorsunuz, doktorlar her yerde üsttedir. Tüccarlardan sonra sosyo-ekonomik olarak en üst tabakaydık.” (22Ö, Oraida,58, Doktor, Ankara)

Tabloda 6’da vatandaş olmuş Suriyelilerin meslek grupları göz önünde bulundurularak her bir meslek grubundaki sayıları belirtilmiştir. Ele alınan veriler içerisinde en fazla mühendis, öğretmen, doktor, eczacı, işletme mezunu, akademisyen ve öğretmen olduğu görülmektedir. Bazı meslek sahipleri aynı zamanda akademik unvanları olduğu veya üniversitede dışardan ders verdikleri için kendilerini akademisyen olarak da ifade etmektedirler. Görüşmeciler içinde iki iş insanı vardır. Aynı zamanda eczacı ve doktor olanlar aynı anda muayenehane ve eczane sahibi olarak işveren statüsünde bulunmaktadırlar. Hem eğitilmiş hem de işletme sahibi olanların ekonomik olarak gelir durumu en yüksek grup olduğu görülmektedir. Görüşmecilerin altısı mühendis, üçü öğretmen, üçü doktor, üçü eczacı, ikisi akademisyen, ikisi iş insanı, üçü işletme, biri diş hekimi, biri avukat, biri iktisat, biri İngiliz Dili ve Edebiyatı ve biri Arap Dili ve Edebiyatı bölümlerinden mezundurlar. Görüşmecilerden biri lisans, ikisi ise lise eğitimlerine Türkiye’de halen devam etmektedirler. Öğrenciler dışında görüşmecilerin tamamı yükseköğretim mezunlarından oluşmaktadır. Görüşmecilerin meslek dağılımı İçişleri Bakanlığı verileri ile de uyum göstermektedir. İçişleri Bakanlığı’nın kamuoyuna yapılan açıklamasına göre, vatandaşlık verilen Suriyelilerin mesleklerine göre dağılımı sayısal olarak sırasıyla en yüksekten başlayarak şöyle sıralanmaktadır: Öğretmen, mühendis, serbest meslek sahibi, doktor, akademisyen, eczacı, avukat” (T24, 2019).

Tablo 6. Eğitim/meslek durumu

Meslekler	Kişi
Akademisyen	2
Arap d.e. mezunu/hafız	1
Avukat	1
Bilgisayar müh.	3
Elektronik mühendisi	1
Makine mühendisi	1
İnşaat mühendisi	1
Diş hekimi	1
Doktor	3
Eczacı	3
İktisat/pazarlama	1
İngiliz d.e/ö.s. uzman	1
İş adami	2
İşletme	3
Öğrenci	3
Öğretmen	3

Görüşmecilerden Gaziantep’te yaşayan Aisha, eğitimini, mesleki durumunu hem de oradaki sosyo-ekonomik durumunu ve savaş şartlarında beklenmedik şekilde göçünü şöyle aktarmaktadır:

“Halep’de yaşıyorduk. Türkiye’de akrabalarımız vardı. Savaş çıkınca her şeyimizi bırakıp geldik. Halep’de çok zengindik. Arsalarımız vardı, bahçelerimiz, evimiz. Ben eczacıyım, kocamla birlikte Sovyet Rusya döneminde Kazan’da eczacılık eğitimi aldık. Eczacılık diplomamla Halep’te iki eczanemiz çalışıyordu. Savaş çıkınca malımızı mülkümüzü mecbur arkamızda bıraktık. Ben çalışmıyordum, ev hanımıydım, paray ihtiyacımız yoktu. Çocuklarımı okutuyordum, Türkiye’ye akrabalarımıza tatile gelir, alışveriş yapardık. Başımıza böyle sıkıntılar geleceğini düşünmezdik, kazandığımızı toprağa yatırdık, ama savaş olunca satamadık, hepsi orada kaldı. Savaş olunca kime toprak satacağın, nakit paramız çok azdı”
(3A Aisha, Kadın, 48, Eczacı)

Katılımcılardan, İstanbul’da yaşayan, Bilgisayar Mühendisi Bashir, Suriye’deki günlerini, iş ve eğitime ilişkin gelecek planlarını, savaş ile hayatının nasıl değiştiğini, kendi ifadesiyle ‘ölüm-kalım’ mücadelesini şöyle anlatmıştır:

“Şam’da yaşıyordum. Gençtim, yiyor, içiyor eğleniyordum, hiçbir sorumluluğum yoktu, hayatımın en güzel günleriydi.. Annem, babam çalışmıyor ama 7 kardeşiz hepimiz üniversite mezunuyuz. Teyzemler memurdu mesela isteyen kadınlar da çalışıyordu. Suriye öyle geri kalmış bir yer değil. Ben bilgisayar

mühendisiyim, todlama uzmanı olarak çalışıyordum. Şam Üniversitesi'nden mezun oldum. Yüksek Lisans yapıyordum. Tamamlayamadan yarım bıraktım. Orada Suriye Telekom şirketiyle iş görüşmesi yaptım ancak savaş çıktıktan sonra işe başlayamadım. Özel bir şirkette çalışıyordum, 30 bin Suriye lirası kazanıyordum aylık. Savaştan önce çok iyi kazanıyordum. Aylık 600 dolara denk geliyordu. Ama savaştan sonra değerini kaybetti, 60 dolar değerine düştü aylık kazancım. Ancak evin kirasını ödüyorduk. Gelirim 10 misli düştü. Güven ortamı kalmadı. Herkesi zorunlu askerlik altına alabiliyorlardı. Askere gitmemek yani, savaşa katılmamak için Lübnan'a gittim. Kendime Suriye'de bir gelecek göremiyordum. Savaş yüzünden tüm hayallerim yarıda kaldı. [Bir an çok üzülüyor, sesi titreyerek anlatıyor] Üniversitede üçüncü sınıftayken büyük hayallerim planlarım vardı. Hayal kırıklığına uğradım. Savaş çıktıktan sonra sadece yaşam mücadelesine kapıldım. Güven ortamı kalmadı. Okulu zor şartlar altında bitirdim. Bazen okula giderken, sınavdayken bombalar üzerimize yağıyordu, masalar sallanıyordu. Benim üniversitem evden dört saat uzaklıktaydı, okuldan çıkınca eve ulaşamazsam ölebilirdim. Bazen bir saat derse gidebilmek için sekiz saat yolda geçiriyordum. Hayat çok zordu” (6Bashir, E, 28, Bilgisayar Mühendisi, İstanbul)

Bazı görüşmeciler ise Suriye'deki maddi durumlarını iyi olarak tanımlamalarına rağmen, sosyal hayatın iyi olmadığını, özellikle hak, hukuk ve özgürlükler açısından zor dönemler yaşandığını Halep'te Avukat olan Ehsanullah şöyle açıklıyor:

“Halep'te 10 yıllık avukattım. Kendi ofisim, evim, arabam vardı. Ekonomik olarak yaşam standartlarım yüksekti... Benim Suriye'de ekonomik olarak buraya göre durumum 10 kat daha iyiydi ama diğer siyasi, sosyal şartlar, hak hukuk düzeni içinde Suriye çok kötüydü, rejim baskısı vardı. Hiçbir kanun uygulanmıyordu. Siyasi ve sosyal açıdan mutlu değildim orada, zulüm vardı, o şartlarda maddi durumunuz ne kadar iyi olursa olsun daha fazla kalınamazdı.” (14E, Ehsanullah, Erkek, 44, Avukat, Ankara)

Rejimin baskısını ve kamu güvenlik görevlilerine ve insanların birbirleri arasındaki güvensizlik duygusunu görüşmecilerden Fatima şöyle ifade etmektedir:

“Şimdi Suriye Müslüman bir ülke di mi? Ama orada Allah'ın varlığını tartışabilirsiniz. Size kimse bir şey demez. Ama Esad ailesinin, en küçük köpeği hakkında konuşsanız bile hemen polis gelir götürür, bir daha sizden haber alınmayabilir. Babanızın yanında konuşamazsınız, duyulur. Suriye'de duvarların kulağı vardır. Rejim duyar. Bir de mesela siz burada başınıza bir şey gelse polise gidiyorsunuz ya biz kadınlar gece sokağa çıkabiliriz yasak değil ama polis görünce kaç. Ya tecavüz eder, ya hapse atar polis.” (8F Fatima, 28, K, Arap Dili ve Edebiyatı, İstanbul)

Görüşmecilerin demografik özelliklerine bakıldığında Suriye'de ana dilleri dışında yaklaşık yarısının yabancı dil bildiği görülmektedir. Arapça ve Türkçe dışında 13'ünün yani yaklaşık yüzde 50'sinin, çoğunluğu İngilizce olmak üzere Çince, Rusça ve Fransızca bilmeleri niteliklerinin uluslararası anlamda da karşılığı olduğunu göstermektedir.

Katılımcılardan Gaziantep'te yaşayan Ali Naqi, Suriye'de üniversite mezunlarının İngilizcilerinin iyi olduğunu, Türkiye'de ise İngilizce ve Arapça bilen bulmak konusunda zorluk yaşadıklarını şöyle ifade etmiştir:

“Türkiye’ye geldik, havaalanında en basit İngilizce bir şey soruyorsunuz, kimse anlamıyor. Çok şaşırdım. Şimdi komşuluk ilişkilerimizde de önce zorluk yaşadık ama eşim de İngilizce bildiği için bazı komşularla İngilizce konuşuyor. Onlar da İngilizce pratik yaptıkları için memnun oluyorlar. Tabii, eğitilmiş insanlarda var ama Türkiye’de -çok şaşırtıcı- uluslararası bankada İngilizce bilmiyorlar, Arapça bilmiyorlar, Türkçeyi birbir çok hızlı konuşuyorlar.” (4A Ali Naqi, Erkek, 39, STK Uzman, Gaziantep)

Suriye'deki yaşamları sorulan bazı görüşmeciler ise Suriye'de genel olarak eğitim seviyesi, dil beceresi, sosyo-kültürel seviyenin şehirlerde yüksek olduğunu, Batı'nın Doğu'ya göre daha gelişmiş olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlardan birisi olan Suriye'nin Lazkiye şehrinde öğretmenlik yapan, Bayır-Bucak Türkmeni olduğunu ifade eden Maryam şöyle dile getirmiştir:

“Bizim yüksek eğitilmiş kesimimiz çok yüksek. İngilizce, Fransızca, İbranice, Rusça bilen çoktur. Suriyeli mülteciler dünyanın dört bir yanında çok başarılı işler yapıyorlar. Siyasi baskı sorununuz vardı evet. Ama din baskısı yoktu. Halep'te kadınlar çarşaf giyiyorlar ama dini baskıdan değil. Aynı kadınlar Lazkiye'ye gelince mayo giyip denize girerler. O yüzden dinden değil çevreden dolayı kapanıyorlar.” (10M, Maryam, K, 30, Öğretmen, İstanbul)

Lise ve üniversitede eğitimlerine devam edenler dışındaki katılımcıların tamamı üniversite mezunu olduklarını bildirmişlerdir. Görüşmecilerin bazıları Suriye'de yüksek lisanslarını yarıda bıraktıklarını kaydederken, bazıları da Türkiye'ye geldikten sonra denklik sorununu kısa yoldan çözmek için yüksek lisansa başvurdıklarını kaydetmişlerdir. Katılımcıların ikisi lise, biri lisans, ikisi yüksek lisans, üçü doktora eğitimlerine burslu olarak devam etmektedir. Görüşmecilerin, eğitim seviyeleri hakkındaki sorulara cevap verirken mutlaka ailelerindeki diğer eğitilmiş kişilere de atıfta bulunarak sosyo-ekonomik geçmişlerine de vurgu yapmaları dikkat çekmiştir. Görüşmecilerin çoğunluğunun ailelerinin eğitim seviyesi ile kendi niteliğini ve sosyo-ekonomik yaşantısını anlatmaya çalıştıkları görülmüştür. Katılımcılardan Gaziantep'te yaşayan Zainal, hem kendi eğitimini hem de ailesinin desteğini şöyle aktarmıştır:

“Halep'te işletme mezunuydum. Hayatım rahattı, eğitilmiş bir ailenin çocuğuydum. Babam avukat, tüm kardeşlerim üniversite mezunuydu. Mezun olunca büyük bir alışveriş zincirinde muhasebecilik yaptım. O zamanlar hayat şartları iyiydi 350 dolar kazanıyordum. Suriye standartlarının üstünde bir hayatım vardı. Ama savaş başlayınca anlamı kalmadı. Babam, Türkiye'de yüksek lisans için yönlendirdi. İngilizcem iyiydi,

işletme mezunuydum, iş bulabileceğimi düşündüm. Savaş şartları artıp dönemeyince doktora bursu için başvurdum. Aynı zamanda burslu doktora yapıyorum.” (Zainal, E, 31, Proje Asistanı, Gaziantep)

Çocuk yaşta Türkiye’ye gelenler Suriye hakkında ya da geçmişten konuşmakta zorluk çekmektedirler. Görüşmecilerden halen burslu konservatuvar öğrencisi olan Anis, Suriye’de savaş çıktığı dönemde çocuk olduğunu ve ailesinin durumunun ortalama olduğunu, hayatlarının normal olduğunu, Suriye’deki günlerini artık ‘hayalmeyal çok zor’ hatırlayabildiğini şöyle ifade etmiştir:

“Bizim hayatımız normaldi, kardeşlerimle okula gittiğimizi hatırlıyorum. Sonra savaşın çıktığını, bombaların falan atıldığını... Zaten Türkiye’de, İstanbul’da tanıdıklarımız, akrabalarımız vardı. Babam çok zaman kaybetmedi 2012’de hemen İstanbul’a taşındık. Oraya dair çok şey hatırlamıyorum, hayal meyal şeyler.” (24A Anis, 18, Öğrenci, Ankara)

Az gelişmiş ülkelerden kişilerin özellikle çocukların yetenek ve kapasitelerini gösterecekleri ülkelere göçleri savaş döneminde de yaşanan bir gerçekliktir. Türkiye’de lise eğitimine tekrar başlayan Turki ise savaştan dolayı değil daha iyi imkânlarla kavuşmak, yeteneğini ortaya çıkarmak için Türkiye’ye geldiklerini şöyle ifade etmiştir:

“Bizim yaşadığımız yer Esad rejimine yakındı. Yani hiç savaş mavaş olmadı. Çok rahattık. Babamın da parası-pulu vardı. Ben futbol oynamayı çok seviyordum. Akşama kadar maç yapıyordum. Birileri babama bu çocuğu burada heba etmeyin çok yetenekli demiş, babam da beni aldı İstanbul’a getirdi. Suriyeli olunca sığınmacı gibi geldik. Suriye’de ancak sokakta futbol oynarsın, öyle kurs, kulüp, alt yapı falan yok. Benim abim de iyi futbol oynardı ama sonra esnaf oldu. Futbolculuk hayali bile kuramazsınız.” (20T Turki, 18, Futbolcu, İstanbul)

Çalışma kapsamında görüşülen kamu kurum yetkilileri ve uzmanları ise Suriyelilerin profiline ilişkin soruları cevaplarken, savaştan, bombalardan canını, çocuklarını kurtarmak için sınırlara yığılan insanları ‘nitelikli’- ‘niteliksiz’ ya da ‘faydalı’-‘faydasız’ diye bakılmaksızın, sosyal statülerine göre ayırt edilmeksizin alındığını ifade etmişlerdir. Üç milyondan fazla insanın kısa sürede kitlesel olarak göçünde önceliğin insani yardımlara verildiği belirtilmiştir. Görüşmecilerden Göç İdaresi Genel Müdürlüğü yetkilisi, dünyanın göçmeni seçerek, istediği zamanda almaya niyetlenmesini eleştirerek böyle bir sistemin uygulanamazlığını şöyle ifade etmiştir:

“Başlangıçta devletin bakış açısı, insani olarak canını kurtarmak için gelmiş insanları almayıp ne yapacaktık? Almayın diyenlere onu sormak lazım. İnsanların ölümünü mü izleyecektik!?Ebette ki zor süreç. Dünyanın geldiği noktada herkes göçmeni istiyor ama belirlediği sayıda, belirlediği zamanda, belirlediği nitelikte, belirlediği yere istiyor. Öyle bir dünya yok. Batı bunu yapmaya çalışıyor ama yapamıyorlar ve

yapamayacaklar. Dünyadaki refah dağılımındaki makas açık olduğu sürece, çatışmalar devam ettikçe, uluslararası güçlerin menfaat çatışmaları çıkar talepleri devam ettiği sürece göç kaçınılmaz. Avrupalı muhataplara, Akdeniz'in bir kıyısında insanlar açlıktan, çatışmadan ölürken diğer yakada plajda sizi güneşlendirmezler diyorum. Bu insanlar ölümden korkmuyor çünkü ölümden kaçıyor zaten. Bu yüzden Akdeniz dünyanın en büyük mezarlığı oldu. Göç yolunda çölde ölenlerin kaydı yok. Göç, bu yüzyılın bir gerçeği. Tarihte göçü durdurabilecek bir duvar, bir tel örgü yok.” (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Yetkili)

Kamu kurum yetkilileri, Suriyeli sığınmacılara ilk etapta uygulanan açık kapı politikasının insani olmakla birlikte beyana dayalı profil çalışmasının sağlıklı olmadığını, bir çok kişinin bu beyanlarla yardıma muhtaç yaşamaya başladığını ifade etmektedirler. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yetkilisi bu durumu şöyle değerlendirmektedir:

“2011 yılında Suriye'deki krizin patlak vermesiyle ve Türkiye'nin açık kapı politikası yürütmesiyle bu alandaki tüm eylem planlarımız olumsuz etkilendi. 2012-2015 yılları acil kriz yönetimi gerçekleştirildi. İnsan hayatlarını kurtarma, barınma, beslenme, sağlık gibi en temel ihtiyaçları gidermek amaçlandı. Bu süreçte gelenleri nitelikli-niteliksiz diye ayırt etmek düşünülmedi bile çünkü insani ihtiyaçlar öncelikliydi. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin kayıt altına alınmasıyla birlikte bir profil çıkarma işlemi başlatıldı. Ancak bu güvenilir ve sağlıklı değildi. Çünkü beyana dayalı bir profildi.1.6 milyon kişi hala yardımla hayatını idame ettiriyor.” (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yetkili)

Bourdieu'nun (1989), toplumsal konum ve sosyal sınıfların elde edilme sürecinde etkili olduğunu ileri sürdüğü sosyal, kültürel, simgesel ve ekonomik sermaye türleri, göçmen grupların göç ve göç sonrası hayatları için doğrudan etkili olmaktadır. Özellikle göç süreçlerinde doğrudan etkili olan ‘sosyal sermaye’ son yıllarda göç literatüründe etkin olmakla birlikte kültürel ve simgesel sermayeleri de nitelikli göçmenlerin toplumsal konumlarını analiz etmek açısından araştırmacıya önemli araçlar sunmaktadır (Erel, 2010; Kalaylıoğlu, 2014; A. M. Nohl, 2014). Göçmenlerin, geldikleri ülkede edindikleri eğitim ve nitelikleri, iş deneyimleri, etnik ağları ev sahibi ülkeye yerleşmeleri sürecinde hem topluma uyum sağlamalarında hem de iş piyasasına erişimlerinde kolaylaştırıcı bir role sahiptir. Bourdieu'ya (1995) göre kültürel sermaye, eğitime erişimi artırırken, eğitimle birlikte elde edilen akademik başarı simgesel sermaye yoluyla ekonomik sermayeye dönüşebilmektedir. Bu nedenle görüşmecilerin yaşam öykülerinde eğitim, iş, ailevi eğitim ve sosyo-ekonomik bakış göçmenlerin göç edecekleri ülke tercihleri, entegrasyon ve iş-meslek, aile yapılarına kadar etkileyebilmektedir.

Bu kapsamda, Türk vatandaşlığı almış Suriye kökenlilerle yapılan bu çalışmada, genel olarak katılımcılar 35 yaş altı genç ve yükseköğretim mezunudur. Görüşmecilerin biri hariç çoğunluğu bir önceki nesilde (anne) yükseköğretim mezunu olmadığını ancak ailelerinin

eğitime önem verdiğini ve tüm kardeşlerin üniversite eğitimi aldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, kendilerini ve ailelerini sosyo-ekonomik olarak ‘orta’ ve ‘iyi’ seviye olarak nitelendirmişlerdir. Görüşmeciler, Suriye’deki gelirlerini savaş öncesi ve savaş sonrası dönem olarak ikiye ayırmaktadırlar. Savaş öncesi dönemde dolar bazında gelirlerinin Suriye şartlarında ‘iyi’ olarak nitelendiren görüşmeciler savaş sonrasında ‘hayatın pahalılaştığını ve geçinmenin mümkün olmadığını’ dile getirmişlerdir. Görüşmeciler, ‘kendilerini beyaz yakalı, eğitilmiş, meslek sahibi’ grup içerisinde değerlendirmektedir. Bazı görüşmeciler için ise Suriye’deki yaşamlarını maddi olarak yüksek standartlarda olmasına rağmen ‘hak, hukuk, kamusal düzen, güvenlik’ anlamında çok kötü olduğunu dile getirmişlerdir.

Kadın görüşmecilere erişim zor olmakla birlikte görüşülen kadın görüşmeciler özgüvenli, rahat detaylı ve uzun görüşmelerle kendilerini daha açık ifade etmişlerdir. Kadın görüşmeciler, Suriye’de ‘eğitim alabildiklerini, gelişmiş bölgelerde mayo giyip, denize girdiklerini, geceleri dışarı çıkabildiklerini, kadınların üzerinde dini değil, siyasi rejim baskısı’ olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak buna rağmen kadın görüşmecilerin Türk erkeklerle ‘daha esnek ve özgürlükçü’ oldukları için evlenmeyi tercih etmeleri çelişkili olmakla birlikte daha fazla özgürlük aranması olarak yorumlanmaktadır. Erkeklerin ise rejim baskısından daha çok etkilendiği, özellikle görüşmelerin kayıt altına alınmasından rahatsız oldukları, rejimin istihbarat faaliyetlerinden dolayı aile içinde bile güven duygusunun zedelendiği, kamu güvenlik görevlilerine güvenilmediği, sürekli takip tedirginliğinin söz konusu olduğu dikkat çekmiştir. Bu nedenle sadece erkek görüşmeciler görüşmelerin ses kayıt altına alınmasını istememişlerdir. Bu durum hala görüşmeciler üzerinde rejimin psikolojik etkisini sürdürdüğünü göstermektedir. 19-35 yaş arası erkekler özellikle rejim güçleri tarafından askere alınmamak için vicdani retçi olarak ülkeden kaçtıklarını ve sığınmacı olduklarını ifade etmişlerdir. Bazı görüşmeciler için ise savaş şartlarının dışında yeteneklerin geliştirilmesinde sosyal ve sportif imkânların yetersizliği de göçü zorunlu kılmaktadır.

Görüşmecilerden, 40 yaş üstü nitelikli grubun Suriye’deki yaşam biçiminde dörtten fazla çocuk sahibi olduğu görülürken, Türkiye’ye gelmiş genç evlilerin çocuk sayısının çoğunlukla iki olması nitelikli grubun Türkiye’deki yükseköğretim mezunu çekirdek aile yapısına dönüşüm eğiliminde olabileceğinin işaretini vermektedir. Ayrıca bekârlar için Türklerle evlilik de gerçekleşmektedir.. Söz konusu araştırma Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılar ile vatandaş olmuş Suriyeliler arasında bir karşılaştırmayı amaçlamamasına rağmen istisnai vatandaş olmuş nitelikli grup için geleceğe ilişkin bazı ipuçları verebilecek niteliktedir. Özellikle çocuk sayısı, eğitim, dil öğrenimi gibi sosyo-kültürel özellikler ile Türklerle evlilik yoluyla kurulacak aile

bağlarının Türkiye'nin demografik yapısı için de gelecekte bazı değişiklikleri barındırma potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

Görüşmecilerin çoğunluğunun Arapça dışında İngilizce, Rusça, Çince, Fransızca gibi üçüncü bir dil bilmeleri de niteliklerinin uluslararası ölçekte olduğunu göstermektedir. Görüşmecilerin, ayrıca Türkçe öğrenimi konusunda istekli ve başarılı oldukları da görülmüştür. Görüşmecilerin çoğunluğu görüşmeleri çevirmen aracılığıyla yapmalarına rağmen, görüşme esnasında ve sonrasında kendilerini ifade edecek seviyede Türkçe bildikleri, Türkçe konuşulanları anladıkları görülmüştür.

Kamu kurum yetkilileri ise genel olarak Suriye'den gelen sığınmacılar Türkiye'ye kabul edilirken geçmişlerine, sosyo-kültürel yapılarına, niteliklerine ya da faydalı-faydasız olup olmadıklarına bakılmadığını, insani olarak canını kurtarmak isteyenlere açık kapı politikası yürütüldüğünü ve bunun da başka alternatifi olmadığını ifade etmiştir. Geçici Kimlik Kartlarıyla birlikte beyana dayalı profillerin çıkarıldığı ancak bunların da sağlıklı olmadığı kaydedilmiştir.

6.2 Göç ve Sığınmacılık Süreci

Tarih boyunca insanlar, ya güvenlik ya da daha iyi yaşam standartlarına ulaşmak için evlerini terk ederek göç etmektedirler. Gönüllü göçmenler kendisi için en ideal bölgeyi fiziki uzaklık fark etmeksizin tercih ederken zorunlu kitlesel göç edenler için 'güvenli' ve 'yakın bölge' arayışı ilk sırada gelmektedir. Burada ani ve plansız ayrılıştan dolayı mekânsal olarak yakınlık önem arz etmektedir. Bu nedenle kitlesel göçlerde her zaman en yakın güvenli komşu ülke tercih edilmektedir. Bu durum dünya göç istatistiklerinde de kendini göstermektedir. Dünya mültecilerinin yaklaşık yüzde 90'ı, ülkelerine komşu ülkelerde yoğunlaşırken; bu mültecilerin yüzde 60'ı, 10 ülkede (Türkiye, Lübnan, Ürdün, İran, Pakistan, Uganda, Kenya, Etiyopya, Çad ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti) bulunmaktadır (Betts vd., 2017, s. 3).

“Türkiye’de Kendimi Evimde Hissediyorum”

Çalışma kapsamında katılımcılar, Türkiye'yi göç aşamasında neden tercih ettiklerine ilişkin sorulara, çoğunlukla Türkiye'nin sınır komşusu olmasını, fiziksel yakınlığı sosyal bağları ve kültürel benzerliğigerekçe göstererek cevaplamışlardır.. Kunz'a (1973) göre, mülteciler ev sahibi ülkeye yeni ulaştıklarında köken ülke etkisi altındadırlar ve benzerlikler arayacaklardır. Ev sahibi ülkede yeterli sayıda kendi dil, değerler, yiyecek ve gelenek gibi

unsurlarına uygun kişiler bulurlarsa entegrasyon hızlanacaktır. Katılımcılar, Türkiye'nin sınır olması ve ilerde belki dönmek, Suriye ile ilişkileri sürdürebilmek için fiziki yakınlığın önemine değinirken sosyal bağlar ve kültürel yakınlık özellikle 'nitelikli' diye adlandırılan grup için de önemli görülmektedir. Görüşmecilerden Gaziantep'te yaşayan ve uzman olarak çalışan Salma fiziksel yakınlık kültürel benzerliklerden dolayı Türkiye'de kendisini 'evinde' hissettiğini belirtirken tüm bu sebepleri şöyle özetliyor:

"Bence Gaziantep mültecilerin yaşayabileceği en rahat şehir. Çünkü her türlü yakınlık var. Gitmek istesek hemen döneriz, Halep şurada. Kendimi evimde hissediyorum Türkiye'de. İnsanlar bile bize benziyor. Tanıdıklar, akrabalar var. Kültürel yakınlık da var. Örf ve adetlerimiz yakın, ticari hayat benzer, yemekler bile Halep ile aynı... Bi tatlı var mesela ismi aynı. Karnıyarık mesela Halep'te ismi arnıyarık, sadece şive farklı. İstanbul'da yaşarken bu kadar rahat değildim, orada da tanıdıklar vardı ama çok kalabalık şehir. Gaziantep'te iş bulmamı oradaki tanıdıklarım sağladı." (1S Salma, 31, Erkek, Uzman, Gaziantep)

"Her Şey Tanıdıklarla Oluyor"

Göç literatüründe sıklıkla ele alınan sosyal ağlar göçmenin bir ülkeye gitmesinden, o ülkede kaldığı süreyi ve o ülkeye yeni gelecek göçmenlerin niteliğini de belirlemektedir. Bourdieu (1989), sosyal sermayeyi, karşılıklı tanışıklık-tanıma ilişkilerinden oluşan ve belirli oranda kurumsallaşmış bir iletişim ağına sahip olmakla ilişkilendirmekte ve onu aile, sınıf, kabile, okul veya parti gibi bir grubun üyeliği ekseninde açıklamaktadır. Bourdieu'nun sosyal sermaye kuramlarında dile getirdiği toplumsal ağlar içinde hareket eden göçmenler, gittikleri ülkede yaşadıkları, il ve ilçe hatta mahalle tercihlerinde, çalıştıkları iş sektörlerinde ve uyum ve entegrasyona kadar birçok alanda benzer hareket etmektedirler. Toplumsal ağlar içinde hareket eden göçmenler, bu izleri takip ederek yani sosyal sermayenin mümkün kıldığı sınırlar içinde hareket etmektedirler. Sosyal ağlar göçmenler için, hem göç etme kararını etkiler hem de erken yerleşimi kolaylaştırır (Bloch, 2000, s. 11).

Bu araştırma kapsamında bir araya gelinen görüşmecilerin tamamı, Türkiye'ye gelişlerinde ya akrabaları ya da kendilerinden önce gelen Suriyelilerle bağlantıları ile geldiklerini ifade etmişlerdir. Türkiye'ye henüz 2018 yılında Şam'dan gelen Bashir farklı ülkelere gitme imkânı olmasına rağmen tanıdıkları aracılığıyla geldiğini, bu şekilde çok hızlı iş bulduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

"Şam'da zor şartlar altında okulu bitirdim. Bilgisayar Mühendisliği okuyordum, ailemden gidenler vardı ama okulu bitirmeyi mezun olmayı bekledim. Avrupa'ya da gidebilirdim, orada da tanıdıklar var ama İstanbul'da abimler vardı, iş buldu, tanıdıklar vardı o yüzden Türkiye'yi tercih ettim. Geldiğim günün ertesi

günü işe başladım. Lübnan'a gittim karayolu ile oradan uçakla İstanbul'a geldim. İstanbul Havalimanına indim, abim küçük bir çocuk gibi elimden tuttu. [Gülüyor] Ben gelmeden işimi ayarlamış. Onların evinde kaldım bir süre. Sonra bu çevre sayesinde bazı arkadaşlarla eve çıktım. Bu çevreden bir kız arkadaşım var. Para biriktiriyoruz, evleneceğiz. Onlar olmasa hiçbirini yapamazdım, yani yapsam da çok zor olurdu. Bu yüzden çok şanslıydım.” (6B Bashir, E, 28, Bilgisayar Mühendisi, İstanbul)

Görüşmecilerden Mahmud, Suriye'den Türkiye'ye göç hikâyesinde 'sosyal bağlantılarını' şöyle aktarmıştır:

“Suriye’de maddi olarak şartlarım iyi değildi. Öğretmendim, maaşım vardı ama tüm ailenin tek çalışanı bendim. Savaştan sonra daha da kötü oldu. Türkiye’deki tanıdıklarım ‘sen eğitilmiş adamsın gel, burada sana iş buluruz’ diye çağırdılar. Gelince önce geçici işlerde çalıştım, gel-götür işleri. Çok zordu, çok çalışıp çok az kazanıyordum. Sonra Geçici Eğitim Merkezi’nde çalışan tanıdıklarım aracılığıyla bu öğretmenlik işini buldum. Her şey tanıdıkla oluyor. Çevren yoksa hiçbir şey yapamazsın.” (7M, Mahmud, E, 33, Öğretmen İstanbul)

Sosyal bağlar sadece göç edileceği ülkeyi değil, göç sonrasında iş, yaşanılacak yer gibi birçok konuda etkili olmaktadır. İstanbul’da bir STK’da uzman olarak çalışan, asıl mesleği eczacılık olan Bushra bu süreci şöyle aktarmaktadır:

“Biz önce araçla Kilis’e geldik. Orada tanıdıklar vardı. Eşim sağlık ocağında çalışıyordu. Hiç kampta kalmadık. üç yıl orada yaşadık. Sonra tanıdığımız bir arkadaşın eşi Suriyeli, burada İstanbul’da doktordu. Benim eşim de göz doktoru, Suriye’de ünlü bir doktordu. O yüzden çok çevremiz tanıdıklarımız var. Onlar daha İstanbul’a gelirken buradaki evi tutmamıza falan yardım ettiler. Yani biz gelmeden tanıdıklar evimizi tutmuşlardı. Eşimin işini ayarlamışlardı. Allah razı olsun. Öyle olmasa cesaret edemezdik. Hiç bilmediğim bir şehirde, nereye, kimin yanına geleceksin. Çok zor.” (18B Bushra, K, 38, Eczacı, İstanbul)

Sığınmacılar için göç edilen bölgedeki hak ve özgürlükler ise yeni bir yaşam kurmak için önemli tercih sebepleri arasında gelmektedir. Göçmenler, çalışma hakkının yanı sıra eğitim, sağlık gibi temel haklar tanıyan ülkeleri tercih etmektedirler. Kültürel yakınlık ise hem tercih sebebinde hem de daha sonraki süreçte kalıcılıkta etkili olmaktadır. Bu nedenle göç hareketlerine, kültürel bağlar, aile bağları ve sosyal ağlar üzerinden yani hem makro hem mikro ölçekte yaklaşmak gerekmektedir (Toksöz, 2006). Katılımcıların Türkiye tercih sebeplerinde fiziksel yakınlıkla birlikte, güvenlik, kültürel yakınlık, dışlanmama ve temel hak ve özgürlüklere erişimin de birlikte etkili olduğu ve ‘aidiyet’ duygularını da geliştirdiği görülmektedir. Görüşmecilerden, Ankara’da yaşayan Abu Malik bu durumu şöyle dile getirmiştir:

“Direkt Türkiye’ye gelmeye karar verdim. Başka bir ülkeyi araştırmadık bile. Çünkü Türkiye benim ülkemden bile güzel. Hem güvenilir, hem yakın. Hem de dini ve kültürel olarak da benziyoruz. Buradaki hayat bize daha uygun. Arap ülkelerinden bile daha iyi bizim için. Çünkü Arap ülkelerinde kendi içlerinde ırkçılık var. Hepimiz Arap’ız ama Mısır Arap’ı, Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan Arap’ı bir birine ayrımcılık yapıyor. Türkiye’de öyle bir ayrımcılık yok. Daha iyi davranılıyor. Muhacir olarak görüyorlar. Okul var hastane var. Misafir olarak görüyorlar. Bana göre ailem için hayat nerede daha iyiye orası benim vatanım olur. Türkiye benim artık yeni vatanım oldu.” (15A AbuMalik, E, 50, Elektronik Mühendisi, Ankara)

“Ne Arap’ın Parasını Ne Avrupa’nın Medeniyetini İsterim!”

Katılımcıların bazıları ise Avrupa’da daha iyi iş imkânları için mecbur kalırsa gidebileceğini ifade etmektedirler. Ancak daha büyük korkuları ayrımcılığa uğrama endişesidir. Ortak din her ne kadar önemli bir etken olsa da birçok katılımcı Müslüman ülkeler olan Arap yarımadasındaki iş imkânlarını, diğer hak ve özgürlüklerin kısıtlı olması nedeniyle tercih etmediklerini belirtmektedirler. Avrupa’yı ise özellikle modern yaşam tarzı, kültürel olarak uyumsuzluktan dolayı çocukların eğitimi üzerinde devletin etkisi ve bunun yanında dışlanma endişesi nedeniyle istemediklerini ifade etmektedirler. Görüşmecilerden çoğu Avrupa’ya imkân olsa dahi gitmek istemediklerini ifade etmektedirler. Suriyeli mülteciler, Avrupa’ya iltica etme konusunu sosyal değerlere dair referanslar vererek düşünmediklerini (Sunata vd, 2017: 532) ifade etmektedirler. Gaziantep’te Suriyelilere hizmet veren bir sivil toplum örgütünde yönetici olarak çalışan Riaz ise, Arap ülkeleri tecrübesinin ‘hak ve özgürlükler’ kısıtlı olduğu için tercih etmediğini belirtirken, Avrupa ülkelerine ise ‘kültürel yakınlık’ hissetmediğini şöyle ifade etmiştir:

“Benim Avrupa ülkelerine vizem var. Bu süreçte Suudi Arabistan, Katar, Mısır, Lübnan tüm Arap ülkelerinde çalıştım. Orada para kazanıyorsunuz ama eğitim, sağlık hakkı ya da insan olarak hiçbir hakkınız yok. Sağlık hakkı çok pahalı. Eğitim öyle. Bunların her biri ek yük getiriyor. Zorluk çıkartıyor. ABD ve Almanya da beni kabul etti vize verdi. Sonuçta İngilizce biliyorum. Gitmedim. Niye Türkiye’yi tercih ediyorsunuz dersiniz. Bir; Suriyeli Türkiye’ye geldiği zaman elinde kanuni belgesi varsa işlemlerden geçerse haklarının korunacağını, ülkeden atılmayacağını, haklarından mahrum olmayacağını hissediyor. Haklar kanuni güvencelerle teminat altına alınıyor. Bazı Suriyeliler Arap ülkelerine gittiler sonra Avrupa’yı tercih ettiler. Çünkü buradaki temel sorun Arap ülkelerinde bu hakların güvencesi yok, keyfi uygulamalar var. O yüzden Avrupa ülkeleri bu hakları verdiğinde güvence veriyor o hakları elde tutmak için tekrar insanlar Avrupa’ya gitmek istiyorlar. Avrupa ülkelerinde kısa süre içinde mülteci kimliği alıyorlar, kısa süre sonra çocuklarını okula gönderme imkânı buluyorlar. Bunlar cazip fırsatlar. Benim de gitmek için imkânlarım vardı ama kalmak için birçok sebebim var. Kendime böyle bir hayat yolu çizdim. Arap’ın çölünden, Avrupa’nın medeniyetinden daha çok Türkiye’ye yakın hissediyorum kendimi. Çocuklarım var benim. Oranın kültürü bize uymaz. Oralara gidersem yabancı olacağım ama burada

kendimi Türkler gibi bu topraklara ait hissediyorum. Bunlar çok önemli konular.” (2R, Riaz, E, 42, Yönetici, Gaziantep)

Kültürel yakınlık da göç edilecek yer ve sonrasında kalıcılık için belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında nitelikli diye tanımlanan katılımcı grup için Avrupa’ya ya da daha gelişmiş olan Batı ülkelerine ‘gidiş imkânları’ olmasına rağmen cazip gözükmemektedir. Resmi yollardan gidiş izinleri olduğu halde, tanıdıkları ve sosyal bağları olmasına rağmen, görüşmeciler Avrupa’yı kesinlikle istemediklerini ifade etmektedirler. (Dannecker, (2013) Bangladeş’ten Malezya’ya gerçekleşen emek göçünü araştırdığı çalışmasında göçün yalnızca ekonomik sebeplerden değil, iki ülke arasında dini bağ sebebiyle de gerçekleştiğini söylemektedir. Dini bağ, göçmenlerin göç edecekleri ülkenin kültürüne daha çabuk uyum sağlamalarını kolaylaştıran bir etken olarak görünmektedir. Suriyeli göçmenler için Avrupa’ya gidebilme imkânı var olsa da, katılımcılar kültürel yakınlık ile hak ve özgürlüklerden dolayı Türkiye’yi seçtiğini dile getirmiştir. Görüşmecilerden İstanbul’da yaşayan Fatima, Suriyelilerin Türkiye tercihinde, hak ve özgürlüklerle birlikte kültürel benzerliğin ve Müslümanlığın etkili olduğunu, eğitimli, nitelikli grupların Avrupa’da bu nedenle mutsuz olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Türkiye nitelikli, eğitimli insanlar için çok cazip. Avrupa’ya gidenler, bekâr, serseri, macera arayanlar, eğitimsizler. Türkiye’nin Suriyeliler için sağladığı hakları Avrupa sağlamadı. Çocuğu 10 yaş üzerinde olan bir akrabam, resmi olarak kabul görmesine rağmen gitmedi. Türkiye’de eğitim konusunda okullar, üniversiteler bedava mesela. Herkes yüksek lisans yapıyor. Mühendislik okuyanlar bile en iyi üniversitelerde bedava okuyor. Türkçe kursları yapılıyor burada herkese bedava, gitmek isteyenlere servis bile ayarladılar ücretsiz, Sultangazi’den bedava kursa gidiyor insanlar düşünebiliyor musunuz? Hastaneler bedava ilaç bedava. Bunu başka yerde bulamazsınız. Akli başında olanlar bu imkânlardan yararlandı. Eğitimli olup gidenler de orada [Avrupa’da] mutsuz. İstanbul’a dönmek için ölürüm diyenler bile var. ‘Burada bize hayvan gibi davranıyorlar, saygı sıfır’ diyorlar. Çocuklara derste çıplak soyup cinsellik dersi öğretiyorlarmış, itiraz edenin çocuğunu devlet elinden alıyormuş. O yüzden gidip dönenler de var. Ben Türkiye’de kendimi evimde gibi hissediyorum. Sonuçta burası Müslüman bir ülke, her yerde cami var. Burada da dışlayanlar var ama Avrupa gibi değil.” (Fatima, K, 28, İlahiyat, İstanbul)

Görüşmecilerin genelinde Avrupa’ya karşı olumsuz bakışın ardında doğrudan dini farklılık değil ‘kültürel farklılık’ geldiği anlaşılmaktadır. Özellikle evli ve çocuklu görüşmecilerde ‘Avrupa’da çocuğumu kaybederim’ ifadeleri dikkat çekmiştir. Ankara’da doktorluk yapan Nassif bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Doktorum, denklik her yerde gerekli ama İngilizce biliyorum nereye gitsem iş bulabilirim. İşin açıkçası Almanya, doktorları kabul ediyor, orada bazı statülerde çalıştırıyorlar. Giden arkadaşlar çalışıyor, maddi imkânlar iyi. Ama benim çocuklarım var, çok küçükler, orada çocuklarımı kaybederim... Şöyle Müslüman ülkelerin kültürü benziyor birbirine. Kontrol edemeyeceğin bir dünya biçimi var orada. Çocukların yetiştirme sürecinde öyle bir yerde olmasını istemedim. Türkiye’de bu açıdan, hem hak ve özgürlükler var, isteyen açık isteyen kapalı, isteyen çok dindar isteyen laik, kimseye karışılmıyor, ama aynı zamanda geleneksel hayata da saygı var. Müslüman kültürüyle yetişebiliyor. Devlet müdahale etmiyor. Avrupa’da küçük çocuklarla bunu nasıl sağlayacağız. O yüzden Almanya’ya gitmedim açıkçası.” (28N, Nassif, E, 48, Doktor, Ankara)

Bazı görüşmeciler Avrupa ve diğer ülkelerdeki iyi iş imkânlarını takip ettiklerini, önceliklerinin ‘daha iyi şartlarda çalışmak’ olduğunu ancak Türkiye’nin Avrupa’ya göre daha cazip olduğunu söylemektedir. Bu cazibenin arkasında hak ve özgürlükler, daha az ayrımcılık ve sığınmacılar için yeni fırsat imkânları gelmektedir. Katılımcılardan, Gaziantep’te yaşayan ve iyi derecede İngilizce bilen Zainal şunları kaydetmiştir:

“Açıkçası gitmek istemem. Türkiye avantajlı bir ülke. Tabii ki iş imkânlarına bağlı, ekmeğimizin peşinde her yere gideriz. Ama yaşamak için Türkiye’yi tercih ederim. Avrupa’da biliyorum gitsem orada ayrımcılığa daha fazla maruz kalacağım. Onlar bizde ayrımcılık yok diyorlar ama Almanya, Hollanda’da olanlardan biliyoruz, devlet çocukları ailelerin elinden alıyor. Türkiye’de ayrımcılık var ama oraya göre daha rahat. Suriyeliler burada çok rahat.” (19Z, Zainal, E, 31, Proje Asistanı, Gaziantep)

“Cazip Ülke Olmak Risk Taşıyor!”

Çalışma kapsamında görüşülen kamu kurum yetkilileri de Türkiye’nin, Suriyeli sığınmacılar için cazip bir ülke’ haline geldiğini kabul etmektedirler. Türkiye’de sığınmacılar için sunulan sağlık, eğitim ve diğer temel hak ve özgürlüklerin yüksek olmasının nitelikli göçmen için de tercih sebebi olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu durum mevcut göçmenler açısından ‘olumlu’ olarak algılanırken, yeni göçmenler için cazibe merkezi olmanın risklerini de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yetkilisi şöyle açıklamıştır:

“Sığınmacılara verilen geniş hak ve özgürlükler aynı zamanda beraberinde büyük bir riski de taşımaktadır. Yabancılar için cazip ülke haline gelmek daha fazla yeni göç alma riskini taşımaktadır. Bunu yönetmek kolay değil. Sınırları duvarlarla bile kapatamıyorsunuz. Afganları engelleyemiyoruz mesela.” (Aile, Çalışma, Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yetkili)

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü uzmanları da Türkiye’nin sadece Suriyeliler değil dünyanın birçok ülkesi için göç edilecek hedef ülkeler arasına girdiğini ancak bunun yönetilmesi gereken önemli bir sorun olduğunu şöyle dile getirmişlerdir:

“Son yıllarda Türkiye’nin sosyo-ekonomik olarak gelişimi söz konusu. Geçmişte sadece göç veren ve göç geçiş ülkesiyken artık hedef ülke haline geldik. Sadece Suriyeliler değil, Ortadoğu, Afrika, Türki devletler, Orta Asya, Uzak Doğu gibi bölgelerden de Türkiye’ye düzenli veya düzensiz göç gelmektedir. Dört milyona yakın sığınmacıya ev sahipliğinin yanı sıra Türkiye’de bir milyon yabancı insan yasal olarak Türkiye’ye gelmiş ve çalışıyor. Bu Türkiye’nin cazibe merkezi olduğunu göstermektedir. Gelecek adına bu önemli sorunu muhakkak iyi yönetmek gerekiyor.” (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Uzman,)

Türkiye’nin sığınmacılar için cazip bir ülke haline gelmesinin ülke içerisinde yerli halk tarafından tepkilere de neden olabileceğini söyleyen AFAD uzmanı özellikle kalıcı olanlarla yeni gelenlere verilen hakların ayrışması gerektiğini şöyle vurgulamıştır:

“Türkiye’de sığınmacılara insani yardımlar kapsamında, sağlık, eğitim, her türlü sosyal yardımlar yapıldı. Suriyeliler bu durumdan memnun tabii ama Türk vatandaşlarının memnuniyeti de düşünülmeli. Kilis’in nüfusundan fazla sığınmacı tabii ki sıkıntı oldu. Kapasite artışı yapılması gerekti. İşin aslı acil durum sürekli devam ettiği için kararlar ivedi alındı. Bir taraftan geçici bakıldı ama kalıcı oldular, uyuma ilişkin çalışmalar başladı....Bence eski olanlar yani ilk gelenlerle sonradan gelenlere verilen hakların gözden geçirilmesi gerekiyor. Hepsinin ihtiyacı aynı değil, düzenlemelere ihtiyaç var.” (AFAD, Uzman)

Sağlık Bakanlığı yetkilisi, ise sağlık hizmetlerinin dünyada sığınmacılara en kapsamlı verilen ülkenin Türkiye olduğunu, hatta sığınmacılara, Türk vatandaşlarından bile daha fazla hak verildiğini belirterek kısıtlama gerekliliğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Türkiye’de Suriyeliler sağlık hizmetleri açısından Türk vatandaşlarının aldığı gibi tüm hizmetleri eşit alıyorlar. Tüm hizmetleri ücretsiz alıyorlar. Sağlık açısından Suriyeliler Türk vatandaşlarından bir adım öndeler çünkü sağlık katılım payı Suriyelilerden alınmıyor. Dünyada mültecilere, sığınmacılara en yüksek standartta sunulan sağlık hizmeti Türkiye’de. Sisteme kayıtlı olmayanlar bile acil sağlık hizmetlerinden 7/24 ücretsiz yararlanıyorlar. Eğitimde de öyle. Devletin tüm okulları ücretsiz sığınmacılara açıldı.” (Sağlık Bakanlığı, Yetkili)

‘Bizde Niteliğe Göre Yararlanma Anlayışı Hâkim Değil’

2011’de Suriye’den kitlesel göçün başlamasıyla birlikte Türkiye’ye gelen Suriyeli sığınmacıların eğitimli kısmının Avrupa’ya kaçtığı öne sürülmüştür (Erdoğan, 2019; Uğur, 2015). Özellikle 2014-2016 yıllarında kaçak göçün yoğun olduğu dönemde 15 bin ila 700 bin arasında değişen oranlarda nitelikli Suriyeli sığınmacının Avrupa’ya kaçtığına ilişkin resmi olmayan veri yayımlanmıştır (Erdoğan, 2019; Yeni Şafak, 2019). Türkiye’deki Suriyeli sığınmacıların demografik özelliklerine yönelik saha çalışmalarında ise eğitim düzeyi olarak yüzde 8,4’ünün yükseköğretim mezunu olduğu görülmektedir (AFAD, 2017). Türkiye’ye gelip

daha sonra gidenlerin niteliklerine ilişkin resmi veriler olmamasına rağmen bu çalışma kapsamında görüşülen nitelikli göçmenler yaşamlarını sürdürmek için tercihlerinin Türkiye olduğunu ifade etmişlerdir. Hem Suriyeli görüşmeciler hem de kamu kurum yetkilileriyle yapılan görüşmelerde niteliklilerin Avrupa'yı tercih ettikleri yönündeki çalışmaların ve kamuoyu algısının bu araştırma kapsamındaki saha verileri ile uyum sağlamadığı görülmüştür. Birleşmiş Milletler Mülteciler Komiserliği tarafından yasal yollarla seçilen ve nitelikli olarak tanımlanan kişiler Batı ülkelerine gittikten sonra 'uyum sağlayamadıkları, aile birleşimi yapamadıkları, mutsuz oldukları' gerekçesiyle Türkiye'ye tekrar dönmek için başvuruda bulunmuşlardır (Yeni Şafak, 2018). Görüşmelerde, Göç İdaresi yetkilisi de niteliklilerin Avrupa'ya gittiği, Türkiye'de kalanların niteliksizler olduğu yönündeki algının gerçeği yansıtmadığını, resmi yollarla gönderilenlerin tekrar Türkiye'ye dönmek için resmen başvuru yaptıklarını şöyle ifade etmiştir.

“Yurt dışına gidişle ilgili süreci biz yönetiyoruz. Elimizde İsveç'e yasal olarak yerleştirdiğimiz BM'nin yasal kriterleriyle yerleştirdiğimiz aileler var. Aile Türkiye'de daha mutluydum diye geri geldi. Almanya'dan da aynı şekilde gelmek isteyenler, gelenler var. Azımsanamayacak oranda bunlar... Yasal yollarla ülkemizden 35 bin Suriyeli Batı'ya gitti. Gidenler nitelikli algısı kesinlikle doğru değil. Ama kaçak olarak gidenlerle ilgili elimizde veri yok.” (Göç İdaresi Genel Müdürü, Yetkili)

Suriye krizi sürecinde, sığınmacı kabul eden Batı ülkelerin göçmenleri istihdamdaki ihtiyaçları ve göçmenlerin niteliklerine göre seçme konusunda çeşitli politikalar yürüttükleri görülmektedir. Bu politikalar bu süreçte, nitelikli mülteci seçimi ya da barınma, istihdam, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçların karşılanması için sığınmacıların yaşadığı ülkelere mali yardım şeklinde gerçekleşmektedir (Yaralı, 2019). Bu kapsamda, Türkiye'nin Geri Dönüş Anlaşması kapsamında Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği tarafından sığınmacıların resmi yollarla yurt dışına gönderimlerde 'nitelikli sığınmacıların gidişini' engellediğine yönelik haberler de kamuoyuna yansımıştır (DeutscheWelle, 2016). Ancak kamu kurum ve yetkilileriyle yapılan görüşmelerde niteliklilerin gidişe isteksiz oldukları, giden niteliklilerin geri dönmek için resmen başvuru yaptıkları görüşlerinin yanı sıra Türkiye'nin niteliklilerin seçimine ilişkin özel bir politika yürütmediğini ifade etmektedirler. Niteliklilerin seçimiyle ilgili olarak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yetkilisi, Türkiye'nin içinde bulunduğu hassas dengelerle ilgili şunları kaydetmiştir:

“Almanya ne yaptı bu süreçte, geldi Türkiye'ye ofis açtı, burada kendi ihtiyacı olan niteliklere göre Suriyeli seçti ve aynı zamanda Almanya'da onlara eğitim vereceği merkezi ayarladı. Bir-birbuçuk yıllık meslek ve dil eğitiminin ardından oraya götürdü orada onları iş hayatına soktu. Bu konuda bizde

koordinasyonsuzluk var, çünkü genel politika olarak niteliklerine göre yararlanma anlayışı genel olarak hâkim değil. Zaten gelenleri Suriye’den seçme şansımız yok anlıyor musunuz? Sınırdan milyonlarca insan gelmiş, kimi neye göre seçeceksin. Diğer taraftan Türkiye’nin kendine göre öncelikleri var, hassas dengeleri var. Örneğin çalışabilir durumdaki 900 bin kişinin ancak yüzde 10’luk dilimi kayıtlı çalışma altında. Kayıt altına almak iş gücü piyasası takibi açısından iyi olacak ancak mevcut ekonomik durumda kayıt dışı çalıştırmak cazip, yerli çalıştırmanın zorlukları var yabancı çalıştırmak kolay. Diğer taraftan yerli halkın sadece Suriyeli gruba yönelik yapılan en ufak iyileştirmeden rahatsızlığı var. Sosyal dengelerin gözetimi gerekiyor.” (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, yetkili)

AFAD yetkilisi ise Türkiye’nin politika olarak nitelikli-niteliksiz ayrımı yapmadığını, insanların daha iyi imkânları tercihlerinin söz konusu olabileceğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Türkiye, konuya insani durum olarak bakıyor, açık kapı politikasını belirlemiş, nitelikli niteliksiz ayrımı yapmadı. Niteliklere ilave haklar sunulması da insani de olmazdı. Acil durumu bırakarak, ülkenin ihtiyacına göre nitelikleri de seçebilirdiniz, ama konuya insani yardım olarak bakıldı. Böyle bir şey düşünmedik. Bu kişilerin kayıtları devam etti. Kişilerin meslekleriyle ilgili bilgimiz var. Ülke olarak nitelikli olarak şöyle değerlendirelim, niteliksizleri şuraya yönlendirelim olmadı. Devlet olarak da böyle bir yaklaşım da olmadı. Kişisel fikrim de bu yönde. Diğer ülkeler seçti aldı diye bakmıyorum... Nitelikli olup kalan var mı, var. . Öğretim üyeleri, öğretmenler, doktorlar var Aslında şöyle düşünmek gerekir, burada niyet aranmaz. Beyin göçü dediğimiz de böyle. Ekonomik olarak daha gelişmişe gitmeyi herkes ister.” (AFAD, yetkili)

“En Çok Biz Eğitimliler Zorlanıyoruz”

Türkiye’ye geldikten sonra sığınmacı statüsüyle yeniden yaşam kurma mücadelesine başlayan Suriyeli göçmenler için ise sahip oldukları ekonomik, sosyal, kültürel sermayenin yeni ülke koşullarında dönüştürülmesi büyük önem taşımaktadır. İlk yıllarda sığınmacıların kendi ayaklarının üzerinde durabilmek için yaşam standartlarını düşürdüğü, her türlü zor şartta çalıştığı ve imkân ve fırsatları hızlı nakite çevirmeyi amaçladığı görülmektedir. Ancak bu süreçte en çok zorlanan gurubun ise nitelikli diye tanımlanan yüksek eğitilmiş grup olduğu görülmüştür. Göç literatüründe nitelikli göçmenlerin yaşadıkları zorluklar; niteliklerinin tanınmaması, işgücüne girmedeki yasal engeller ve dil bilmemek olarak sıralanmaktadır (Mattoo vd, 2006). Görüşmecilerden, Ankara’da şu an diş hekimliği yapan Majid sığınmacılık sürecini şöyle anlattı:

“Ben Suriye’de hiç çalışmasam da hayatımı idame ettirebilirdim. Ev, tarla, tapan, illa bir iş oluyordu. Yaşardım yani. Ama burada iki kat daha fazla çalışmak zorundayız. İş bulmakta en çok biz eğitimliler zorlanıyoruz. Zenginin parası var yine iş kuruyor, fakirler zaten yine işçi olarak çalışmaya devam ediyor. Ama avukat, hekim, öğretmensiniz, gelip fabrikada çalışmak zorunda kalıyorsunuz. Sıfırdan başlıyorsun her şeye. Daha önce yapmadığınız işleri yapıyorsunuz. Her işi yapıyorsunuz, şoförlük, temizlikçilik, getir götür işleri, çok zor.” (25M Majid, Erkek, 28,Diş HekimiAnkara)

Göç tarihsel ve güncel olarak, ucuz iş gücünü sağlayan en önemli unsurlardan biri olagelmektedir. Toksöz'e (2006: 15) göre, işgücü arzı yetersizse veya esneklik, ucuzluk gibi kriterleri yerine getiremiyorsa; çıkış yolunu göçmen emek sunmaktadır. Böylece göçmen emek, ucuz emek piyasası yaratmaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen nitelikli olarak tanımlanan katılımcıların tamamına yakını ilk geldikleri yıllarda vasıfsız işlerde çok ağır şartlarda çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Birçoğu için çift mesai olağan karşılanmaktadır. Suriye'de Harita Teknikerliği eğitimi alan iş bulamadığı için Türkiye'de İnşaat Mühendisliği okuyup, mezun olan ancak yine de işsiz kalan ve şimdi esnafılık yapan İshak kodlu görüşmeci, sığınmacılar için ücret tarifesinin asgari ücretin altı olarak belirlendiğini şöyle aktarmaktadır:

“Çalışma izni çıkaramadığımız için sigortasız çalışmak zorunda kaldık. Hiçbir yerden yardım alamadık. Harita teknikeri olduğum için bir firmanın sigortasız, kaçak saha çalışanı oldum. Bin lira maaş aldım. Geçici işti. Sonra iş bulamadım. Ayaklarımın üzerinde durabilmek için sürekli çalışıyordum. Gece-gündüz. Çok uzun süre bulaşıkçılık yaptım. Üniversitede okurken de çok çalıştım. Ama burada ne iş yaparsanız yapın 24 saat de çalıştırsalar piyasada Suriyelilere bin liradan fazla para vermiyorlar. Bu bir gerçek...Üniversite okudum ama yine iş bulamadım çünkü Türkiye'deki üniversite mezunları da işsiz. O yüzden kendi işimi kurdum.” (17İ İshak, E, 27, Esnaf, Ankara)

Göçmenlerin niteliğine dayalı ayrımcılık, zaten zor olan yaşamlarını daha da zorlaştırmaktadır. Zorunlu kitlesel göç ile evlerini terk eden dünyanın dört bir yanındaki sığınmacılar için ‘zorunluluk’ birçok düşük nitelikli işte çalışmayı gerektirirken aynı zamanda zor şartlarda yaşamayı da gerektirmektedir. Sığınmacılar özellikle, zor ve kötü çalışma şartlarının dışında sosyal hayatta dışlanma, ekonomik hayatta bankacılık, para transferi, mal-mülk edinimi gibi birçok hak ve özgürlükten mahrum kalmaktadırlar. Söz konusu durum sosyo-ekonomik seviyesi yüksek olan ve belirli bir ekonomik sermaye ile gelenler için bile yaşanmaktadır. Görüşmecilerden Mubarek sığınmacılık sürecinde yaşadığı zorlukları ve çelişkili durumu şöyle aktarmıştır:

“Halep'te yaşıyordum. Babam Suriye'nin ileri gelen iş adamlarından. Büyük bir tekstil fabrikası vardı. Yanında 600 kişi çalışıyordu. Suriye'nin en zengin yüzde 10'luk diliminde kendimizi gösterebilirim. Büyük bir villada yaşıyordum. Ben mimarlık okudum, iç mimari işleri yapıyordum. Fransa ile Ortadoğu ile bağlantılarım vardı. Ama çok zengin de olsanız bombalara üç günden fazla dayanamıyorsunuz. Tatile gider gibi bavulumuzu aldık, biraz nakit para Türkiye'ye, daha güvenli yere göç ettik. Önce 5 yıldızlı otelde kaldık. Kısa sürecek döneceğiz zannettik. Sonra ev kiraladım. Zaman geçtikçe nakit para bitmeye başladı, öngörülemez bir süreç başladı. Düşünün altımda BMW marka son model araba var ama benzin alacak param kalmamıştı. Karım diyabet hastası, param var ama dil bilmediğim için eczaneden ilaçları alamıyordum. Çocuklarım okula başladı, tek kelime Türkçe bilmiyorlar ağlayarak eve geliyorlar, öğretmenle konuşmaya gittim, affedersiniz mal gibi tek kelime konuşmadan tekrar geldim. Para bitti,

yurtdışından kardeşlerim, akrabalarım para gönderecek ama bankada hesap açılmıyor. Para almak göndermek yok. Paranla rezil oluyorsun. Çok kötü günlerdi.” (21M, Mubarek, E, 45, İşadamı, İstanbul)

Bunun yanı sıra katılımcılar, ilk geldikleri yıllarda, geçici kimlik kartıyla bankacılık işlemleri, ev kiralamak, pasaport çıkarmak, seyahat etmek ve çalışma izni, eğitim ve sağlık haklarıyla ilgili konularda zorluk yaşadıklarını ifade etmektedirler. Ali Naqi, sığınmacılık sürecinde özellikle seyahat kısıtlamasından dolayı iş bulmakta zorlandığını ve sosyal hayatta dışlanmaya bağlı yaşadıkları zorlukları şöyle aktarmaktadır:

“Mesela bankaya gidiyorsun Suriyelisin diye hesap açmıyorlardı. Başka birine para bile gönderemiyoruz ya da bize para gönderilemiyor. Ben Suriyeli olduğum için ev kiralamadılar. Bir iş değişikliği iznim sekiz ay sürdü. Seyahat hakkı olmadığı için iş görüşmesi için şehir dışına çıkış çok büyük zorluktu. Her iki yılda bir pasaport çıkartmak için bin dolar ödüyordum. Bunlar için İstanbul’a gitmek gerekiyor, evrak toplamak, beklemek hem maddi hem manevi büyük zorluklar.” (4A Ali Naqi, E, 39, Proje Yöneticisi, Gaziantep)

Çok yetenekli olsalar bile, göçmenler daha düşük beceri gerektiren ve daha düşük ücret gerektiren işleri üstlenmeye isteklidir, çünkü durumlarını sadece geçici olarak algılamaktadırlar (Sert, 2016, s. 102). Suriye’de sosyo/ekonomik olarak kendilerini üst sınıf olarak tanımlayan görüşmeciler, Türkiye’ye ilk geldiklerinde ‘alt sınıfa’ ait tecrübelerden dolayı zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Söz konusu süreçte, sosyal çevrelerinin maddi desteğiyle ayakta durduklarını, ancak para transferleri, bankacılık işlemlerinin bile çok zor olduğu bir süreç yaşadıklarını Oradia şu şekilde aktarmıştır:

“Zengin bir hayattan sonra burada hayat zor oldu tabii. Hayatımda ilk kez dolmuşa falan bindim. Altı odalı büyük bir villadan sonra ilk yıllar iki odalı bir evde oturdum önce. Akrabalarım destek oldu. Bankadan para almak, göndermek yok. Sığınmacı için tam mahrumiyet. Kardeşim Türkiye’ye uçakla gelip para verip gidiyordu. Çok zor zamanlardı. İlk iki yıl getirdiğimiz parayla idare ettik. Sonra bir Türk okulunda iş buldum, sağlık meslek lisesinde mesleki eğitim dersine giriyordum. 1400 lira maaş alıyordum. Yol parası 400 lira ödüyordum. Evimizin kirası 1300 liraydı. Yurtdışından akrabalarım yardım ediyordu ama vatandaş olmadan önce para almak göndermek de zor, ev kiralamak zor, Suriyeliye kiralamıyorlar, kiralasalar bile daha yüksek fiyata veriyorlar. Çok zorlandım. Bir de böyle Suriyelisin diye konuşmak istemiyorlar falan. Çok zorumuza gitti. Ama hepsi geride kaldı şimdi.” (22Ö, Oraida,K, 55, Doktor, Ankara)

Göçmenlerin eğitimlerinin ve deneyimlerinin altında mesleklerde veya işlerde çalışmaları ise niteliksizleştirilme, beceriden yoksunlaştırma (*deskilling/dequalification*) olarak

adlandırılmaktadır (Siar, 2013, s. 2). Sığınmacı olarak Türkiye'ye gelen Mahmud, bu süreçte çalıştığı koşulları ve yaptığı işleri şöyle anlattı:

“Türkiye'ye ilk geldiğimde ahşap fabrikasında çalıştım. Temizlik, getir, götür, taşıma, hamaliye işleri yaptım. Çok kötüydü. Bir yıl öyle çalıştım. Kardeşimle aynı evde iki aile yaşadık. Temizlik, gel götür işleri yapıyordum. Aylık Bin lira kazanıyordum. Biraz para biriktirince hemen evimi değiştirdim. Sonra daha iyi bir iş buldum, sonra Geçici Eğitim Merkezinde öğretmenlik işini buldum. Sonra özel bir vakıfta yine öğretmenlik işi yapmaya başladım. Her yıl durumum daha iyi oldu. Vatandaş olunca tabii sigortalı, tam zamanlı, izinli, güvenceli işe başladım.” (7M Mahmud,E, 33, Öğretmen, İstanbul)

Görüşmecilerden Salma, Çin'de yüksek lisans yaptığını ve iyi derecede Çince bilmesine rağmen bu meziyetinden çalıştığı iş yerinde uygun fırsatlarda bile Suriyeli olduğu için değerlendirilmediğini şöyle aktarmaktadır.

“Halep'te işletme okudum, Çin'de işletme alanında yüksek lisans yaptım Çince biliyorum. İlk yıllarda, her türlü işi yaptım. Mecburen. Türkmen olduğum ve Türkçe bildiğim için çevirmenlikten para kazandım. Sonra kurumsal bir yerde işe girdim. Arap masasından sorumlu yaptılar. Burada uluslararası iş fuarları gerçekleşiyor. Vatandaş olmadan önce Çin'de iş fuarı yapıldı. Bu kurumda tek Çince bilen uzman bendim ama pasaportum olmadığı için gidemedim. Çince, Arapça ve Türkçe biliyorum. Ama maalesef daha alt düzey, vasıfsız işlerde çalıştım. Vatandaş olunca bu dert bitti.” (1S, Salma, 31, Uzman, Gaziantep)

Bourdieu'ya (2010, ss. 46-60) göre, sermayenin mevcut birikimini korumak ve mümkünse genişletmek amacıyla kendisini sürekli olarak yeniden üretme eğiliminde olduğunu ve kültürel sermaye yoluyla emek pazarındaki mübadelenin parasal değerini de belirlemektedir. Kültürel sermaye sosyal hareketlilik için önemli olup, üst sosyal sınıftan gelenler alt sosyal sınıftan gelenlere göre kültürel sermayeden daha fazla yararlanmakla birlikte, kültürel hareketlilik modeline göre dezavantajlı gruplar üzerinde kültürel sermayenin etkisi daha fazla olacak ve prestijli kaynakların edinimi yukarı hareketliliği destekleyecektir (DiMaggio, 1982, s. 195). Dolayısıyla, sığınmacılar için köken ülkeden getirilen kültürel sermaye ile birlikte eğitim yolu ile bu sermayenin ev sahibi ülkede dönüştürülmesi prestijli kaynaklara erişimi sağlayarak sınıf hareketliliğini destekleyebilecektir. Çalışma kapsamında bir araya gelen görüşmeciler, göç ederken ve yeni bir yaşam kurmak için en büyük güvencelerinin sahip oldukları eğitim, meslek, diploma, dil becerileri gibi nitelikleri olduğunu dile getirmişlerdir. Mühendis olan Habip bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Şam Üniversitesi'nden makine mühendisliği mezunuyum. Üniversitede araştırma görevlisidim ve özel bir şirkete danışmanlık yapıyordum. Rejim askere çağırınca, Türkiye'ye göç etmeye karar verdim.

Çok param yoktu, diplomamdan başka getirecek bir şeyim yoktu. Mühendisim bir şekilde iş bulabileceğimi düşündüm.” (16H Habip,E, 35, Mühendis, Ankara)

Görüşmeciler, beraberinde getirdikleri ekonomik sermayeleri belirli bir süre temel ihtiyaçlarını karşılamak için kullandıklarını ancak uzun vadede diplomaları ve mesleklerine güvendiklerini dile getirmişlerdir. İstanbul’da eczacı olan Bushra bu süreçte yaşadıklarını şöyle kaydetmiştir:

“Suriye’de beş yıllık eczacılık fakültesinden mezun oldum. Beş yıl eczanede çalıştım, iki yıl boyunca kendi eczanem vardı. Eşim de ünlü bir göz doktoruydu. Sonuçta mesleğimize, diplomamıza güveniyorduk. Evimiz, arabamız, paramız, pulumuz, iyi bir sosyal çevremiz vardı. Savaş çıkınca mecbur kaçtık. Satabildiğimizi sattık, nakde çevirdik, çevremiz, tanıdıklarımız aracılığıyla Türkiye’de iş bulduk, geldik. Tabii, sonuçta insanın en çok güvendiği mesleği, kocam doktor ben eczacıyım, bir şekilde iş buluruz diye düşündük.” (18B Bushra, K, 38, Eczacı, İstanbul)

Göçmenlerin niteliklerinin altında işlerde çalışması sahada görev yapan sivil toplum örgütü uzmanları ve yerel yöneticiler tarafından da kanıksanmış bir gerçeklik haline gelmiştir. TEPAV Saha Direktörü, piyasada göçmen emeğine karşı takılan tutumu şöyle özetlemektedir:

“Türkiye’de işverenler, bir sigortalı Türk vatandaşına karşılık iki Suriyeli kaçak işçi çalıştırıyor. İlk yıllarda aylık bin lira ücret ödüyorlardı, şimdi asgari ücret ödeniyor ama sigortasız çalıştırılıyorlar. Eğer kayıtlı olmaları zorunlu tutulursa istihdamda olan Suriyelilerin çoğu işten çıkartılır. Çorap eşleme atölyesinde üniversite mezunu Suriyeli çalıştırdığı için övünen işverenler bile gördük. Suriyelilerin niteliğine bakılmıyor, ucuz işgücü olarak görülüyorlar.” (TEPAV, Yetkili)

Görüşmeye katılan yerel yetkililer ise nitelikli Suriyeliler için ulusal, kapsayıcı bir düzenleme yapılmadığı için niteliksiz işlerde çalışmak zorunda kaldıklarını ifade etmektedirler.

“Suriyelilerin hayatta kalmak, karınlarını doyurmak için mecbur çalışması gerekiyor. Orada öğretmen burada inşaatta ustalık yapıyor, orada doktor burada bakkal açıyor. Ayaklarının üzerinde durmak için ne iş olsa yapıyorlar. Mutlaka eğitilmiş insanlara vatandaşlık verilmeli. Doktorlar asgari ücretle iş arıyor. Şahit oluyoruz eğitilmişler yurtdışına gidiyor. Bir doktor kolay yetişmiyor, uzman doktor denklik verilmediği için tüccarlık yapıyor başka işler yapıyor.”(Gaziantep Belediyesi, Yetkili)

Görüşmeye katılan kamu kurum yetkilileri ise, Suriyelilerin sigortasız çalışmayı sorun yapmadığını hatta birçoğunu kendilerinin tercih ettiğini bunun da özellikle sağlık hizmetlerinin ücretsiz olmasından kaynaklandığını ifade etmektedirler.

“Suriyeliler için Türkiye’de sigortalı çalışmak bir avantaj değil. Çünkü sigorta, acil olarak sağlık hizmetlerine erişimde, uzun vadede ise emeklilik hakkını kazanmak için yararlı olacak. Suriyelilere

sağlanan sınırsız sağlık hizmetleri nedeniyle sigortalı iş aramıyorlar. Emeklilikle ilgili ise uzun vadede Türkiye’de kalıp kalmayacakları belli değil, hele yaş ortalaması 40’ın üzerindeki birisi için emeklilik zor ihtimal diye bakıyorlar. Sigorta ücretinin kendilerine nakit olarak verilmesini tercih ediyorlar.” (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yetkili)

Göçmenlerin sahip oldukları kültürel sermayenin yeni ülke koşullarına dönüştürülmemesi büyük sorun oluşturmaktadır. Readings'e (1996, ss. 108-109) göre, her ülkenin kendi parası olduğu gibi kültürel sermayesi yani prestij parası da bulunmakta, prestij paradan farklı olarak kendi ulusal sınırları içinde anlam ifade etmekte ve taşınabilirliği sorunu bulunmaktadır. Kültürel sermayelerini ev sahibi toplumun sermayesine dönüştürmelerinde dil bilmek kilit noktasını oluşturmaktadır. Görüşmecilerin çoğunluğu İngilizce başta olmak üzere yabancı dil bilmelerine rağmen Türkiye’ye geldikten sonra 21’i Türkçe kursuna katıldığını ifade etmiştir. Türkmen olup ana dili Türkçe olanların dışında sadece üç görüşmeci Türkçe kursuna henüz katılmadığını belirtmiştir. Kursu katılmayan görüşmeciler, hafta sonu da dâhil gün içerisinde iki ayrı mesai gerektiren işte çalıştıkları için kursa gitmeye zaman bulamadıklarını belirtmişlerdir. Türkçe öğrenmelerine rağmen Türkçe konuşma pratiklerinin yeterince olmadığını söyleyen görüşmeciler ise işte ve sosyal çevrede sadece Suriyelilerle görüştüklerini, Türklerle pratik yapma şansı bulamadıklarını ifade etmektedirler. Görüşmecilerin Türkçe öğrenerek uluslararası şirketlerle çalışma imkânı bulabileceklerine yönelik düşünceleri, dilin yaşam standartlarını, sosyal statülerini değiştireceğine yönelik farkındalığa sahip olduklarını göstermektedir. İstanbul’da yaşayan kodlama konusunda uzman olduğunu ancak işini yapamadığını söyleyen Ahmad bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Türkçe mutlaka öğrenmem gerekiyor. Türkçe öğrenemezsem yaşayamam. Geleceğim için öğrenmem gerekir. Ben dili öğrenebilirim hayatım tamamen değişir. Türkçeyi öğrenirsem, Türkiye’deki istediğim şirkette çalışabilirim, insanlarla iletişim kurabilirim, kendimi ifade edebilirim. Ben bilgisayar mühendisi olarak çok konuşmayı bilmem, bizde ya bir ya da sıfır seçeneği var. Ama burada en basit devlet dairesinde bile dil bilmeyince ayrımcılık oluyor. O yüzden dil vatandaşlık kadar önemli benim için.” (11A, Ahmad, E, 27, Bilgisayar Mühendisi, İstanbul)

Görüşmeciler için Türkçe bilmek Türkiye’de yeni bir yaşam kurmak için en önemli avantajlar arasında sayılmaktadır. Uyumla birlikte iş bulmak için kolaylık sağladığı gibi yeni iş fırsatları da sunmaktadır. Özellikle anadili Türkçe olan Türkmen kökenli Suriyeliler için tercümanlık asli bir meslek haline gelmiştir. Türkçe bilmeyen Suriyeliler ile Türkler arasında adeta kültürel bir köprü kurmakta anahtar rol oynamaktadır.

“Türkçe bilmem en büyük avantajım oldu. Tüm fırsatlar önüme açıldı. Yeni iş imkânları ortaya çıktı. Tam istenilen pozisyondaki eleman oldum. Mesleğimi yapamam bile tercümanlık yaparak önemli gelir sağladım. Türkmenler için çok önemli bir fırsat oldu. İş imkânı olarak nereye gitsem kapılar açıldı.”
(1S Salman, 31, Erkek, Uzman, Gaziantep)

Bourdieu, (1995, s. 199), kültürel sermayeyi; bedenselleşmiş, nesnelleşmiş ve kurumsallaşmış biçimler olarak üç ayrı düzeyde analiz etmektedir. Bedenselleşmiş düzeydeki kültürel sermaye, her türlü vekalet etkilerini ortadan kaldıracak şekilde, kişinin bizatihi kendi bedensel ve zihinsel çabasıyla ve belirli bir zaman aralığı içerisinde elde edebileceği kazanımlara işaret etmektedir. Bu çalışma kapsamında görüşülen Yasser, Anis ve Turki, göç ettiklerinde çocuk olduğunu ve sahip oldukları yeteneklerinin sığınmacılık sürecinde eriştikleri imkânlar sayesinde keşfedildiğini belirtmişlerdir. Görüşmecilerden futbolcu olan Yasser ve müzisyen olan Anis bu süreci şöyle açıklamıştır:

“Biz Türkmen’iz, savaş çıkınca Gaziantep’e geldik. Burada geçici eğitim merkezlerinde Arapça eğitim olunca ben okula gitmedim. Orada esnafa çevirmenlik işleri yapıyordum. Yolda giderken Futbol okulunu gördüm. Dışardan kayıt alıyorlarmış. Kazandığım parayla buraya kayıt oldum. Çünkü çocukluktan beri en sevdiğim şey futbol oynamaktı. Ama Suriye’de hiç böyle okullar yoktu. Sonra benim yetenekli olduğumu söylediler. Şimdi ikinci lig takımlarından birinde parasız oynamaya başladım. Okula da dışarıdan gidiyorum.” (13Y Yasser, E, futbolcu, 18, Gaziantep)

“Çok küçüktüm geldiğimde, orada sadece akordeon çalmayı biliyordum. Evde vardı öylesine çalışıyordum. Türkiye’ye gelince yaşadığımız yerde tesadüfen bir müzik dükkânına girdim. Oradaki ilgisinden dolayı müzik öğretmeninden kurs almaya başladım. İlk kez piyanoyla burada tanıştım. Suriye’de böyle şeyler yoktu. O yüzden çok şanslıyım. Bu sayede vatandaşlık aldım, uluslararası yarışmalara katıldım, burslu müzik eğitimi almaya başladım. Hayatım değişti.” (24A, Anis, E, Müzisyen, 18, Ankara)

Araştırmaya katılan kamu kurum ve STK yetkilileri de Suriyeliler için son bir iki yıldır istihdama katılımda nitelik ve beceri özelliklerine ilişkin çalışma yürüttüklerini ifade etmektedirler. Göçmenlerin becerilerinden tam kapasite kullanabilmelerinin önündeki en büyük engelin dil konusu olduğunu belirtmektedirler. Kızılay yetkilisi, geleceğe yönelik sürekli yardıma ihtiyacı olacaklar ile yeteneklerine göre Suriyelileri üç ayrı kategoride değerlendirdiklerini ifade etmiştir. Aynı durum Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yetkilileri için de geçerlidir. Bu durum, kamu kurum ve yetkililerinin göçmenlerin istihdam ve niteliğine ilişkin saha çalışmaları yürüttüğünü de göstermektedir.

“İstihdamda katılabilecek nitelikte birinin kendisinin gayret göstermesi bekleniyor. Ama biz de bunun için destek vermeliyiz aynı yerli dezavantajlı gruplara yaptığımız gibi. İş kalıcılığı doğru evriliyor. Kabul edelim en mağdur kesim hep olacak. Ağır engellisi olan bir kadın, engelli çocukları varken çalışamaz, sürekli yardım edilir. Bunlar azdır. Dört milyonun içinde ne kadar istihdama katabiliriz çalışmasını yaptık. Üç profilimiz var. Yüksek profil grubu; dil biliyor, meslek biliyor iş bulsak hemen kurtulacak. Doktor, öğretmen, mimar, mühendis gibi... Az gayretle sektöre katılabiliyorlar. Orta grup var bir mesleği var, ya bir belgesi yok ya da dil bilmiyor. Dil öğrense olabilir. Bir de alt grup var. Onun sektöre katılımı çok zor. 1.6 milyon kişinin 30-40 bini üst profile, dil, mesleği olan, 150-200 bin dil öğretilse, meslek öğretilse çalışabilecek. Bu anlamda çalışmalarımız var. Dil öğretiyoruz, meslek öğretiyoruz, iş bulmaya çalışıyoruz. Son beş yılda yüz binden fazla insanı dil kursuna, 40 binden fazla insanı meslek kursuna yerleştirdik, 1100 civarında kişi işe yerleştirildi. Ama bunlar münferit çalışmalar. Münferit başarılar getiriyor. Büyük başarı için hangi ilin, hangi bölgenin neye ihtiyacı varsa o gruptakiler o illere yönlendirilmeli. İş artık şuraya evriliyor, göçmen de ev sahibi de herkes göçmenin ayakları üzerine durmasını istiyor” (Kızılay, Yetkili)

Diğer taraftan kamu kurum yetkilileri, sürekli uluslararası yardımların sığınmacıları tembelleştirdiğini, çalışma konusunda isteksizleştirdiğini ifade etmektedir.

“Suriyeliler, yabancılar içindeki en rahat hatta şımarık diyebileceğimiz grup. ‘Bizim için uluslararası yardımlar geliyor siz bize bunu vermek zorundasınız’ diye çalışmıyorlar. Zaten normalde sekiz saat çalışma kültürü yok. Proje dahilinde, özel sektörde çalıştırma projelerinde Suriyeliler bunu bir iş gücüne katılım olarak değil yardımlardan yararlanma olarak gördüler. Dolayısıyla iş gücüne katılımı zor oldu.” (Aile, Çalışma, Sosyal Hizmetler Bakanlığı, yetkili)

STK uzmanları, sığınmacılara yönelik yürütülen uluslararası yardımların koordinasyonsuzluğu ve yardım veren kuruluşların ‘çıktı’ bazlı düşünceleri nedeniyle meslek edindirme kurslarının sığınmacılar için kısa yoldan sosyal yardım dağıtma yöntemine dönüşmesinin en önemli ve sık rastlanan sorun olduğunu kaydetmektedirler. TEPAV yetkilisi de meslek edindirme kurslarının nakit yardıma ulaşmanın başka bir yöntemi olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Orada şöyle bir handikap oldu, çok fazla geçim yardımı projesi vardı direk insanların cebine paralar kondu, yemekleri verildi, o hediyeler bu hediyeler, bu kişileri belki Ortadoğu kültürünün de getirdiği bir şey bu kişileri bedavacılığa alıştırdık. AB’nin destek verdiği meslek edindirme kursları da gösterge odaklı ilerliyor. Göstergeyi tutturmak için para karşılığı kursiyer buluyorlar. Günlük 8-10 avro veriliyor. Adam bir kurstan çıkıyor, üstüne kuaförlüğe dikeş gidiyor, profesyonel kursiyer oldular. Meslek edinmek gibi derdi yok. Burada AB’nin de sorumluluğu var. Bu fonları delegasyon dağıttığına göre onların da koordine etmesi gerekiyor. Aynı kişiler aynı anda birçok meslek kursuna katılıyor. Eşleştirme yok. Kayıt dışı istihdamı teşvik eden projelere bile onay veriliyor. Etik kuralları takip etmeyen bir süreç. Bu kadarını

takip etmek zor, Cumhurbaşkanlığı aslında raporlama istiyor ama...projede fiili olarak ne yaptığı sorgulanmıyor.” (TEPAV, Yetkili)

Genel olarak çalışma kapsamında görüşülen görüşmecilerin, savaş sonrasında kitlesel göç sürecinde gidilecek ülke seçimlerinde fiziksel yakınlık, sosyal bağlar ve kültürel benzerliğin etkili olduğu görülmektedir. Katılımcılar, Türkiye’nin sınır olması ve ileride belki dönmek, Suriye ile ilişkileri sürdürebilmek için fiziki yakınlığın önemine değinirken kültürel yakınlık özellikle ‘nitelikli’ diye adlandırılan grup için önemli görülmektedir. Görüşmeciler, diğer Müslüman ülkeleri tercih etmemelerinde temel hak ve özgürlüklerin kısıtlı olması ve etnik köken ayrımcılığını sebep olarak göstermişlerdir. Aynı katılımcıların Avrupa’ya gitmek istememelerinde kültürel farklılıklar, ve dışlanma gerekçeleri sayılmaktadır.

Öte yandan, katılımcıların çoğu görüşmede Türkiye’de dışlandıklarını ifade etmelerine rağmen Avrupa’da ya da Batı ülkelerinde iki kat daha fazla dışlanacakları görüşünün hâkim olduğu gözlenmektedir. Bu dışlanma ifadesinde genel olarak görüşmecilerin aile yapısı gelenek örf ve adetlerle Avrupa ülkeleri ve ABD’de kadın ve çocuk haklarına ilişkin hukuki yaptırımlar ile Suriyeli geleneksel ailevi ilişkiler arasındaki farklılıklara işaret edilmektedir.

Suriye’den gelen çocuklar için yetenekleri doğrultusunda sanat ve spor gibi alanlarda kendilerini geliştirme fırsatları bulabildiklerini kaydetmişlerdir. Bunun yanı sıra savaş ve çatışmaktan etkilenmeyen bazı görüşmecilerin yetenek ve becerilerini geliştirebilmek için Türkiye’ye göç ettiklerini belirtmişlerdir.

Göçmenlerin Türkiye’deki sosyal bağlantıları hem Türkiye’ye gelişleri, hem de burada yaşayacakları il, ilçe hatta ev seçimi, iş bulma, sığınmacılara sağlanan uluslararası imkânları takip ve haberdar olmak konusunda etkin rol içermektedir. İş adamları ise göç ederken en çok ekonomik sermayeleri ile hem Türkiye hem de uluslararası sosyal bağlantılarını en büyük güvence olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde, katılımcıların göç ve sığınmacılık sürecinde Türkiye’yi tercihinde, iki ülke arasındaki fiziksel yakınlık, kültürel benzerlik, tanınan hak ve özgürlükler, sosyal ağların izleri görülmektedir. Bu durum Ortadoğu’da yaşanacak olası göçler için Türkiye’yi cazibe merkezi haline getirmektedir.

21’inci yüzyılda iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte sosyal ağlara erişim hızı artan insanlar için göç trafiği durdurulamaz hal almıştır. Türkiye’nin göçmenler için cazip bir ülke haline geldiğini belirten araştırmaya katılan kamu kurum yetkilileri, cazibenin kaynağını Türkiye’nin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesine bağlamaktadırlar. Yeni iş fırsatlarının yanı sıra sağlık, eğitim ve diğer temel hak ve özgürlüklerin yüksek olmasının nitelikli göçmen için

de tercih sebebi olduğu belirtilmektedir. Görüşmelerde katılımcıların iddia ettiği gibi Avrupa'ya yasal yollarla giden ve nitelikli diye tanımlanan bazı Suriye kökenli sığınmacıların tekrar Türkiye'ye gelmek için başvuruda bulundukları ifade edilmektedir. Ancak nitelikli göçmenlerin kalışının önünün açılması ya da Avrupa'ya gitmeleriyle ilgili tartışmalar ve politika belirsizlikleri güncelliğini sürdürmektedir. Bu tartışmalar arasında Türkiye'nin sığınmacılar için vatandaşlık düzenlemesi de yer almaktadır. Buna karşılık, kamu kurum yetkilileri sığınmacılar için Türkiye'nin cazip ülke hale gelmesinin yeni göçmen gelişini artıracakđı ve aynı zamanda yerli halk ile göçmenler arasında uyum sorunları çıkaracakđı endişesini de dile getirmişlerdir.

Vatandaşlık alan, 'nitelikli' diye tanımlanan eğitimli grubun sığınmacılık sürecinde en çok zorlanan grup olduğu hem Suriye uyruklular tarafından hem de kamu görevlileri ve STK temsilcileri tarafından dile getirilmektedir. Nitelikli diye tanımlanan, vasıflı kişiler barınma, yeme içme gibi en temel ihtiyaçlarını giderebilmek için ilk yıllarda çok niteliksiz işlerde çalışmak zorunda kaldıklarını ifade etmektedirler. Katılımcıların çoğunluğu yaşam standartlarını ilk yıllarda en kötü seviye olarak tanımlamaktadır. Göç literatürü de bu durumu desteklemektedir. Buna karşılıkgörüşmecilerin tamamı göç ederken yanlarındaki en büyük güvencenin eğitimleri hatta diplomaları olduğunu belirtmektedirler. Katılımcılar, göç ederken yanlarında diploma, sertifika, eğitimleri, mesleki becerileri, sosyal bağlantıları ve en son olarak nakit paraları (iş insanları hariç) olduklarını söylemektedirler. İş bulmakta en çok eğitimliler zorlanmasına rağmen, göçmenlerin göç ederken en büyük güvencelerinin diplomaları olması kendi içinde çelişkili olmasına rağmen bu durum, geldikleri ülkede diploma denkliği ve mesleki tanınma yapıp yapılmamasından kaynaklanmaktadır.

Görüşmecilerin sahip oldukları kültürel sermayelerini, meslek ve yeni iş fırsatlarında kullanabilmelerinde dil (Türkçe) bilmek etkin rol oynamaktadır. Görüşmecilerin çoğunluğu Arapça dışında İngilizce, Rusça, Çince ve Fransızca bildiklerini Türkçe öğrenmeleri ile kendilerine mesleki açıdan uluslararası nitelik kazandırabileceklerini düşünmektedirler. Görüşmecilerin çoğunluğu Türkçe kursuna katılmış, Türkçe öğrenmiş ancak görüşmeleri çevirmen aracılığı ile yapmışlardır. Türklerle yeterince bir araya gelmedikleri için pratik yapma imkânı bulamadıklarını söylemektedirler. Bu durum niceliksel olarak yoğun olan Suriyeli nüfusunun kendi içine kapanma ve yerli halktan kopma riskini beraberinde getirmektedir.

Göçmenler için dünyanın birçok yerinde emek piyasasında asgari ücretin altında, uzun saatler çalıştırma sorunu kanıksanmış bir gerçeklik haline almıştır. Türkiye'deki sığınmacı statüsündeki nitelikli Suriyeliler için de en büyük sorun çalışma hayatında ağır ve kötü şartlarda ucuz işçi olarak çalışmak olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca görüşmeciler sığınmacılığın ilk

yıllarında bankacılık faaliyetlerinde engeller, günlük hayatta ev kiralanması ya da yüksek fiyata kiralama gibi dışlanmaların yanı sıra dil bilmemekten dolayı hizmet alırken dışlanma gibi sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmektedirler. Kamu kurum ve STK temsilcileri ise sığınmacıların savaş ortamından kaçan sığınmacılara ilk etapta sınırların açılması ve insani yardımlara odaklanıldığı, kamp alanlarından çıkılma izniyle de ilk yıllarda bazı sorunlar yaşandığı ancak bunların aşıldığını ifade etmektedirler.

Görüşmecilerin, Türkiye'deki mevcut durumlarını anlatırken, Suriye'deki eğitimleri, ailevi durumları, sosyal statüleri, sosyo-ekonomik durumlarına atıfta bulunmaları sahip oldukları sermayelerini henüz buraya taşıyamadıklarını da göstermektedir. Ailelerinin ve kendilerinin sosyo-ekonomik sınıflarını tanımlama, açıklama ve sık sık burayla karşılaştırma ihtiyacı duymaktadırlar. Görüşmeciler özellikle ailelerinin yüksek eğitim durumu ya da mesleki statülerine ilişkin vurgular ile orada sahip oldukları mal-mülk vs gibi maddi sermayelerine dikkat çekmektedir. Katılımcılar göçün daha iyi bir yaşam aramak değil zorunluluk olduğuna vurgu yaparken aynı zamanda yeterince hak ve özgürlük tanınırsa daha fazla kapasitesini de sunabileceğine işaret etmektedir.

6.3 Vatandaşlığın Getirdikleri: Zorluklar ve Kolaylıklar

Vatandaşlık kavramının teorik yaklaşımlarda yaygın olarak yasal, siyasi ve kimlik olmak üzere üç temel unsur kapsamında tartışıldığı görülmektedir (Carens, 2000; Cohen, 1999; Kymlicka, & Norman, 2000). Yasal unsur, vatandaşlık kavramının sivil, siyasi ve sosyal haklarla ifade edilen hukuki bir statü olması durumudur. İkinci boyut, vatandaşlık kavramının toplumun kendi kendini yönetmesi ve siyasi kurumlarına bireyin siyasi bir özne, aktör olarak katılımını sağlaması ile ilgilidir. Sonuncusu ise bireyin siyasi bir topluma aidiyetini gösteren kimlik boyutudur. Göçmen bakış açısından değerlendirildiğinde ise vatandaşlık o toplumdaki tüm haklara erişimin, siyasi temsil ve katılımın, kamu dâhil geniş bir kapsamda iş imkânlarına erişimin, serbest dolaşımın ve aile birleşimi veya aile üyelerinin de vatandaşlığa erişiminin en temel yoludur.

Göçmenlerin kitlesel göçe bağlı olarak zorunlu sığınmacılık süreçlerinde 'hak mahrumiyeti ve özgürlük' kısıtlamasına bağlı olarak yaşadıkları dezavantaj vatandaşlık gibi mevcut ülkelerdeki en ileri hak ve özgürlüklere erişimde ev sahibi ülkenin vatandaşlarıyla eşitlik getirmektedir. Bu durum özellikle göç tecrübesi yüksek, çok kültürlü ve ulusötesi

vatandaşlığı benimsemiş ülkeler için ‘en ileri hak ve özgürlük’ belgesi olarak entegrasyonun tamamlanmış hali olarak tarif edilmektedir. “Vatandaşlık, hak ve özgürlüklerin yerli halk ile eşitlik getirmesi ve entegrasyonun son noktasıdır” diyen Ager ve Strang (Ager & Strang, 2004a) Birleşik Krallık’ta mültecilerin vatandaşlarla aynı haklara sahip olmaları nedeniyle onlarla eşit olduklarını düşünmektedir. Aynı durum Almanya’da da geçerlidir. Yıllarca geçici olarak bakılan göçmen işçilerin Alman ekonomisinin lokomotifi olmasına rağmen Alman devleti ve toplumu için göçmenler aldıkları sosyal yardımlar ve kültürel uyumsuzluk nedeniyle sorun olarak görülmüştür. Bu nedenle Almanya’da vatandaşlık hakkı göçmenler için en ileri hak olmanın yanı sıra en zor elde edilen hak olmuştur. Bu nedenle vatandaşlık kanunu sürekli değişmekte, politik gündem olmaktadır. Bu nedenle yabancılar için çifte vatandaşlıkta 23 yaşından sonra birini tercih etmeye zorlamanın yanı sıra 2004’de yapılan son düzenleme ile yabancılar için sekiz yıl ikamet, altı yıl örgün eğitim ve Almanya’da bir okuldan mezuniyet ve mesleki eğitim sertifikası zorunluluğu getirmiştir (Tauscher, 2016, ss. 226-228).

1980’li yıllarda dünyada yaşanan sosyo-politik sebeplere bağlı göç hareketlerinden etkilenen Türkiye’de, göç politikalarına bağlı vatandaşlık düzenlemesinde de değişiklikler yaşanmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu yabancıların vatandaşlığa alınmaları için üç usul öngörmektedir. Bunlar genel hükümlere göre vatandaşlığa alınma, evlenme yolu ile vatandaşlığa alınma ve istisnai usulle vatandaşlığa alınma şeklindedir. Suriyelilerin kitlesel göçüne kadar da istisnai vatandaşlık uygulaması bireysel olarak uygun görülen kişiler için gerçekleştirilen bir yöntemdi. Suriyeli sığınmacıların kalış sürecinin uzamasıyla birlikte bu istisnai yöntem Suriyeliler için toplu vatandaşlık sürecine dönüşmüştür.

Kamuoyunda bilinenin aksine Türkiye’de Suriyelilerin vatandaşlık süreci geçici koruma altındakilerin bireysel başvurusuyla değil devletin seçtiği sığınmacılara davetiye usulüne göre istisnai yöntemle yapılmaktadır. Devlet, ‘kriterlerini’ kendine göre belirlediği nitelikli göçmenlere, kısa sürede, istisnai vatandaşlık yöntemiyle resmiyet ve kalıcılık sağlamaktadır. Böylelikle sosyo-ekonomik seviyesi daha yüksek olanlara vatandaşlık yoluyla hak ve özgürlükler sunularak karşılıklı fayda amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Aralık 2019 verilerine göre 110 bin Suriyeliye vatandaşlık verilmiştir (TCCB, 2019).

Araştırma kapsamındaki görüşmecilerin biri 2013, biri 2015’te olmak üzere soy bağı ile vatandaşlık hakkı elde ettiklerini beyan etmişlerdir. 28 görüşmeci ‘istisnai vatandaşlık’ statüsünden davetiye usulü vatandaşı olmuştur. Görüşmecilerin dördü 2016 yılında, 12’si 2017 yılında, yedisi 2018, biri 2019 yılında vatandaşlık belgelerini aldıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmeciler devlet tarafından yazılı davetiye geldikten sonra bir yıl içinde vatandaşlık sürecinin de tamamlandığını ifade etmektedirler. Bazı görüşmeciler için sığınma sürecinden

sonraki bir yıl gibi kısa süre içinde vatandaşlık elde ettikleri görülmektedir. Suriye'ye sığınan göçmenlere Türkiye'nin hangi gerekçe ve hangi kriterlerle vatandaşlık verdiği hem ulusal hem de uluslararası gündemde tartışma konusu olagelmektedir. Görüşmelere katılan kamu kurum yetkilileri bu durumu şu şekilde değerlendirmektedirler.

“Ülkemize katkı sağlayabilecek, eğitimli ve meslek sahibi olan nitelikli olanların vatandaşlığa daveti söz konusu. Sayın cumhurbaşkanımızın ifadesi var ya bırakalım da Avrupalılar mı alsın dediği... İçinde eğitimli, nitelikli olanların sözleriyle dile getirdiği bir bakış açısıyla vatandaşlık sürecini yürüttük. ‘Nitelikliler Avrupa’ya gidiyor, niteliksizler bizde kalıyor’ yanlış bir söylem. Biz kendi kayıt sistemimiz üzerinden eğitim ve meslek durumlarına göre işlemleri yürütüyoruz. Amacımız niteliklerini belirlemek. Bir başvuru süreci yok. Biz belirliyoruz, davetiye usulüyle yapıyoruz. İstisnai vatandaşlık yönetmeliği kapsamında yapıyoruz. Yoksa Suriyeliler mevcut statüleriyle beş yıl da kalsa vatandaşlık alamaz. Geçici koruma, vatandaşlık için gerekli olan beş yıllık ikamet ya da çalışma izniyle olsa da vatandaşlık alamaz bunun altını çizelim. Geçici korumayla ne kadar kalırlarsa kalsın Türkiye’de asla vatandaşlık hakları doğmayacak. Bu istisnai süreç. Bu re’esen yapılan tespitlerle yürüdü. Güncel istatistiklerimize göre Suriye kökenli istisnai vatandaşlıktan yararlananların sayısı Temmuz 2019 itibarıyla 90 bini geçti. 90 binin yarısı 18 yaş üstü. Bunun içinde eğitimli nitelikli dediğimiz kişi yaklaşık 20 binden biraz daha yüksek. Bekâr ve genç nüfus sayısı yüksek. İş adamlarına da öncelik tanıyoruz. Çünkü Türkiye’de önemli sayıda Suriyeli yatırımcı var.” (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Yetkili)

Kamu görevlilerine göre istisnai vatandaşlık mevzuattan kaynaklanmaktadır. Türkiye’deki kanunlara göre geçici koruma altında Suriyeliler, ikamet izni ya da çalışma izniyle vatandaşlık için başvuramamaktadırlar. İstisnai vatandaşlık sürecinde, niteliklilerin ülkede kalmasından ziyade kalan niteliklilerin kapasitelerini kullanabilmeleri için önlerindeki engellerin kaldırılması hedeflenmektedir. Ancak teorik olarak hedef belirlenmiş olsa da pratikte uygulamaların vatandaş olmuş nitelikli grubun kapasitesini kullanmaya yönelik olmadığı görülmektedir. Yıldız'a göre (2017, s. 67), Türkiye'nin yabancılar ve mülteciler arasında vatandaşlığa erişim konusunda herhangi ayrı bir düzenleme bulunmazken, entegrasyonun kamu politikası düzeyinde kurgulanmaya başlanması ülkenin, bölgedeki sosyo-ekonomik ve siyasi konumu ile yakından ilişkilidir. Buradaki süreçte siyasi iradenin tutumunun Suriyelilere ilişkin kamu politikasının şekillenmesinde etkisi yüksek olmaktadır. Türk vatandaşlığı verilenlerin nitelikli ya da üniversite mezunu olmalarıyla ilgili kararın araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğunda gözlemlenmektedir ve bu durum kamu görevlilerinin verdiği bilgiler ile de örtüşmektedir.

“Devlet kitlesel akım karşısında bireysel tanımlı yapamaz. Kalıcılık artınca Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık kanununda yapılan bir değişiklikle ‘istisnai vatandaşlık’ hakkı getirildi. Bu sadece Suriyeliler için yapılan bir değişiklikti. Cumhurbaşkanının talimatıyla... Amacı nitelikli göçmenleri ülkede tutmak ya

da elimizde olan kitleyi kaçırmamaktan ziyade burada olan niteliklilerin önündeki engelleri kaldırarak karşılıklı bir kalkınmaya gitmek, onların potansiyelinin kullanılması hedeflendi. O nedenle sınır girişlerinde bireysel mülakatlar alınmadı. Sadece demografik özelliklerinin kaydı alındı. Suriyelilerin kişisel profil bilgilerinde 99 adet veri bulunuyordu. Eğitim, meslek, nitelik, geçmişleri doğrultusunda yapıldı. Kime vatandaşlık verileceği de bu profillere göre belirlendi. Bu belirlemede illa astronot, kimyager olması gerekmiyor. Belli sektörlerde istihdam sorunu olan meslekler var. Onları doldurabilecek potansiyele sahip olanları da seçtik. İlla üniversite mezunu olacak diye de bir kaide yok. Ya da her üniversite mezunu vatandaşlık alacak diye şart da yok... Genel itibariyle 70-80 binin çoğunluğu için nitelikten söz edebiliriz.” (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Uzman)

Suriye kökenli Türk vatandaşı olmuş görüşmeciler ise Türkiye’nin uyguladığı vatandaşlık sürecinin öncelikle mesleklere göre belirlendiğini sonra zaman içerisinde işadamları ve öğrencilerin de eklenerek genişlediğini düşünmektedirler. Görüşmeciler ayrıca Türkiye’nin uyguladığı vatandaş belirleme prosedürünün çok kolay olduğunu, vatandaşlık verme komisyonunun formalite icabı toplandığını, güvenlik taramasını tamamlayanlardan devletin zaten önceden seçtiği kişilere vatandaşlığın verildiğini düşünmektedirler. Görüşmecilerden Salma, vatandaşlık verilme sürecinde ihtiyacı olanların seçilmediğini, fabrikada sigortasız işçilik yapan, sosyal yardıma ihtiyaç duyan birine vatandaşlık verilirken buna karşılık ticaret yapan fabrika sahibinin vatandaşlık verilmediği için uluslararası ticarete zorlandığını şöyle ifade etmektedir:

“Vatandaşlık için devlet önce öğretmen ve doktorları çağırdı. Her şehirde süreç farklı işliyor. Çalışma izni olanlar, iş adamları, STK çalışanlarından da çağırdı diye biliyorum. Sürecin belirli aşamaları var. İstenilen evraklar, güvenlik, mülakat gibi farklı farklı aşamalar. Aslında nitelikliler deniliyor ama bazen mesela duyuyoruz bir fabrikada işçilik yapan kişi diploması olduğu için vatandaşlık verilmiş ama fabrika sahibini tanıyoruz, uluslararası ticaret yapacak seyahat edemiyor. Güvencesi yok, bankalar zorluk çıkarıyor, vatandaşlığın nimetlerinden yararlanacaklara öncelik sağlansa daha iyi olur, kiminin hiç işine yaramıyor, kiminin yardımı kesiliyor, öbürü sığınmacı olduğu için performansını gösteremiyor.” (1S Salma, E, 31, Uzman, Gaziantep)

Vatandaşlık sürecinin kolay olduğunu anlatan üniversite öğrencisi Muhktar ise vatandaşlık sürecini şöyle aktarmıştır:

“Ben vatandaşlığı üniversite öğrencilerinin hepsine verilen bir hak diye biliyorum. Ben öğrenciyken tüm arkadaşlara davet geldi. Süreç de çok kolay oldu, önce istedikleri evrakları toplayarak kuryeyle gönderdik. Sonra güvenlik süreci aşaması geçti. Buradaki süreç nasıl oluyor bilmiyorum. Sonra bizi mülakata davet ettiler, ‘işte nerelisiniz, ileride Suriye’ye dönmeyi düşünüyor musun, ne iş yapıyorsun’

falan diye basit sorular sordular. Cevapladım tamam dediler. Çok basitti yani.” (9M Muhktar, E, 24, Mühendis, Ankara)

Az da olsa bazı katılımcılar bu uygulamanın niteliklilere hak vermek için değil siyasi sebeplerle yapıldığını düşünmektedir. Bunlardan biri üniversite öğrencisiyken vatandaşlık daveti alan ve daha sonra ticarete başlayan İshak, vatandaş olmanın ticari hayatta sığınmacılığa göre özel bir katkısının sağlamadığını hatta önümüzdeki dönemde vergi gibi bazı sorumlular getirdiğini şöyle belirtmektedir:

“Ben üniversitede öğrenciyken vatandaşlık daveti geldi, tüm öğrencilere verildi diye biliyorum. Niteliklilere veriliyor diyorlar ama... Türkiye’de bile nitelikli kişiler işsiz. Vardır devletin bildiği bir iş ben siyasi işlere hiç girmek istemiyorum, sevmiyorum, anlamıyorum, karışmak da istemiyorum. Şimdi esnafılık yapıyorum, vatandaşlıktan önce esnafılık yapmanın önünde engel yoktu. Tabii artık vergi gibi sorumluluklar geldi, ileride belki işimize yarar, yeni süreç daha bilmiyorum.” (17İ İshak, E, 27, Esnaf, Ankara)

Katılımcıların çoğu vatandaşlık davetiyle başlayan sürecin, güvenlik aşaması dışındaki bölümleri formalite icabı yapılan, kolay, basit kişisel, ailevi ve gelecek beklentisini içeren sorulardan oluşan mülakatlarla yapıldığını ifade etmektedirler. Mülakatlarda, dil bilmek, kültürel uyum ya da mesleki yeterliliğe ilişkin soru sorulmadığı kaydedilmiştir. Katılımcılardan Bashir bu süreci şöyle ifade etmiştir:

“Çalışma iznine başvururken mühendis olduğumu beyan ettim. Bu yüzden bana vatandaşlık davetiyesi geldiğini düşünüyorum. Sadece belgeleri istediler, genel sorular sordular, çok kolaydı, zaten karar vermişler vatandaşlık vermeye öyle seçtiler. Dil bilme şartı yoktu. Dil bilmeyenler için tercüman veriyorlar ama gerek kalmıyor çünkü çok basit sorular soruyorlar, ‘evet-hayır’ demek yeterli oluyor. İlk davetten sonra bir yıllık süreçte vatandaşlık belgem geldi.” (6B Bashir ,E, 28, Bilgisayar Mühendisi, İstanbul)

“Vatandaşlık Psikolojik Güven Veriyor”

Mülteciler için vatandaşlık almak, daha çok insan güvenliği, toplumda daha iyi bir statü kazanma ve daha çok hakka sahip olma anlamı taşımaktadır (Akcapar & Şimşek, 2018, s. 178). Vatandaşlık alan mültecilerin ev sahibi ülkeye ekonomik ve sosyal olarak dahil olma isteğinin artması muhtemel görünmektedir. Mültecilerin özgürlük ve hareket kazanması, yasal statüyle haklarını kullanabilecekleri ve resmi bir belgenin verdiği avantajla kendilerini daha güvende hissetmelerini sağlayacaktır (Bloch, 2000). Görüşmeciler de vatandaşlığın en önemli etkisi ‘psikolojik güven’ olarak tanımlamaktadırlar. Katılımcılardan Ehsanullah ve Riaz vatandaşlık hakkı ile geçiciliğin ve geri gönderilme riskinin bittiğini, vatandaşlığın özgüven duygusu verdiğini, özellikle çocukların geleceği için çok önemli olduğunu şu şekilde ifade etmektedirler:

“Vatandaşlık hayatımda maddi bir değişiklik yapmadı. Aynı işi yapıyorum, aynı yerde aynı evde yaşıyorum. Geçici Koruma Kimliği ile çalışırken yaptığım işi yapıyorum. Ama psikolojik olarak rahatlattı. Güven veriyor. Yasal güvencelerim var. Gelecek kaygısı bitti. Dünyanın her yerinde Türk vatandaşı olarak muamele göreceğim. Geçicilik demek her an gönderebilirsiniz demek vatandaşlık yasal güvence verdi, artık nerede nasıl yaşayacağıma ben karar veririm” (14E, E, Ehsanullah, 44, Avukat, Ankara)

“Türk vatandaşı olma isteğinin en önemli sebebi psikolojik, kendini güvende hissetmek istiyor insan haklı olarak. Artık tamam Türkiye’deyim, yatırım yapabilirim, hayatımı ve geleceğimi burada tasarlayabilirim diyebilirsiniz. Vatandaş olmadan size tüm haklar verilse bile geçicisin. Yarın o hakları elinden alabilir anlıyor musunuz riski var! Devlet gidin derse napacaksınız, mecbur gideceksiniz. Ama vatandaşlık ile o risk yok. Bir de çocuklar var. Burada doğan çocuklar Arapça bile bilmiyorlar, onlar için vatandaşlık hayatı önem taşıyor.” (2R, E,31, Riaz, Uzman, Gaziantep)

Suriyelilerle ilgili söylemin politik gündeme bağlı olarak değişkenliği sebebiyle kamu politikalarında da orta ve uzun vadeli planlamalar yapılamamaktadır. ‘Misafir’ ya da ‘geçici koruma’ ifadeleri kamu kurumlarında politika yapıcılar için riskli bulunmakta ancak ‘vatandaşlık’ gibi daha kalıcı ve hukuki statülerin ise siyasi polemikler nedeniyle uygulanmadığı vurgulanmaktadır. Kamu kurumlarındaki görüşmeciler bu durumun göçmenler kadar piyasayı da olumsuz etkilediğini hatta sosyal uyumu da baltaladığını ifade etmektedirler. Araştırma kapsamında görüşülen Gaziantep Belediyesi’nden bir yerel yönetici söz konusu yasal statü belirsizliğinin olumsuzluğunu şöyle ifade etmektedir.

“Bunlar mülteci değil, geçici sığınmacılar, ülkelerinde savaş bitse mecbur gidecekler. Ne diyoruz misafir. Yani gidecekler. Şimdi 60 bin civarında vatandaş var diyorlar. Vatandaş olmayanların her zaman gönderilme ihtimali var. Onlar için belirsizlik var. Vatandaşlık o yüzden güven veriyor. Bir de bizde en büyük sıkıntı siyasi konjonktüre göre farklı demeçler veriliyor. Önce niteliklileri tutamıyoruz diye eleştiri yapıldı, Sayın Cumhurbaşkanı niteliklilere vatandaşlık hakkı verelim deyince, oy için istiyorlar dediler...Sonuçta bu durumdan piyasa etkileniyor. Bu belirsizlik ekonomik şartları da geleceğe bakışı da iki tarafını de bozuyor.” (Gaziantep Belediyesi, Yetkili)

İnsan refahının geleneksel anlayışın ifade ettiği gibi tek başına ‘fayda’ ile ölçülemeyeceği, asıl ele alınması gerekenin, insanın bazı temel şeyleri yapmaya muktedir olduğu ‘temel kapasiteleri’ (basic capabilities) olduğunu belirten Sen, (1979, s. 538), işlevli hale getirilen temel kapasitelerin aynı zamanda bireysel özgürlüğün ön koşulu olduğunu ifade etmektedir. Görüşmeciler için vatandaşlık hakkı geleceğe yönelik güven duygusunun ardından seyahat kısıtının kaldırılması özgürlüğü olarak tanımlanmaktadır. Yani vatandaşlık sığınmacılar için ‘kalma’ ya da ‘gitme’ konusunda bireysel özgürlük hakkı getirmektedir. Görüşmecilerden Ahmad, pasaport sahibi olmanın verdiği güvenceyi şöyle aktarmaktadır:

“Vatandaşlığın en büyük kolaylığı pasaport tabii ki... Şimdi Suriyeliysen hiç bi’şeydin. Somali vatandaşı bile daha önemli, geçerli. Ama Suriyeli yok tanınmıyor. Türk pasaportun varsa ister kalırsın, ister gidersin kimse sana bişey diyemez. Bir de artık şehirlerarası çıkarken valilikten izin alman gerekmiyor. Daha önce iş başvuruları yaptığımda birden iş görüşmesine çağırıyorlar, yarın gel görüşelim diyorlar, hafta sonu nereden izin alacaksın. Bu yüzden çok fırsatı kaçırdım. İstedğin gibi seyahat çok önemli kolaylık.” (11A Ahmad, 27, E, Bilgisayar Mühendisi, İstanbul)

Sen’in kapasite yaklaşımı, bireyin mutluluğunun sadece maddi gelire odaklı olamayacağını sosyal ilişki, beceri ve başarıma motivasyonunun da kapasiteyi doğrudan etkilediğini ifade etmektedir. Bu yüzden bir işte çalışmak maddi olanakların yanı sıra sosyal ilişkiler, beceriler ve psikolojik olarak rahatlama sağlamaktadır (Pressman & Summerfield, 2000, s. 93). İşadamları için vatandaşlık hakkı, seyahat hakkıyla sadece ticareti kolaylaştırmıyor, ikili iş ilişkilerinde güven, ekonomik faaliyetlerde ticari kolaylık gibi farklı ve birbirine bağlı hakları beraberinde getirirken, yeniden hayata tutunma, başarıma motivasyonu ve özgüven sağlamaktadır. Görüşmecilerden, İstanbul’da yaşayan, Mubarak vatandaşlıkla hayatının nasıl kolaylaştığını şöyle dile getirmektedir:

“İstanbul’a taşınınca ticaret yapmaya başladım. Suriye’de sattığım bir evimle dört odalı bir ev aldım. İç mimar olduğum için içini yaptırdım. Sonra bir şirket kurdum, mimarlık, mühendislik şirketi. İhracat, ithalat işleri yapmaya başladım. Benim sonuçta Suriye’de dünyanın her yerinden 25-30 yıllık müşterilerim var. Babamın çevresi var, benim çevrem var. Kardeşlerim, Mısır, Lübnan, Suudi Arabistan’da onlarla bağlantılarım var. Çok iyi İngilizce biliyorum, Fransızcam var, Türkçeyi sonradan öğrendim. Şimdi Kuveytli bir firmayla biyoteknoloji işine de giriyorum. Rusya ve Türkiye pazarına yönelik iş yapacağız. Ticaret zor ama herkese zor... Ama ticaret sayesinde her gün hayatım daha iyiye gidiyor. Vatandaşlık hayatı çok kolaylaştırıyor, ticareti de kolaylaştırıyor. Pasaport hakkı, seyahat özgürlüğü bunlar hayati derecede önemli iş adamı için. Ayrıca ticaretin önünü açıyor, para alıp, göndermek, bankacılık işlemleri vatandaşlıkla çok kolay. Ticaret yaparken bir de güven gerekli, önünü görebiliyorsun, kalıcılık bu yüzden önemli oldu. Bir de Türkçe konuşuyorsanız artık Türkiye’de iş yapmanın önünde hiç engel kalmıyor. Suriye’deki zengin standartlarımı tutmaz ama burada da çok rahatım, her geçen gün ekonomik ve sosyal durumum daha iyi oluyor. Aylık gelirim tabii değişiyor. Ticaret işi olduğu için bazen 40-50 bin oluyor bazen 5-6 bin. Ama önemli olan para değil, önemli olan eskiden olduğu gibi işini yapabiliyor, kendini işe yarar hissediyor olmak. Sadece kendine değil Türkiye için de işe yarar hissetmek istiyorsun. Hayat bu insanın başına ne geleceği belli olmuyor...ama kendi ayaklarının üzerinde durabilmek paradan daha önemli.” (21M Mubarak, E, 45, İşadamı, İstanbul)

“Dil Bilmek Vatandaşlık Kadar Önemli”

Göçmen, mülteci ve sığınmacıların yeniden hayat kurarken motivasyonlarının yanı sıra beraberlerinde getirdikleri ekonomik, sosyal, kültürel sermayenin en kıymetli araçları olduğu

görülmektedir. Göçmenin geldiği ülkede kendini görmek istediği sınıfın içine dâhil edebilmek için sahip olduğu tüm sermayelerini, döviz cinsi gibi çevrilebilir/dönüştürülebilir olabilmesi hayati öneme sahiptir. Çünkü bugüne kadar biriktirmiş olduğu sosyal, kültürel sermayesinde aldığı tüm eğitimler ya da bunun sembolü olan diplomalar yeni geldiği ülkede kabul görmüyorsa sınıfsal bir düşüş söz konusu olacaktır. Bu durum aynı zamanda göçmeni kabul eden ülke için de geçerlidir. Çünkü ihtiyaç duyduğu alanda hazırda bulunan nitelikli beşeri sermayenin kapasitesinden maksimum fayda sağlaması söz konusu olacaktır. Bu nedenle göçmenlerin kültürel ve sosyal nitelikleri çok önemlidir. Dil becerisi, eğitim, sosyal ağlar ve çoğunluk toplumu ile kültürel mesafe, entegrasyon sürecinde önemli bir rol oynar (Bloch, 2002; S. Castles & Miller, 2008). Katılımcılar vatandaşlık ile birlikte dil bilmenin, entegrasyon, uyum ve kapasitenin tam kullanımı için en gerekli iki durum olduğunu ifade etmektedirler. Türkiye’ye önce üniversite eğitimine gelmiş ve savaş durumunun devam etmesiyle Türkiye’deki yabancılar için sunulan eğitim fırsatlarından yararlanan Zainal, dil bilmenin vatandaşlık kadar önemli olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Ben açık net söyleyeyim, vatandaşlığın dezavantajları bazı kişiler için var. Ben, kendimi Türkler gibi hissediyorum, bunun sebebi var Türkçe bilersen kendini yabancı hissetmezsin, bilmezsen yabancı olursun. Bu vatandaşlıkla olmaz. Sürekli devlet dairelerinde, sokakta, dertlerini anlatamadığı için ayrımcılık hissedenler var. Kendimi ifade ettiğim zaman, kendi adıma hiçbir sıkıntı yaşamıyorum Mesela Türk vatandaşı olarak bazı sınavlara girmek gerekiyor. Bunların zorlukları var ama bu kişiye bağlı. Mesela ben Türk vatandaşı olmuş bir yabancı olarak ALES’e YDS’ye girdim. Hepsini geçtim. Aynı noktaya dönüyoruz, dil konusu. Dili öğreneceksin. Türk de yabancı da olsan herkes için istenen şartlar var bunları karşılamak gerekir. Türkçe bilmek benim hayatımı vatandaşlık kadar kolaylaştırdı. Mesela bazı arkadaşlarım söylüyor vatandaş olmuş ama Türkçe bilmiyorlar, ‘Vatandaşlıkla hiçbir şey değişmedi, hala aynı şekilde muamele görüyoruz, iş yok, şu yok’ diyorlar bu dilden kaynaklı. Kendi derdini anlatmak gerekli.” (19Z Zainal, E, 31, Proje Asistanı, Gaziantep)

Görüşmeciler için Türkçe bilmek Türkiye’de yeni bir yaşam kurmak için en önemli avantajlar arasında sayılmaktadır. Uyumla birlikte iş bulmak için kolaylık sağladığı gibi yeni iş fırsatları da sunmaktadır. Özellikle anadili Türkçe olan Türkmen kökenli Suriyeliler için tercümanlık asli bir meslek haline gelmiştir. Türkçe bilmeyen Suriyeliler ile Türkler arasında adeta kültürel bir köprü kurmakta anahtar rol oynamaktadırlar. Ancak görüşmecilerin çoğunluğunun Türkçe öğrenmenin niteliklerini realize etmek için gerekli olduğunu farkında olduğu görülmüştür. Aisha ve Oraida Türkçe bilmenin avantajlarını şöyle ifade etmektedirler:

“Türkçe bildiğimiz için şanslıyız. Kendi mesleğim olan eczacılığı yapamadım ama tercümanlık gibi bir fırsat oldu. Türkçe-Arapça tercümanlık yaparak hayatımızı idame ettiriyoruz. Çevredekiler, tanıdıklar ve STK’lar aracılığıyla iş buluyoruz.” (3A Aisha, K, 48, Eczacı, Gaziantep)

“Türkiye’ye gelince hemen TÖMER dil kursuna gittik. Türkçe öğrendik. Bu sayede burada doktorluk yapabiliyorum. Bir oğlum tıp okuyordu, Türkiye’deki Uludağ Üniversitesi’nde yatay geçiş yaptı şimdi son sınıfta. Orada hazırlık okudu, Türkçesi çok iyi. Kızım Türkçe öğrendi, Selçuk Üniversitesinde master yaptı. Şimdi mimar oldu ve işe başladı. Dil bilmeyince bunlar olmaz. En küçük oğlum, o çok zekiymi ama bu geçiş döneminde çok mağdur oldu. Şimdi Tekirdağ üniversitesinde okuyor, en iyi Türkçe onun. Eşim çok iyi öğrenemedi ama. Belli bir yaştan sonra erkekler için dil öğrenmek falan zor oluyor sanırım. Türkçe bilmezsen ne devlet dairesinde ne de sokakta hayat kolay” (22O, Oraida, K, 58, Doktor, Ankara)

Görüşmeye katılan kamu kurum ve yetkilileri dil sorununun göçmenler için niteliğine göre istihdam ve sosyal uyum için vatandaşlık kadar önemli olduğunu vurgulamaktadırlar.

“Dil konusu en az vatandaşlık kadar önemli bir durum niteliklerini kapasitelerini ortaya çıkarmak konusunda. Dil bilmemeleri, çalışmalarının ya da mesleklerini yapmalarının önündeki en büyük engellerden biri. Bu nedenle uyum da zor olacak. Çünkü sayı çok yüksek. Halk eğitim merkezleri, üniversiteler, sivil toplum kuruluşlarında ücretsiz dil kursları düzenlenmektedir. Ancak Suriyelilerin sayısının yüksek olması ve bir arada yaşamaları, mesai saatleri, Türk toplumu ile sürekli iletişim içinde olmamaları dil bilmelerinin önündeki en büyük engellerden birisi.” (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Uzman)

“Suriyeli Olduğumu Gizlemek Zorundayım”

Göçmenler hakkında şöyle yaygın bir önyargı mevcuttur; göçmenlerin ya asimile edilmesi gerekir ya da yeni ev sahibi toplumda kendi geleneksel yaşam tarzlarını sürdürürler, özellikle bu, kültürel öteki sunan bir stereotiptir, gerçek ise bir hayli farklıdır. Çoğu göçmen kendi geçmişinin bazı yönlerini korumaya çalışır, fakat yine de aktif olarak yeni pratikleri de denemeye gayret göstermektedir (Martikainen, 2010, s. 270). Buna karşılık çalışma kapsamında görüşülen bazı katılımcılar, piyasada eşit şartlarda rekabet için ayrımcılık riskini yaşadıklarını ifade etmektedirler. Özellikle Türkçe öğrenen katılımcılar, fiziksel benzerliğin avantajlarından yararlanarak Suriyeli olduğunu gizleyerek kendilerini Türk gibi tanıtmaktadır. Katılımcılardan İshak, Türkiye’de inşaat mühendisliği eğitimi almasına rağmen iş bulamadığını, kendi işini kurduğunu ancak ayrımcılıktan dolayı mecburen kendisini Hataylı olarak tanıtmamasını şöyle açıklamaktadır:

“Sonuçta biz fırıncıyız, yemek yapmayı biliyoruz, bu işten anlıyoruz. Bütün kardeşlerim, annem, babamla birlikte Bahçelievler’de bir dükkân açtık. Ama Suriyeli olduğumuzu söylemiyoruz. Hataylıyız diyoruz. Hatay usulü tavuk döner yapıyoruz. Dükkânın ismi bile İngilizce. Ben Suriyeli olduğumu gizlediğim için utaniyorum ama Suriyeliyiz dersek saldırabilirler, müşteri gelmeyebilir. Ne olacağını bilmiyoruz. Rekabeti Türk piyasasıyla yapıyoruz sonuçta. Ama Suriyeli olduğumuzu anlayanca hemen kira artıyor, dükkân vermiyorlar. Bir yıllık kiramızı peşin ödedik. Memur kefil istiyorlar. Vergimizi ödedik, ruhsatımızı çıkardık, tüm kanuni işlemleri nizami zamanında yapıyoruz. Türkçemiz iyi olunca anlamıyor müşteri. Biz de çok özen gösteriyoruz. [Görüşmeyi müşterilerin olduğu saatte yapmadı] Bütün aile dükkânda çalışıyoruz. Eskiden hepimiz dışarıda çalışıyorduk şimdiki kadar kazanamıyorduk. Şimdi daha iyi. Eskiden beş kişi çalışıyorduk en fazla biner lira para kazanıyorduk. Şimdi her ay kazancımız değişse bile çok iyiyiz.” (17İ İshak, E, 27, Esnaf, Ankara)

Türkiye’de Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık yolunun açılması, temel hak ve özgürlüklere erişimde kolaylıklar sağlamakla birlikte, dil bilmeyen ve kültürel uyum sürecini atlatamayanların dışlanmasını engelleyememektedir. Birleşik Krallık, Fransa, Belçika ve Almanya örneklerinde olduğu gibi vatandaşlık tek başına ayrımcılık ve dışlanmayı kaldırmak ve uyum için yeterli değildir (Martikainen, 2010). Ayrıca uluslararası hukuka dayalı sığınmacı hakları ile kıyaslandığında ulusal kanunlarla sınırlanan ve eşitlenen vatandaşlık hak ve sorumlulukları bazı dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Çalışma kapsamında görüşmeciler için vatandaşlığın avantajları ve zorluklarının birlikte geldiği görülmüştür. Türkçe bilmeyen katılımcılar için vatandaş olduktan sonra günlük hayatta yaşadıkları en büyük zorluklardan birisi hastanelerde sağlık hizmeti alırken dil problemi üzerinden yaşanmaktadır. Görüşmecilerden Abu Malik dil bilmediği için vatandaş olduktan sonra sağlık hizmetlerinde yaşadığı zorluğu şu şekilde anlatmaktadır:

“Önceleri Suriyeli olduğumuz için hastanede tercüman veriliyordu. Artık vatandaş olunca tercüman verilmiyor. Sen Türk’sün, Türkçe bilmek zorundasın diyorlar. Kimlik kartımı yüzüme attı doktor Türkçe öğren de gel diye. Benim kızım hamile bir rahatsızlığı var. Doktora gidiyoruz, doktorun söylediği tıbbi kelimeleri anlamıyoruz. Anlamadığımız için hastalığın ne olduğunu bilmiyoruz. Hamile ve bağırsaklarında bir sorun olduğunu biliyoruz ama tam olarak ne olduğunu, tedavisinin ne olduğunu bilmiyoruz. Utandığımızdan aynı hastaneye gidemiyoruz, kızarlar niye geldiniz yine diye başka hastanelere gidiyoruz, belki başka doktorlardan bir şey anlarız diye ama anlamıyoruz.” (15A, AbuMalik E, 50, Elektronik Mühendisi, Ankara)

Bazı görüşmeciler ise, sağlık hizmetlerinin vatandaş olunca daha kolaylaştığını özellikle aile hekimliği sisteminin ve ilaçların ücretsiz olmasının büyük kolaylık olduğunu ancak doktorların genel olarak tavrının ilgisiz olduğundan şikâyet etmektedirler. Aynı zamanda vatandaş olunca genel sağlık sigortasına 60 TL ödeme yapılmasının da sigortasızlar için ikinci

bir maliyet olduğunu ifade etmektedirler. Görüşmecilerden Mahmud, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Vatandaş olduktan sonra aile hekimine gidebildiğimiz için çok şanslıyız. Çocuğumuzun takibi falan orada yapılıyor. İlaçlar ücretsiz, her türlü hastaneye Türklerle aynı şekilde gidiyorsun. Suriyeli masası yok. Doktorlar çok ilgili değiller, biz zannediyorduk ki Suriyeli olduğumuz için öyle ama Türk komşular da aynı şeyden şikâyetçi, yani genel bir sorun. Ama eşim ikinci çocuğumuzu İstanbul’da doğurdu. Yakınlarda bir doğum hastanesi var. Dil bilmediğimiz için çok zorluk yaşadık. Kendi imkânlarımızla tercüman getirdik. Hastanede hep dil sorunu var. Tabii bir de vatandaş olunca aylık 60 lira Genel Sağlık Sigortası ödemek zorundasınız.” (7M Mahmud, E, 33, Öğretmen, İstanbul)

Bazı katılımcılar için ise vatandaşlık özel durumları gereği diğer tüm haklardan daha öncelikli hak olarak değerlendirilmektedir. Özel sağlık ve eğitim ihtiyaçları, engel durumları gibi konularda katılımcılar vatandaşlık hakkının çok daha hayati öneme sahip olduğunu düşünmektedirler. Görüşmecilerden Malika bu süreci şöyle ifade etmektedir:

“Eşim de ben de mühendis olduğumuz için 2016 yılında bize vatandaşlık davetiyesi geldi sekiz ay sonra hemen vatandaşlık süreci tamamlandı. İşin aslı biz şaşırırdık çünkü ümidimiz yoktu, çünkü bu sürecin ilk başıydı. Çok mutlu olduk, çok memnun olduk çünkü bizim özel bir durumumuz vardı. Benim kızımda bir rahatsızlık tespit edildi. Özel fizik tedavi görmesi gerekiyordu ve geçici koruma altındakiler bu merkezlerden yararlanamıyordu. Önce özel sağlık hizmetini vatandaşlık sayesinde devletten ücretsiz alabildik. Şimdi okul çağında özel eğitim alma imkânı bulacak. O nedenle vatandaşlık bizim hayatımızda büyük değişiklik yaptı. Bunun yanında pasaport derdimiz bitti. Bu riskliydi sürekli Suriye devletiyle resmi işlem yapmak askere geri çağılma riskini getiriyordu. Ayrıca Türkiye’de kalış için özgüvenimiz geldi. Vatandaşlık şu ana kadar edindiğimiz en önemli hak oldu.” (29M Malika, K, 30, Akademisyen, Ankara)

Amartya Sen, kişinin bireysel hayatındaki seçim ya da tercihlerini gerçekleştirebilme olanağı ya da yapmaya muktedir olduğu şeyi/şeyleri işlevsel hale getirebilme kapasitesi diye tarif ettiği yapabilirliğin, kişinin var olabilme imkânlarının ya da gerçekleştirebilme kapasitesinin işlevsellik kazanması olduğunu söylemektedir (Sen, 1992, s. 33). Sen’in kapasite yaklaşımı ile tarif ettiği, ‘yapabilirliğin’ işlevsellik kazanmasını sağlayan bireysel özgürlükler vatandaşlık sayesinde göçmenlerde mesleklerini yapma ya da var olan niteliklerine farklı işlevler kazandırarak yeni fırsatlar açma kabiliyeti tanımaktadır. Bazı katılımcılar göç ve Türk vatandaşlığının yeni meslekler yapma ve yeni iş imkanları gibi fırsatlar sunduğunu belirtmektedir. Örneğin görüşmecilerden Fatima, vatandaşlığın sağladığı hak ve özgürlükler sayesinde, kendisi için çok sayıda iş fırsatı açıldığını, kapasitesini farklı alanlarda kullanma imkânının olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Türkçe bilenler için vatandaşlık çok çok iyi. Mesela vatandaş olunca yeminli tercümanlık hakkım ortaya çıktı. Şimdi bunun için başvurudum. Arapça biliyorum, İngilizce biliyorum, Türkçe ana dilim. Mesela bir notere bağlı belge alacağım. Kendi ofisimi açıp çeviri yaptığım kadar kazanacağım. Bir arkadaşım aylık üç bin lira kazanıyor, primlerle birlikte ayda dört-beş bin ortalama kazanabilirim. Bunu yapmayı çok istiyorum. Vatandaşlıkla birlikte bir sürü kapı açıldı. Mesela Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Arapça ve Türkçe bilen Türk vatandaşlarını işe alıyor. Aylık maaşı beş bin lira. Kitap çevirileri yapabilirim. Ya da Kızılay’da Arapça, İngilizce, Türkçe bilenler arıyorlar. Aylık maaşı 4500 lira. Türk vatandaşlarını işe alıyorlar.” (8F Fatima, K, 28, İlahiyat, İstanbul)

Kişisel kapasitesini aldığı eğitim, kurs ve teşviklerle geliştiren görüşmecilerden 24 yaşındaki Muhktar bilgisayar mühendisliği eğitimi alırken ilgi alanlarını, fırsatlara nasıl çevirdiğini şöyle aktarmıştır:

“Ben Türkiye’de bilgisayar mühendisliği okudum ama aynı zamanda ilgilim grafik ve fotoğrafçılık üzerine. Bu alanda aldığım ücretsiz mesleki eğitim kursları sayesinde UNHCR’in genç girişimcilik hibe projesine başvurudum. Medya şirketi projesiyle 15 bin TL hibe aldım, kendi şirketimi kurdum. Sektörde Arapça, Türkçe ve İngilizce bilen birine ihtiyaç var. Arap şirketlere yönelik tasarım ve tanıtım, reklam işleri yapıyorum. Genç girişimci teşviki aldım, 29 yaşına kadar sigortadan muafiyetim var. Vatandaşlık iyi ama tabii sorumlulukları da var. Vergisi, sigortası falan. Ama genel olarak su çok büyük bir avantaj. Artık borç almıyorum, borç veriyorum [gülerek] patronum artık. Şu an küçük işler yapıyorum ama çevre edindim. Daha çok para kazanmaya başladım. Kızılay’da ofis tuttum uluslararası öğrencilere danışmanlık işleri de yapıyorum, Araplarla iş yapmak isteyen Türklerle bağlantı kuruyorum. Mesela burada bir de kütüphane açtım, Filistinli bir dernek üzerinden. Arapça ve Türkçe kitaplar getirdim. Bağlantılar kurdum, isteyenlere kitap getiriyorum. Buradan da para kazanıyorum. Türkiye’de çok iş fırsatı var ama akıllı olmalısın. Piyasaya girmek çok zor. Ama girebilersen de zengin olursun.” (9M Muhktar, E, 24, Girişimci, Ankara)

Ulus-devlet modelinde, vatandaşlık sığınmacılar gibi dezavantajlı gruplar için ulaşılabilecek en üst hak ve özgürlüklere sahip olmak açısından önem taşımaktadır. Ancak, Sen’e göre (2004, ss. 30-33), kapasite yaklaşımını esas alan beşeri kalkınma perspektifinde, insanların gelir-gider düzeylerindeki artış ya da azalıştan önce, bireylerin temel özgürlüklere ulaşımı ve bunların günlük hayatta yaşam standartlarına doğrudan etkisiyle ilişkili olmaktadır. Özgürlükler sadece seçme ve seçilme hakkı gibi formel özgürlükleri değil, fakat eğitim sağlık ve diğer sosyal haklar gibi reel özgürlükleri de kapsamaktadır. Ayrıca, bu özgürlüklere bağlı olarak özgüven, toplumsal saygı görmek, eşit haklara sahip olmak gibi daha sofistike haklar da kişinin kapasitesini gerçekleştirmesini sağlayan faktörler arasında sayılmaktadır. Görüşmecilerden Sahar, dışlanmadan dolayı yaşadığı zorluğu ve vatandaşlık belgesinin verdiği özgüveni şöyle aktarmaktadır:

“Ayrımcılıktan kurtuldum. Eskiden metroda, alışverişte, yolda, otobüste, okulda yüz buruşturuyorlardı. Suriyelisin diyene Türkmen olsam da mecburen Suriyeliyim diyordum. İnanın bana bu çok önemli, insanın zoruna gidiyor. Şimdi Suriyelisin diyene hayır Türk’üm diyorum. [gülüyor] Türk kimliğimi gösteriyorum, Türk’üm işte bu da kanıtı diyorum. Bu çok güzel bir şey.” (26S Sahar,K, 26, Öğretmen, Ankara)

Çalışma kapsamında ayrımcılık konusu her görüşmecinin, sığınmacılık ve vatandaşlık süreçlerinde farklı düzeylerde yaşadıkları sorun olagelmektedir. Devlet okullarında ücretsiz eğitim hakkından yararlanabilen görüşmeciler buna mukabil sığınmacılara sağlanan ücretsiz servis hakkını ve istediği bölgede okula kayıt yaptırma hakkını vatandaşlık ile kaybetmektedirler. Bu durum vatandaşlığın getirdiği eşitlikten kaynaklı mağduriyet olarak ifade edilmektedir. Ayrıca bazı görüşmeciler okulda öğrenciler ve öğretmenler tarafından çocuklarının ‘ayrımcılık’ ya da ‘dışlanmaya’ maruz kaldıklarını ifade ederken, bazıları ise eğitim imkanlarından memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Gaziantep’te yaşayan Ekram bu durumu şöyle dile getirmektedir:

“Çocuklarım devlet okuluna gidiyor. Ücretsiz eğitim alıyorlar. Çocuklarımla başarıları çok iyi hep takdir alıyorlar ama vatandaş olunca ücretsiz servis hakkı bitti. İstedğimiz okula kayıt yaptıramıyoruz artık, yaşadığın mahalledeki okula kayıt zorunlu. Diğer vatandaş olmayan Suriyeliler istediği yere kayıt yaptırabiliyor. Bizim yaşadığımız mahallede Suriyeli öğrenci çok fazla. O yüzden Türk öğrenci ve Suriyeli öğrenciler arasında gruplaşma oluyor, itişme, sataşma da oluyor. Bunun için memnu değiliz... Çocuklar okulda çok dışlanıyor. Üzerlerine çöp atıyor diğer çocuklar siz çöpsünüz diye. Bazı veliler istemiyor çocuklarımızın başarısını düşürüyor diye, bazen öğretmenler istemiyor, çocuklar dışlandıkça Türkçe öğrenemiyor, okula gitmek istemiyorlar.” (5E Ekram, E,50, Uzman, Gaziantep)

Kamu kurum yetkilileri ise Türkiye’de mülteci çocuk sayısının bir milyondan fazla olduğunu ve kaynaştırma için tüm okulların sığınmacılara açıldığını ancak toplumsal adaptasyon sağlanamadığı için uyum sorunları yaşandığını belirtmektedirler. MEB uzmanı bu durumu şöyle değerlendirmektedir:

“Problemlerin temeli şuradan kaynaklanıyor, Türkiye’nin ciddi bir mülteci problemi var. Mülteci sayısı yüksek. Sığınmacılar için önce Geçici Eğitim Merkezlerinde Türk müfredatı Arapça eğitim verildi. Sonra isteyenler için devlet okulları açılarak kaynaştırma eğitimi verildi. Bu çok önemli bir karardı. Kaynaştırma önemli ama buna hem toplumun, hem öğretmenlerin hazırlanması gerekiyordu. Fiziksel kapasite ve psikolojik boyutları düşünülmedi. Bir de bu çocuklar herhangi bir yabancı çocuk değil ki savaş ortamından kaçmış, ruhsal durumları psikolojileri sıkıntılı, uzun süredir eğitim ortamından uzak kalmış çocuklar. Bunları ana dilleri dışında başka bir dil öğretmek eğitime başlatmak zor bir süreç. Buna ilişkin bir eğitim modeli geliştirilmeli. Yabancı uyruklulara göre eğitim nasıl olmalı... bu planlanmalı. Kalıcılığa

dair bir çalışma yapmalıyız. Çünkü bu insanlar kalıyor. Sekiz yıl oldu geledi, artık gitmeyecekler. Onların istihdamına ilişkin projeler yapmalıyız.” (MEB, Uzman)

Sığınmacılara uygulanan istisnai kolaylıklar vatandaş olduktan sonra kaybedilmektedir. Devlet okullarındaki öğrenciler için şehir içinde ücretsiz servis hakkını kaybetmekte, merkezi sınav sistemi olmaksızın üniversiteye yerleştirme, ya da üniversite diploma denklik belgesi ve ALES şartsız yüksek lisans imkânı sona ermektedir. Denklikle ilgili belgelerde de Suriyeliler için uluslararası mevzuattan kaynaklı sağlanan kolaylıklar artık yeni vatandaş için ‘eşitlik’ kapsamında reddedilmektedir. Ancak kamu kurum ve kuruluşları vatandaş olmuş Suriyeliler için dezavantajlı durumlarda, sığınmacılara sağlanan haklardan yararlanmalarını sağlamaktadır. Görüşmecilerden Fatima bu yolla yüksek lisans eğitimine devam ederken Habip ise hem doktora eğitimine devam etmekte hem de burs imkânlarını sürdürdüğünü şu şekilde ifade etmiştir:

“Denklik yaptırmak çok zor, bir sürü belge istiyorlar. Onun yerine sığınmacı statüsünde yüksek lisans yapmak daha büyük avantaj. Vatandaş olunca yüksek lisans için ALES ve YDS istiyorlar. Ama Suriye kimliğimle başvurunca istenmiyor. Yabancı öğrenci olarak yüksek lisansımı yapıyorum. Oradan mezun olunca artık denklik sorunu kalmıyor. Özel üniversitede yüksek lisansa başladım. Bazı durumlarda hem sığınmacı gibi hala başvurabiliyorum, yani başvuramıyorsun aslında resmen ama göz yumuyorlar, kolaylık sağlıyorlar.” (8F Fatima, K, 28, İlahiyat, İstanbul)

“Türkiye’de YTB’nin doktora bursuna başvurduğum. Gazi Üniversitesi Makine Mühendisliği bölümünde doktora yapıyorum. Bu çok önemli bir fırsat oldu. 1400 TL doktora bursu alıyorum. Vatandaş olduktan sonra bu bursun kesilmemesi çok büyük avantaj oldu yoksa doktora devam edemezdim. İleride öğretim üyesi olmak istiyorum. Burs benim için büyük bir imkân verdi benim için çünkü şu an aynı zamanda GEM’de matematik öğretmenliği yapıyorum, GEM’ler kapatıldığında işsiz kalacağım anlamına geliyordu. Şimdi en azından mesleğimi yapmak için bir fırsat doğdu.” (16H Habip, E, 35, Mühendis, Ankara)

“Sığınmacıların Geçici Koruma Statüsü Hakları Vatandaşlıktan Daha Cazip”

Vatandaşlık, sığınmacılığa göre göçmenlerin ulaşabileceği hukuki olarak en yüksek hak ve özgürlükler arasında sayılmasına karşın entegrasyon ve uyum sağlanmadan hızla gerçekleşen vatandaşlık süreci beraberinde getirdiği sorumluluklarla birlikte bazı dezavantajlara da sebep olabilmektedir. Kamu kurum yetkilileri de Suriyeliler özelinde vatandaşlık hakkının diğer sığınmacı ve mültecilere göre ‘cazibesinin’ yüksek olmadığını ifade etmektedirler. Suriyeli sığınmacılara sağlanan uluslararası destek ve imkânların vatandaşlıktan daha ileri noktada olduğunu Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nden bir uzman şu şekilde değerlendirmektedir:

“Vatandaşlığın bir cazibesi olmalı. Türkiye’de geçici koruma statüsünün hakları vatandaşlıktan daha cazip... Örneğin geçici koruma ile projelere katılabilirsin, AB fonlarıyla ücretsiz kurslara katılabilirsin, eğitim bursu alabilirsin. Vatandaşlığa geçtiğin anda katılım payı ödemeksizin sağlık hakkın bitiyor. Genel Sağlık Sigortası primini ödemek gerekiyor. İş piyasasında da artık Suriyeliler için uygulanan spesifik programlardan yararlanamıyorsun, Türkiye’nin tamamı ile rekabet ediyorsun. Yarıştığın kitle tüm ülke...Her durumda avantajlı olduğu söylenemez” (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Uzman)

Kamu kurum yetkilileri, Türkiye’de denklik sürecinin sığınmacılara kıyasla vatandaşlar için daha zor bir süreç olduğunu belirtmekte ve vatandaşlığın anayasal eşitlikten dolayı bazı zorlukları olduğunu belirtmektedir. Sığınmacılardan ise geldikleri savaş koşullarından dolayı, uluslararası sığınmacı mevzuatının verdiği hak ile diploma ya da belge sunma şartı aranmamaktadır. Bu durumu YÖK yetkilileri şöyle ifade etmektedir:

“Vatandaşlık denklikle ilgili süreci kolaylaştırmıyor aksine zorlaştırıyor. Artık Türk vatandaşlarıyla anayasal eşit koşullarda denklik başvurusu yapmaları gerekecek. Örneğin sözleşmeli öğretim üyeliği yapan akademisyenler vatandaş olduktan sonra direkt kadroya geçmek istiyorlar. Bu kadronun vatandaşlar için kriterleri var örneğin, ALES; YDS gibi sınavlar. Avrupa’da bu kadrolar mobil, üniversite kadro veriyor ama bir yıl sonra memnun kalmazsa sözleşmesi bitiyor. Türkiye’de ise kadroya girince emekli olana kadar o kadro hak oluyor. Yükseköğretime ulaşımında ise sığınmacılar Yabancı Öğrenci Sınavı ile uluslararası mevzuatta kaynaklı diploma ya da denklik olmaksızın üniversiteye kayıt olabiliyorlar ama vatandaşlar için diploma şartı var.” (YÖK, Yetkili)

“Vatandaşlık Bizi Sizden Yapmıyor!”

Yabancılarla vatandaşlık yolunun açılması temelde ülkelerin, göçmen tecrübeleri, ekonomik ve siyasi ortamları ve kültürel deneyimleriyle ilgili olmaktadır. Bunlarla birlikte toplumun göçmenlere karşı gösterdiği kabul, anlayış, içselleştirme, demokratik ortamların içine dâhil edilmesi de vatandaşlık sürecini entegrasyonun parçası haline getirmektedir. Bu entegrasyonun çok kültürlü bir toplum anlayışı çerçevesinde uygulandığı toplumlarda vatandaşlık, sadece hukuki anlamda değil sosyal kabul ve uyum süreçleri bağlamında önemli bir değer haline gelebilmektedir (Yıldız, 2017, s. 39). Vatandaşlıkla birlikte devletin nezdinde hukuki olarak eşit konuma geçen görüşmeciler aynı durumu sokakta hissetmemekten dolayı ‘kısmi öteki’ konumuna düşmektedirler. Görüşmecilerden Oradia bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Vatandaşlığın hem avantajı hem de işe yaramadığı durumlar var. Mesela vatandaş olmasaydık asla ev alamazdık. Yasak. Ama alırken bile Suriyeliyiz diyemedik. Asla satmıyorlar bize. Türk kimliğimi gösterdik yine de sokakta kimlik işe yaramıyor. Iraklılara evi satıyorlar, kiraltıyorlar çünkü onlar paralı diye. Suriyelilerin parası yok diye satmıyorlar. Türkçe konuşuyorum. Mardinliyiz dedik, Mardinliler gibi.

Bir de Mardinlilere de benziyoruz, orada akrabalarımız var ya. [Burada gülüyor ve başını örtüş şeklinin Mardinlilere benzediğini gösteriyor] Tabii Türkçe bilmek hayatı kolaylaştırdı. Ama sonuçta sokakta, Suriyelilerin parası yok diye korkuyorlar. Biz doktoruz, kocam ben oğlum doktor, kızım mimar. Türk vatandaşı olduk, ona rağmen satmak istemediler. Türk arkadaşım olmasaydı şimdi oturduğum evi alamazdım. Çok acı bir konu ama öyle insanlar.” (22O, Oradia K, 55, Doktor, Ankara)

Katılımcıların çoğu resmi yani kamu kurumlarında yapılan işlemlerinde vatandaşlığın Türk vatandaşlarıyla eşitlik sağladığını ancak keyfi bireysel ayrımcılıklara maruz kaldıklarını ifade etmektedirler. Ayrımcılıkta özellikle siyasiler ve medyanın dilinin kışkırtıcı olduğu vurgulanmaktadır. Suriye’de öğretim üyesi olan ve savaştan kaçarak eşi ile birlikte Türkiye’ye gelen, Habip, ‘yabancı’ ve özellikle ‘hain’ damgasıyla psikolojik olarak mücadele etmenin zorluğunu gözleri dolarak şu şekilde ifade etmektedir:

“Vatandaşlık devlette eşitlik getiriyor ama sokakta getirmiyor. Hala yabancısınız. Öğrenci işlerindeki bir memurun tavıyla karşı karşıya kalıyorsunuz. Çünkü medyanın Suriyelilere karşı dili insanları bize karşı kışkırtıyor. ‘Savaştan kaçtınız, hainsiniz’ diyorlar. Bununla psikolojik olarak mücadele etmek de çok zor. Biz hain değiliz, kimse o şartlarda yaşayamaz. Mesela anneannem öldü cenazesine bile gidemedim. Gidemem. Bazen sadece gözümü kapatıyorum sadece 5 dakika orada olmak istiyorum sadece 5 dakika. Yani vatandaşlık bizi sizden yapmıyor.” (16 Habip, E, 35, Mühendis, Ankara)

“Suriye Kökenli Türk Diye Tanınmak İsterim”

Göçmen tecrübesini uzun süredir yaşayan Avrupa’da çok kültürlülük, entegrasyon, asimilasyon tartışmaları da beraberinde gelmektedir. Çocuk yaşta göç edenler aidiyet, kimlik, vatan kavramlarını tanımlamakta zorluk yaşamalarına rağmen vatandaşlık aidiyet bağı kuramamaktadır. Yabancılar vatandaşlığın sağladığı hak ve özgürlüklerden yararlanabilmek, kapasitelerini sunabilmek için yerli halk gibi görünme çabasına girmektedir. Görüşmecilerden Turki, Türk milli takımında oynayabilmek için Türkler gibi görünmeye çalışmasının sebebini şöyle açıklamaktadır:

“Ben buraya gelince beni futbol koçum çok beğendi, çok sevdi. Ailesinden biri gibi kabul etti. Türk vatandaşlığı almam konusunda çok yardımcı oldu. Tanıdıkları vardı, Devlet kurumlarında başvuruma yardımcı oldu. Türkçe bilmiyordum, anlamıyordum, kursa gittim, okulda öğrendim ama koçum beni ailesinin içine aldı. Hatta kimlik kartıma dışlanmayım diye Gümüşhaneli yazdırdı. Kendi memleketi. [Gülüyor] Bu kolaylaştırdı işimi. Türk milli takımında oynamak istiyorsan insanların da seni Türk görmesi gerekiyor. Şimdi Suriyeliyim dersem futboldan dolayı değil ama Suriyeli olduğum için almak istemeyenler olabilir. Sahada bile pas vermeyenler oluyor. Böyle düşünenler de var. Şimdi bir sürü yerde Türk’üm diyorum...ama o zaman da Türk’üm diye sokakta, berberde, bakkalda, dışarıda Suriyeliler hakkında kötü konuşuyorlar o zaman çok üzülüyorum, ses çıkarmıyorum ama. Bir gün Türk milli takımında

oynarsam benim için Suriye kökenli Türk demelerini isterim. Sonuçta Türkiye'ye karşı borcumu ödemek isterim ama Suriyeli olduğumu da gizlemek istemem. ” (20T Turki, E, Futbolcu, İstanbul)

Sınıfsal ayırım yabancılar arasında da kendini gösterebilmektedir. Bazı katılımcılar için niteliksiz Suriyeliler, niteliklerin de mağduriyetine sebep olmaktadır. Bu nedenle daha fazla ayrımcılığa uğradıklarını, kapasitelerini geliştirmenin önünün kapatıldığını düşünmektedirler. Görüşmecilerden iş adamı olan Mubarak bu durumu şöyle değerlendirmektedir:

“Türkiye şurada yanlış yaptı, sınırdan geçişleri herkese açtı. Tüm cahilleri, Suriye’de işe yaramaz insanları aldı. Onlar orada da işe yaramıyordu, işsiz güçsüzlerdi. Bir sürü yardım yapıldı, projelere katıldılar hala aynı boş gezen insanlar, park bahçede nargile içiyorlar. Dil bile öğrenmiyorlar. Yan gelip yatıyorlar. Bunların gönderilmesi gerekiyor. Bu kadar kişiye vatandaşlık verilmesi, iş verilmesi de yanlış. Bunlara zorunlu dil kursu verilmesi gerekiyordu. Türk yaşam kültürünü bilmeyen, Türkçe konuşamayan kişiler vatandaş oldu. Türkiye’de kanunlar çok güçlü, haklar çok falan ama bu hakların bile neler olduğunu bilmeyen kişiler bu avantajlardan yararlanamıyor. Şu an Türkiye’de Suriyelilere karşı tepkilerin sebebi de bu insanlar. Onların yüzünden bizim gibi yetenekli, nitelikli kişiler iş yapmakta, yaşamakta zorluk çekiyorlar” (21M Mubarak, E, 45, İşadamı, İstanbul)

“Sosyal Statü Toplumsal Dışlanmayı Önlüyor”

Katılımcılar, yaşam standartlarında Türkiye’ye geldikleri yıldan itibaren kademe kademe iyileşme olduğunu belirtmektedirler. Sığınmacılara kamp yerlerinin dışında yaşama hakkı, çalışma izninin ardından vatandaşlığın verdiği kalış güvencesi, daha iyi iş imkânları, sigorta gibi imkânlar katılımcıların yaşadıkları ev ve semt değişikliğine sebep olmaktadır. Ayrıca, görüşmeciler savaştan önce Suriye’de yaptıkları sanatsal ve sportif etkinliklere döndüklerini ya da dönmek üzere plan yaptıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan Bashir ve Habip iş imkânları ve gelirleri arttıkça hayatlarındaki değişimleri şöyle dile getirmişlerdir:

“Suriye’deyken spor yapmayı çok severdim. Futbol oynardım, yüzerdim falan... Şimdi ilk kez geçen ay Türkiye’de bir fitness salonuna kaydoldum (Yüzü gülüyor, heyecanlanıyor). Şimdi üç arkadaş bir yerde kalıyoruz. İlk geldiğimde kaldığım yere göre daha iyi ama yakında evleneceğim. O zaman daha iyi bir apartmana çıkacağız. TOKİ’den de ev almak için başvuru yaptım. Çıkarsa inşallah evimiz de olacak. Tabii vatandaş olmadan önce bunlara başvuramıyorsunuz o açıdan büyük kolaylık. ” (6B Bashir, E, 28, Bilgisayar Mühendisi, İstanbul)

“Bu süreçte yaşadığımız yeri de değiştirdik. Evim ilk geldiğimiz zamana göre daha iyi. İyi bir semtte oturabiliyoruz. Sonuçta burada oturduğunuz semte göre insanların size karşı bakış açısı değişiyor. Suriye’de çok zengin değildik ama akademisyendik. Üniversitedeydik. Burada Suriyelilerin yaşadığı bölgede yaşadığını söyleyince insanlar ya dilenci ya suçlu gibi bakıyor yüzüne. Şimdi yaşadığım yerde komşularım üniversitede doktora yaptığını duyunca çok nazik davranıyorlar. Ödediğimiz kira biraz yüksek

ama kiralarken vatandaşlık belgesi, üniversite kartım işe yaradı. Bir sivil toplum kuruluşunda uzman olarak part-time çalışabiliyorum. İnsan kendini iyi hissediyor. Ne yalan söyleyeyim evimi çok seviyorum, Suriye'deki evimden bile daha iyi şartlarda yaşıyorum diyebiliyorum” (27E Esma, K, 27, Akademisyen, Ankara)

Göçmenlere verilen vatandaşlık uygulaması her zaman beraberinde tartışmaları da getirmiştir. Suriyeliler için başlatılan istisnai hızlı vatandaşlık uygulamasının kimlere, hangi sebeplerle verildiği sorularını vatandaşlık hakkı kazanmış Suriyeliler de sormaktadır. Araştırmaya katılan Suriyeli Türk vatandaşları, eğitilmiş ve meslekleri oldukları için devletin kendilerine vatandaşlık verdiğini düşünmektedirler. Kendilerini ‘nitelikli’ ve ‘seçilmiş’ kişi olarak tanımlamaktadırlar. Ancak devletin vatandaşlık sürecinden sonra kapasitelerini ortaya koyacak henüz kendileri için istisnai bir kolaylık ya da belirli bir politika yürütmemesini sorgulamaktadırlar. Taleplerinin maddi yardım olmadığını ama nitelikleri ve kapasitelerinin önündeki bürokratik engellerin de istisnai yöntemlerle kaldırılması gerektiğini görüşmecilerden Ehsanullah şöyle değerlendirmektedir:

“Yani bizden faydalanacaksa, emeğimizi, kapasitemizi sunalım...ama vatandaşlık verdim kendi kafanıza göre sürdürün dediyse bize iyilik yapmadı...Çünkü biz Türkçe bilmediğimiz için piyasayla rekabet edemeyiz. İsteğimiz maddi yardım değil ama vatandaş olanlara Türkçe kursları düzenlenmeli, vatandaşlıktan kaynaklı hak ve hukuk eğitimi verilmeli. Meslek sahibi olanlara uyum, denklik, sertifika gibi süreçlerinde kolaylık sağlanmalı. Kültürel uyum, mesleki adaptasyon, entegrasyon sağlanmalı. Bu imkânlar sağlanırsa ben avukat olabilirim. Mesela Türkiye’de yaşayan Araplar için Türk ve Arap mevzuatından kaynaklı konular gündeme gelecek. Ben burada önemli bir kapasitem olacağını düşünüyorum. Biz çabalyoruz, ama bireysel çabalarla büyük duvarlara çarpıyoruz, devletin biz nitelikli insanların tam kapasitesini kullanması için yol açması gerekiyor. Maddi değil bu anlamıyla yardımlar öncelikli.” (14E Ehsanullah, E, 44, Avukat, Ankara)

Türkiye’deki Suriyeliler özelinde yaşanan sığınmacılık ve vatandaşlıktan kaynaklı hak ve özgürlükler ile göçmenlerin nitelik ve kapasite kullanımında yaşanan çelişkili durumun sebebini izah eden kamu kurum yetkilileri bunun ‘Türkiye’nin kitlesel göç kültürü’ olmamasından ve kısa sürede kitlesel göçün büyüklüğüne bağlı sahada ortaya çıkan sorunlara geçici müdahalelerden kaynaklı olduğu belirtilmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nden bir uzman bu durumu şöyle ifade etmektedirler:

“Vatandaşlığın avantajı ya da dezavantajını yorumlarken bir yanlılık yapıyoruz. Biz akademi, uluslararası kuruluşlar, kamu kurumları olaya Avrupa merkezli bakıyoruz. Burada konu vatandaşlığa nasıl

baktığına bağlı. Biz Avrupa merkezi bir bakış açısıyla göçe bakıyoruz. Çünkü bugün bildiğimiz anlamda, ulus devletçilik anlayışında Avrupa'nın geçmişten gelen bir göç kültürü var. Biz de ise o kültür henüz oluşmadı. Avrupa, ABD, Kanada ülkeleri göçmen henüz ülkesine gelmeden seçiliyor. Sınırları içinde yabancıların vatandaşlık sürecini adım adım belirliyorlar. Sığınmacılar için de aynı prosedürü uyguluyorlar. Biz de ise sığınmacılar sınırlarımız içinde. Seçme şansı yok. İlk kez bunu deneyimliyoruz. Sadece bizde değil, Uluslararası anlamda da bu kitlesel göçün istisnai toplu vatandaşlığı ilk kez yaşanan bir durum. Ancak Suriye krizi hepimiz için de facto durum oluşturdu. Biz bu durumu hukuka uydurmaya çalışıyoruz...Yeni bir şeyle karşı karşıyayız. Vatandaşlık sürecinde bunun sancıları olacak. Emeklerken öğreniyoruz. Sorunları sahada görüyoruz... Şimdi zorunlu göç edenlerden yani sığınmacılardan uluslararası mülteci kanunları gereği diploma, sertifika istenmiyor, mesleki yeterlilik sınavıyla ölçülüyor. Türk vatandaşı olduktan sonra diploma denklik gibi süreçlerde Türk vatandaşlarından istenen tüm mevzuatta eşit oluyor. Uluslararası hukukun öznesi değil, devlet hukukunun kapsamında, devletin otoritesi ve eşitliğinin hissedildiği bir düzleme giriyorsunuz.” (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Uzman)

Kamu kurum yetkilileri, atandaşlık sürecinin de facto durum olarak ortaya çıkması nedeniyle uyum süreci yaşanmadan ve ilgili şartlar sağlanmadan vatandaşlık hakkının istisnai olarak verilmesine bağlı dezavantajlar yaşandığını ifade etmektedirler:

“Biz sığınmacılar için iş başı eğitim programları geliştiriyoruz. İş hayatı kültürü öğrettik, dil öğrettik, özel sektör temsilcileriyle onları bir araya getirdik. Bu durumda daha başarılı oluyorlar. İhtiyaç olan illere göre yönlendirme yaparak sosyal sıkıntıları da azaltıyoruz. Ayrıca vasıfsız iş gücüne vasıf katacak çalışmalar yürütüyoruz. Ama Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olanları bu hakların hiçbirinden yararlandıramıyoruz. Çünkü vatandaşlık demek Türkiye'deki vatandaşlarla eşit haklar demek. Yani artık Suriyeliler için uygulanan istisnai uygulamalar kalkıyor. Herhangi bir Türk vatandaşı neden yararlanıyorsa ya da hangi sorumlulukları varsa ya da nasıl iş buluyorsa Suriyeli de öyle bulacak. Projelerden ve diğer avantajlardan yararlanamayacak.” (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yetkili)

“Vatandaşlığın En Güzel Kısmı Oy Vermek”

Toplumsal kalkınmanın, kişilerin ekonomik kapasitesine göre çıktı olarak değerlendirilemeyeceğini savunan Sen'e göre, bireyler sadece fayda odaklı tercihler yapmaktadır. Sen, seçimlerde oy kullanmanın bireysel bir kazanç ifade etmediğini ve bir oyun seçim sonucunu etkileme ihtimalinin çok küçük olmasına rağmen insanların düzenli olarak seçimlerde oy kullanmasının demokratik düzenin parçası olma isteğinden ve toplumsal değer görme isteğinden kaynaklandığını ifade etmektedir (Pressman & Summerfield, 2000, s. 93). Göçmenler için temel hak ve özgürlükler kadar öncelikli bir ihtiyaç olmayan oy verme hakkı psikolojik olarak değer görme, aidiyet ve entegrasyon süreçleri için etkili olmaktadır. Görüşmeciler için seçimlerde oy kullanma hakkı, kendi ifadeleri ile ‘vatandaşlığın en güzel

kısmı' olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca göçmenlerin geldikleri ülkede demokratik seçim haklarının olmadığını anlatarak, orada yaşadıkları tecrübelerle buradaki tecrübelerini uzun uzun karşılaştırmaları dikkat çekmiştir. Görüşmecilerden Zainal ve Abdullah bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Suriye’ye göre çok farklı bir tecrübe çünkü biz hiçbir zaman oy kullanmanın ne demek olduğunu hissetmedik. Bunu ilk kez hissettim. İnsan hakları açısından çok önemli, o hak ile insan kendini değerli hissediyor. Bu insan olarak, birey olarak kendini değerli görmek. Sıkıntı yaşadığında şikâyet edebileceğin bir merci var... Bizde ya rüşvet vereceksin ya da başka şekilde çözeceksin. Demokratik haklar geleceğe güvenle bakmayı sağlıyor.” (19Z Zainal, E, 31, Proje Asistanı, Gaziantep)

“Vatandaşlığın en güzel kısmı oy kullanmak. Suriye’de hiçbir hak sunmuyorlardı. Orada mesela tek bir seçenek var ya Esad ya da Esad. Şansın yok. Mesela oy kullanmaya gitmedin ya yine senin adına oy Esad’a çıkmış oluyor. Esad’a oy vermek istemediğini bile söyleyemiyorsun. Güya seçim yapılıyor ama biz seçmiyoruz. Türkiye’de çok sayıda seçenek var ve istediğinizi seçebiliyorsunuz baskı yok. Söz sahibiyim, insan gibiyim, Demokratik ve özgür bir ortamı ilk kez hissettim. Televizyondan herkes istediğini söyleyebiliyor. Herkes kime oy vermek istediğini söyleyebiliyor, baskı yok korku yok. Farklı adaylar sokakta dolaşıyor, oy istiyorlar. Bu Suriye’de imkânsız. Hemen hapse atarlar. Ben ilk kez geçen seçim oy kullandım. [Gülerek] Ben yine de kimseye söylemedim kime oy verdiğimi.” (30A Abdullah,E, 32 İşletme, İstanbul)

Bazı görüşmeciler Suriye’de savaş bitse bile aynı antidemokratik şartlara gençlerin dönmek istemeyeceğini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan Oradia, her şeyin iş, para olmadığını şöyle dile getirmiştir:

“Ooo çok güzel oy kullanmak, [Neşeleniyor]. Orada gerçek seçim yoktu, zorla oy kullandırıyorlardı, kendine oy verdiriyordu. Burada çok rahatız. Benim amcam AK Partili ama eşi ve çocukları başka partiye oy veriyor. Konuşuyorlar tartışıyorlar. Bu çok garip geldi önce bana. Benim en yakın arkadaşım başka partili, önceleri korkuyordum ama demokrasi böyle bir şeymiş. Orada her şeyimiz vardı ama özgür değildik. Fikrini söyleyebilmek her şeye değer, insan olduğumuzu anladık, bu başka bir hak, başka bir özgürlükmüş Çocuklarım, tüm gençler artık demokratik düzeni demokrasi gördü, Suriye’ye demokrasi gelmez ise bir daha savaş bitse bile aynı rejimle kimse geri dönmez. Her şey iş, para değil” (22O, Oradia, K, 58, Doktor, Ankara)

“Kadın Olarak Kendime Özgüvenim Geldi”

Rejim baskısı ya da antidemokratik şartlardan gelen göçmenler için temel hak ve özgürlükler kapsamında sadece seçme ve seçilme özgürlüğü değil, sivil toplum kuruluşlarında görev yapmak, kadın olarak değer görmek gibi haklar da ortaya çıkabiliyor. Göçmenlikten kaynaklı birçok zorlukla mücadele eden kadın görüşmeciler özgür bir sosyal ortamın hayatlarını

değiştirdiğini vurgulamaktadırlar. Görüşmecilerden Aisha, Suriye'deki hayatına göre Türkiye'de çok fakir olduğunu ancak kadın olarak özgüven kazandığını şöyle aktarmıştır:

“Suriye’de eczacılık okusam da çalışmıyordum. Zengindik ama ev hanımıydım. Burada fakiriz ama benim kadın olarak kendime özgüvenim geldi. Çünkü buraya gelince sadece biz değil tüm Suriyeliler çok zor durumdaydı. Türkmen’im, Türkçe bildiğim için Suriyelilere yardımcı olmaya başladım. Sonra burada yardım derneğinde çalışmaya başladım. Parasız, çünkü herkesin ihtiyacı var. İhtiyaç sahiplerine yardımları taşıyorum. Kendimi işe yarar hissediyorum. Artık gönüllü faaliyetlerin içindeyim, insan olduğumu hissediyorum. Oy vermek de öyle. Vatandaşlıktan en çok memnun olduğum insan gibi istediğim kişiye oy vermek oldu. Bunlar öyle parayla pulla alınacak şeyler değil” (3A Aisha, K, 48, Eczacı, Gaziantep)

Temel hak ve özgürlüklere erişimde sadece hukuki haklar değil toplumsal özgürlük de bireylerin hayat standartlarını artırmaktadır. Göçmenler için toplumsal hak ve özgürlüklerin artması özgüven sağlamanın yanı sıra ekonomik kapasitelerine de doğrudan etkilemektedir. Kadın görüşmecilerden Fatima cinsiyet baskısının olmamasını öyle aktarmıştır:

“Suriye’de kadın olmak zor. Burada daha rahatız, özgürüz. Aynı kıyafetleri giyiyorum, Şam’da erkekler sokakta kadınlara lafatar, rahatsız ederdi. Polis bile rahatsız eder. Taciz eder. Türkiye’de erkekler yoluna bakıyor hiç rahatsız etmiyor. Mesela Şam’da kadınları regl oluyor diye işe almazlardı. Öncelik hep erkeklerdeydi. Burada işe alımlarda kadınlara öncelik tanınıyor, kendimi değerli hissediyorum” (8F Fatima, K, 28, İlahiyat, İstanbul)

Göçmenlerin sivil toplum organizasyonlarıyla bir araya gelmeleri hem kendi içlerinde bütünlük sağlamak hem de devlet ile bağlarında tüzel ve resmi bir bağ oluşturmaktadır. Göçmenlerin STK’larda aktif görevi hem hizmet sağlayıcı hem de yararlanıcı olmaları açısından yeni vatandaşların entegrasyon sürecinde ve kimlik aidiyeti kurmalarında önemli rol üstlenmektedir (Akbaş, 2013, s. 291). Bazı katılımcılar vatandaşlığın, Türkiye’de sivil toplum örgütlerine üyelikle, birlik ve beraber olma şansı getirdiğini, bunun Türk toplumu ile uyumun önünü açtığını ve devletle olan ilişkileri kolaylaştırdığını ifade etmektedir. Hatta STK’ların gelecekte Suriye’nin yeniden inşasında her iki ülkenin iş adamlarının iş birliğinin önünü açacağını düşünmektedirler. Suriyeli İş Adamları Derneği yetkilisi şunları kaydetmiştir.

“Türkiye’de tek tek olmak yerine birlik olmanın avantajları var, bunun önemini anladık. Suriyeli İş Adamları Derneğini kurduk, ben de bunun kurucularından oldum. Biz Suriyeliler üreten çalışan bir toplumuz ama böyle birlik, dernekler orada yoktu. Böyle haklar da yoktu. Yasaktı. Şimdi 300 Suriyeli firma üye. İş birliği yapınca, ticaret odalarıyla, bakanlık, belediyelerle irtibat daha kolay kuruyoruz. Dertlerimizi anlatıyoruz. Tek tek kimse senin derdini dinlemiyor ama dernek olarak gidince dinliyorlar. Mesela şu an

organize sanayi bölgesinde Suriyeli iş adamları için 22 arsa tahsisi sağladık. Teşvik ve yatırımlardan yararlanma imkânı bulduk” (Suriyeli İş Adamları Derneği, Yetkili)

Göçmenlere temel hak ve özgürlükleri sunmalarına rağmen siyasal yapıya dâhil etmek Avrupa dâhil tüm dünyada hala tartışılan bir konu olmaya devam etmektedir. Ulusötesi vatandaşlık tartışmaları ile göçmenlere vatandaşlık verilmeden oy hakkını tartışmaktadır. Bu kapsamda göçmenleri eşit konumda tanımayı önemli bir demokratik değer olarak kabul eden devletlerin, etnik ve kültürel farklılıklara sahip yabancıların siyasal sisteme dâhil edilmesi gerekliliğini ortaya koyan yeni bir yaklaşım ortaya konulmuştur (Doytcheva, 2013; Kastoryano, 2009; Kymlicka, 1998; Taylor, 2005). Bu kapsamda yapılan birçok çalışma, yerel açılarından göçmenlerin tehlike oluşturmadıklarını, toplumsal gelişmeye katkıda bulunduklarını göstermektedir (Goldberg, 1994; Park, 1967). Suriyeliler örneğinde de uyum süreci ve göçmenlerin kapasitelerini artırmaları için yerel birimlerin etkisinin yüksek olduğu görülmektedir (Akcapar & Şimşek, 2018; Erdoğan, 2019). Görüşülen yerel yetkililer de sığınmacılara yönelik uyguladıkları demokratik ortamların toplumsal uyumu artırdığını ve göç sürecinin yönetilmesine destek olduğunu ifade etmektedir. Ancak yabancıların demokratik haklara erişimde, yerel yöneticilerin yabancılarla bakış açısının da etkili olduğu görülmektedir. Görüşülen yerel yetkili bu süreci şöyle açıklamıştır.

“Mesela biz Gaziantep’te ilk kez Suriyeliler için her mahallede kendi seçimleriyle muhtar seçtirdik. Her mahallenin bir de Suriyeli muhtarı var. Sandık koyduk, 69’dan fazla mahallede isteyen Suriyeli aday oldu seçim yaptık. Bu bizim onlarla hızlı organizasyon gücümüzü kuvvetlendirirken onların da demokrasi kültürünü geliştirdi. Çok memnun kaldılar, hızlı adapte oldular, bizimle uyumlu, hızlı işbirliği yaptılar. Bunlar çok önemli şeyler. Bu bizim herhangi bir toplumsal olaylarda kendi seçtikleri temsilciler üzerinden görüşme şansı bulmamızı sağladı. Birçok toplumsal infiali bu şekilde önledik. Mesela bir ara Arapça levhalar çok arttı vatandaşın tepkisi büyüdü, bunu konuşarak çözdük. Ama bu belediyeden belediyeye değişiyor... Şimdi Suriyeliyi istemeyen bir bakış açısında demokratik hak verebileceklerini düşünüyor musunuz? Etnik ayrımcılıktan mustarip olduğunu söyleyen partiler bile konu Suriyeliler olunca kafasını çeviriyor.” (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Yetkili)

Türkiye’nin uygulamış olduğu vatandaşlık süreci kamu kurum yetkililerien göre niteliklerin tamamı için değil belirlenen niteliklerin, sığınmacıların hayatlarını koluşturmak, niteliklerini sunmanın önündeki engelleri kaldırmak için olduğu ifade edilmektedir. Teorik olarak hedef belirlenmiş olsa da vatandaşlık almış Suriyeli görüşmeciler, vatandaşlık hakkının kapasitenin kullanımına yönelik özel düzenleme getirmediğini ifade etmektedirler. Görüşmeciler vatandaşlık sürecini ‘çok basit ve çok kolay’ olarak nitelendirirken, vatandaşlığın devletin kendi isteğiyle, ‘güvenlik kaydı’ ve ‘nitelikli olmak’ dışında herhangi bir kriter

olmaksızın yapıldığını kaydetmektedirler. Vatandaşlık sürecinde, entegrasyona ilişkin dil, mesleki yeterlilik ya da kültürel uyum gibi şartlar aranmamaktadır. Genel itibarıyla Türk vatandaşlığı daveti sığınmacılara, meslek sahibi yükseköğretim mezunları, iş adamları ve üniversite eğitimi alanlar arasından rastgele seçme yoluyla başka bir kriter aranmaksızın güvenlik kontrolü ile verilmektedir.

Vatandaşlık verilenlerin genç nüfus olduğu ve bekarların da oranının yüksek olduğu görülmektedir. Görüşmecilerin tamamının yükseköğretim mezunu ve meslek sahiplerinden olması 'nitelikler için vatandaşlık' önermesiyle uyum sağlamaktadır. Ancak Suriyeliler dışında diğer yabancılar ya da sığınmacılar için aynı kriterlerde vatandaşlık sürecinin yürütülmemesi standart bir göç politikası olmadığı yönünde değerlendirilmektedir. Bu kapsamda vatandaşlık sürecinde siyasi iradenin tutumunun göç politikalarının belirlenmesinde en önemli etken olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, göçmenlere yönelik orta ve uzun vadeli kararların iç politikada malzeme konusu yapılması sebebiyle ertelendiği ve Türkiye'nin kalıcı politika belirlemesini engellediği ifade edilmektedir. Bu durumun ekonomi piyasaları kadar sosyal uyumu da olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir.

Görüşmeciler için vatandaşlığın en büyük avantajı, kalıcılık güvencesi ve geleceğe yönelik kararlarda 'psikolojik güven' vermesi olarak tanımlanmaktadır. Kalıcılıkta güvenin ardından vatandaşlığın ikinci büyük avantajı seyahat özgürlüğü olarak değerlendirilmektedir. Türk pasaportuyla uluslararası özgürlüğü kazanan görüşmeciler için bu durum 'dünyada tanınırlık' olarak ifade edilmektedir. Görüşmeciler, vatandaşlık hakkının, 'kalmak' ya da 'gitmek' konusunda bireysel özgürlük imkânı verdiği için çok değerli olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca seyahat hakkının, Türkiye içerisinde iller arasında seyahat için valilikten izin alma gibi prosedürleri kaldırması sebebiyle de iş bulma imkânlarını kolaylaştırdığını kaydetmektedirler. İş insanları için ise vatandaşlık sadece seyahat özgürlüğü anlamına gelmemekte, ticari ilişkilerde güven, ticari faaliyetlerde kolaylık, özgüven ve yeniden başarmaya yönelik motivasyon sağlamaktadır.

Göçmenlerin, göç etmeden önce sahip oldukları, ekonomik, sosyal ve kültürel sermayelerinin tamamın geldikleri ülkede kullanabilmeleri için vatandaşlığın getirdiği haklar kadar dil bilmek de anahtar rol üstlenmektedir. Görüşmeciler Türkçe bilmenin, yeni bir yaşam kurmak için vatandaşlık kadar önemli olduğunu ifade etmektedirler. Türkmenler için çevirmenlik asli iş haline gelmiştir. Ancak görüşmecilerin çoğunluğu sahip oldukları mesleki yeterlilikleri ve kültürel sermayelerini Türkçe kursuna giderek gelecekte iş imkânına dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Kamu kurum yetkilileri de sosyal uyum ve entegrasyon için

dilin öncelikli şart olduğunu dile getirmektedirler. Ancak yetişkinler ve çocuklar için dil kurslarının yabancıların dil öğrenimine uygun metotlarla yapılmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca görüşmeciler, günlük hayatta sürekli Suriyelilerle bir arada olmaktan ve Türklerle bir araya gelmemekten dolayı konuşma pratiği edinmekte zorluk yaşadıklarını kaydetmektedirler. Sığınmacılara sağlanmayan, aile hekimliği uygulaması ya da engelli bireyler için özel eğitim ve özel sağlık hizmetlerine erişim de vatandaşlıkla birlikte gelen avantajlar arasında sayılmaktadır.

Vatandaşlık, bazı görüşmeciler için yeni fırsat ve imkânlar da sunabilmektedir. Görüşmeciler, yetenekleri ve becerilerini vatandaşlık sayesinde yeni iş imkânlarına dönüştürebildiklerini dile getirmektedirler. Burada özellikle, Arapça, Türkçe ve İngilizce bilenlerin uluslararası projeler için avantajlı olduğu görülmektedir.

Türkiye gibi gelişmekte olan, katı ulus-devlet modeli ile vatandaşlarını soy bağı ve doğumla kimliklendiren ülkelerde ‘vatandaşlık’ hakkının, ‘güven’, ‘seyahat hakkı’ ve ‘çalışma hakkı’ gibi yadsınamaz avantajları olmakla birlikte, ‘uyum’ süreci yaşanmadan gelen ‘eşitliğin’ bazı dezavantajları da günlük pratiklerde ortaya çıkabilmektedir. Dezavantajlar özellikle geçici sığınma hakkı ile yaşayan Suriyeli sığınmacılara göre kıyaslandığında ortaya çıkabilmektedir. Sığınmacılara geçici koruma statüsü ile sosyal yardımlar, ikamet izni, ücretsiz eğitim ve sağlık hakları ile sığınmacılara uluslararası örgütler tarafından ücretsiz kurs ve yardım programları vatandaşlık hakkıyla birlikte kesintiye uğramakta ve beraberinde ek sorumlulukları da getirmektedir.

Eğitim alanında özellikle yükseköğretimde denklik süreci Suriyeli vatandaşlar için Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere kısaylandığında dezavantaja dönüşmekte ve sığınmacılara sağlanan kolaylıklar sağlanmamaktadır. Bunun yanında sosyal yardım ve destek imkânları kesilirken sağlık hizmetleri için sigorta ücreti, ticarete vergi ödemeleri gündeme gelmektedir. Sığınmacılara, vatandaşlık sürecinde ‘eşitliğin getirdiği’ dezavantajlar olarak adlandırılan bu durum adaptasyon gerçekleşmeden gelen vatandaşlık sürecinin sancıları olarak değerlendirilmektedir.

Dil bilmemek sığınmacı için zorluklar taşımasına rağmen vatandaş olmuş bir Suriyeli için daha da büyük zorluklara sebep olmaktadır. Tüm bu zorluklar, vatandaşlık sürecindeki entegrasyon süresinin olmaması,, vatandaşlığın hızlı ve herhangi bir şarta bağlanmamasından kaynaklanması olarak ifade edilmektedir. Kamu kurum yetkilileri de uzun süredir Türkiye’de yaşayan ancak hala geçici imkânlardan yararlanan sığınmacılara sağlanan geniş haklardan dolayı Türk vatandaşlığının sığınmacılar için cazibesinin yüksek olmadığını belirtmektedirler.

Vatandaşlık hakkı ile birlikte ‘kimlik kartı’ aidiyet ve dışlanma konusunu da beraberinde getirmektedir. Özellikle Türkmen görüşmeciler kimlik kartıyla birlikte kendilerini ‘Türk’ olarak ifade etmekte hatta kimlik kartlarını dışlayanlara karşı ‘kanıt’ olarak sunduklarını ifade etmektedirler. Bazı görüşmeciler için vatandaşlık belgesi sokakta ayrımcılığı ve dışlanmayı engellemektedir. Özellikle dil bilmeyenler ev satın alma, kiralama, komşuluk ilişkileri gibi hayatın her alanında dışlanmaya devam etmektedir. Görüşmecilerden bazıları bu ayrımcılığa maruz kalmamak için etnik kökenlerini gizleyerek Türkiye’nin çeşitli illerini kendilerinin kökeni olarak ifade ettiklerini söylemektedirler. Dışlanmamak adına bunu yaptıklarını söyleyen görüşmeciler, söz konusu durumdan rahatsız olduklarını ifade etmektedirler. Bazı görüşmeciler vatandaş olduktan sonra çocuklarının askere gitmelerini, ‘Türk olmanın’ kanıtı ve hain olmadıklarının göstergesi olarak ifade ederken, bazı görüşmeciler kendilerinin ileride ‘Suriye asıllı Türk’ olarak tanıtılmasını ve iki ülkenin bayrağını taşımak istediklerini ifade etmektedirler.

Dışlanma sadece yerli halk ile sığınmacılar arasında değil, sığınmacıların içlerinde de yaşanmaktadır. Kendilerini nitelikli olarak değerlendiren görüşmeciler, niteliksiz görüşmecilerin tutum ve davranışlarının genel olarak Suriyeliler için kamuoyunda yanlış algılanmalara sebep olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple görüşmeciler belirli standartları ve kriterleri sağlayamayanların gönderilmesinin uygun olacağını dile getirmişlerdir.

Kendilerini ‘nitelikli’ ve bu sebepten dolayı vatandaşlık için ‘seçilmiş kişi’ olarak tanımlayan görüşmeciler, vatandaşlık hakkının ardından devletin kapasitelerinden yararlanmak için özel bir uygulama başlatması gerektiğini düşünmektedirler. Özellikle, doktorluk, mühendislik, öğretmenlik, akademisyenlik, avukatlık gibi mesleklere sahip kişiler için özel bir denklik ve mesleki tanıma sürecinin başlatılması gerektiğini savunmaktadırlar. Aksi halde vatandaşlığın nitelikliler için anlamlı olmadığını ifade etmektedirler.

Görüşmeciler, sığınmacı olarak geldikten sonra en büyük sıkıntıyı ilk yıllarda aşırı niteliksiz işlerde çalıştıkları dönemde yaşadıklarını ifade etmektedirler. Özellikle sosyal çevreleri ve sosyal ağları sayesinde niteliklerine daha uygun işler bulabildiklerini ve sosyo ekonomik yaşam standartlarının her yıl daha iyiye gittiğini belirtmektedirler. Bazı görüşmeciler gelmeden önceki yaşam standartlarına eriştiklerini, bazıları ise Suriye’deki standartlarının üstünde bir yaşama ulaştıklarını ifade etmektedir. Ancak özellikle iş adamları ya da yüksek gelir grubundakiler henüz bu standartta erişemediklerini belirtmektedir.

Görüşmeciler için vatandaşlığın en önemli maddi olmayan yansıması seçme ve seçilme hakkıyla kazanılmıştır. Doğrudan bir fayda sağlamadıkları seçme ve seçilme hakkını tüm görüşmeciler ‘vatandaşlığın en güzel tarafı’ olarak değerlendirmektedirler. Görüşmeciler,

demokratik haklara erişimlerini ‘İlk kez kendimi insan gibi değerli hissettim’ şeklinde dile getirmektedirler. Bazı görüşmeciler geçmiş yaşam standartları ekonomik olarak yukarıda olmasına rağmen demokratik ortamın olmaması, bireysel hak ve özgürlüklerin verilmemesinden dolayı savaş bitse bile bu sebeple dönmek istemediklerini söylemektedirler. Özellikle kadın görüşmeciler çalışma, kılık kıyafet özgürlüğü gibi hakların önemini dile getirmektedirler. Kamu kurum yetkilileri ve yerel yöneticiler de sığınmacıların demokratik hak ve özgürlüklerin sağlanmasının toplumsal uyumu kolaylaştırdığını ifade etmektedirler.

6.4 Sosyo-Ekonomik Kapasite

Mültecileri kabul etmek insani bir mesele olmanın dışında, aynı zamanda mültecilerin ev sahibi ülkeye sosyal ve ekonomik etkilerini de beraberinde getirmektedir. Göç hareketleri her zaman insani nedenlerle açık kapı politikası savunucuları ile göçün olumsuz sosyal ve ekonomik etkilerine karşı ihtiyatlı olanlar arasında bir gerilim ve tartışma sebebi olmaktadır (Betts vd., 2017, s. 35). Günümüzde kalkınma kavramı genel olarak ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve beşeri kalkınma olmak üzere üç ayrı alt başlık altında incelenmektedir. Beşeri kalkınma, bireysel ve kolektif nitelikli çabaların tamamını içerecek şekilde, bir ülkenin sahip olduğu tüm potansiyelin gelişme ve büyüme yönünde kullanılmasıdır. Kalkınma olgusuna yönelik bu üçlü tasnif, onun salt ekonomik temelli niceliksel göstergeler eşliğinde açıklanamayacağını ve sosyal, siyasal, kültürel nitelikli faktörlerin de doğrudan ya da dolaylı bir şekilde dâhil olduğu bütüncül bir süreç olarak görülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Tolunay & Akyol, 2006). Bu yaklaşım, açıktır ki, kalkınma kavramının odağına insanı yerleştirmekte ve onu bir anlamda insani gelişmişlikle eşdeğer tutmakta ve hatta özgürleşme süreci olarak tarif etmektedir. İnsanların özgürlüklerinin ve kapasitelerinin genişletilmesi ve yaşam standartlarının yükseltilmesi süreci olarak da tanımlanan Amartya Sen’in kapasite yaklaşımı, kalkınmada böyle bir anlayışı içerisinde barındırmaktadır (Kirmanoğlu, 2005). Göçmenlerin ise kapasitelerinin ulusal ekonomiye katkısının ancak göçmenlere haklar ve özgür piyasa ortamı sunarak mümkün olabilmektedir. Türkiye’ye gelen Suriyeli mültecilerin büyük bir kısmının burada kalıcı olduğu kabul edilip, onların ekonomik haklarını tanıyarak sisteme entegre edilmesi gerekmektedir (Özipek, 2018a). Türkiye’ye 2011’den itibaren kitlesel olarak göçün söz konusu olduğu Suriye’den 3.5 milyon farklı nitelik ve kapasitede göçmen giriş yapmıştır. Sığınmacı statüsündeki Suriyelilerin Türkiye ekonomisine etkisini anlayabilmek için sığınmacıların bireysel kapasitelerinin ekonomik kapasiteye dönüşümünü de anlamak

gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında, görüşmelere katılan katılımcıların verdiği bilgilere dayanılarak Suriyelilerin Suriye'deki gelirleri ile Türkiye'ye ilk geldiklerindeki ve vatandaşlıktan sonraki mevcut gelirlerinin, dolar bazlı olarak karşılaştırılmıştır. Sığınmacıların Suriye'deki gelirlerinin Türkiye'deki ilk gelirlerinden ciddi oranda yüksek olduğu görülmektedir. Bu fark yüksek gelir grupları için çok çok daha fazladır. Tüm gelir grupları için Türkiye'ye gelişleriyle gelirlerde azalmalar olmuştur. Genel olarak Türkiye'deki ilk gelirler 750 doları geçmemektedir. Buna mukabil Suriye'deki gelirlerin 2 bin 200 dolar civarına kadar yükselebileceği görülmektedir. En düşük gelir açısından ise Suriye'deki en düşük gelirlerin Türkiye'deki ilk gelirler ile aşağı yukarı aynı seviyede olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki son gelir dağılımına bakıldığında bunun gerek Suriye'deki gerekse Türkiye'deki ilk gelir miktarlarından belirgin şekilde daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Yüksek gelir dağılımı kıyaslamasında ise, Türkiye'deki son gelirlerin Suriye'deki kadar olamadığı görülmektedir. Orta gelir seviyesinin ise Türkiye'deki son durumdaki yüzdelere değerlendirilmesi, Suriye ve Türkiye'deki ilk gelirlere göre çok arttığını ortaya koymaktadır. Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye ilk geldiklerine kıyasla vatandaş olduktan sonraki son durumlarında, tüm gelir aralıklarında (düşük, orta ve yüksek) bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Ancak dolar bazlı yapılan bu istatistik tüm gelir grupları için vatandaşlığın sığınmacıların ekonomik kapasitelerini artırdığı sonucunu çıkarmak sağlıklı değildir. Çünkü katılımcıların görüşmelerde ifade ettikleri, Suriye'deki 'hayat pahalılığı' dedikleri alım gücü ile Türkiye'deki alım gücü farklılık göstermekte, Türkiye'de daha çok çalışıp gelirleri artmasına rağmen alım güçleri ve buna bağlı yaşam standartları düşmektedir. İşletme mezunu olan ve Gaziantep'te bir STK'da yönetici olarak çalışan Riaz ekonomik gelirini şöyle açıklıyor:

"Suriye'deki hayatıma göre maddi gelirim Türkiye'de daha da arttı. Ama sorumluluklarım da arttı. Daha çok çalışmak zorundayım çünkü masraflarım daha çok... Eşim de üniversitede öğretim görevlisi olarak çalışıyor, İngiliz dili ve edebiyatı mezunu, ben yönetici olarak çalışıyorum gelirimiz aylık 10 bini buluyor. İki çocuğumu özel kolejde okutuyorum. Suriye'de bu kadar çok çalışmam gerekmiyordu. Türkiye'de çok çalışıyorum, çok kazanıyorum ama hayat da pahalı, ancak normal bir yaşam yaşayabiliyorum" (2R Riaz, E, 42, Yönetici, Gaziantep)

İstanbul'da yaşayan bilgisayar mühendisi Bashir ise ekonomik durumunu, Suriye'de savaş öncesi ve savaş sonrası diye ayırırken Türkiye'de ise vatandaşlık öncesi ve sonrası diye şöyle ayırmaktadır:

"Suriye'de savaştan önce gelirim aylık 600 dolara denk geliyordu. Çok iyiydi Suriye standartlarında. Savaştan sonra para değerini kaybetti, 10 misli gelirim düştü. Türkiye'de vatandaş

olduktan sonra maaşım arttı, tam zamanlı işe geçtim. Sigortam yapıldı. Aylık gelirim 500 dolara yaklaştı. Önceden iki işte çalışıyordum bu çok zordu. Çok uzun saatler çalışıyordum. Şimdi daha az çalışıyorum. Suriye'dekine göre gelirim arttı ama burada da hayat pahalı, masraflar arttı. Oradakinden hep daha fazla kazanmak zorundayız.” (6B Bashir, E, 28, Bilgisayar Mühendisi, İstanbul)

Suriyeli görüşmecilerin Türkiye'deki son gelirleri (mevcut gelirleri) ilk sığınmacı olarak geldikleri döneme göre tüm katılımcılar için arttığı görülmektedir. Düşük ve orta gelir sınıflarındaki göçmenlerin gelirlerini zamanla önemli miktarlarda artırdıkları görülürken ancak Suriye'de özellikle ticaretle uğraşan üst gelir grubunun henüz gelirini Suriye'deki seviyeye çıkaramadığı görülmektedir. Suriye'deki en yüksek gelir 2000 dolar civarında iken Türkiye'de mevcut durumda 1500 dolar seviyesinde olduğu görülmektedir.

Suriye'de yüksek gelirli grubun, Türkiye'ye ilk geldikleri dönemde gelirlerinin sadece sosyal yardımlar seviyesine düştüğü belirtilmektedir. Dil bilmeyen ve mesleki tanınma gerçekleştiremeyen bu grup özellikle beraberinde getirdikleri nakit ya da yurtdışındaki aile bireylerinden aldıkları nakdi yardımlarla yaşamlarını sürdürdüklerini ifade etmektedirler. Yüksek gelir grubu için sığınmacılık sonrasında yaşam standartlarında yaşanan dramatik etkinin daha yüksek hissedildiği kaydedilmektedir. Örneğin, toplu taşıma aracına binmek, bir-iki odalı evde oturmak, yaşadığı semtin sosyo-ekonomik olarak düşük olması ve dışlanmanın psikolojik olarak kendilerini olumsuz etkilediklerini söylemektedirler. Eğitimli olan, meslek sahibi ve yüksek gelir grubuna dâhil olanlar Türkiye'de 'mesleki tanınma' konusunda hayal kırıklığına uğradıklarını belirtmelerine rağmen eski hayat standartlarına çıkmak için yoğun gayret göstermekte, dil kursuna gitmekte, denklik için imkânları zorlamakta, sosyal ağlar ile daha nitelikli ulusal ve uluslararası iş imkanlarını takip etmekte, Suriye'deki gayrimenkullerinin satışını yaparak burada eski standartlarını sağlayabilecek yeni yaşam imkanlarının yollarını aramaktadır. Bu grupta daha çok iş insanları, doktor, eczacı gibi meslek sahipleri yer almaktadır. Görüşmecilerden Oraida, Suriye'deki hayatı ve Türkiye'deki hayatındaki sosyo-ekonomik değişim sürecini şöyle aktarmıştır:

“Suriye'de doktordum, işlerimiz iyiydi, özel hastanenin ortağıydık. Yani tüccarlardan sonra en yüksek sosyo-ekonomik konumdaydık. Türkiye'ye gelirken diplomama güvendim. Eşim doktor, çocuklarım, mimar, mühendis, doktor. Ama geldik hayal kırıklığı mesleki tanınma yok. Akrabaların desteği ile ayakta kaldık. 2+1 çok kötü bir evde oturduk. Ancak 2017 yılında Toplum Sağlığı Merkezi'nde doktor olarak çalışmaya başlayabildim. Kocam da çalışıyor, dört bin lira maaş alıyorum. Aynı yerde bir hemşire üç bin lira alıyor ama hiç önemli değil mesleğimi yapıyorum, bu insana özgüven veriyor en azından. Şimdi maaşım altı bin lira oldu. Eşiminki pratisyen olarak beş bin lira oldu. Türk vatandaşı olunca evimizi aldık... Suriye'deki bir evimizi sattık, Ankara'da Dikmen'de çok güzel bir dört odalı ev aldık, Suriye'deki gibi bir

hayata döndük neredeyse o yüzden çok mutluyum, çok güzel bir ev, arabamızı aldık, çocuklarımız okuyor, artık kendi ayaklarımızın üzerinde durabiliyoruz.” (22Ö, Oraida, K, 58, Doktor, Ankara)

“İş Adamları İçin Vatandaşlık Nefes Almak Demek”

Yüksek bir ekonomik potansiyel taşıyan göçmenler kalkınmacı bir perspektif içinde konumlandırılabilirler ve temel haklara sahip olabildikleri takdirde, devlet desteğine ihtiyaç duymaksızın piyasa koşullarına uyum sağlama yeteneğini haizdirler (Betts vd., 2017, ss. 40-41). Özellikle iş insanları için hak ve özgürlükler kapasitelerini gerçekleştirmek ve piyasaya ile eşit koşullarda rekabet etmek için en önemli konu olmaktadır. Gaziantep’te büyük bir fabrikanın sahibi olan Hasip, vatandaşlığın kendisi gibi işcadamı olanlar için sadece ticari bir kolaylaştırma değil, nefes almak kadar hayati bir rolü olduğunu şöyle aktarmaktadır:

“Şimdi ben vatandaşlık alınca önce ev aldım. Bu kalıcılık demektir. Çay üretimi yapıyordum Suriye’deki fabrikayı buraya taşıdım. Bu bölgeyi biliyordum zaten gelip gidiyorduk. Dünyanın her yerine ticaret yapıyorum. Nereden baksanız iki milyon dolarlık fabrika bugün. Her yıl 200 milyon liralık ihracat yapıyorum. Şimdi şuraya dikkat et tüm bunları vatandaşlık sayesinde yaptım. Çünkü bu büyük bir risktir. Vatandaşlık ne demek geçicilik bitti, kalıcısın. Buranın vatandaşı olarak dünyanın her yerinde güvencen var. Devlet tanıyor. Dünya tanıyor seni. Suriyeli olarak sığınmacısın. Hiçbir şeysin. Sığınmacıysan yoksun. Hiçbir anlamın yok. Parayı alıp ortada bırakabilirler. Düşün yarın git derlerse bu fabrikayı burada mı bırakacağım? Yani vatandaşlık işadamlarına sağlanan çok büyük güvence, vatandaşlık kolaylık değil nefes almak demek. Türk devleti bunu sağladığı için hem onlar hem biz kazandık. Başka türlü iş yapamayız. İş insanlarına vatandaşlık konusunda geç bile kalındı. Sığınmacı geldi yardım edeceğiz diye bakacaklarına sığınmacının şartlarından nasıl yararlanabiliriz diye bakılmalı. Kazan-kazan anlayışı. Benim yanımda şimdi sadece Suriyeliler çalışmıyor ki Türkler de çalışıyor. Vatandaşlık olmasa kimse yüzüne bakmazdı.” (23H Hasip, E, 50, İş Adamı, Gaziantep)

Yerel yetkililer de Suriyeli işletmelerin ve iş insanlarının büyük bir potansiyeli olduğunu ancak onların önünü açacak mevzuatın olmadığı ya da geç yapıldığını düşünmektedirler. Görüşmecilerden Gaziantep Belediyesi’nden bir yetkili, Suriyelilerin piyasaya girişinin ekonomi piyasasında canlanmaya sebep olarak krizin hafif atlatılmasına sebep olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Sahada Türk sanayiciler şunu söylüyor. Türkiye’de ikinci 500’e giren şirketler, fabrika sahipleri, ‘eğer Suriyeliler olmasaydı biz fabrikalara kilit vurmuştuk’ diyorlar. Realite bu. Suriyeliler hem gayri resmi çalışıyor, işverenler açısından faydalı ama uzun süreli sürdürülemez kayıt altına alınması gerekir. Suriyeliler de özel sektörde çok başarılılar. 2500 orta ölçekli işletme var sadece Gaziantep’te. Ayakkabıcılık ve halıcılık sektörlerinde sıçrama yaptılar. Ekonomiye önemli katkı sundular. Bazı şirketlerde, sınır akrabalılık ilişkileri var. Meşhur şirketleri var, Gaziantep ihracat sıralamasında birinci sıradalar... Suriyeli ortaklarla Ortadoğu pazarına açıldılar. Hem İngilizce hem Arapçaları iyi. Türk

ekonomisine çok iyi bir katma değer sağladılar. Ama yasalar, mevzuat geç geliyor o yönünü görmüyoruz.”

(Gaziantep Belediyesi, Yetkili)

Orta gelir grubu ise Suriye’deki standartlara ulaşmak için daha çok çalışmaları gerektiğini ifade etmektedir.. Bu grup için dil bilmek avantaj sağlarken ev ve araba almak gelecek dönemdeki hedefleri olmaktadır. Görüşmecilerden Salma şunları kaydetmiştir:

“Suriye’de güvenceniz var çalışmasanız bile bir şekilde yaşarsınız. Yani aileniz var çevreniz var, eviniz, barkınız, aç kalacak değilsiniz ya. Ama burada çok çalışmam gerekti. Normalin iki-üç katı daha fazla çalıştım. Her türlü ek işi yapıyoruz. Yoruldum, bıktım, yeter deme şansınız yok. Mecbursunuz çalışmaya. Çevirmenlik Türkmenler için hayat kurtardı. Ben şanslıydım Türkçe bildiğim için hemen uzman olarak da iş buldum. Şimdi maaşım iyi, beş çocuğum var eşim çalışmıyor... Ev ve araba almak istiyorum. Suriye’deki gibi bir yaşantıyı kurdum sayılır. Tabii çocukların geleceğini de güvence altına almak istiyorsunuz. Vatandaşlık önümüzü görmek açısından iyi oldu. Ev almak önemli bir şey.” (1S Salma, 31, Erkek, Uzman, Gaziantep)

Suriye’de orta büyüklükte bir şirkette ticaret yaptığını söyleyen Abdullah, Türkiye’ye geldikten sonra sığınmacılık sürecinde ve vatandaşlık sonrası ekonomik durumundaki değişiklikleri şöyle açıklamıştır:

“Vatandaşlık bütün ailemizin hayatını değiştirdi. Suriye’de ticaret yapıyordum. Buraya gelince bir markette eşya taşıdım, temizlik yaptım, kasiyerlik yaptım. Günde izin yapmadan neredeyse 12 saat çalışıyordum aylık ancak 800 lira alıyordum. O da asgari ücretin altında. Niye burada ticaret yapmadım çünkü ticaret güven ister, kendi parayı riske atarken bir başkasının üzerinden bunu yapacaksın. Akıl karı değil. Ama vatandaş olunca güvence bu. Kimseye parayı emanet etmek zorunda değilsin. Almanya’ya mal getirip götürüyorum. Eskiden de orada çevrem vardı. Şimdi kardeşimle birlikte turizm şirketi kurduk, turizm acentesi işletiyoruz. Vatandaş olmadan önce ortak olmaya güvenemiyorsun, kandırılabilirsin. Ev almak, araba almak, ehliyet almak çok önemli. Pasaportun var artık, her yere gidebilirsin. İlk geldiğimizde aylık gelirimiz toplamda 1500 lirayı ancak buluyordu. Ailemde çalışan herkesin geliri vatandaşlıktan dolayı arttı, daha iyi sigortalı iş bulabiliyorsun. Şimdi sadece benim aylık gelirim bin doların üstüne çıktı, tabii ticaret bu değişiyor ama yine de iyi.” (30A Abdullah, E, 32, İşletmeci, İstanbul)

Suriye’de düşük gelir grubu, Türkiye’ye gelişleriyle hayatlarında pozitif yönde önemli sosyo-ekonomik değişiklikler olduğunu öylemektedir.. Her ne kadar ilk geldikleri dönemde mesleklerine uygun olmayan çok vasıfsız işlerde zor şartlarda çalışmalarına rağmen zaman içerisinde ortaya çıkan fırsatlarla daha iyi iş imkânları, daha iyi yaşam standartlarına ulaştıklarını ifade etmektedirler. Görüşmecilerden, Mahmud, ilk yılda ağır vasıfsız işlerde çalıştığını, ama zaman içinde sigortalı, hafta sonu izin yaptığı niteliğine daha uygun ve daha yüksek ücretli işlerde çalıştığını belirtmektedir. Mahmud, artık para biriktirdiğini, ev ve araba

almak istediğini, bu açıdan bakıldığında hem maddi gelirinin hem de hayat standartlarının arttığını şöyle ifade etmektedir:

“Suriye’de öğretmendim, çok az para kazanıyordum. Kirada oturuyordum ve tüm ailenin sorumluluğunu tek başıma ben taşıyordum. Burada şimdi daha çok kazanıyorum. İlk geldiğim yıl en kötü yıldır, çok zor geçti, getir götür işleri yapıyordum, hamallık yani ilk yıl. Ayda bin lira kazanıyordum. Çok kötü şartlarda kalıyorduk. Üç, dört aile birlikte. İkinci yıl 2000 lira, şu an 3500-4000 lira arası kazanıyorum. Daha rahatım. Günde iki okulda çalışıyorum. Günlük yaklaşık 12 saat sürüyor çalışma saatim ama daha rahatım. Para biriktirdim, onu peşinat vereceğim TOKİ’den ev alacağım, kalanını kira öder gibi ödeyeceğim. Türkçem ilerleyince özel dersler de vermek istiyorum.” (7M, Mahmud, E, 33, Öğretmen, İstanbul)

“Fakirler vatandaşlık istemezler!”

Diğer taraftan göç literatüründe de mülteci ya da sığınmacılar için hak arayışını sadece resmi vatandaşlık hakkına indirgemek mülteci ya da sığınmacının gerçekliğine uyum sağlamadığını göstermektedir. Sri Lanka’da sığınmacılar resmi vatandaşlık hakkı yerine yiyecek hakkını tercih ederken Lübnan’daki Filistinliler için ise resmi vatandaşlıktan daha çok geri dönme hakkı talebi öne çıkmaktadır (Zetter, 2015, ss. 17-18). Gana’daki Liberyalı göçmenler, sahip olacakları vatandaşlık hakkından vazgeçerek istihdam haklarını kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir (Mehta & Napier-Moore, 2011). Türkiye örneğinde de her ne kadar nitelikliler vatandaşlık için seçilmiş olsa da yardım ve diğer hak engelleri vatandaşlığın her Suriyeli için, her durumda ‘cazip’ olmadığını göstermektedir. Görüşmecilerden Aisha, vatandaşlıktan sonra yaşadığı ekonomik sıkıntıları şöyle aktarmaktadır:

“Vatandaş olunca yardımlar kesildi. Bu çok zor oldu. Altı kişilik aileyiz toplam 600 lira yardım kirayı ödememizi sağlıyordu. Vatandaşlığın doğrudan maddi yararını görmedik. Mesela eczane açmak için izinleri eczacılar odası vermiyor. Denklğim olmasına rağmen eczane açamıyorum. İzin verilse hangi parayla eczane açacağım o da ayrı bir sorun. Sonuçta yanımızda hiç paramız kalmadı... Kocam akademisyen, vatandaşlıktan önce üniversitede yabancı öğretim üyesi olarak ders verebiliyordu ama vatandaş olunca bu hakkını kaybetti. Bu nedenle maddi olarak çok zor durumda kaldık.” (3A, Aisha, K, 48, Eczacı, Gaziantep)

Kendilerini ‘nitelikli’ olarak tanımlayan, eğitilmiş, mesleki becerisi olan görüşmeciler, vatandaşlık hakkının, kendileri için tek kurtuluş yolu olduğunu düşünürken, fakirler ve niteliksizler için dezavantaja dönüştüğünü ifade etmektedirler. Görüşmecilerden Nassif bu durumu şöyle aktarmıştır:

“Fakirler için vatandaşlık hakkı sıkıntılı, yardımı kaybediyorsun bu çok zor. Nitelsizler çalışma izninin bile çıkmasını istemiyorlar. Bir taraftan da vatandaşlığın sorumluluğu var, vergisi, katma değeri vs. Alt seviyedekilerin isteyeceği bir şey değil. Çünkü yardımları kaybediyorlar. Aylık kişi başına 100 TL çok önemli onlar için. Zaten maaşı 1000-1.500 TL, altı kişilik bir aileye 600 TL yardım geliyor. Kira, elektrik, su parası oluyor. Durumu iyi olan nitelikliler için gerekli vatandaşlık. Biz eğitilmişler için vatandaşlık tek kurtuluş. Pasaportun, çalışma izni, eğitimin, denkliğin, diploman her şey için vatandaşlık önemli. Şimdi ben bir Türk işveren olsam yanımda birini çalıştırmak istersem tabii ki vatandaşı olanı tercih ederim, diğerinin çalışma izniyle niye uğraşayım.” (28N Nassif, 48, E, Doktor, İstanbul)

“Sığınmacılar Kendi Ayaklarının Üzerinde Durmalı”

Sivil toplum kuruluşları sığınmacılara verilen sınırsız hakların ‘vatandaşlığın cazibesini’ azalttığını savunmaktadırlar. Üstelik sığınmacıları sürekli yardıma alıştırmamanın sığınmacıların niteliklerini geliştirerek kendi ayaklarının üzerinde durma motivasyonunu engellediğini belirten STK ve kamu kurum yetkilileri devletin burada ‘buyurun, istediğiniz yerde istediğiniz kadar yaşayabilirsiniz’ anlayışına dayalı misafirperverliğinin uzayan süreçte hem göçmen hem de ev sahibi toplum için sıkıntılara sebep olduğunu ifade etmektedirler. Katılımcılardan Kızılay yetkilisi bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Uzun süre kalan sığınmacıların kendi ayakları üzerinde durması, kayıt altına alınmaları için bazı haklar daraltılmalıdır. Vatandaşlık aldığında, yardımı kesilenleri, ‘çok şey kaybettim’ diyenleri duyuyoruz. İş şuraya evriliyor. Yedi-sekiz yıldır yardımlar veriyoruz ama kamunun da, STK’ların da uluslararası kuruluşların da göçmenin de genel arzusu herkes kendi ayaklarının üzerinde durabilsin. Yardıma muhtaç olmasın. Buraya doğru gitmek istiyoruz. Ama buraya doğru giderken engeller var. Yardıma alışmışlık bir engel. Bir de neden ben çalışayım ki, yardım alan kişinin neden çalışması gerektiğini anlatmak gerek. Çünkü yardım hazır bir şey, hiçbir karşılık olmaksızın veriyorsunuz. Vatandaşlık da öyle. Buradaki engel bizim fazla misafirperverliğimizden kaynaklanıyor. Biz kapılarımızı açtığımızda ‘buyurun her yerde istediğiniz her yerde yaşayabilirsiniz’ gibi bir politika benimsedik. Tamam, ilk etapta insani yardım için bu doğru bir politikaydı ama uzun vadede artık göçmenleri kendi ayaklarının üzerinde tutacak politikalar belirlenmesi gerekiyor.” (Kızılay, Yetkili)

Kamu kurum yetkilileri, Suriyeli sığınmacıların çoğunun yardımlarla yaşadığını ancak bu durumun sürdürülebilir olmadığını, kendi ayaklarının üzerinde durmaları için kamunun sosyal yardımdan çıkış stratejisi hazırlaması gerektiğini belirtmektedirler. Sığınmacıların çalışma hayatına ilişkin bilgi veren bakanlık yetkilisi bu durumu şöyle değerlendirmektedir:

“Şimdi çoğu yardımlarla hayatlarını sürdürüyor. 2021’e kadar bu yardımlar devam edecek ancak bu sürdürülebilir değil. Daha sonrasında yük olacaklar. Bu nedenle şimdi kamunun önlem alması gerekiyor. 2.1 milyon çalışma çağında nüfus var Bunların 950 bini iş piyasasına girmek için müsait. Bu grubun profil çalışması devam ediyor. Şimdi Türkiye’nin Suriyelilerin sosyal yardımdan çıkış stratejisini

hazırlaması gerekiyor. Kendi ayakları üzerinde duracak noktaya getirirsen ekonomik kapasitelerini kullanabilirler.” (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yetkili)

“Vatandaşlık Hayatı Kolaylaştırıyor”

Türkiye’ye yasal yollardan giren ve pasaportu olan Suriyeli göçmenlerin, oturma ve çalışma izni 2015’te verilmiş ancak uygulamaya 2016’da başlanmıştır. Türkiye’ye Suriye’den ilk göçün başladığı 2011’den 2016’ya kadar geçen dört yıllık sürede sayıları iki milyonu bulan göçmen için çalışma izni verilmemesi Suriyelilerin ilk geldiklerindeki gelirlerinin düşük olmasının en önemli sebeplerinden birisidir. Türkiye’de bir göçmen işçinin sigortalı çalışması ancak işverenin başvurusuyla ve sadece onun için çalışması kaydıyla mümkün olmakta; izinli çalışan işçi işten çıktığında çalışma izni iptal olmaktadır. Bu, Batı Avrupa’daki kısıtlayıcı vize ve oturma yasaları ve bürokratik süreçlerin Türkiye’de de benzer olduğunu göstermektedir (Yildiz & Topuz, 2011). Çalışma iznini almakla ilgili bürokratik süreçlerin uzunluğu istihdama erişim açısından vatandaşlığı cazip hale getirmektedir. Vatandaşlık demek çalışma izni prosedürüyle uğraşmamak ve Türk vatandaşlarıyla aynı haklarla sigortalı olma avantajını sağlamak anlamına da gelmektedir. Ali Naqi kodlu görüşmeci bu süreci şöyle açıklamaktadır:

“İngiliz dili ve edebiyatı mezunuyum, girişimcilik konusunda master yaptım. İlk geldiğimde Geçici Eğitim Merkezinde öğretmenlik yaptım. Vatandaşlık, çalışma hayatınızı baştan aşağı değiştiriyor. Önce savaştan canımı kurtarmak için geldim ama buraya gelince kaliteli, daha iyi bir yaşam için, çalışma izni gerekti. Hayatta kalmak için çalışmaya mecbursun. Nitelikli biriyisen, çalışma izni olmadan çalıştığın işler her zaman niteliksiz ve daha düşük ücretli. Ama çalışma iznini almak çok zor. Aylar sürüyor. Her iş değişikliğinde yeni baştan başvuru yapman gerekiyor. O nedenle vatandaşlık çok önemli. Vatandaş olduktan sonra şu an çalıştığım işi buldum. Çünkü çalışma iznine, belgeye ihtiyaç kalmadı.” (4A Ali Naqi, Uzman, Gaziantep)

Vatandaşlık, çalışma iznini kolaylaştırmanın yanı sıra işe alımda öncelikli tercih sebebi olmaktadır. Çalışma izni için gerekli olan evrakların tamamlanma sürecinin uzun sürmesi iş verenleri Suriyelileri tercih etmek istememelerine sebep olmaktadır. Vatandaş olanların işlemleri, kamu kurumları nezdinde de kolay yürütülmektedir. Görüşmecilerden Zainal, vatandaş olmadan önce çalışma izni için gerekli olan evrakların hem ekonomik yükü olduğunu hem de zaman açısından büyük dezavantaj sağladığını, vatandaş olmanın iş bulmayı doğrudan pozitif etkilediğini kendi deneyiminden şöyle ifade etmektedir:

“Benim için öncelikli olarak işe girişimle ilgili süreçleri kolaylaştırdı. Her işe girişte çalışma izni isteniyor, sıkıntılı oluyordu, süreç uzuyordu, fırsatlar kaçıyordu. Şimdi işe başlar başlamaz sigortam aynı gün başlıyor. İş bulmayı da kolaylaştırıyor, işveren de sonuçta vatandaşa öncelik tanıyor. Diğer

prosedürlerle niye uğraşsın ki... İkincisi pasaport konusu önemliydi. Resmi evraklar konusu. Pasaport süresini uzatmak gerekiyordu her seferinde bin dolar ödüyoruz. İki yıllık veriyorlar. İstanbul'a git, Suriye'ye giriş çıkış yapmak zorundasın. Ağır bir ekonomik külfeti vardı.” (19Z Zainal, E, 31, Proje Asistanı, Gaziantep)

“Çalışmak Entegrasyonu Kolaylaştırıyor”

Göçmenler için vatandaşlık güvende olma ve toplumda kabul edilme hissini güçlendirmektedir. Vatandaşlık belgesinin, Birleşik Krallık'ta sağlanan yükseköğretim diplomaları ile birlikte ekonomik beklentilerin karşılanmaması halinde yüksek nitelikli mültecilerin başka ülkelere ekonomik göçünü başlatabileceği tespit edilmiştir (Z. Erdoğan, 2020). Çalışma kapsamında kamu kurum yetkilileri de tüm yabancıları kayıt altına almak için geçmişte yürütülen politikanın Suriyelilerin kitlesel göçü ile bozulduğunu belirtmektedirler. Kitlesel göçte nitelikli-niteliksiz ayrımı yapılamamasının kimin ne işe ihtiyacı olduğunu belirlemekte zorluk çıkardığını ifade etmektedirler. Ayrıca kamu kurum yetkilileri, çalışma iznini ‘ötekilikten’ çıkarmak, dışlanmayı azaltmak ve entegrasyonu artırmak için öncelikli sebep olarak gördüklerini ifade etmektedirler. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yetkilisi süreci şöyle aktarmaktadır:

“Türkiye’de biz tüm yabancıların kayıtlı işgücü altına alınmasıyla ilgili bir çalışma yürütüyorduk, kontrol, takip politikası. 2011’de Suriye’deki krizde Türkiye’nin açık kapı politikası yürütmesiyle bu alandaki tüm eylem planlarımız olumsuz etkilendi. Bu süreçte gelenleri, nitelikli-niteliksiz diye ayırt etmek düşünülmeyebilir çünkü insani ihtiyaçlar öncelikliydi. Ama tabii ikalıcılık artınca çalışma hayatı bu durumdan etkilendi. Bir tarafta niteliksiz işlerde sigortasız çalıştırma, diğer tarafta niteliklilerin niteliklerine uygun işlerde istihdam edilmemesi, diğer taraftan sürekli sosyal yardıma muhtaç bir kitle. Bunların hepsi çalışma hayatını ve ekonomi piyasasını olumsuz etkiledi. Çalışma izni vermeye başladık biz Suriyeli sığınmacılara, ilk zamanlar prosedürler uzundu, çok zaman alıyordu ama artık kolaylaştırdık. Ama yine de vatandaşların çalışması gibi hemen ertesi gün işe başlatamıyorsunuz.” (Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yönetici)

Sığınmacılara verilen çalışma hakkına bakış kamu kurumları arasında farklılaşmaktadır. Bazı kurumlar için çalışma hayatı içindeki düzenin bozulması anlamına gelirken bazı kurumlar için toplumsal uyum için önemli gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü uzmanı bu durumu şöyle değerlendirmektedir:

“2016 yılında uygulamaya başlanan yönetmelikle geçici koruma altında bulunan tüm Suriyeliler için çalışma hakkı verildi. Yani bizde vatandaşlık olmaksızın da Suriyeliler için çalışma izni hakkı var. Bu çok önemli radikal bir karardı. İkamet izninden daha önemli bir karardı. Evet bunun piyasaya olumlu, olumsuz çok önemli yansımaları olacaktı ama asıl amacımız, onların çalışmalarından ziyade, ‘ötekilikten’,

'bize' geçişi sağlamak. Ayrımcılıktan dışlanmadan ziyade, toplumsal bağlar kurmayı amaçladık. Çalışmaya başlamadan bu toplumla entegrasyon başlayamaz.' (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Uzman)

"Eşitliğin Zorluklarını Yaşıyorlar"

Devletin, Suriyeli sığınmacıların istihdamını kolaylaştırmak için uyguladığı bazı politikalar vatandaş olmuş Suriyeliler için dezavantaja dönüşmektedir. Özellikle Suriyeli STK temsilcileri bu durumun sahada sıkıntı yaratmaya başladığını çünkü devletin iş adamlarına vatandaşlıkta öncelik tanıdığını, ancak sığınmacılara sağlanan uygulamalardan dolayı Suriyeli iş adamlarının yaşadığı sıkıntıları Suriyeli İş Adamları Derneği yetkilisi şöyle aktarmıştır:

"şimdi vatandaşlık iyi, kanunlar eşit herkese, ama biz Suriyeli iş adamları için garip şeyler istiyorlar. Mesela Suriyelilere destek olsun diye devlet beş Türk çalıştıran işletmeye bir Suriyeli zorunluluğu getirdi ya, şimdi biz vatandaş olunca bizden de aynısını istiyor, sonuçta biz Türk vatandaşsınız ama Suriye kökenliyiz, tabii ki yanımızda Suriyeliler çalışmak isteyecek, bu sefer her bir Suriyeli için 5 Türk alıştırma zorunluluğu saçma oluyor anlıyor musunuz? Vatandaş olarak işletme açmak sıkıntı oluyor. Böyle kurallara gerek yok, devlet piyasayı bozmamalı. Mesela biz halı üretimi yapıyoruz, bunu Suriyeliler iyi biliyor ya da ayakkabı üretimi, yok illa Türk alıştıracaksın durumuna düşüyoruz. Art niyetle yapılmadı amı artık vatandaşlar için eşitliğin getirdiği dezavantajlı bir durum oluyor. Bir de Türkler de Suriyelilerin yanında çalışmak istemiyor ki." (Suriyeli İş Adamları Derneği, Yetkili)

Kamu kurum yetkilileri de vatandaş olanlar için sığınmacılara kıyasla bazı ekonomik ve sosyal dezavantajlar olduğunu ifade etmektedir. Bunun eşitlikten kaynaklı olduğunu Göç İdaresi Genel Müdürü yetkilisi şöyle aktarmışlardır:

"Türk vatandaşlarıyla eşit konuma gelmenin zorluklarını yaşıyorlar. Mesela vatandaşlıkla birlikte Suriyelilere yapılan sosyal yardımlardan yararlanamıyorlar. Yabancı ya da uluslararası sığınmacılar için sağlanan yardım, eğitim, kurs gibi hizmetlerden ücretsiz yararlanamıyorlar. Mesela vatandaş olunca artık sağlık sigortası primi ödemeleri gerekecek. Akademisyenlik gibi bazı meslekleri yabancılık statüsünde yapma hakları sona eriyor. Bunun gibi negatiflikler var." (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Yetkili)

"Tek İsteğim Mesleğimi Yapabilmek"

Göçmenler için entegrasyon, güvencesiz düşük ücret yerine yetenekleri ve eğitimlerine uygun hak ettikleri değeri görmeleri ile sağlanabilmektedir. Bu nedenle entegrasyon yalnızca gelir artışı değil niteliğe uygun şartlarda çalışmakla da ilgili olmaktadır (Creese & Wiebe, 2009, s. 71). Araştırmaya katılan katılımcılar için de en öncelikli konulardan birisi mesleğini yapabilmek ya da yapamamaktır. Çünkü eski standartlarını yakalamanın ve kapasitelerini gerçekleştirmenin tek yolu olarak mesleki tanınırlılığı görmektedirler. Mesleklerini

gerçekleştirebilmekte ise denklik konusu öne çıkmaktadır. Mesleki nitelikleri tanınmayan göçmenler, daha düşük statüleri ve hazırlanması uzun yıllar alan sınavları tekrar geçmeyi kabul etmek zorunda kalmaktadırlar (Dadush & Niebuhr, 2016, ss. 2-3). Örneğin vatandaşlık alan öğretmenlerin yabancı statüsünde GEM’lerdeki sözleşmesinin iptal edilecek olması sebebiyle Suriyeli göçmen öğretmenler için vatandaşlık bir dezavantaj oluşturmaktadır. Suriyeli akademisyenler için de aynı sorun söz konusu olmuştur. Üniversitelerde yabancı kontenjanında iş bulmuş olan akademisyenler, vatandaşlık almaları halinde işleri kaybedecekleri endişesi taşımakta; bunun yerine uzun süreli ya da süresiz ikamet verilmesinin daha etkin bir çözüm olacağını dile getirmişlerdir (Erdoğan, 2017, s. 33).

Göç teorilerinde her ne kadar göçmenin ‘kültürel sermayesini’ sırt çantası gibi beraberinde getirdiği iddia edilmiş olsa da Bourdieucu yaklaşıma göre, kültürel sermayenin içinde bulunan ‘kurumsallaşmış sermayenin’ göçmeni tanıyıp tanımaması, kültürel sermayenin taşınmasını da, göçmenin var olan sosyal-statüsünü doğrudan etkilemektedir. Ev sahibi ülkenin, resmi kabul ve vatandaşlık hakkı vermesin rağmen ‘meslek örgütleri’ ve ‘üniversiteler’ gibi yapıların göçmenleri kabul edip etmemesi hatta özel sektörün ‘ulusal sermaye’ yönünde tercih yapıp yapmaması kültürel sermayenin taşınmasında belirleyici rol oynamaktadır (Kelly, Lusi 2006; Bauder, 2003; Erel, 2010; Hage, 1998) Türkiye’deki Suriyeliler için de vatandaş olmalarına rağmen benzer bir durum yaşanmakta, ‘tanınma’ ve ‘denklik’ bariyeri, sosyo-ekonomik kapasitelerini tam olarak ortaya çıkarmalarını engellemektedir. Bourdieu’nun gücü elinde bulunduran sermaye sahiplerinin, göçmenlerin kültürel sermayesini tanımaması bu gruplar için dikey statü/sınıf geçişini engellenerek toplumsal eşitsizliğin yeniden üretildiğine ilişkin görüşleri (Noh vd., 2018), Türkiye’deki vatandaş olmuş Suriyeli sığınmacılar nezdinde de kendini göstermektedir.

Görüşmecilerin aktardıklarıyla, literatürde yaşanan sorunların uyduğu gözükmektedir. Yabancı ya da sığınmacı statüsünü kaybeden öğretmen, akademisyen gibi mesleklerin iş sözleşmelerinin feshedilmesi, aynı işi yapanlar arasında düşük ücret, güvencesiz çalışma gibi sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmecilerden Maryam, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Ben öğretmenim, mesleğimi yapabiliyorum ama kaçak olarak. Çünkü denklik alamıyorum. Transkript belgem eksik. Oradan belge getirmek çok riskli güvenlik açısından ayrıca 500-600 dolar çok pahalı. Geçici Eğitim Merkezlerinde sadece Geçici Koruma Statüsündekiler için açılan bir iş imkânı. Vatandaş olunca aslında resmen bunu kaybediyorsunuz ama şuan UNICEF ve MEB bizi çalıştırmaya devam ediyorlar. Aylık 1600 lira maaş alıyorum. Sigortamız yok. Ama Türk öğretmenin maaşı 3600 lira.

Aynı işi yapıyoruz ama aynı kazanmıyoruz. Resmîyette gönüllü öğretmen gibi gösteriyorlar. Vatandaş oldum, sözleşmem bitirilmedi, işten çıkarılmadım bu çok güzel ama aynı okulda çalışan Türk öğretmenler bizim iki katımız maaş alıyor. Yani vatandaş olmamıza rağmen ne Türk vatandaşı öğretmenler gibi ne de geçici koruma statüsündeki Suriyeliler gibiyiz. Türkiye’de kadrolu öğretmenlik için KPSS şartı var, bunu geçmemiz neredeyse imkansız. Zaten Türk öğretmenler de atanamıyor. ALES’e defalarca girdim barajı aşmak çok zor. Ek işler yapıyorum ama aylık gelirim en fazla 2.500 TL. Hedef kitlemiz Suriyeliler, onların da parası yok. Türkiye’de kalmak bu şartlarda beni tatmin etmiyor. Yurt dışında daha iyi fırsatlar bakıyorum. Ama bir kadın için hele de muhafazakâr bir kadın için sürekli sıfırdan başlamak çok zor. Türk vatandaşsıyım, denklik alırsam, devlet ya da özel okulda resmi olarak çalışma imkânım olursa belki her şey düzelir.” (7M Maryam, K, 30, Öğretmen, İstanbul)

Katılımcılardan bazıları vatandaşlık hakkının ardından, istihdam sürecinde dezavantajlar yaşadıklarını ifade etmektedir. Özellikle akademisyenler, yabancı statüsünde çalışma iznini kaybedince işlerini kaybetmiştir. Türkmen olan ve üniversitede yabancı statüsünde akademisyenlik yapan Esmâ bu durumu şöyle aktarmaktadır:

“Şam Üniversitesi’nde akademisyendim. Bayır-Bucak Türkmen’iyim, ana dilim Türkçe. Türkiye’ye gelince yüksek lisansımı Ankara Üniversitesi’nde yaptım. Yabancı statüsünde akademisyen olarak çalışmaya başlamıştım ama vatandaş olunca bu hakkımı kaybettim. Geçici Eğitim Merkezinde öğretmenlik yaptım. Vatandaşlık hayatımı değiştirecek zannediyordum ama olmadı. Vatandaş olunca ALES ve YDS zorunluluğu geliyor. İngilizce sınavından 55 aldım ama 65 istiyor birçok üniversite ve her yıl şartları daha da zorlaştırıyorlar. Yabancı olanlardan ALES de YDS de istenmiyor. Yabancı öğretim üyesi kadrosu bulmak daha kolay.” (27E Esmâ, K, 27, Öğretmen, İstanbul)

Kamu kurum ve kuruluşlarında ise mesleki yeterliliği olan göçmenlerin eşitsizliğe uğradığı doğrulanmaktadır. Okullarda 11 bin yükseköğretim mezunu nitelikli Suriyeli öğretmen olarak çalışıyor. Bu merkezlerin kapanması durumunun nitelikli göçmenlerin sosyo-ekonomik durumlarına ağır darbe olacağı ifade edilmektedir. Yükseköğretim mezunu Suriyeliler için GEM’lerin adeta ‘hayatta kalma’ istasyonuna dönüştüğü gözlemlenmektedir. Görüşmecilerin çoğunluğu bu merkezlerde ek iş olarak çalışmakta ya da bir süre çalışarak hayatlarını sürdürmektedir. Görüşmecilerden MEB uzmanı bu konuya ilişkin şunları aktarmıştır.

“Suriye krizi sonrasında 900 bine yakın okul çağında öğrenci vardı. Bu çocukların eğitimi için AB ve UNICEF ile ortak Geçici Eğitim Merkezleri açıldı. Burada Türk öğretmenler Türkçe öğretirken, Suriyeli öğretmenler de Türk müfredatını Arapça anlattı. Ama Suriyeli öğretmenlere gönüllü eğitmen deniyor çünkü bunlara asgari ücretin altında ücret ödeniyor. Bunlar şimdi 1600 lira maaş alıyor. Asgari ücretin altı olduğu için sigorta yok. Vatandaş olanlara da yok. Aynı okulda Türk öğretmenler ise 3600 lira maaş alıyor. Bu okullarda şu an 11 bin nitelikli Suriyeli çalışıyor. Hepsi öğretmen değil ama üniversite

mezunları. Şu an öğretmenlik, ücreti düşük, çaresizlikten, nitelikli kişilerin yaptığı bir iş gibi gözüküyor. Şimdi kaynaştırma eğitimleriyle GEM'lerin kapatılması söz konusu. Eğer GEM'ler kapatılırsa nitelikli 11 bin kişi işsiz kalacak demektir. Bu öğretmenlere ilişkin kalıcı bir yöntem bulmalıyız.” (MEB, Uzman)

Göçmenlerin toplumdaki olanaklara eşit erişimi uyum ve refah düzeyinin artışıyla doğrudan orantılıdır. Önemli olan göçmenin nasıl yaşadığı veya hangi kültürel kodlara sahip olduğu değil olanaklara ne kadar erişim sağladığıdır (Akbaş, 2011, ss. 129-130). STK ve özel sektör temsilcileri ise Suriyeli vatandaşların mesleki kapasitelerinden yararlanılamamasında kamunun eşitsizlikçi tavrının olduğunu ifade etmektedirler. Kamu kurumları ile uluslararası kuruluşların yürüttükleri ortak projelerde çalışma izni, mesleki kabul, denklik gibi resmi evrakların aranmadığını ancak buna karşılık özel sektörün aynı kişilerin niteliklerine uygun pozisyonda çalışmasına izin verilmediğini belirtmektedirler. Özellikle Suriyelilerin çalışma prosedürlerinin siyasi konjonktüre göre değişiklik göstermesinin piyasa şartlarını bozduğu kaydedilmektedir. Özel eğitim hizmeti de veren bir STK temsilcisi bu durumu şöyle aktarmıştır:

“Bir STK olarak Suriyeli öğrencilere Arapça eğitim veren bir özel okul açtık. Üç yıldır faaliyet gösteriyoruz. 36 Suriye uyruklu Türk vatandaşı öğretmenimiz var. Bugüne kadar MEB hiçbir sorun çıkarmadı. Siyasi konjonktür değiştikçe politikalar değişiyor. Şimdi bu kişilerin öğretmenlik diplomaları tanınmıyor. Sadece Halep ve Şam Üniversitesi'nden iki mühendislik bölümünü tanıyor. Diplomasında sınıf öğretmeni olanları tanıyor gerisini tanımıyor. Ama aynı öğretmenler MEB'e bağlı GEM'de resmi olarak çalışıyorlar. Yani devletin kendisi onları kaçak çalıştırıyor. Biz ise sigorta kaydını 'öğretmenlik dışı, uzman eğitimi' sıfatıyla tutarak çalıştırabiliyoruz. Yoksa SGK sistemi hata veriyor. Uzman eğitici gibi bir statü. Devletin kendi içinde uygulamalarda eşitsizlik var. Kendisinde yaptığı uygulamayı piyasada özel sektörde engelliyor. Öğretmenleri, özel sektörde hiçbir şekilde öğretmenlik statüsünde çalıştıramıyoruz. Aynı durum doktor, avukat, noter için de geçerli. Yani Göçmen Sağlığı Merkezinde doktor olarak çalıştırıyor ama özel sektörde çalışması yasak. Birçok meslek bu şekilde işini yapamıyor. Denklikte de aynı sorunlar var.” (STK, Temsilci)

Mesleki bazda öğretmenlerde yaşanan sorun doktor ve diğer sağlık görevlileri için de yaşanmaktadır. Özel bir mesleki tanınma komitesiyle doktorlukları tanınan ve yabancı statüsünde, sadece Göçmen Sağlığı Merkezlerinde çalışmalarına izin verilen Suriyeli doktorların, bu merkezlerde sadece Suriyeli hastaları tedavilerine izin verilmektedir. Merkez kapatıldığında Suriyeli doktorların akıbetlerinin ne olacağı bilinmemektedir. Görüşmecilerden Oraida mesleki denklik konusunda şunları kaydetmiştir:

“Beni burada en çok üzen şey mesleğimi yapamamak oldu. Yani ünlü bir çocuk doktoruyum. 58 yaşındayım. Ben hemen Türkçe öğrenmeye başlamıştım, hemen doktor olabileceğim diye ama denklikle ilgili süreci öğrenince neredeyse imkânsızdı. Bir doktor doktorluktan başka bir iş yapamaz, elinden başka

iş gelmez. Düşünün, bu merkezde Suriyelilere doktorluk yapmam için devlet beni görevlendiriyor. Ama buradan çıkınca seni doktor olarak tanımıyor. Suriyeliyi tedavi edebilirsin Türk'ü tedavi edemezsin. Garip bir durum yani... Denklik için başvurduk. Genel tıp sınavına sokacaklar ben 40 yıl önce mezun olmuşum o dönemde öğrendiklerimi soracaklar. Ben şu an burada 60-70 hastaya bakıyorum, tam gün mesai yapıyorum. Bu denklikle ilgili sınavları geçmek için bir-iki yıl hiç yerinden kalkmadan ders çalışmam lazım. Eee bir taraftan evini geçindirmek için çalışmam lazım, hem çalışıp hem sınava hazırlanmak imkânsız. Genç doktorların önünü kapatıyorlar bu şekilde. Şimdi mesela Bu göçmen sağlığı merkezleri kapanınca biz ne olacağız kimse bilmiyor. Bir yıl sonra bu proje bitiyor. Ne devlet biliyor, ne bakanlık biliyor, ne dünya Sağlık Örgütü biliyor. Tabii bu merkez kapanınca mecbur denklik için çalışacağız, çaresiz, ama mesela Almanya belli şartlarda doktorluk yapma hakkı veriyor. Birçok genç doktor Almanya'ya gidecektir. Tabi çocuğu olanlar için Almanya'ya gitmek dezavantaj ama mecbur iş için gidilecek.” (Oraida, K, 58, Doktor, Ankara)

Aynı durumu ise kamu kurum yetkilileri, tek başına vatandaşlığın mesleki denklik getiremeyeceğini, özellikle doktorluk mesleğinin dünyanın her yerinde özel bir statüsü olduğunu “Her ‘doktorum’ diyene doktorluk yaptırılmayacağını” belirtmektedirler. Ancak şu an 15 binden fazla doktor ve sağlık personelinin vatandaşlık ya da uzun süreli kalıcılıkta akıbetlerinin ne olacağı bilinmemektedir. Görüşmecilerden Sağlık Bakanlığı yetkilisi şunları kaydetmiştir.

“Biz Sağlık Bakanlığı olarak AB’den gelen desteklerle Suriyeli nüfusun yoğun olduğu yerlerde 180 adet Göçmen Sağlığı Merkezleri kurduk. Burada 15 binden fazla Suriyeli sağlık personeli çalışıyor. Mini bir hastane yani. Doktor, hemşire, sağlık personeli Suriyelilerden. Uluslararası işgücü kapsamında çalışma izniyle çalıştırıyoruz. Bu doktorlara beş gün teorik, altı hafta uygulamalı uyum eğitimi verdik. Belgeleri, teyit süreçleri, mülakatları yapıldı. Mesleki yeterlilik belgesi veriyoruz. Ama sadece Suriyelilere hizmet vermek üzere bu belgeyi verdik. Tıp ile ilgili prosedürlerin, denkliklerin bazı prosedürleri var, dünyada da böyle. Vatandaş olsalar da bu denklik şartları aynı. Uzmanlık, dil, yan dal uzmanlık ve zorunlu hizmet görevleri var. Özelde de doktor olarak çalışma izni veremeyiz çünkü doktor olarak çalıştıramayız. Bakanlık olarak biz her tanı ve tedaviden sorumluyuz. İstisnai denklikler verilemez. Ancak dil sorununu aşmak için ve mesleki yeterlilik için kolaylaştırıcı staj eğitimleri yapılabilir. Bu tür çözümler getirilebilir. Eğitim araştırma hastanelerinde staj ve uygulama eğitimlerine almamız gerekir. Uzun dönemde bu merkezleri biz Toplum Sağlığı Merkezlerine dönüştürebiliriz. Ama Türkiye’deki doktorlar ne olacak bilmiyoruz. Türk vatandaşı olmak doktorluk için yetmiyor. En üstte, devletin en üstünde bir politika üretilmeli bununla ilgili. Dil sorunu mutlaka çözülmeli, tek başına vatandaşlık hakkıyla hadi sen git nitelikli ol, kapasiteni kullan, faydalı ol beklenemez. Vatandaşlık cazip hale getirilmeli. Vatandaş olan artık gelirinin de artacağını bilmeli. Sorunu içselleştirmemiz gerekiyor. Tek başına vatandaşlık vermek hiçbir şey değiştirmiyor. Kalıcı olarak bu insanları sahiplenmemiz gerekiyor.” (Sağlık Bakanlığı, Yetkili)

Sivil toplum kuruluşu yetkilileri de özellikle nitelikli grubun çok küçük düzenlemelerle vatandaşlıkta olduğu gibi istisnai kolaylıklarla kendi ayaklarının üzerinde durabileceklerini, bunlara yönelik uzun vadeli politika üretmenin şart olduğunu şöyle ifade etmektedirler:

“Meslek sahiplerine istisnai kolaylıklar getirilmeli. İyileştirilmesi gereken alanlar var. Çalışabilir, nitelikli grubu sektöre katmak için daha fazla teşvik ve düzenleme yapılması gerekiyor. Denklik, mesleki tanınma konusunda istisnai düzenlemeler yapılmalı. Yani her önüne geleni doktor, öğretmen yapmak değil ama mesleki yeterlilikleri meslek komisyonları tarafından belirlenebilir, oryantasyon verilebilir, mevzuatta bu durumdaki kişilere göre düzenlemeler yapılabilir. Dönmeyecekler için daha hızlı ve uzun vadeli politikalar üretmemiz gerekiyor. Kalanlara ilişkin uyum politikalarını artırmalıyız.” (Kızılay, Yetkili)

Nitelikli göçmenler bilgi birikimi ve iş tecrübelerini de beraberlerinde getirirler ancak pek çok nitelikli göçmen niteliklerine uygun olmayan işlerde çalıştırılmakta ya da emek ve niteliklerinin ücretlendirilmesinde ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar. (S. Castles & Miller, 2008; Dadush & Niebuhr, 2016), zorunlu göçmenlerin çalışma izinlerinin olmadığı yerlerde kaçak iş piyasasına katılma eğiliminde olduklarını ve aşırı düşük maaşlarda çalışmaların realite haline geldiğini ifade etmektedirler. Benzer şekilde, Creese ve Wiebe (2009), göçmenler için düşük vasıflı, düşük ücretli ve güvencesizliği içeren bir biçimde mesleki olarak aşağı gitme deneyiminin oldukça yaygın olduğunu dile getirmektedir. Görüşmecilerden bilgisayar mühendisi olan ve kodlama konusunda çok üst düzey uzman olduğunu belirten Ahmad şunları kaydetmiştir:

“Bilgisayar mühendisiyim, Suriye Telekom 'unda çalışıyordum. Kodlama konusunda yüksek lisans yaptım. Dev serverlardan sorumluydum, ulusal yazılım işini yapıyordum. Gelirim çok iyiydi oradayken ama savaştan sonra hem güvenlik kalmadı hem de paranın değeri kalmadı. Rejim beni zorla askere almak isteyince Türkiye 'ye geldim. Sekiz ay sonra vatandaşlık daveti geldi. Bir yıl sonra vatandaş oldum. Burada bir vakfa ait özel okulun bilgisayar işlerini yapıyorum. Çok basit işler. Yani bilgisayar programcısıyım, kodlama biliyorum, yazılım yapıyorum ama burada Excel dosyası falan hazırlıyorum, öğrenci bilgilerini giriyorum. Alakasız işler. Ama mecburen yapıyorum... Türkçe bilsem hayatım değişebilir. Tek isteğim mesleğimi yapabilmek ve buna göre kazanmak.” (11A Ahmad, 27, E, Bilgisayar Mühendisi, İstanbul)

Suriye’de radyolog doktor olan ancak İstanbul’da kaçak olarak çalıştığını söyleyen Halim, denkliği kazanmanın yeniden üniversite okumaktan bile zor olduğunu şöyle kaydetmektedir:

“Beş yıldır Türkiye’de yaşıyorum. Doktorum. Radyoloğum, Burada denkliğimiz olmadığı için mesleğimi yapamıyorum. Aslında kaçak olarak çalışıyorum. Tam doktorluk yaptığım da söylenemez. Bir

STK'nın Suriyelilere sağlık hizmetleri veren bir biriminin koordinasyonunu yapıyorum. Buradaki denklik şartlarına göre tekrar doktor olmam hukuken imkânsız değil ama fiilen imkânsız. 55 yaşındayım, Türkçe öğrenmemi, mesleki tıp yeterlilik sınavına girmemi istiyorlar. Yani 20 yaşında öğrendiğim bilgilerle ilgili sınava girmemi istiyorlar. Sonra bir de Tıpta Uzmanlık Sınavı var. Radyolog olarak çalışabilmem için. Bu sınavlara hazırlanmak yerine tekrar tıp fakültesine kayıt yaptırıp okumak daha kolay olur. Benim derdim evimi geçindirmek, hayatta kalmak, ayaklarımın üstünde durmak zorundayım anlıyor musunuz? Bu sınavlara bu yaştan sonra nasıl hazırlanayım.” (12H, Halim, E, 55, Doktor, İstanbul)

Boyd ve Thomas (2002), ülkelerin farklı dili, eğitim sistemi ve ekonomik yapıları sebebiyle, göçmenlerin farklı kültürel sermayeler yaratma olasılığı olduğunu vurgulamaktadır. Ancak farklı kültürel geçmişleriyle gelen ve bunu kullanamayan göçmenlerin, nitelik kaybına uğramakla birlikte, eksik istihdam edildiklerini ifade etmektedir. Psinos (2007) ise işsiz ya da eksik istihdam ediliyor olmanın, göçmenlerin ülkelerinde sahip olduğu sosyal ve mesleki rollerin kaybı gibi pek çok ekonomik sonucu olduğunu dile getirerek bu nedenle eğitilmiş göçmenlerin entegrasyonunun çok daha karmaşık olduğunu kaydetmektedir. Yetenek, deneyim ve kültürel sermayelerinin tam olarak kullanılmaması sadece göçmen açısından değil ev sahibi ülkenin kalkınmasını da negatif etkilemektedir. Suriye’de harita teknikerliğinden mezun olan Türkiye’ye gelince inşaat mühendisliği eğitimi alan ancak iş bulamadığı için lokanta açan İzzet şunları kaydetmiştir:

“Suriye’de harita teknikerliği bölümünden mezun oldum. Burada iş bulamadım, garsonluk, bulaşıkçılık yaptım. Sonra burada inşaat mühendisliği okudum, denklik sorunu yok Türk üniversitesinde okudum. Diplomam geçerli ama iş bulamadım hiçbir yerde. Kardeşlerim de öyle bulamadılar. Sonuçta Türkiye’de Türkler için bile işsizlik var. Bir sürü üniversite mezunu işsiz, biz nasıl kendi işimizi yapalım. Küçük kardeşimi okula göndermeyeceğiz sonuçta okuyunca bir şey olmuyor. Mühendis olarak çalışabileceğime inanmıyorum. Benim tek derdim, devlet bize ayrımcılık yapmasın, engel olmasın, sonuçta ben Türklerle rekabet ediyorum, müşterilerim Türkler. Bana ayrımcılık yapılmazsa ayaklarımızın üstünde kalırız.” (İzzet, E, 27, Esnaf, Ankara)

Eczacılık mesleğini yapamadığı için kendisiyle ilgisi olmayan bir işte çalışmak zorunda kaldığını söyleyen Bushra aynı durumun eşi için de söz konusu olduğunu şu şekilde aktarmıştır:

“Eczacıyım, uzun süre işsiz kaldım. Şimdi bir dernekle göçmen sağlığı bilgilendirme görevi yapıyorum. Sağlık okuryazarlığı gibi bir iş. Kendi işim değil, benimle neredeyse hiç ilgisi yok. Aynı şey eşim için de geçerli. O Suriye’de çok ünlü bir göz doktoru ama burada bir hastanede kaçak çalışıyor. Mesleğimizi yapma imkânı verilmezse hep böyle üçüncü sınıf işlerde çalışacağız. Benim de kocamın da denkliği yapılırsa ancak işimizi mesleğimizi yapabiliriz.” (18B Bushra, K, 38, Eczacı, İstanbul)

Sivil toplum kuruluşları, Suriyelilerin nitelikleri ve yetkinliklerine göre bir seçme programı olmadığı için yeteneklilerin kapasitelerine uygun işte çalışmadıklarını kaydetmektedir. Buna yönelik devlet ve uluslararası kuruluşlarla birlikte proje yürüttüklerini ancak bunun kapsamının genişletilmesi gerektiğini ifade etmektedirler. TOBB uzmanı şunları kaydetmiştir.

“Türkiye’de dört milyona yakın Suriyeli var. Bunların yetkinliklerinden niteliklerinden haberdar değiliz. Piyasada birçok şirketten de bunların mesleği, kapasitesi, yeteneği konusunda bir belgelendirme ihtiyacı olduğuna yönelik talepler geldi. TOBB, TEPAV, AB projesiyle bir araya geldik. Mahir Eller Projesi başlattık. Suriyelilerin yoğun olduğu 12 ilde 30 bin meslek sahibi nitelikli insana ulaşmaya çalıştık. Eğitimleri ve geçmiş deneyimleriyle uyumlu iş alanları tespit edildi. Çünkü bu şekilde daha fazla katma değer katacaklarını düşünüyoruz. Bazıları da Türkiye’deki kariyer değişikliğini fırsat olarak görüyor. Türkiye’de projeler sayesinde meslek edinmiş kişiler de var. Çok yüksek eğitimli kişiler vasıfsız işlerde çalışmak zorunda kalıyorlar, bu büyük bir işgücü kaybı, bu proje yoğun oranda buna ulaşacak. Yani piyasanın sektörün ihtiyacı olan meslek sahipleri ile bu kişileri bir araya getirecek, mesleki yeterlilik çalışması yapıyoruz. Mesela Halep’ten gelenler üniversite okumuş olsalar bile el becerileri konusunda kendilerini geliştirmişler, makine, otomotiv tamiri, elektrik tesisatı, yapan kadınlar gördük. Mutlaka ekonomiye katma değer sağlayacak kişiler var.” (TOBB, Uzman)

“Nitelik Dezavantaja Dönüşebiliyor”

Niteliksizleştirme sorunu, nitelikli ve eğitimli sığınmacıların yaşadığı birçok ülkede yaşanmaktadır. Avrupa’da yapılan araştırmalarda, nitelikli grubun özellikle yerlilerle rekabetten dolayı en zor iş bulan grup olduğu ifade edilmektedir. Örneğin, Danimarka’daki göçmenlerin diğer Avrupa ülkelerine kıyasla eğitim seviyesinin yüksek olduğu bu sebeple de istihdamda beklentilerinin yüksek olduğu belirtilmiştir. Ancak nitelikleri göçmenlerin, niteliklerinin tanınmadığı ve önemsenmediği için, en zor durumda olanların yine onlar olduğu belirtilmiştir. Göçmenlerde sık rastlanan, sosyal olarak alt sınıfa düşmek genel sorun olmaktadır (Wren, 2003). Nitelikli göçmenler, bu süreçte birikimleri nedeniyle avantajlı olmaları gerekirken, niteliklerinin tanınmaması, denklik verilmemesi, mesleki rekabet ve dil bilmemek gibi sebeplerden dezavantajlı olarak yeni hayata başlamak durumunda kalmaktadır (Mattoo vd., 2006). Suriye’de elektronik mühendisi olan ve köy okullarına sosyal yardımlar yaparken burada kendisinin yardıma muhtaç hale geldiğini söyleyen görüşmecilerden AbuMalik, şöyle aktarmaktadır:

“Ben elektronik mühendisiyim, Suriye’de hem üniversitede eğitlendim hem de özel sektöre iş yapıyordum. İyi bir şirkettik. Okullara teknoloji alt yapısını sağlıyorduk... Şimdi Türkçe bilmediğim için burada işimi yapamıyorum. Burada GEM’de matematik öğretmenliği yapmaya başladım. Ek olarak da

Yabancı Öğrenci Sınavına hazırlanan Suriyeli öğrenciler için matematik kursu veriyorum. GEM'den 1.600 lira alıyorum, özel derslerden de 1.500 falan kazanıyorum. Vatandaşlık işte eşitlik getirmiyor çünkü aynı işi yapan Türklerden az maaş alıyoruz. İlerde GEM'ler kapatılırsa özel kurslarda matematik öğretmenliği yapacağım. Bunun için Türkçe kursuna gidiyorum, Türk sınav sistemini, onun dilini öğrenmeye çalışıyorum. Elektronik mühendisliğini denklik kazansam bile tekrar yapamam herhâlde. Keşke bir mesleki eğitim kursuna çağrılısam da kendi işimi yapabilme imkanım olsa. Bir elektronik mühendisi olarak yeniden çalışabilmek isterim.” (15A AbuMalik, E, 50, Elektronik Mühendisi, Ankara)

Kamu kurum yetkililerine göre, vatandaşlık verilmiş Suriyelilerin kapasitelerinden yararlanabilmek için devletin zirvesinde ihtiyaç analizi ve planlamaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Türkiye'nin özellikle kalıcılığa yönelik orta ve uzun vadeli yol haritasını belirlememesi sahada yeni sorunlara yol açmaktadır. YÖK yetkilisi, Türkiye'de denklik ile mesleki yeterliliğin birlikte olmasından kaynaklı sıkıntı olduğunu kaydederken Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yetkilisi ise niteliklilerin ihtiyaçlara göre meslek ve dil eğitiminden geçmesi gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

“Türkiye’de denklikle ilgili bir sorun da şu: Türkiye’de diploma denkliği aynı zamanda o mesleği icra edebileceğini gösteriyor. Oysaki ABD ve Avrupa’da teorik ve klinik sınavlar var. Bu iki denkliğin aynı elden yürütülmesi süreci uzatıyor. Oysaki biz lisans diplomasını tanıyabiliriz ama mesleki yeterlilik iznini ilgili mesleki kuruluş pratik sınavla yapabilir. Burada böyle bir sıkıntı var. Aynı durum Türk vatandaşları için de geçerli. Bir sorun da denklikle ilgili sürecin bilinmemesi. Orijinal belge nereye verilir, nereye başvurulur, süreçte ne yapılır bunları insanlara anlatmamız lazım ama kurumlar arası iletişim bile tam olarak kurulmuyor. Sahadaki kurum görevlilerine bile henüz anlatılabilmiş değil.” (YÖK, Yetkili)

“Şimdi denklik konusu vatandaşlık, hak ve kapasiteden farklı bir konu. Dünyanın her yerinde mesleki yeterlilik denkliği var. Doktorum diye her diploma getirene hadi kapasiteni kullan diye doktorluk yaptıramazsınız. Genel kurallarda istisna yapılamaz. Almanya bu süreçte, Türkiye’ye ofis açıp ihtiyacı olan kişileri niteliklerine göre seçti. Bir-birbuçuk yıllık meslek ve dil eğitiminin ardından iş hayatına soktu. Bizim de böyle yapmamız gerekiyor. Uzun vadede kalıcı olacaklar için politika belirlenmesi gerekiyor. Yol haritası çizilmezse, alttaki kurumlar mevcut mevzuata göre hareket etmek zorundalar.” (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yetkili)

Kamu kurum yetkilileri de tek başına vatandaşlık hakkının göçmenlerin niteliklerini kullanmanın önündeki engelleri kaldıramayacağını düşünmektedirler. Özellikle meslek sahibi olanların mesleklerini yapabilecekleri düzenlemelere ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nden uzman bu konuda şunları kaydetmiştir:

“Ama burada şu realite var. Marangozum diyen adama testereyi veriyorsunuz ama odunu vermezsen hiçbir şey yapamaz. Vatandaşlığı veriyorsunuz, Türkiye’ye katkı sağlayacak Ar-Ge ya da doneyi

veriyor muyuz bence bu büyük bir soru işareti. Örneğin, Türkiye'nin kalkınması açısından 11 bin kişilik öğretmen grubunu nasıl kullanacağız. Doktora doktorluk yapacak imkân, fabrikatöre ticaret yapacak, üretim yapacak imkân sunabilmeliyiz. Bu nedenle meslek sahibinin kendi mesleğini yapabileceği yeni düzenlemelere ihtiyaç var.” (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Uzman)

“Vatandaşlık İşte Eşitlik Getirmiyor”

Bauder'in (2006), niteliksizleştirilme teorisini göre ev sahibi ülkeler sosyal düzeni korumak için göçmenlerin mesleki statülerini (job devaluation) tanımamaktadırlar. Emek piyasasını, sınıfın yeniden üretildiği bir alan olarak gören Bauder, niteliksizleştirilmenin (deskilling) var olan güç yapısını sürdürürebilmek için göçmenlerin marjinalleştirilmesinin kurumsallaşmış şekli olduğunu ifade etmektedir (Siar, 2013, s. 9). Göçmenlerin, eğitim düzeylerinin yüksek kaldığı (overeducated) ya da nitelikleri ile uyuşmayan (skill mismatch) işlerde çalışmak durumunda kalmaları niteliksizleştirilmelerine ve statü kaybına uğramalarına sebep olmaktadır (Üstündağ, 2019). Katılımcılar niteliklerine uygun işte çalışamadıkları gibi vatandaş olmalarına rağmen Türk vatandaşlarıyla eşit olmadıklarını ifade etmektedirler. Görüşmecilerden Ehsanullah şunları kaydetmiştir:

“Vatandaş olsak bile bazı konularda Türk vatandaşlarıyla eşit olduğumuzu düşünmüyorum. Aynı yerde çalışan Türk vatandaşları 3600 lira maaş alıyor. Biz UNICEF üzerinden gönüllü öğretmen olarak çalışıyoruz. Tabii normalde vatandaşlıktan dolayı bizim bu merkezlerde hiç öğretmen olmamız gerekirdi ama istisnai olarak devam ettiriliyor. Sigorta yok, asgari ücretin altında işler. Aslında avukatım ama bu okulda idari işlerle ilgileniyorum. Biz devletten maddi yardım beklemiyoruz, kendi mesleğimi yapabileceğim bir imkânın sunulmasını istiyorum. Madem nitelikli olanlara vatandaşlık veriliyor, bizlerin niteliğini ortaya koyacak imkânlar da verilsin...” (14E, Ehsanullah, E, 44, Avukat, Ankara)

Araştırmaya katılan kamu kurum ve yetkilileri Suriye ve Türkler arasındaki eşitliği farklı durumlarda hak olarak görmektedirler. Denklik mevzuunda herkesin eşit olduğunu istisna yapılamayacağını belirtirken, aynı işi yapan Türk ve Suriyeliler için eşitliğin sosyal uyum stratejisini bozacağı gerekçesiyle uygulanamayacağını belirtmektedirler. Sağlık Bakanlığı yetkilisi bu durumu şu şekilde değerlendirmiştir:

“Denklik konusunda istisna uygulanamaz Anayasal eşitliği uygulamak zorundayız. TC vatandaşı olarak herkes eşit. Şimdi bir Türk vatandaşı da yurtdışında bir üniversitede tıp fakültesi diplomasını getiriyorsa Türkiye'ye geldiğinde denklik, yeterlilik sınavları var. Bu Suriye'den gelen sığınmacılar için de bu şekilde. Şimdi biz Göçmen Sağlığı Merkezleri kurduk, buralarda Suriyeli doktor ve diğer sağlık personelini çalıştırıyoruz, Dünya Sağlık Örgütü ile birlikte. Maaşlar ve ücretler konusunda da bazı uyum kriterleri getirdik. Bugün Türkiye'de özel hastanede çalışan bir hemşire 2.500 TL maaş alıyor göçmen sağlığı merkezinde çalışan hemşire 3.600 lira maaş alıyor. Göçmen sağlığı merkezinde hekimlerin maaşı

6.500 ile 3.600 lira arasında değişiyor. Bunlar bizim Toplum Sağlığı Merkezinde çalışan Türk doktorlara göre ücretleri bir tık alttalar. Evet, bu para Türk devletinin kasasından çıkmıyor ama burada kurmamız gereken toplumsal dengeler var. Suriyeli bir doktorla Türk bir doktora aynı maaşı veremeyiz.” (Sağlık Bakanlığı, Yetkili)

Yerel yöneticiler ise sığınmacılara hak ve cezaların vatandaşlarla eşit olarak verilmemesinden kaynaklı olarak toplumsal uyum problemleri yaşandığını ifade etmektedirler. Katılımcılardan Gaziantep Belediye yetkilisi şunları kaydetmiştir:

“Haklar da eşit verilmeli, ceza ve sorumluluklar da eşit verilmeli. Öyle verildiğinde uyum da hızlı oluyor tepkiler de azalıyor. Mesela önceleri Suriyelilere ceza yazılmıyor diye aşırı tepki vardı. Onlara geçici plaka verip ceza sistemine alınca tepki bitti onların da trafiğe uyumu geldi. Mesela ben devlet memuruyum hastanede yüzde 20 devlet katkısı ödüyorum. Suriyeliler hem hastanede ücretsiz tedavi görüyor hem ilacı ücretsiz alıyor. Hiçbir katkı payı yok. Aynı haklar ama sorumluluk yok. Dolayısıyla bu insanlar için sigortalı işe girmenin hiçbir avantajı olmuyor. Sigortasız çalışmaya razı olunca iş piyasanın dengesi bozuluyor. Sonra vatandaşın tepkisi artıyor. Biz ihtiyacı olmayana da sosyal yardım veriyoruz. Tüm aile kaçak çalışıyor, bir de sosyal yardım ödüyoruz. Bazı haklara limit koymalıyız artık. Ayaklarının üzerinde durmaları için. Sürdürülebilir bir birliktelik için hızlı yasal düzenlemelere ihtiyaç var.” (Gaziantep Belediyesi, Yetkili)

Görüşmecilerin sosyo-ekonomik kapasiteleri savaştan önce Suriye’deki dönem, ilk sığınmacılık ve vatandaşlık sonrası olarak değişiklikler göstermektedir. Görüşmecilerin Suriye’deki gelir gruplarına göre düşük, orta ve yüksek gelir gruplarından geldikleri görülmektedir. Görüşmecilerin Suriye’deki gelirleri 100 dolar ile iki bin dolar ve üzeri şeklinde değişmektedir. Görüşmecilerden 14’ü Suriye’deki gelirinin aylık 500 dolar ve altı olduğunu ifade ederken altısı gelirini 600 dolar ve bin dolar arasında olduğunu bildirmiştir. Sadece dördü gelirinin bin dolar ve üzeri olduğunu belirtirken bu grup iş insanları ve meslek sahibi olduklarını ve aynı zamanda özel sektörde iş yaptıklarını ifade etmişlerdir. Ancak geliri 300-500 dolar grubundaki görüşmeciler Suriye’deki yaşam standartlarına göre kendilerini ‘orta’ gelirli olarak tanımlamaktadırlar. 500 ila 1000 dolar arasında geliri olanlar ise kendilerini ‘sosyo ekonomik olarak üst ve iyi’ olarak tanımlarken 1000 dolar ve üstü grup ‘çok iyi’ olarak ifade etmektedirler. Genel olarak tüm katılımcıların Türkiye’ye göç ettikleri sığınmacılığın ilk döneminde gelirlerinde dramatik düşüş göze çarpmaktadır. İlk geldikleri dönemde aylık gelirleri 100 dolar ile 700 dolar arasında değişiklik göstermektedir. Katılımcıların 19’u ilk sığınmacılık döneminde gelirlerini 250 dolar ve altı olduğunu ifade ederken bazı kadın ve çocuk katılımcıların bu dönemde çalışmadıklarını ve gelirlerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Bu dönemde katılımcılardan sadece altısının geliri 250 doların üzerine çıkmıştır. Katılımcılar bu

dönemi ‘hayatlarının en zor dönemi’ olarak tanımlarken daha sonraki yıllarda sürekli ekonomik durumlarının ve yaşam şartlarının iyileştiğini ifade etmişlerdir. Görüşmecilerin vatandaş olduktan sonra mevcut durumlarında ise, yedi görüşmecenin geliri 350 dolar ve altındadır. Bunlar part-time çalışanlar ve GEM’de öğretmenlik yapan görüşmecilerdir. Dört görüşmecenin geliri 350 dolar ile 500 dolar arasında olduğunu ifade ederken, sekiz görüşmeci gelirinin 500 ile 1.000 dolar arasında olduğunu ifade etmiştir. Dört görüşmeci ise gelirinin 1.000 dolar ve üzeri olduğunu bildirmiştir. 1.000 dolar ve üzeri geliri oran görüşmecilerin, iş insanları ve ticaret yapanlar olduğu görülmektedir.

Görüşmecilerin bir kısmı özellikle 500 dolar ve altı gelire sahip olanlar, maddi kazançlarının Suriye ile eşit ya da üstünde olduğunu ancak Türkiye’de daha çok çalıştıklarını, ‘hayat pahalılığı’ diye ifade ettikleri alım gücünün düşük olmasından dolayı yaşam standartlarının çok yükselmediğini belirtmektedirler. Suriye’de geliri 1.000 dolar ve üzeri olan grup henüz Türkiye’de ekonomik gelirlerini de oradaki yaşam standartlarını da eşit seviyeye getiremediklerini ifade etmektedir. Görüşmecilerden ancak Suriye’deki mal varlıklarını satabilen ve aile içinde birden çok kişinin nitelikli işlerde çalıştığı kişiler, yaşam standartlarını Suriye ile benzer standartlara getirebildiklerini ifade edebilmektedir. Görüşmeciler, yaşam standartlarından kasıtlarının genellikle iyi bir semtte (Suriyelilerin az yaşadığı, güvenilir bir bölge), iyi bir evde (üç odalı bir apartman dairesi) oturmak ve özel araç sahibi olmak olduğunu dile getirmişlerdir. Bu tanımlamanın, görüşmecilerin gelecek beklentilerinin kurgulanmasında da önemli yer edindiği görülmektedir. Görüşmecilerin tamamı Türkiye’ye ilk sığındıkları döneme kıyasla zaman içinde ve özellikle vatandaş olduktan sonraki süreçte gelirleri ve yaşam standartlarında artış görülmüştür. Ancak bu artışta vatandaşlık haklarından ziyade sığınmacılara sağlanan ikamet izni, çalışma hakkı ve eğitim, sağlık haklarından ücretsiz yararlanma ve ticaret gibi ekonomik özgürlüklerin sağlanmasının etkili olduğu görülmektedir. Vatandaşlık hakkının ekonomik seviyesini etkilediği, en önemli grubun, iş insanları olduğu görülmektedir. Ayrıca vatandaşlık hakkıyla görüşmeciler daha nitelikli iş bulma imkânlarını artırarak hem ekonomik gelirlerinin hem de buna bağlı olarak yaşam standartlarının yükseldiğini ifade edilmektedir.

Görüşmeciler, vatandaşlık hakkının alt gelir grubundaki, niteliksiz diye tanımlananlar için öncelikli ihtiyaç olmadığını hatta vatandaşlıkla sosyal yardımları kaybetmeleri nedeniyle dezavantaj olduğunu dile getirmektedirler. Ancak kendisini ‘eğitilmiş ve nitelikli’ olarak tanımlayan görüşmeciler ‘vatandaşlığın’ niteliklerini ortaya çıkarabilecekleri yeni fırsatlar açtığını dile getirmektedirler.

Kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşu yetkilileri, sığınmacılara sağlanan sınırsız hak ve özgürlükler nedeniyle vatandaşlık hakkının cazibesini yitirdiğini ifade etmektedirler. Sığınmacıları sosyal yardımlara alıştırmamanın onları, uzun vadede çalışma kültüründen uzaklaştırdığını, yardıma bağımlı yaptığını, bu durumun onların gelecekte kendi ayaklarının üzerinde durmaları konusunda sorunlara yol açtığını kaydetmektedirler.

Görüşmeciler vatandaşlık hakkının çalışma izni ile ilgili prosedürden kurtardığı, daha kolay istihdam edilmelerini ve sosyal güvencesi olan yüksek nitelikli iş bulma ihtimalini artırdığı için önemli avantaj sağladığını belirtmektedirler. Bunun yanı sıra ülke içinde seyahat özgürlüğü sağlamasının yine istihdam olanağını artırdığı pasaport ve vize hakkı ile de uluslararası şirketlerde çalışma imkânı getirdiği görülmektedir.

Görüşmeciler diğer taraftan vatandaşlıkla birlikte eşitliğin bazı zorluklarını yaşadıklarını dile getirmektedirler. Devletin, sığınmacıların istihdamını dengelemek için getirdiği istihdam sınırlaması vatandaş olmuş Suriyeli iş insanları için dezavantaja dönüşmektedir. Vatandaş olmuş Suriyeli iş insanları özellikle yanlarında daha çok Türk çalışan istihdam etmekte zorluk çektiklerini dile getirmektedirler. Ayrıca sığınmacılara sağlanan yabancı akademisyenlik sözleşmesi vatandaş olduktan sonra kaybedilen haklar arasında yer almaktadır.

Görüşmeciler en büyük zorluğu niteliklerine uygun pozisyonda çalışmamak ya da mesleklerini yapamamaktan dolayı yaşadıklarını ifade etmektedirler. Görüşmeciler yükseköğretim mezunlarının istihdam edildiği GEM’lerde gönüllü öğretmenlik adı altında öğretmen ve idareci gibi çeşitli görevlerde sosyal güvencesiz, asgari ücretin altında istihdam edildiklerini ifade etmektedirler. Vatandaş olanlar ise aynı işi yapan sözleşmeli Türk öğretmenlerin ücretlerinin yarısı kadar ücrete çalıştırıldıklarını, vatandaşlığın işte eşitlik sağlamadığını belirtmektedirler. Ancak projenin sadece sığınmacıları kapsamından dolayı vatandaş olduktan sonra işten çıkartılmadıkları için şanslı olduklarını da dile getirmektedirler. GEM’lerde istihdam edilen 11 bin öğretmenin, GEM’ler kapatıldıktan sonra ne yapacaklarına ilişkin herhangi bir programın yapılmaması hem görüşmeciler hem de kamu kurum temsilcileri tarafından ‘endişe verici’ olarak değerlendirilmektedir. STK temsilcilerine göre ise kamunun göçmenleri niteliklerine göre işlerde çalıştırmak konusunda siyasi konjonktüre göre ‘çalışma izni’ verdiğini ancak aynı pozisyondaki kişilerin kamu bünyesinde sigortasız ve asgari ücrette çalıştırılabildiğini kaydetmektedirler. Bu durumun özellikle özel sektörün nitelikli sığınmacıları istihdam etmesinin önünü kapattığı ifade edilmektedir.

GEM’lerde birçok mühendis, avukat, mimar ve diğer branşlardan yükseköğretim mezunu ve meslek sahibi kişinin iş bulamadığı için geçici istihdam sağladığı görülmektedir. Bu kişiler için GEM’ler ‘hayat istasyonu’ olarak tanımlanmaktadır.

Mesleki denklik konusunda sorun yaşıyan bir diğerk grup ise doktor ve sağıık çalışanları olmaktadır. Doktorların bir grubu gmen sağııkı merkezinde yabancı statüsünde, sigorta ile çalışabilmektedirler. Burada alışan doktorlara mesleki denklik, uyum gibi eğıitimler verilmiş ancak sadece Suriyeli hastalara bakma izinleri vardır. Bu merkezlerde alışan Suriyeli sığıınmacı doktorlar aynı statüde aynı işi yapan Türk doktorlara göre bir tık aşağııda ücret almaktadırlar ve kamu kurum yetkilileri bu durumun sosyal uyum için gerekli olduğunu ifade etmektedirler. Türk vatandaşı olanlar ise denklikleri olmadığı için Gmen Sağııkı Merkezinde çalışmaya devam etmekte ama yine Türk doktorlarla eşit ücret alamamaktadırlar.

Tüm meslek grupları için diploma denkliği ve mesleki tanınma büyük bir sorun olarak devam etmektedir. Türk yükseköğretim mevzuatına göre denklik ve mesleki tanınmanın birlikte yürütülmesinden dolayı vatandaş olan Suriyeliler için de eşit şartlar uygulanmaktadır. Ancak tecrübeli ve yaşları ileri olan hekimler için mevzuatta istenen sınavları kazanmanın zor olduğu, bu nedenle denkliğin tecrübeli doktorlar için ‘imkânsız’ hale geldiğı dile getirilmektedir. Ayrıca Gmen Sağııkı Merkezlerinde alımların kısıtlı olmasından dolayı bazı doktorlar STK bünyesinde kaçak işlerde çalıştıklarını ifade etmektedirler. Kamu kurum yetkilileri vatandaşlığın denklikte herkes için eşit uygulanacağını ancak gmen sağııkı merkezleri kapatıldıktan sonra Suriye kökenli doktorların ne olacağını bilinmediğini kaydetmektedirler.

Kamu kurum ve sivil toplum kuruluşları yetkilileri, Türkiye’deki mesleki tanınma konusunun farkı şartlar altındaki durumlar için yapıldığını, ancak Suriyeli sığıınmacılar gibi istisnai bir durum sergileyen nitelikli grubun vatandaşlık hakkı da verildikten sonra özel bir denklik ve mesleki tanınma sürecinden geçirilerek istihdama katılmalarının toplumsal uyum ve kalkınma için uzun vadede avantajlı olacağını kaydetmektedirler.

Görüşmeciler, dil bilmenin istihdam edilme sürecinde kolaylık sağladığını bunun yanı sıra Arapça ve farklı bir yabancı dil bilmenin de niteliğe uygun yeni iş fırsatları açtığını kaydetmektedir. Ancak bazı görüşmeciler niteliklerine uygun olmayan, hatta meslekleriyle hiçbir ilişkisi olmayan işlerde düşük ücretlerle çalışmak zorunda kaldıklarını kaydetmektedirler. Bazı görüşmeciler ise niteliklilerin iş bulma konusunda Türklerle rekabetinin çok yüksek olduğunu o nedenle niteliğe uygun istihdam edilmede niteliğin dezavantaj olabildiğini ifade etmektedirler.

Nitelikli gmenlerin niteliğine uygun işlerde çalışmaları, denklik ve mesleki tanınma konusunda kamu kurum yetkilileri farklı görüşler taşımaktadırlar. Bazı yetkililer Suriyeliler için mevzuatta değişiklik yapmanın sosyal uyumu bozacağını dile getirirken bazı yetkililer ise toplumsal uyum için niteliklilerin niteliklerine uygun işlerde istihdamını sağlayacak çeşitli düzenlemelerin yapılabileceğini ifade etmektedirler.

Yerel yöneticiler ise göçmenlere sunulan hak ve özgürlükler ile ceza ve sorumlulukların eşit verilmesi durumunda ancak sosyal uyumun sağlanabileceğini ifade etmektedirler.

6.5 Gelecek Beklentisi

Tarih boyunca yaşanan göç tecrübeleri ve göç literatüründe ifade edildiği gibi Türkiye’de bulunan Suriyeliler için de eve dönüş planı isteği görülmemektedir. Özellikle üç yıldan sonra geçici koruma altında kalan sığınmacı grup için dönüş daha da zorlaşmaktadır (S. Castles & Miller, 2008). Türkiye’de 10’uncu yılına yaklaşan Suriyeliler için de saha çalışmaları geri dönüşün sınırlı olacağını göstermektedir (Erdoğan, 2019). Araştırma kapsamında görüşülen katılımcılar ise eve dönmek istememelerinin gerekçelerini Suriye’deki çatışma ortamı ve demokratik hak ve özgürlüklerin yoksunluğu ile açıklamaktadırlar. Bir başka ifadeyle göçün sebebi savaş ortamından kaçış olarak ifade edilmesine rağmen geri dönmeme isteğinde demokratik olmayan ortam ve kısıtlanan hak ve özgürlükler olarak ifade edilmektedir. Geri dönüş planı yapmayan göçmenlerin gelecek ile ilgili plan ve hayalleri bugün var olan sorunlarına da dikkati çekmektedir. Bu bölümde, göçmenlerin gelecekle ilgili umutları, hayalleri, planlarının yanı sıra aynı şekilde kamu kurum yetkilileri ile sivil toplum temsilcilerine de yürütülmesi gereken politikaların neler olduğu sorularıyla her iki tarafın geleceğe bakış açıları anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Bu nedenle görüşmeciler Türkiye’de geçici kimliğin risk taşıdığını, vatandaşlığın ise kalıcılığı garantilediği için önemli olduğunu belirtmektedir. Geçici koruma statüsünün her an gönderilme riskini barındırdığını söyleyen görüşmeciler vatandaşlıktan sonra artık Türkiye için yeni vatan söylemi ile aidiyet de geliştirdiklerini ifade etmektedirler. Katılımcılardan Oraida ve Aisha geri dönüşe ilişkin görüşlerini şöyle aktarmışlardır:

“Biz artık Suriye’ye gidemeyiz. Burada bir düzen oturttuk. Kaç yıldır buradayız. Burada da evimizi aldık, çocuklarımız burada okuyor, eş, dost, çevre edindik. Mesela 15 Temmuz’da uçaklar Ankara’ya benim yaşadığım yere Dikmen’e bomba atınca ben sizden daha çok korktum. Biz bu korkuyu bir kere yaşadık. Korkumuz ölüm değil, elbette bir gün hepimiz öleceğiz. Biz biliyoruz ki ölümden kaçılmaz. Çünkü biz bir vatanımızı kaybettik, şimdi Türkiye yeni vatanım oldu. Tekrar vatanımı kaybetmek istemiyorum. Tamam, benim Suriye’de buradan daha iyi bir yaşamım vardı ama para-pul bir yere kadar. Şimdi benim çocuklarım burada demokratik bir düzene alıştılar tekrar Suriye’deki baskı rejimine gitmezler, onlara oraya dön dönmek imkânsız” (22Ö Oraida, K, 55, Doktor, Ankara)

“Çocuklarım altı yıldır burada okula gidiyor. Nasıl düzenimi bozayım, Orada evim, barkım dağıldı, düzeni burada kurduk. Şimdi, bir de gitsek bile orası da bıraktığımız gibi değil. Artık ne akrabalarımız, ne komşularımız kaldı. Evine git diyorsunuz ama orada ev kalmadı. Düşünün siz Türkler düzeniniz bozulur diye çocuğunuzun okulunu bir mahalleden diğerine değiştirmiyorsunuz, biz tekrar nasıl ülke değiştirelim” (3A Aisha, K, 48, Eczacı, Gaziantep)

“Ne Suriye’ye Dönerim Ne De Avrupa’ya Giderim”

Görüşmecilerden bazıları için ise savaş bitse bile mevcut Suriye’deki rejimin ülkeyi terk edip dönenlere karşı önyargılı olacağı gerekçesiyle gitmenin imkânsız olduğunu ifade etmektedirler. Katılımcılardan Majid, dönüşün siyasi risk ihtimalini taşıdığını ifade ederken, Malika ise bundan sonra Suriye’ye dönüş yapmayacağını ama Avrupa’ya gitmeyeceğini şöyle aktarmıştır:

“Ne Suriye’ye dönerim ne de Avrupa’ya giderim. Çünkü burada rahatım. Özgüvenim var. Özgürüm. Din konusunda da şikâyetim yok. Her yerde cami var ezan var. O çok önemli. Siyasi konularda da Şam gibi baskıcı değil. Avrupa gibi ayrımcı da değil. Şam’da mesela dindar bir toplum olmasına rağmen Allah hakkında konuşabilirim, tartışabilirim küfür edebilirim ama Esad hakkında ağzımı bile açamam. Onun en küçük oğlu ile ilgili hatta köpeği hakkında bile konuşamazsınız. Hemen götürürler. Hemen tutuklarlar asla hapisten çıkamazsın. Biz burada ikimiz otursak başka kimse olmasa bile konuştuklarımızı duyarlar, yarım saat sonra gelirler. Herkes birbirini bildiriyor. Bu konuda orada babana bile güvenemezsin. Bunlar berbat bir şeydi. Şam’da polisten askerlerden uzak duracaksın yolda gördün, kayboldun nereye gidersin mantiken polise, biz polis görünce yol değiştiririz. Çünkü bu kız güzel polis seni beğenirse alır götürür. Niye alıyorsun diye bile soramazsın, beğendiği için. Berbat Suriye’de hayat. Özgürlükler açısından. Ben kızım, gezeceğim konuşacağım hayır senin siyasi fikrin olamaz, gezemezsin. Tamam, kadınlar da gece 12’ye kadar dışarda gezebilir, ama polis görünce kaç. Sarhoş görsen hırsız katil görsen sorun yok ama polis görünce kaç. Anlatabiliyor muyum ne olduğunu.” (29M Malika, 30, K, Akademisyen, Ankara)

“Suriye’de hayat normale dönse bile aynı yönetim olduğu sürece kimse oraya dönmez. Çünkü gidenler için oraya dönmek daha büyük bir sıkıntı. Büyük risk. Yani gidenlerin dönmelerini beklemek çok zor. Rejim kaldığı sürece, Türkiye’ye gitmişsin, tekrar dönmüşsün, onların gözünde hainsin, kimse gitmez. Türk vatandaşı olmasam bile dönmezdim” (25M Majid, E, 28, Diş Hekimi, Ankara)

STK temsilcileri ise henüz ne devletin ne de toplumun Suriyelilerin kalacağına ilişkin gerçeklikle yüzleştğini ve kabullendiğini dile getirmektedir. Söz konusu sürece hala insani yardım boyutunda bakıldığı için ileride sosyal uyumsuzluk sorunları ortaya çıkacağını belirten TEPAV yetkilisi şunları kaydetmiştir:

“Önce kalacaklarını kabul etmeliyiz. Türkiye hala vaka ile kavga ediyor. Göç yük değil avantaj olması için müdahale etmek geriyor. Önce insani yardımlar, cebe direkt nakit koyan, uluslararası alanda sırf yapmış olmak için yapılan birbirinin tekrarı göçmenin ayaklarının üstüne basmasına hiçbir şekilde hizmet etmeyen projeler destekler yardımlar durdurulmalı. Mutlaka gelenleri kendi becerileri, eğitimleri, geçmiş yetenekleri ve becerileri konusunda çalışmalarına imkân sağlayacak imkânlar oluşturursak, bu olayı fırsata çevirebiliriz. Türkiye’de bir tane pasta yok o pasta büyüyebilir o zaman o pastadan Suriyeli de Türk vatandaşı da daha çok faydalanabilir. Çok ciddi paralarla gelenler oldu, yeni girişimler sağladı, bunların büyük firmalar, ticaret odalarına kayıtlı. Sahada üniversite mezunu nitelikli kişilerin vasıfsız iş olan çorap eşleme işlerinde düşük ücretlerle çalıştırıldığını gördük. Bunlar hem kapasiteden yararlanamama hem de ilerde sosyal uyumsuzluk sorunlarına neden olacak.” (TEPAV, STK, Yetkili)

Kalıcılık konusunda yaşanan belirsizliğin toplumsal uyumsuzluk ile birlikte ekonomi piyasalarını da olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Suriyeli İş Adamları Derneği yetkilileri bu durumu şöyle değerlendirmektedir:

“Asıl devlet bu geçicilik algısını değiştirmeli. Kalıcılığa yönelik politikalar belirlemeli. Herkese vatandaşlık vermese de orta uzun vadeli politikalar belirlemeli. Mesela her yıl çalışma izni yenilemek yerine üç yıllık beş yıllık çalışma izni yenilenmeli kademeli yapmalı. Türk iş dünyası da o zaman bizim kalıcı olduğumuzu anlar, bizimle iletişime geçer, piyasa hareketlenir, o zaman mevzuattaki engeller de ortadan kalkar. Şimdi kanun çıkarsan hak versen de piyasanın güven duygusuna ihtiyacın var. Geçicilikten kalıcılığa doğru mesaj verimle. Şu an düşünün 12 bin Suriyeli firma var. Uluslararası bağlantıları var. Arapça biliyorlar, Ortadoğu, Arap coğrafyası, Avrupa ile bağlantıları var. Hepsi iş yapmak istiyor. Türk ekonomisine katkıda bulunacak potansiyelimiz var bu potansiyelden yararlanmak için gidecekler algısının değişmesi gerekiyor. Kâğıtta kalan kanunlar değil, kalıcılığın politikasını devlet kabullenmeli.” (Suriyeli İş Adamları Derneği, Yetkili)

“Gelecekte Umutluyum, Fırsatlar Var”

Bunun yanı sıra Amartya Sen’in bireysel özgürlük ve temel haklara erişim eşitliği ile bireyin sahip olduğu kapasiteyi ortaya çıkarabileceğini (Sen, 2004, s. 17) öne sürmektedir. Toplumdaki dezavantajlı grup arasında sayılan sığınmacılar için sahip oldukları kültürel sermayelerinin (eğitim, diploma, beceri, meslek ve her türlü kültürel birikim) geldikleri ülkede tanınmasında ‘vatandaşlık’ hakkı özgürlüklere erişim ve eşit haklara sahip olmak açısından önem taşımaktadır. Bu eşit hak ve özgürlüklere erişen göçmenler potansiyellerini gerçekleştirmekte ‘yeni fırsatlar’ yakalayabilmektedir. Göçmenlere sağlanan mesleki eğitim kursları, dil kurslarının kendini geliştirmek isteyenler için yeni fırsatlar sağladığını ve vatandaşlığın verdiği hak ve özgürlüklerle de imkanların geliştiğini katılımcılardan Muhktar şu şekilde anlatmaktadır:

“Şirketimi büyütmek istiyorum, uluslararası bağlantılar arıyorum, yeni fırsatları işe çevirmek istiyorum. Hem bilgisayar mühendisiyim hem de tasarımı bir araya getirebilirim. Yazılımla tasarımı bir araya getirecek iş fırsatları bulabilirim. Türkçe ve Arapça bilmenin avantajları var, İngilizcemde iyi. Ortadoğu pazarında iş yapmak istiyorum. Türkiye’de akıllı olan için çok iyi iş fırsatları var. Mesela ben bilgisayar mühendisliği okurken aynı zamanda grafik tasarım eğitimi alabildim...Bir sürü ücretsiz mesleki kurs var. Sonra bir uluslararası bir örgüte tasarım konusunda projemi sundum ve bana kendi şirketimi açmam konusunda yüklü miktarda hibe verdi. Şimdi kendi şirketim var. Ayrıca şimdi Türkiye’ye Arap ülkelerinden gelmek isteyen birçok öğrenci var onlara Türkiye’deki sistemle ilgili rehberlik ediyorum. Türkiye’den Araplarla ortak iş kurmak isteyen şirketlere aracılık konusunda danışmanlık yapıyorum. Bir çok fırsat var... Bunların her biri iyi para kazandırıyor. Yani kafanı kullanırsan her yerde fırsat var...Bir de vatandaş olunca önünde engeller de kalkıyor. İster şirket kur, ister yurt dışına çık bir kere Türk vatandaşı güvencen var. Sonra devlet seni artık tanıyor, kabul ediyor. Vergini veriyorsun o ayrı ama tanınmak önemli. Eğer kös kös evde oturursan, sığınmacıyım bana sadece sosyal yardım verilsin diye beklersen hiçbir fırsat gelmez, geleni de göremezsin. Şimdi mesela ben gelecekte buraya ailemin de gelmesini isterim. Evleneceğim, çocuklarım olunca ailemle burada olsun isterim.” (9M Mukhtar, E, 24, Girişimci, Ankara)

Hukuki güvence vatandaşlıkla birlikte elde edilmesine rağmen göçmenler sosyal uyum sağlamamalarından dolayı kendilerini ‘yalnız’ hissedebilmektedir. Görüşmecilerden Ahmad, 10 yıllık gelecek planlamasını yaptığını, kendi şirketini kurmak için sermaye birikimi yaptığını ama vatandaş olmasına rağmen hale kendini yalnız hissettiğini şöyle aktarmaktadır:

“Gelecekte kendime ait bir şirket kurmak istiyorum. İnternet siteleri kurabilirim. N11.com ya da bitaksi.com gibi internet siteleri. Bilgisayar programı, kodlama benim işim. Bunun için sermayeye ihtiyacım var. Para biriktiriyorum. Paramı hemen riske atamam. Kendi şirketimi kurmak için en az 10 yıl kendime süre verdim. Türkiye’de yalnızım, ailen olsa bile herkes kendi derdinde. Güvencem yok, hayat zor, hayatta tek başımayım, yalnızız burada anlıyor musunuz? Sonuçta vatandaş da olsak yabancıyız. Kendi şirketimi kurmak için çok çalışmalıyım. İstanbul’da birçok seçenek var, birçok fırsat var. İş bilen için çok iş var. Çok zengin olabilirim. Türkiye’de evlenme kararı aldım. Çocuklarımı burada büyüteceğim.” (11A Ahmad, E, 28, Bilgisayar Mühendisi, İstanbul)

Bourdieu, bireylerin sahip olduğu sosyal ve kültürel sermayenin mevcut birikimini korumak ve mümkünse genişletmek amacıyla kendisini sürekli olarak yeniden üretme eğiliminde olduğunu ve böylelikle dikey olarak sınıfsal değişimin belirleyicisi olduğunu ifade etmektedir (Erel, 2010). Göçmenler için de aynı durum söz konusu olmaktadır. Sahip oldukları sermayelerinin geldikleri ülkede tanınmasını ve bu sayede yeni fırsatlar yakalamayı amaçlamaktadırlar. Katılımcılardan Suphi bu durumu şöyle aktarmaktadır:

“Ben Türkiye’ye yerleştim artık, çalıştığım işten memnunum bundan sonra statümü, konumumu geliştirmek isterim. Çince, Arapça ve Türkçe biliyorum bunu fırsata dönüştürebilirim. şu an çalıştığım kurumda uzman olarak çalışıyorum ama her gün Çin ile ticaret yapan hem Türk hem Arap ülkeleri için aranan özelliklere sahibim. Suriye’de bu fırsatlar çok yoktu. Türkiye, uluslararası ticari hacmi çok yüksek bir ülke. Sadece Türk şirketler değil Batılı şirketler de farklı dil bilen elemanlarla çalışmak istiyorlar. İngilizce de geliştirmek için kursa başlayacağım. Sonuçta ticaret uzmanıyım ve Çince, Arapça biliyorum, İngilizce de öğrenirsem çok avantajlı konuma geçeceğim. Tabii aynı zamanda denkliğimi de alırsam iş imkânlarım artacak. Kariyerimi bu yönde geliştireceğim” (1S Suphi, Uzman, 31, Erkek, Gaziantep)

“Mesleğimi Yapamazsam Hiçim”

Nitelikli göçmenlerin gelecek planlarında sahip oldukları mesleklerini yapabilmek için Türkçeyi öğrenmek ve aynı zamanda diploma ve tanınırlık almak önemli yer tutmaktadır. Katılımcılardan, avukat olan Ehsanullah gelecekte mesleğini yapabilmek için denklik ve Türkçenin şart olduğunu şöyle açıklamaktadır:

“Türkiye’de Türkçeyi ve İngilizceyi çok iyi öğrenebilirim çok iyi bir uluslararası avukat olabilirim. şimdi bir taraftan Türkiye’de 3.5 milyon Suriyeli var. Bunların sosyo-kültürel yapıları var. Yakında Türkiye’de hukuki ihtiyaçları ortaya çıkacak ama Türk hukuk sistemini bilmiyorlar. İlla Arapça bilen Suriyeli bir avukat arayacaklar. Türkiye’deki birçok kurum için de bu geçerli. Birçok yerde Suriyelilere hizmet sağlarken hukuk sisteminden anlayan birine ihtiyaç olacak...O yüzden mutlaka diploma denkliğimi almam gerekiyor. Bunun için bazı sınavlara girmem gerekiyormuş. Mutlaka bu sınıflara hazırlanacağım, o denkliği almak zorundayım. Tek hedefim tekrar kendi işimi, mesleğimi yapacak ortamı bulmak. İstemiyorum ama Türkiye’de bulamazsam yurt dışında daha iyi şartlar bulursam giderim. Çünkü mesleğimi yapamazsam bir hiçim. ” (14E, Ehsanullah, E, 44, Avukat, Ankara)

Eczacı olmasına rağmen bir STK’da halk sağlığı bilgilendirme uzmanı olarak çalışan Bushra da gelecek ile ilgili beklentisini mesleki tanınırlık olarak ifade ederken aynı zamanda bunun tekrar eskiden sahip olduğu sosyal statüye dönüş için ‘hayati’ önemini şöyle aktarmaktadır:

“Tek gelecek beklentim var, tekrar eczacı olarak tanınmak. Kocamın da doktor olarak tanınması ve mesleğimizi yapabilmek. Denklik için ne istiyorlarsa yapacağım, belgeyse belge, sınavsa sınav, bundan başka çaremiz yok. Biz bundan başka işlerde çalışamayız ki...Bir de insan onca yıl okumuş etmiş kendini geliştirmiş, bir kariyer elde etmiş, şimdi böyle nitelsiz işlerde çalışmak çok üzüyor. Psikolojimi bozan şey bu. Oradayken eczacıydık dediğimizde bile insanların saygısı artıyor ama sürekli sokakta bunu boynumuza asamayız. Herkesi aynı kefeye koyuyorlar, Suriyelisiniz diyorlar. İşimi yapabilsem Suriyeli de olsam sonuçta özgüvenim yerime gelecek. Bu bizim için hayati derecede önemli.” (18B Bushra, K, 38, Eczacı, İstanbul)

Bireyin sahip olduğu kapasiteye erişimi için temel hak ve özgürlüklere erişimine ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle yetenek ve becerilerini geliştirebileceği eğitim ve tüm bunları uygulayacağı sağlık imkanlarına erişimi kapasiteye işlevsellik kazandıracaktır (Sen, 2004). Genç göçmenler için ise sahip oldukları yetenek ve becerilerini geliştirebilecekleri eğitim imkn ve bunu sunabilecekleri sosyal, sanatsal, sportif imkânlar gelecek ümitlerini artırmaktadır. Görüşmecilerden Turki, kendisinin uluslararası çapta bir futbolcu olmak için tüm imkânlara eriştiğini ifade ederken Anis ise Türkiye’de tanıştığı piyano sayesinde hayatının tamamen değiştiğini şöyle ifade etmektedir:

“Aslında savaş benim yaşadığım yeri etkilememişti. Ama ben futbolcu olmak için Türkiye’ye geldim. Ailemle birlikte. Yetenekli olduğumu söylediler. Burada tüm imkânlar açıldı. Koum var. Sürekli ağır antrenmanlar yapıyorum. Vatandaş olunca genç mit milli takıma seçildim. Gelecekte uluslararası bir futbolcu olmak istiyorum. Sonuçta Türkiye’den çok sayıda ünlü futbolcu yetişiyor. Ben de öyle olmak istiyorum. Futbol şans işidir ama Türkiye’ye gelerek şansım açıldı.” (20T Turki, Futbolcu, İştambul)

“Biz bir şekilde Türkiye’deyiz artık. Gelecekte ne olmak istiyorum demek çok zor soru. Yani evet artık benim hayatımda hep müzik olacak. Müzikle burada tanıştım. Müzik konusunda kendimi geliştirmek istiyorum. Tabii ki uluslararası tanınır bir sanatçı olmak istiyorum. Bunun için eğitim imkânlarım var hepsini sonuna kadar kullanmak istiyorum. Kendimi geliştirme imkn oldu. Evet, belki Suriye’de yaşasam hiç müzikle tanışmayacaktım ama artık tanıştım” (24A Anis, E, 19, Müzisyen, Ankara)

Kamu kurum yetkilileri ise sorunların çözümü ve gelecek beklentilerine ilişkin sorulara, politika yapıcılar için uzun vadeli g politikalarının belirlenmesi, göçmenlerin niteliklerine göre tasnif edilip doğru alanlara yönlendirilmelerinin gerekliliğine dikkat çekmektedirler. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü uzmanı bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Sorunların zm konusunda kurumsal kapasite güçlendirilmeli. Türkiye’nin geniş bir mevcut durum analizine ihtiyacı var... Bu hem ev sahibi toplum için hem de Suriyeliler için. Tam olarak nerede ne tür bir eleman ihtiyacı var ona göre nüfus planlaması yapılmalı. nce ihtiyaç analizi sonra planlama. Masadan bakınca her şey farklı gözüküyor. Elimizde on bin mühendis var, on bin ifti, on bin tornacı var. Kimleri ncelikli vatandaş yapmak gerekir. Masada mühendisi vatandaş yapmak avantajlı gözükebilir ama sahadaki ihtiyaca göre ifti ya da tornacı yapmak daha mantıklı da olabilir. Vatandaşlık her türlü bakanlığın politikalarını etkileyen bir süreç. Tüm kurumlar o masada oturması gerekiyor ve planlama yapması gerekiyor. Sorunlar sahada ortaya çıkıyor çözüm bulurken yeni sorunlar ortaya çıkıyor. Mevzuat geriden geliyor. Devletin en temeli bu işe yol haritası çizmesi gerekiyor. Kurumlar arası koordinasyon ihtiyacı var. G politikasının belirlenmesi gerekiyor. Kurumların da bu politikalara göre eyleme geçmesi gerekiyor” (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Uzman)

Sağlık Bakanlığı yetkilisi ise kısa vadeli politikalardan vazgeçilmesi ve sahayı bilen tecrübeli personelin görev değişiminin dezavantajlarına şöyle dikkat çekmektedir:

“Türkiye’deki 3.6 milyonun 1.5 milyonu çalışabilir yaşta. Ama büyük bir grup niteliksiz. Nitelikli olanlara iş bulup, istihdama katıp kapasitelerinden tam yararlanacak çalışmalar kurmalıyız. Türkiye’de bu sürece ilişkin temel uzun vadeli göç politikası yok. Ne yapılacağı bilinmiyor... Uluslararası kuruluşlar ise kendi varlığını sürdürmek için kısa vadeli projeler yürütüyor, işe yaramıyor” (Sağlık Bakanlığı, Yetkili)

Görüşmecilerin tamamı tekrar Suriye’ye dönmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Geri dönmeme gerekçesinde Suriye’de bıraktıkları düzenin kalmaması, çatışma ortamının devam etmesinin yanı sıra demokratik olmayan rejimin devam edeceği düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir. Görüşmeciler, Avrupa ya da başka ülkelere de gitmek istemediklerini geleceklerini Türkiye’de kurguladıklarını ifade etmişlerdir. Sınırlı da olsa bazı görüşmeciler aileleri Türkiye’de kalmak şartıyla belirli bir süreliğine ‘mesleklerini gerçekleştirebilecekleri’ durumda Avrupa’ya gitmeyi düşünebileceklerini ifade etmişlerdir.

Görüşmeciler niteliklerini Türkiye’de iş piyasasında kullanabilmek için özellikle dil öğrenimine önem vermektedirler. Türkçe ile birlikte üçüncü bir dili öğrenmeye yönelik eğitim aldıklarını ifade etmektedirler. Gelecekle ilgili tüm plan ve hedeflerini ‘mesleklerini gerçekleştirebilmek’ üzerine kuran görüşmeciler için ‘denklik’ ve ‘tanınma’ öncelikli hedef olarak görülmektedir.

Görüşmeciler, denklik ve tanınmayı sadece ‘ekonomik’ geliri artırmak daha yüksek gelirli iş bulmak için değil ayrıca toplumsal statülerini de ispatlamak için istediklerini ifade etmektedirler. Bazı görüşmeciler hali hazırda çalışırken ihtiyaç duyulan denklik ve tanınma için gerekli sınavlara hazırlanmanın zorluğunu ve dezavantajını yaşadıklarını belirtmekte ve vatandaşlık verilen nitelikli kişilere denklik ve tanınma konusunda bazı kolaylıklar sağlanmasını talep etmektedirler. Bazı görüşmeciler, kendi mesleklerini yapma hedeflerini ifade ederken 10 yıllık gelecek planlarını dile getirmişlerdir. Ancak görüşmecilerin çoğunluğunda vatandaşlık belgesine sahip olmalarına rağmen sosyal aidiyet hissetmediklerini, ‘burada yalnızız’, ‘bir başımayız’ gibi ifadelerle güvende hissetmediklerini ifade etmişlerdir.

Kamu kurum yetkilileri ise kamu politikalarının uzun vadeli göçmen planlamasının yapılmamasından kaynaklı niteliklilerden yararlanılamadığını, ifade etmektedirler. Özellikle göçmenlerin niteliklerine göre tasnif edilmemesi ve aynı zamanda ihtiyaç analizlerinin gerçekleşmemesinden dolayı toplumsal uyum konusunda eksikliklerin yaşandığını kaydetmektedirler.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Göç alan ülkelerde, göçmenlerin ülke ekonomisine dönük etkilerinin yanı sıra, göçmenlere sağlanan hak ve özgürlükler ile vatandaşlık süreçleri de önemli tartışma konuları arasında yer almaktadır. Bu tartışmalar, uluslararası göçün ekonomik, toplumsal, siyasal ve demografik sonuçlarını kapsayan farklı yönleriyle birlikte yürütülmektedir. 21'inci yüzyıl, artan savaş, şiddet ve doğal afetlerden kaçan milyonlarca göçmenin, hayatta kalmak ve insanca yaşam imkânlarına ulaşmak için ölümüne göç yolculuklarına sahne olmaktadır. Buna karşılık hedef ülkeler sığınmacıların sosyo-ekonomik olarak kendilerine ağır yük getireceği gerekçesiyle, ya sınırlarını kapatmakta ya da kabul edilen sığınmacıya geçici-misafir statüsü vermektedir. Bu durum sığınmacıları sürekli yardıma muhtaç 'yararsız' ve 'ötekileştirilmiş kitleler' haline getirirken, ev sahibi ülkelere ise taşımaları gereken ağır bir yük olmaktadır. Oysaki göç literatürü ve bilinen tarihi tecrübeler göstermektedir ki, sığınmacılar hangi sınıfsal, kültürel ya da ekonomik geçmişten gelirlerse gelsinler, beraberinde taşıdıkları sosyo-kültürel zenginlikleri yeniden yaşam kurma motivasyonlarıyla birleşince toplumsal kalkınmaya olumlu yönde fayda sağlamaktadır. Ancak sığınmacıların ev sahibi ülkeye yük olmadan kendi ayaklarının üzerinde durmasında kilit rol oynayan hak ve özgürlükler, tartışma konusu olmaktadır. Özellikle göçmenlerin yoğun olarak ulaşmaya çalıştığı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde sığınmacılara sağlanan eğitim, sağlık, seyahat, istihdam gibi temel haklar sürekli sınırlandırılmaktadır. Vatandaşlık ise sığınmacı ve mülteciler için her şey yolunda giderse ancak yıllar sonra erişebilecekleri bir hak olabilmektedir.

Göç ve vatandaşlık tartışmaları, genellikle toplumsal uyum ya da siyasal konjonktür üzerinden yürütülmektedir. Göçmenlerin hak ve özgürlükleri ile refah seviyeleri arasındaki ilişkinin nasıl olduğu ise yeterince bilinmemektedir. Bu bağlamda ev sahibi ülkeler, sığınmacılara ya külfet ya da insani yardım bakış açısıyla yaklaşmaktadırlar. Bu çalışmada ise, üçüncü bir yaklaşımın üzerinde durulmuştur. Buna göre ev sahibi ülkeler tarafından toplumsal imkânlardan eşit yararlanabilecekleri çeşitli hak ve özgürlükler sağlanması halinde, sığınmacıların sosyo-ekonomik kapasitelerini nasıl geliştirdikleri sorgulanmıştır.

Bu çalışma özelinde, Türkiye’de istisnai vatandaşlık hakkı kazanan Suriyelilerin temel hak ve özgürlükleri ile sosyo-ekonomik kapasiteleri arasındaki ilişki incelenmiş ve bu statünün sığınmacıların yaşam standartlarını ne yönde etkilediği araştırılmıştır. Bu kapsamda Suriyelilerin en çok yaşadığı İstanbul, Ankara ve Gaziantep illerinde, Türk vatandaşı olmuş Suriye kökenli 35 kişi ile yüz yüze derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerin, öncelikle geçmişte sahip oldukları nitelikleri, eğitimleri, meslekleri, becerileri, göç yolculukları, sığınmacılık tecrübeleri, vatandaşlık süreçleri sorgulanmıştır. Bu bağlamda, vatandaşlık statüsünün kişilerin gündelik yaşamına nasıl yansıdığı, beceri ve deneyimlerini etkin bir şekilde kullanmalarına yardımcı olup olmadığı ve bireysel kariyerlerini ne şekilde etkilediği incelenmiştir. Bunun yanı sıra göçmenlerle doğrudan ilişkili kamu kurum, kuruluş, STK ve yerel yönetim temsilcilerinden oluşan 15 yetkili ve uzman ile de derinlemesine yüz yüze görüşmeler yapılarak aynı konu farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. Böylelikle toplamda 50 kişiyle yüz yüze görüşme yapılarak saha çalışması tamamlanmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın kuramsal çerçevesi göçmenler merkezinde Amartya Sen’in ‘özgürlük temelli işlevsel kapasite yaklaşımı’ ve sosyo-kültürel sermayenin taşınması üzerine kurulmuştur. Ayrıca sığınmacılar için hak ve özgürlükler temelinde göç ve vatandaşlık ile göç ve kalkınma literatürü taranmıştır.

Cumhuriyet tarihi boyunca ulus-devlet anlayışla Türk soyuna bağlı ‘milli’ bir vatandaşlık anlayışını benimseyen Türkiye, uzun yıllar Avrupa’ya göç veren ya da Avrupa’ya giden göçmenler için göç transit merkezi olmuştur. 2000’li yıllardan itibaren ise Türkiye, artan ekonomik kapasitesi ile Ortadoğu, Afrika ve Asya’nın da göç çekim merkezi haline gelmiştir ve 192 ülkeden beş milyonu aşan göçmene ev sahipliği yapmaktadır. 2011 yılından itibaren Suriye’de yaşanan iç savaştan dolayı zorla yerinden olan yüzbinlerce göçmen Türkiye sınır kapısına hareket etmiştir. Bu süreçte Türkiye’nin izlediği ‘açık kapı’ politikası iki temel noktaya dayanmaktadır. Birincisi, ‘sığınmacıların geri gönderilmemesini’ esas alan, Türkiye’nin de taraf olduğu ve hukuki bağlayıcılığı olan 1951 tarihli BM Cenevre Sözleşmesidir. İkinci ise, belirli bir siyasal analizi yansıtmakta olup Suriye’deki çatışmaların kısa sürede sonlanacağı ve sığınmacıların mümkün olan en kısa süre içinde ülkelerine geri dönecek ‘misafirler’ olduğu algısını içermektedir. Ancak çatışmaların artarak devam etmesi ve sürecin uluslararası perspektifte kaotik bir duruma sürüklenmesiyle 2019 yılı itibariyle 3.6 milyon Suriyeli Türkiye’ye yerleşmiş ve geri dönüşleri yakın gelecekte öngörülmemektedir. Bu durum Türkiye’nin göç politikalarıyla birlikte uyum ve vatandaşlık politikalarını da doğrudan etkilemiştir. Gelecekte sayılarının daha da artması beklenen göçmenlerin varlığı, Türkiye’nin

toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamını olduğu gibi, vatandaşlığa bakış açısını da değiştirmektedir.

Türkiye, ilk etapta Suriyelilere ‘Geçici Koruma Statüsü’ tanımış; ardından 2013 yılında kamp dışında ikamet hakkı, 2014 yılında ise eğitim, sağlık, sosyal yardım, seyahat ve çalışma izni vererek hak temelli bir süreci hayata geçirmeye çalışmıştır. Suriye’den göçün dördüncü yılı olan 2015’te ise nitelikli Suriyeliler için ‘istisnai vatandaşlık’ uygulaması getirilmiştir. Bu usule göre, Türkiye’ye sanayi tesisi getiren ya da bilimsel, ekonomik, kültürel, sosyal ve sportif anlamda ülkeye katkı sağlayan veya katkı sağlayacağı düşünülen kişilerin süre, ikamet, dil, uyum ve benzeri şartlar aranmaksızın doğrudan Türk vatandaşlığına alınması mümkün kılınmıştır. Böylece 2019’a kadar 110 bin Suriyeli davetiye usulü ile Türk vatandaşı olmuştur.

Göç literatüründe entegrasyonun son aşaması olarak tanımlanan ‘vatandaşlık’ hakkının, Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılara göçün henüz ilk yıllarında ve herhangi bir uyum şartı aranmaksızın belirli ‘seçim’ ve ‘niteliklilere’ dayalı olarak verilmesi, hak ve özgürlükler ile uyum süreci arasındaki ilişkiselliğin sosyo-ekonomik kapasite bağlamında irdelenmesini gerekli kılmaktadır. Zira bu durum, vatandaşlık hakkına kavuşanlar bakımından yalnızca belirli avantajları sağlamamakta, aynı zamanda çeşitli dezavantajlara da yol açabilmektedir.

Bu kapsamda, Türkiye’nin vatandaşlık politikası, ulus-devlet vatandaşlığından ulusötesi vatandaşlığa doğru bir geçiş sürecine girmiştir. Bu sürecin ilk adımı olan ‘istisnai vatandaşlık’ uygulamasının, uzun vadeli göç politikalarının belirlenmesinde de ‘anahtar rol’ üstleneceğini ve toplumsal uyum politikalarını şekillendireceğini söylemek mümkündür.

7.1 Temel Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, elde edilen bulgular muhtelif kriterler eşliğinde tasnif edilmiştir. Böylece katılımcıların demografik ve kişisel niteliklerine, Suriye’deki yaşam hikâyelerine, sığınmacılık tecrübelerine ve vatandaşlık pratiklerine ilişkin temel bulgular özetlenmiş ve bu alanda gerçekleşecek bilimsel çalışmalara referans olabilecek öneriler geliştirilmiştir.

Katılımcıların demografik ve kişisel nitelikleri bağlamında elde edilen bulgular, Türk vatandaşlığı statüsünü kazanan Suriyelilerin hangi kriter ya da nitelikler eşliğinde seçildiğine ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Zira Türk vatandaşlığı statüsünü kazanan Suriyelilerin büyük bir kısmının genç yaş kategorileri içinde yer alan ‘bekâr’, ‘yüksek eğitilmiş’, ‘birkaç dil bilen’, ‘mesleki/bireysel yetenek ve becerilere sahip’ ya da nispeten ‘ekonomik imkânları

yüksek' kişilerden oluştuğu gözlenmektedir. Türk vatandaşlığı statüsünü kazanmak için gerekli görülen bu tipolojinin uluslararası göç yazınında geçerli olan nitelikli göçmen profiline benzer olduğu söylenebilir. Çalışma kapsamında görüşülen katılımcıların yaş ortalamasının 18-35 yaş arası genç ve eğitilmiş gruptan olması, 'genç nitelikli işgücü' açısından bir avantaj olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca katılımcılardan bazılarının Türklerle evlilik yapmasını, bekârların çoğunluğunun ise Türklerle evliliğe sıcak bakmasını gelecekte iki toplum arasında daha yoğun bir kültürel alışveriş ve kaynaşmanın olacağının habercisi olarak değerlendirmek mümkündür. Özellikle Suriyeli eğitilmiş kadınların, eğitim ve çalışma hakkına duydukları saygı ve kılık kıyafet serbestine dönük yaklaşımları dolayısıyla Türk erkekleriyle evliliği sıcak baktıkları gözlemlenmiştir. Görüşmecilerin, nitelikli Suriyeliler, aile yapısı, çocuk sayısı, eğitim, dil öğrenimi gibi sosyo-kültürel özellikleri ile Türklerle evlilik yoluyla kurulacak aile bağları Türkiye'nin demografik yapısı için de gelecekte bazı değişiklikleri barındırma potansiyeline sahiptir.

Görüşmeciler Suriye'deki sosyo-ekonomik durumlarını savaştan önceki durumlarına göre değerlendirmişlerdir. Halen öğrenci olanlar dışında, görüşmecilerin tamamı yükseköğretim mezunudur. Görüşmeciler, kendilerini Suriye'nin eğitilmiş grubu içinde ve meslek/iş sahibi gördükleri için sosyo/ekonomik olarak orta ve üst sınıfta değerlendirmektedir. Ayrıca büyük bir kısmının ailesinde yükseköğretim mezunları bulunması, orta ve üstü sosyo-ekonomik yapıdan geldiklerini göstermektedir. Görüşmecilerin, Türkiye'deki sığınma ve vatandaşlık süreçlerindeki değişimi Suriye'deki sosyal statülerine göre kıyaslamaktadır. Araştırmanın bulgularında dikkat çeken bir husus ise görüşmecilerin çoğunluğunun Suriye'deki savaştan önceki gelir durumu aylık ortalama 300 ila 500 dolar arasında olmasına rağmen, kendisini ekonomik olarak bir üst statüde tanımlamasıdır. Bu durum, bir yanıyla görüşmecilerin Suriye'deki alım gücünün göreceli yüksekliğinden, diğer yanıyla ise zenginliğin 'ev ve iş sahibi' olmakla sınırlı bir şekilde tanımlanmasından ve buna bağlı beklentilerin yüksek olmamasından kaynaklanabilmektedir. Bununla birlikte görüşmecilerin sosyal-statülerine ilişkin atıfları Türkiye'de de ulaşmak istedikleri sosyal-statüye de gönderme yapmaktadır.

Çalışma kapsamında insanları göç etmeye yönlendiren nedenlere ilişkin bulgulara da ulaşılmaya çalışılmıştır. Söz konusu bulgulara göre, göç öncesi yerleşim yerlerinde yaşanan çatışma ve şiddet ortamından kaçma arzusunun başat duyguyu ve dolayısıyla göçün temel sebebini oluşturduğu gözlenmiştir. Ayrıca savaşa bağlı olarak bozulan sosyal ve ekonomik ortamdan uzaklaşmak ve özellikle erkekler için zorla 'askere' alınma ve siyasal baskıdan kurtulma umudunun da göç hareketliliğinde belirleyici neden olduğu saptanmıştır. Ancak insanları göç etmeye yönlendiren nedenler yalnızca bu hususlarla sınırlı değildir. Bazı

görüşmeciler, siyasal baskı ya da savaş şartlarından çok, daha bireysel nitelikli sebepler dolayısıyla göç ettiklerini görmüştür. Bu durum, Türkiye’ye bölge ülkelerinden sadece savaş ve demokratik olmayan ortamdaki uzaklaşmak için değil daha iyi imkanlara ve yeni fırsatlara erişim için göçü artıracaklarını göstermektedir.

Suriyelilerin sığınmacılıktan vatandaşlığa geçiş sürecinde öncelikle ‘hayata kalma’ motivasyonu ile zor şartlar altında niteliklerine uygun olmayan ağır işlerde, çok düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmişlerdir. Ancak zaman içinde ikamet, istihdam, eğitim, sağlık ve sosyal yardımlarla ilgili getirilen hak ve özgürlüklerin sığınmacıların yaşam standartlarını anlamlı şekilde yükselttiği görülmektedir. Türkiye’nin Suriyeli sığınmacılara sağladığı hak temelli ‘geçici koruma statüsü’, sığınmacılık sürecinde Suriyelilerin sosyo-ekonomik kapasitelerini artırmıştır.

Suriyeli sığınmacılar içinde ‘nitelikliler’ için sağlanan ‘istisnai vatandaşlık’ daveti, bu grup için ‘seçilmişlik’ olarak algılanmakta ve mesleki tanınma, denklik ve diğer hak ve imkanlara erişimde ‘ayrıcalık’ beklentisine sokmuştur. Beklentileri karşılanmayanlar için ise ‘vatandaşlık hayal kırıklığı ya da dezavantaj olarak’ olarak yorumlanmaktadır. Görüşmeciler, vatandaşlık başvuru sürecini ‘kolay bir formalite’ olarak değerlendirilmektedir. Burada devletin davetiye usulüyle kişileri seçmiş olması kolaylığın arkasında yatan sebep olarak görülmektedir. Kamu kurum yetkilileri ise Suriyeliler için sağlanan ‘istisnai vatandaşlık’ uygulamasının nitelikli sığınmacıların toplumsal imkânlarla eşit erişiminin önünü açmak olarak ifade etmektedirler. Bu durum, Türkiye’nin göç politikasının ‘geçicilikten’, adı konulmamış bir entegrasyona doğru gelişmekte olduğunu vatandaşlık politikasının ise ulus-devlet vatandaşlığından ulusötesi vatandaşlığa evrilme sinyalleri olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmanın temel sorusu olan hak ve özgürlükler ile ekonomik kapasite arasındaki etkileşimin niteliğinin nasıl olduğuna ilişkin elde edilen bulgular ise şöyledir: Görüşmecilerin vatandaşlık sonrasında, geçmişteki sosyo-ekonomik seviyelere göre Türkiye’deki gelir seviyeleri de farklı değişmiştir.

Buna göre çalışmada, Suriyeli göçmenlerin Türkiye’ye ilk geldiklerine kıyasla vatandaş olduktan sonraki son durumlarında, tüm gelir aralıklarında (düşük, orta ve yüksek) bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Ancak dolar bazlı yapılan bu istatistikten hareketle, tüm gelir grupları açısından vatandaşlığın sığınmacıların ekonomik kapasitelerini artırdığı yönünde bir sonuç da çıkarılmamalıdır. Zira Suriye’deki alım gücü ile Türkiye’deki alım gücü farklılık göstermekte; vatandaşlık hakkını kazanan Suriyeliler Türkiye’de daha çok çalışıp gelirlerini artırmalarına rağmen, alım güçleri ve buna bağlı olarak yaşam standartlarının aynı seviyede artmadığı görülmüştür.

Türk vatandaşlığına geçtikten sonraki mevcut gelir durumunda Suriye'deki savaştan önceki hayatlarına göre dolar bazında düşük ve orta gelir grubu için arttığı bulgulanmıştır. Bu bağlamda orta gelirli grubun gelirinin Suriye'deki yaşam standartlarına ulaştığı görülmektedir. Yüksek gelirli iş insanları içinse vatandaşlıktan sonra da gelirlerinin ve yaşam standartlarının henüz Suriye'deki yüksek standartlarına ulaşamadığı ancak anlamlı artış olduğu gözlemlenmiştir. Vatandaşlık sayesinde edinilen eşit hak ve özgürlükler ile Suriye uyruklu Türk vatandaşlarının yaşam standartlarını birçok yönden olumlu yönde etkilenmiştir. Öncelikle geleceğe dair güven duygusu artmış, istihdam imkanları genişlemiş, seyahat özgürlüğü başta olmak üzere birçok alanda iyileşmeler sağlanmıştır. Bu hak ve özgürlükler, kamu kurumlarında çalışmak dâhil pek çok yeni iş fırsatları ortaya çıkarmıştır. Mülk edinimi ve seyahat özgürlüğü yatırım ortamını artırmış, özellikle iş insanları için özel sektörde yatırım imkânı sağlamıştır. Uluslararası ticari bağlarında hem güvence hem de ticari kolaylık getirmiştir. Amartya Sen'in, bireylere sağlanan eşit hak ve özgürlüklerin kişilerin sahip oldukları kapasitelerini çıkaracağına yönelik savı Türkiye'deki vatandaş olmuş Suriyeliler için gerçek kapasitelerine olmasada sosyo-ekonomik kapasitelerinde sığınmacılık süreciyle karşılaştırıldığında genel anlamda doğrulanmaktadır. Hak ve özgürlükler, önce sığınmacılık sürecinde sosyo-ekonomik seviyelerini artırırken vatandaşlık sonrasında edindikleri yeni hak ve özgürlükler sosyo-ekonomik seviyeleri hem de yaşam standartları yükselmiştir. Yüksek gelir grubu haricinde düşük ve orta gelirli grup için Suriye'deki yaşam standartlarına ulaştıkları görülmüştür. Amartya Sen'in kapasite yaklaşımının, Suriyeli sığınmacıların vatandaşlığa geçiş sürecinde özellikle gençlerin, 40 yaş üstüne göre potansiyellerini gerçekleştirme, yetenek ve becerilerini işlevselleştirme konusunda daha çok etkili olmaktadır.

Görüşmeciler için vatandaşlığın en büyük avantajı, kalıcılık güvencesi ve geleceğe yönelik kararlarda 'psikolojik güven' vermesi olarak tanımlanmaktadır. Vatandaşlığın ikinci büyük avantajı seyahat özgürlüğü olarak değerlendirilmektedir. Özellikle iş insanları ve ticaret yapanlar için vatandaşlık hakkı, sosyal bağlarının reailizasyonu ve taşınmasında doğrudan etkili olduğu görülmektedir. Vatandaşlık belgesiyle uluslararası seyahatin yanı sıra kimlik güvencesi sığınmacıların geçmişte sahip oldukları sosyal bağları yeniden hareketlendirmiş, yeni yatırımlar yapmalarına veya yeni fırsatları değerlendirmelerine imkan vermiştir. Vatandaşlık hakkının, geçmişte sosyo-kültürel ve ekonomik sermayeye sahip yüksek nitelikli sığınmacıların uluslararası sosyal networkleri işlevsellik kazandırdığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında görüşmecilerin sosyo-ekonomik kapasitesini ve yaşam standartlarını değiştiren en önem etkilerden birisi ise yerel dili bilmek olduğu bulgulanmıştır. Dil bilmenin sosyo-kültürel sermayenin taşınmasını ve sosyo-ekonomik kapasiteyi vatandaşlık

kadar etkilediği bulgulanmıştır. Sığınmacılık sürecinde Türkmen kökenliler başta olmak üzere, dil bilenler için tercümanlık mesleği başat iş kolunu oluşturmaktadır. Dil bilen göçmenlerin, istihdama erişimin yanı sıra, sosyal uyum açısından da avantajlı oldukları gözlemlenmiştir. Görüşmecilerin özellikle vatandaş olduktan sonra mesleklerini icra edebilecek ileri seviyede Türkçe öğrenimine ilişkin gelecek planı yapmaları, geçmişte sahip oldukları sosyal-statülerine ulaşmanın yolu olarak görülmektedir.

Uzun süre rejim baskısı altında yaşayan ve demokratik olmayan şartlardan gelen sığınmacılar için demokratik haklara erişim ise somut bir getirisi olmamasına rağmen tüm görüşmeciler tarafından en önemli ‘insani’ hak olarak tanımlanmıştır. Bu durum, nitelikli grup için savaş bitse bile demokratik ortam kurulmadan Suriye’ye dönüşün kısıtlı olacağını göstermektedir. Özellikle kadınların ve gençlerin günlük hayatta aktif rol alması, sivil toplum kuruluşlarında ve diğer gönüllü yardım kuruluşlarında görev almaları, çalışma hakkı ve kılık kıyafet serbestisi nedeniyle demokratik haklara ulaşım konusunda yüksek bilinçli olduğu görülmektedir. Sivil toplum örgütlerine aktif katılım hem yerel yönetimlerin hem de göçmenlerin toplumsal uyumu kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Sığınmacıların toplumsal uyumu için sivil toplum kuruluşlarının rolü gelecekte önemli işlev üstlenecektir.

Göçmenlerin, özellikle nitelikli sığınmacıların kültürel sermayelerinin geldikleri ülkede tanınıp tanınmaması sosyo-ekonomik seviyelerini etkilemektedir. Sanat, spor gibi özel beceriler nedeniyle vatandaş olmuş görüşmeciler için ise vatandaşlık hakkı hem eğitime devam, hem de ulusal ve uluslararası yarışmalara erişim konularında önemli avantajlar sağlamaktadır. Hatta bu durum, savaş ve şiddet ortamı olmaksızın ülkelerinde olmayan eğitim ve alt yapı imkânlarına ulaşmak için Türkiye’ye göç edilmektedir. Bu yönüyle vatandaşlık kültürel sermayenin içinde tanımlanan nesnel sermayenin taşınmasında rol oynamakta ve kişilerin sahip oldukları kapasitelerini ortaya çıkarmalarına imkan tanımaktadır. Bu durum Türkiye’yi bölge ülkeleri arasında sosyo-kültürel yakınlık, demokratik haklar, eğitim, sağlık ve çalışma hakkı gibi sebeplerin yanı sıra kültür ve sanat alanındaki alt yapısıyla da göç çekim merkezi haline getirmektedir.

Öte yandan görüşmecilerin göç ederken en büyük güvenceleri, sahip oldukları ‘diploma’ ve meslek/mesleki becerileri olmasına rağmen, sığınmacılık sürecinde en çok zorlananların eğitilmiş ve diplomalı grup olduğu görülmektedir. Eğitilmiş ve diplomalı grubun niteliklerine uygun olmayan işlerde, alışkın olmadıkları çalışma ve hayat standartlarında yaşamaları kendilerini maddi ve manevi olarak olumsuz etkilemiştir. Görüşmeciler için sığınma sürecinin ilk yıllarında iş bularak hayata tutunmak önemli olurken, sonraki yıllarda niteliklerine daha uygun standartlarda iş bulmanın sadece ekonomik değil, savaştan önceki sosyal statülerine

kavuşmak için de önemli olduğu bulgulanmıştır. Göçmenlerin, kendi eğitimlerinin ve deneyimlerinin altında ve uzağındaki mesleklerde veya işlerde çalışmaları olarak adlandırılan niteliksizleştirilme sürecinin, nitelikli oldukları için vatandaşlığa seçilmiş grup bağlamında da yaygın bir sorun olduğu bulgulanmıştır. Vatandaşlık hakkı, mesleki tanınma ve denklik konusunda herhangi bir kolaylık sağlamamıştır. Bu bağlamda, Bourdieucu yaklaşıma göre kültürel sermayenin taşınmasında, vatandaşlık hakkı, sanat, spor gibi alanlarda anlamlı fark oluşturabilirken, nitelikli göçmenler için ‘mesleki tanınma’ ve ‘denklik’ gibi engellere takılmıştır. Bu durum nitelikli göçmenler için niteliksizleştirme sorunun yanı sıra sınıfsal ve sosyal statüde aşağı yönde bir düşüşe sebep olmaktadır.

Türkiye’deki nitelikli Suriyeliler sığınmacıların istihdamı konusunda özellikle doktor ve öğretmenlik gibi spesifik mesleklerin tanınmasında zorluklar ve istihdamında ayrımcılıklar gözlemlenmektedir. Uluslararası bir kuruluş olan Dünya Sağlık Örgütü tarafından desteklenen Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen proje kapsamında Suriyeli hastaların tedavisi için Göçmen Sağlığı Merkezleri açılmıştır ve buralarda Suriyeli doktor ve sağlık çalışanları çeşitli profesyonel meslek heyetlerinin sözlü ve uygulamalı sınavlarını geçerek ‘yabancı doktor’ statüsünde istihdam edilmektedir. Bu merkezlerde sığınmacıların tedavisinde ‘doktor’ olarak kabul edilen kişilerin, bu merkezler dışında ‘doktor’ olarak tanınmaması kendi içinde ‘büyük çelişki’ barındırmaktadır. Merkezlerde görev yapan Suriyeli sığınmacı doktorların sigortaları yapılmasına rağmen sosyal uyumu bozmaması gerekçesiyle aynı merkezde çalışan benzer görevdeki Türk doktor ve sağlıkçılardan daha az ücret verilmesi politikası izlenmektedir. Ancak buna rağmen Türk vatandaşlığına geçenler için eşit ücret imkânı sunulmamaktadır.

Benzer bir durum öğretmenlik mesleği kapsamında yaşanmaktadır. Farklı niteliklere sahip yükseköğretim mezunu kişiler eğitim sektöründe ‘gönüllü eğitmen’ adı altında niteliklerine uygun olmayan şekilde istihdam edilmektedir. Suriyeli öğrencilerin eğitimi için UNICEF desteği ile MEB tarafından açılan ve nitelikli Suriyeli sığınmacı grubun da öğretmen olarak istihdam edildiği Geçici Eğitim Merkezlerinde, sigortasız, asgari ücretin altında ücretlerle istihdam edildiği görülmüştür. Buna rağmen nitelikli grubun nispeten ayakta kalabilmesi için adeta ‘nefes alma istasyonları’ haline gelmiştir. Bu merkezde çalışan ve yeni vatandaş olan Suriyelilerin proje kapsamından çıkarılması gerekirken yöneticilerin inisiyatif ile devam etmektedirler. Ancak bu durum ise aynı merkezde aynı işi yapan Türk vatandaşlarıyla eşit ücret alınmaması sorununu beraberinde getirmektedir. Geçici Eğitim Merkezlerinin, kaynaştırma eğitimi kapsamında kademeli olarak kapanmasına yönelik kararın ise yakın gelecekte nitelikli Suriyeli grup için istihdam sorununu beraberinde getirmesi öngörülmektedir. Denklik ve mesleki tanınmama sorunundan dolayı doktor ve öğretmenlik gibi meslek

gruplarının vatandaş olsalar bile özel sektörde çalışmalarına izin verilmemekte ve bu alanda ‘merdiven altı’ denilen kaçak çalışma sorununu beraberinde getirmektedir. Bu durum uluslararası destekli ulusal çaplı projelerde dâhil, vatandaş olmuş nitelikli Suriyelilere yönelik düzenlemelerin eksikliğinin göstergesi olarak dikkat çekmektedir.

Denkliğe ihtiyaç duymayan meslek grupları ise dil sorunsalından kaynaklı olarak özel sektörde düşük ücretlerle ve niteliklerine uygun olmayan işlerde çalıştırılmaktadır. Bourdieucu yaklaşıma göre göçmenlerin, ‘resmi olarak tanınması’ ya da ‘vatandaşlık’ gibi düzenlemelere rağmen işverenlerin ‘yerel mesleki deneyim’ gibi sebeplerle yerel halk yönünde tercih yapması ya da yeni vatandaş olmuş göçmenleri daha ucuz şartlarda çalıştırması sınıfsal farklılaşmayı artırmaktadır. Aynı durum Türkiye’deki vatandaş olmuş Suriyeliler örneğinde de yaşanabilmektedir. İş için öncelikli tercih etmeme, niteliğine uygun işlerde çalıştırmama ya da ucuc iş gücü olarak çalıştırılmaları söz konusu olabilmektedir. Buna karşılık kamu kurum ve yetkilileri, denklik ve mesleki tanınma ya da ücret politikalarındaki yerel halk lehine pozitif uygulamaları ‘toplumsal uyum’ için gereklilik olarak değerlendirmektedir.

Çalışmada, denklik konusunda Suriyeli vatandaşların diploma, sertifika ve diğer belgeleri sunma konusunda sığınmacılara göre dezavantajlı olduğu görülmüştür. Özellikle doktorluk, avukatlık, öğretmenlik gibi bölümlerin denkliğinde mesleki tanınmanın birlikte olmasından kaynaklı çıkmazlar yaşanmaktadır. Göç durumuna göre dizayn edilmeyen denklik uygulaması doktorluk gibi nitelikli mesleklerin tanınmasını zorlaştırmaktadır. Denklik konusuna ilişkin ilgili kamu kurum ve kuruluşları çeşitli iyileştirmeler yapmasına rağmen, bilgiye erişim eksikliği hem göçmenlerde hem de ilgili kamu kurum ve kuruluşları arasında yaygın sorun olarak gözlemlenmektedir. Devletin ‘nitelikli sığınmacıların’ kapasitelerini daha kolay gerçekleştirmeleri için başlattığı ‘istisnai’ vatandaşlık uygulamasının, diğer kamu kurumlarının ilgili mevzuatlarında henüz değişiklik yapılmamasından kaynaklı uyum zorlukları yaşanmaktadır. Ayrıca uluslararası kuruluşların da vatandaş olmuş Suriyelileri, sığınmacılar için sağlanan ‘destek’ gruplarından çıkarmaları da vatandaş olmuş Suriyelilerin kapasitelerini gerçekleştirmeleri ve niteliklerini işlevselleştirmelerini zorlaştırmaktadır.

Araştırmanın dikkat çekici bir bulgusu ise uyum sürecini hızlı geçiren Suriyeli sığınmacıların vatandaşlığa geçişte bazı zorluklar ve dezavantajlar yaşamalarıdır. Vatandaşlığa geçişle birlikte yabancı ve sığınmacıların istihdamında sağlanan ‘yabancı statülü’ çalışma, ‘yabancı öğrenci’ imkânlarından yararlanma hakkı sona ererken, denklik için sığınmacılardan beklenmeyen ‘belge, sertifika, diploma ve sınav zorunlulukları’ söz konusu yeni vatandaşlardan talep edilmektedir. Özellikle alt ve orta gelir grubunda olanların diğer Suriyeli sığınmacılara sağlanan sosyal yardım, ücretsiz kurs vd. imkânlardan yararlanma hakkını yitirmekten dolayı

ekonomik dezavantajlar yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra dil bilmeyeni yeni vatandalar için eğitim, sağlık ve diğer devlet hizmetlerini alırken tercüman hakkının kalkması gibi olumsuzluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Sosyal hayatta ise dil bilmemekten kaynaklı hala ‘vatandaş’ olarak benimsenmeme ve dışlanma gerçekleşmekte, ‘öteki’ damgasına maruz kalındığı görülmektedir. Göçmenlerin öteki damgasından kurtulmak için ‘dil’ öğrenmenin yanı sıra dışlanmadan kurtulmak için ‘kendilerini Türk gibi tanıtarak’, ‘etnik kimliklerini gizleme’ yöntemine de başvurdukları gözlemlenmiştir. Söz konusu durum istisnai vatandaşlığın yol açtığı bir handikapı gözler önüne sermekte, yani dil ve uyum süreci yaşanmadan sunulan vatandaşlık hakkı hem devlet nezdinde hem de sosyal hayatta ‘eşitliğe bağlı dezavantaj’ olarak ifade edilmektedir.

Uluslararası ve ulusal sivil toplum kuruluşlarının sığınmacılara yönelik sosyal yardım ve destek projelerinde koordinasyonsuzluk yaygın bir sorun olarak tespit edilmiştir.. Bu nedenle söz konusu projelerden ihtiyaç duyan sığınmacıların yararlanması zorlaşmaktadır. Farklı kurumların aynı sığınmacıya niteliğine uygun olmayan konularda, ülkenin istihdam politikalarını gözetmeden eğitim ve kurslar vermesi kaynak israfına sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra kurslara katılım sağlayanlara kursa katılımın karşılığında ek ücret ödemesi ise söz konusu projeleri, adeta sosyal nakit yardımının bir parçası haline getirmiş gerçek amaçlarından uzaklaştırmıştır. Söz konusu kursların sadece sığınmacılara yönelik olması vatandaş olmuş Suriyelilerin yararlanmasını engellemekte ve Suriyeli vatandaşların sertifikalandırılmasının ya da niteliklerini geliştirmesinin önünde önemli bir bariyer olarak durmaktadır.

Araştırmada dikkat çeken bulgulardan birisi ise vatandaşlık sonrasında uluslararası seyahat imkanları artan görüşmecilerin Türkiye’de kalmayı tercih ettiklerini ifade etmeleridir. Suriyeli sığınmacılar arasındaki ‘nitelikli ve eğitilmiş kişilerin Avrupa’yı tercih ettikleri, Türkiye’de kalanların ise görece daha vasıfsız kişiler’ olduğu yönündeki yaygın kamuoyu algısı bu araştırma kapsamında kendisiyle görüşülen katılımcılar nezdinde doğrulanamamıştır. Türkiye’ye gelip daha sonra Avrupa’ya yasal olmayan yollarla gidenlerin niteliklerine ilişkin resmi veriler olmamasına rağmen, nitelikli kişilerin Avrupa’yı tercih ettikleri algısı bu araştırma kapsamındaki saha verileri ile uyum sağlamamaktadır. Katılımcılar, nitelikli Suriyeliler için hak ve toplumsal imkânlarla erişim açısından Türkiye’nin diğer ülkelere göre göreceli olarak daha cazip ülke olduğunu düşünmektedir. Görüşmecilerin başka ülkelere gitmek istememeleri ve Türkiye’ye yerleşme kararında sosyo-kültürel benzerlikler ile sığınmacılara sunulan hak ve özgürlüklerin en önemli etken olduğu görülmektedir. Görüşmeciler, Müslüman/Arap ülkelerini, ortak din, dil ve kültürel benzerlikler olmasına rağmen sığınmacılara temel hak ve özgürlükler verilmemesi nedeniyle tercih etmediklerini belirtmişlerdir. Buna karşılık

Avrupa'ya gitmek istememelerini ise 'dışlanma, ayrımcılık, İslamafobi ve çocuklarının kültürel değerlerinden uzaklaşma' kaygısına bağladıkları ifade edilmiştir. Öte yandan sığınmacılara sunulan hak ve özgürlükler, Türkiye'yi bölgede göç için cazibe merkezi haline getirirken, muhtemel yeni sığınmacılar için de teşvik edici olabilmektedir. Nitekim kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri bu hususa dikkat çekmekte ve sığınmacılara sunulan hak ve özgürlüklerde kısıtlamalara gidilmezse düzensiz göçün artacağı ve kontrol edilemeyeceği endişesini taşımaktadırlar.

Görüşmecilerin gelecek beklentisi ise denklik ve mesleki tanınma üzerine odaklandığı görülmektedir. Özellikle mesleki tanınma ve denkliğin maddi getiriden daha çok geçmişte sahip oldukları sosyal statüye tekrar ulaşmak açısından önemli olduğu gözlemlenmektedir. Görüşmecilerin vatandaş olduktan sonra yaşadıkları semti değiştirerek 'Suriyeli' damgasından kurtulmak ve vatandaş kimlikleri ve meslekleriyle birlikte mevcut durumdan dikey 'statü' değişimini aynı zamanda Suriye'de sahip oldukları sosyal statüyü yeniden elde etmeyi amaçlamaktadırlar.

Özet olarak çalışmadan elde edilen bulgular Türkiye'nin hızla göç alan bir ülke olma yolunda vatandaşlık sürecinin erken bir döneminde olduğunu yansıtmaktadır. Sığınmacıların için sağlanan 'istisnai vatandaşlık' uygulaması geçiş sürecinin hızlı yaşanmasından dolayı bazı zorluklar getirmesine rağmen vatandaşlığın getirdiği hak ve özgürlükler sığınmacıların sosyo-ekonomik seviyelerini pozitif yönde artırmış ve yaşam standartlarına olumlu yönde etkilemiştir. Kişilere sağlanan eşit hak ve özgürlüklerin kapasiteyi artıracağına dair, Amartya Sen'in 'özgürlük temelli kapasite yaklaşımı' bu araştırmanın konusu olan Suriye kökenli vatandaşlar nezdinde doğrulanmıştır. Ancak vatandaşlık hakkı, bireysel yeteneklerin gerçekleşmesi bağlamında sosyal sermayenin taşınmasında kolaylık sağlarken özellikle kültürel sermayenin taşınmasında 'denklik ve mesleki tanınmama' bariyer olarak durmaktadır. Bu durum Bourdieucu yaklaşımın savunduğu göçmenler için vatandaşlığa rağmen kültürel sermayenin taşınmasının önündeki engellerin, göçmenler aleyhine gelir farklılığına ve toplumsal eşitsizliğin devamına sebep olduğu görülmüştür. Nitelikli sığınmacılar için 'geçici' göç politikasının 'vatandaşlık' düzenlemesindeki değişikliklerle 'istisnai uyum' politikasına evrildiği ancak niteliklilerin kapasitelerini işlevselleştirecekleri mesleki tanınmaya yönelik özel bir politika yürütülmemesi sahadaki eksikliği olarak izlenmiştir. İstisnai vatandaşlık davetiyle sayıları hızla artan Suriye kökenli vatandaşların, niteliklerinin kullanılması ve kapasitelerinin işlevselleştirilmesi konusunda hem mevcut mevzuatta hem de uluslararası kuruluşlar ve resmi kurumların uygulamalarında çelişkili ve sorunlu alanlar bulunmaktadır. Söz konusu projelerde vatandaşlık hakkı edinmiş Suriyelilerin de durumu dikkate alınmalıdır. Uyum sürecinden önce

hızla gerçekleşen vatandaşlık sürecinin sosyal alanda dışlanmaya sebep olması vatandaşlar arasında ‘ötekilik’ sorununu ortaya çıkarma riskini taşıırken, Suriyeliler arasında da ‘nitelikli’ ve ‘niteliksizlikler’ gibi başka bir ayrımı da sebep olmaktadır.

7.2 Öneriler

Çalışma kapsamında gerek literatür taraması gerekse saha görüşmesinden elde edilen bulgulara göre oluşturulan öneriler ‘Göç Politikasının Belirlenmesi’, ‘Toplumsal Uyum’ ve ‘Cazip Vatandaşlık’ şeklinde üç ayrı düzeyde tasnif edilmiştir.

✓ **Söz konusu tasnifin birinci başlığı, Türkiye’nin orta-uzun vadeli bir gelecek tahayyülü içinde kapsamlı bir göç politikası ve vizyonu geliştirmesinin gerekliliğine işaret etmektedir.** Dünyadaki çatışma ve iklim değişiklikleri göz önüne alındığında, Türkiye’nin önümüzdeki on yıllar boyunca göçmenler için cazibe merkezi olmaya devam edeceği açıktır. Dünyada en çok sığınmacıya ev sahipliği yapan ve 5 milyondan fazla göçmenin yaşadığı Türkiye’de bu süreç için orta ve uzun vadeli üst düzey analiz ve politikalar belirlenerek yol haritası çizilmesi öncelikli ihtiyaç haline gelmiştir. Sığınmacıların, kendi ayaklarının üzerinde durabilecekleri, niteliklerini artıracakları ve kapasitelerini gerçekleştirebilmelerini sağlayacak ve bu sayede toplumsal kalkınmaya pozitif yönde katkı sağlayabilecek uzun vadeli politikalar belirlenmesi yararlı olacaktır.

✓ **İkinci öneri başlığı ise hem toplumsal hayatta hem de hukuku mevzuattan kaynaklı göç sorunlarının çözümünde ‘Toplumsal Uyum’ politikaları geliştirilmelidir.** Türkiye’nin göçmenlerin niteliğine ilişkin geniş bir mevcut durum analizine ihtiyaç bulunmaktadır. Göçmenlerin nitelikleri ile Türkiye’nin hangi sektöründe ne nitelikte personel ihtiyacı olduğu belirlenerek buna uygun göçmen yerleşim stratejisine ihtiyaç duyulmaktadır. Sığınmacılar, demografik özellikleri, yetenek, becerilerine göre tasnif edilerek buna uygun mesleki kurs ve iş alanlarına yönlendirilmeleri, diploma ve sertifikalandırılmaları niteliklerinin ortaya çıkmasını sağlayacak ve ‘nitelikli’ niteliksiz’ ayrımını azaltacaktır. Göç konusu depolitize edilerek, bu süreçte sığınmacılara sunulan vatandaşlık ve diğer haklar konusunun sadece insani ve ahlaki boyutuyla değil, aynı zamanda ekonomik olarak da kalkınmayı olumlu etkileyeceğinin kamuoyuna anlatılabilmesi önerilmektedir.

✓ **Üçüncüsü ise göçmenler için ‘Cazip Vatandaşlık’ hedefi belirlenmesi gerekmektedir.** İstisnai vatandaşlık modeli iyi yönetilirse geride kalan göçmenlerin hızlı bir şekilde toplumsal uyumu ve kalkınma için de anahtar rol üstlenecektir. Bu nedenle, vatandaşlık

başvuru sürecini ve vatandaşlık haklarını sığınmacılığın haklarından daha avantajlı hale getirecek politikalar bir an önce uygulanmaya başlanmalıdır.

✓ Vatandaşlık başvurusu yapan ya da alan Suriyelilerin mesleki tanınma ve niteliklerine uygun istihdamına ilişkin özel ‘mesleki tanınma ve denklik’ süreçlerinin yürütülmesi kapasitelerini kullanmalarında önemli etken olacaktır. Vatandaşlık başvuru süreçlerinde, toplumsal uyum için ihtiyaç duyulan belirli düzeyde dil bilme becerisi gibi şartlar yeni vatandaşların günlük hayatında yaşamı kolaylaştırmalarını hem de vatandaşlığa verdikleri ‘değeri’ artıracaktır.

Sonuç olarak, Suriye’deki iç savaştan kaçarak Türkiye’ye sığınan ve kısa süre içinde vatandaşlık statüsü kazanan Suriye kökenlilerin edindikleri vatandaşlık hakkı, sosyo-ekonomik kapasitelerini ve yaşam standartlarını olumlu yönde etkilemektedir. Belirli niteliklere sahip oldukları için ‘istisnai vatandaşlık’ daveti ile Türk vatandaşı olan Suriyelilerin sahip oldukları dil, eğitim, mesleki tecrübe ve yetenek gibi sosyo-kültürel-ekonomik sermayelerine bağlı bazı nitelikleri hak ve özgürlükler sayesinde işlevsel hale gelebilmektedir. Ancak sığınmacıların niteliklerini tam olarak sunabilmesi ve kapasitelerini gerçekleştirebilmeleri için vatandaşlık hakkının yeterli olmadığı görülmektedir. Özellikle mesleki Türkçe öğrenimi, mesleki tanınma, denklik, niteliklerin geliştirilmesi ve işlevsel hale getirilmesi için kurs ve sertifikasyon imkanı sağlanmadığı sürece Türkiye’nin ‘yeni vatandaşları’ kendi nitelikleriyle uyumlu olmayan iş kollarında ‘niteliksizleştirilme’ sorunu yaşamaya devam edeceklerdir.

8. KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D., & Robinson, J. (2013). *Ulusların düşüşü* , (2. bs).
- Ackerman, F., & vd. (1997). *Human well-being and economic goals*. Island Press.
- AFAD. (2017). *Türkiye’deki Suriyelilerin demografik görünümü yaşam koşulları ve gelecek beklentilerine yönelik saha araştırması*. AFAD.
- Ager, A., & Strang, A. (2004a). *Indicators of integration: final report* (Development and Practice Report 28, s. 26). UK Home Office.
- Akbaş, E. (2011). Sosyal hizmetlerin sivil oluşumu-berlin’deki göçmen sivil toplum örgütleri üzerine bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 113-136.
- Akbaş, E. (2013). Turkish migrants’ reactions to the Europeanization of Turkey in Germany. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(3), 5.
- Akcapar, S., & Şimşek, D. (2018). The politics of Syrian refugees in turkey: a question of inclusion and exclusion through citizenship. *Social Inclusion*, 6(1), 176-187.
- Akgündüz, Y., Van den Berg, M., & Hassink, W. H. J. (2015). *The impact of refugee crises on host labor markets: the case of the Syrian refugee crisis in Turkey* (SSRN Scholarly Paper ID 2564974). Social Science Research Network.
- Aksoy, N. D., & Arslantaş, H. A. (2009). Devlet ve yurttaşlığın fonksiyonel değişimi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 25, 9-26. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/177186>
- Aktar, A. (2006). *Türk milliyetçiliği, gayrimüslimler ve ekonomik dönüşüm*. İletişim Yayınları.
- Aktaş, M. T. (2014). Göç olgusu ekonomik kalkınmada itici güç olabilir mi? *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7, 37-48.
- Alkire, S. (2002). Dimensions of human development. *World Development*, 30(2), 181-205.

- Anadolu Ajansı. (2019). *İçişleri bakanı Soylu, gündeme ilişkin soruları yanıtladı*.
<https://www.aa.com.tr/tr/politika/icisleri-bakani-soylu-narko-teror-kapsaminda-bu-yil-43-milyon-kok-kenevir-yakaladik/1687136>
- Anar, E. (2000). *İnsan hakları tarihi* (2. bs). Çivi Yazıları.
- Arı, K. (1995). *Büyük mübadele, Türkiye'ye zorunlu göç*. Tarif Vakfı Yurt Yayınları.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2019). Media discussion on the naturalization policy for Syrians in Turkey. *International Migration*, 57(2), 283-297. <https://doi.org/10.1111/imig.12463>
- Atkinson, A. B. (1999). The contributions of Amartya Sen to welfare economics. *Scandinavian Journal of Economics*, 101, 173-190. <http://doi.wiley.com/10.1111/1467-9442.00151>
- Aydınlı, E. (2015, Kasım 2). *Nitel araştırmada araştırmacı rol ve sorumlulukları*. Prague International Academic Conference.
- Balcılar, M. (2016). *Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin sağlık durumu araştırması* (s. 90). Dünya Sağlık Örgütü, AFAD, Sağlık Bakanlığı.
https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/suriyeli_multeci.pdf
- Balkır, C., & Kırkulak, B. (2007). Turkey as a new destination for retirement migration. *International Migration, Multi-Local Livelihoods and Human Security: Perspectives from Europe, Asia and Africa*.
- Başol, D. (2018). *Avrupa yolunda Suriyeli mülteciler*. Ankara Policy Center.
<https://www.academia.edu/38604664/>
- Bauböck, R. (1994). *Transnational citizenship: membership and rights in international migration*. Edward Elgar Publishing.
- Bauder, H. (2003). “Brain abuse”, or the devaluation of immigrant labour in Canada. *Antipode*, 4(35), 699-717. <https://doi.org/10.1046/j.1467-8330.2003.00346.x>
- Bauder, H. (2006). *Labor movement. how migration regulates labor markets*. Oxford University Press.

- Bennett, T., Savage, M., Silva, E. B., Warde, A., Gayo-Cal, M., Wright, D., Savage, M., Silva, E. B., Warde, A., Gayo-Cal, M., & Wright, D. (2009). *Culture, class, distinction*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203930571>
- Berber, M. (2011). *İktisadi büyüme ve kalkınma* (4. bs). Derya Kitabevi.
- Beşer, A., Kerman, K. T., & Siyasal, Ö. (2017). Göç eden bireylerin öncelikli sağlık sorunları ve sağlık hizmetine ulaşımındaki engeller. *Türkiye Klinikleri J Public Health Nurs-Special Topics*, 3(3), 143-148.
- Betts, A., Bloom, L., Kaplan, J. D., & Omata, N. (2017). *Refugee economies: forced displacement and development* (First edition). Oxford University Press.
- Binark, M. (2005). İnternet ve/ya bilgisayar dolayımı ile iletişim ortamını incelemek isteyen bir araştırmacının soruları ve sorunları. İçinde *İnternet, Toplum, Kültür* (ss. 177-190). EPOS.
- Bloch, A. (2000). Refugee settlement in Britain: the impact of policy on participation. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26, 75-88.
- Bloch, A. (2002). *The migration and settlement of refugees in Britain*. Palgrave.
- Bosniak, L. (2006). *The citizen and the alien*. Princeton University Press. <https://press.princeton.edu/titles/8319.html>
- Bourdieu, P. (1989). Social space and symbolic power. *Sociological Theory*, 7(1), 14-25.
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik nedenler* (H. Tufan, Çev.). Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2010). *Sosyal sermaye: kuram, uygulama, eleştiri* (A. Ünal & M. Şahin, Çev.). Değişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi* (D. F. Şannan & A. G. Berkut, Çev.). Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (2003). *Düşünsel bir antropoloji için cevaplar* (N. Ökten, Çev.; 8. bs). İstanbul.

- Boyd, M., & Thomas, D. (2002). Skilled immigrant labour: country of origin and the occupational locations of male engineers. *Canadian Studies in Population*, 71-99.
<https://doi.org/10.25336/P6X60F>
- Brysk, A., & Shafir, G. (2004). *People out of place: globalization, human rights and the citizenship gap*. Routledge.
- Büyükkız, K. (2016). Suriyeli misafir öğrencilere Türkçe öğretimi projesi üzerine bir değerlendirme. *International Journal Of Turkish Literature Culture Education*, 5(5/3), 1414-1414. <https://doi.org/10.7884/teke.715>
- Carens, J. H. (2000). *Culture, citizenship, and community: a contextual exploration of justice as evenhandedness*. Oxford University Press.
- Carpio, D., & Wagner, M. (2015). *The impact of Syrians refugees on the Turkish labor market*. The World Bank. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-7402>
- Castles, S., & Davidson, A. (2000). *Citizenship and migration: globalization and the politics of belonging*. Psychology Press.
- Castles, S., & Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Castles, Stephen, Korac, M., Vasta, E., & Vertovec, S. (2002). *Integration: Mapping the field* (Home Office Online Report 29/3). Home Office.
- Cenevre Sözleşmesi. (1951). BM. <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>
- Ceritoğlu, E., Gürcihan, Y. B., Torun, H., & Tumen, S. (2017). The impact of Syrian refugees on natives' labor market outcomes in Turkey: evidence from a quasi-experimental design. *IZA Journal of Labor Policy*, 6(1), 1-28.
- Cohen, J. L. (1999). Changing paradigms of citizenship and the exclusiveness of the demos. *International Sociology*, 14(3), 245-268.
<https://doi.org/10.1177/0268580999014003002>

- Coşkun, R., Altunışık, R., & Yıldırım, E. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı* (9. bs). Sakarya Kitabevi.
- Creese, G., & Wiebe, B. (2009). Survival employment: gender and deskilling among african immigrants in Canada. *International Migration Review*. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2009.00531.x>.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design qualitative, quantitative and mixed methods approaches* (4. bs). SAGE.
- Çaha, Ö. (1999). Liberalizmin temel ilkeler. *Yeni Türkiye*, 25, 38-55.
- Çalışma Genel Müdürlüğü. (2019). *Çalışma hayatı istatistikleri 2018* (s. 191). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/32481/calisma_hayati_2018.pdf
- Çetin, H. (2001). Liberalizmin temel ilkeleri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 219-237.
- Çetin, İ. (2016). Türkiye’de Suriyeli sığınmacıların sosyal ve kültürel entegrasyonu. *Sosyoloji Dergisi*, 34, 197-222. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sosder/495556>
- Çetin, M., & Sevil, E. (2017). Beşeri kalkınma yaklaşımı çerçevesinde Türkiye ekonomisinin karşılaştırmalı performans değerlendirmesi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2, 22-32.
- Çiçekli, B. (2007). *Yabancılar hukuku*. Seçkin Yayıncılık.
- Çoban, B. (2018). Türkiye’de işsizlik profili bağlamında Suriyeli gençlerin İstanbul işgücü piyasasına katılım sorunları. *Çalışma ve Toplum*, 24.
- Dadush, U., & Niebuhr, M. (2016). *The economic impact of forced migration* (RP-16/03; s. 22). OCP Policy Center. https://carnegieendowment.org/files/RP-_16-03_Final.pdf
- Danış, D., & Parla, A. (2009). Nafile soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri örneğinde göçmen, dernek ve devlet. *Toplum ve Bilim*, 114, 131-158. <http://research.sabanciuniv.edu/26757/>

- Dannecker, P. (2013). Rationalities and images underlying labour migration from Bangladesh to Malaysia. *International Migration*, 51(1), 40-60. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2009.00547.x>
- De Hass, H. (2010). Migration and development: a theoretical review. *International Migration Review*, 44(1), 227-264.
- De Wilde, J., Segers, L., & Van Praet, E. (2015). Superdiversity in multilingual service encounters: the development of a web app for communication with immigrant mothers. *Multilingual Perspectives on Professional Discourse in Europe, Abstracts*. Multilingual perspectives on professional discourse in Europe. <http://hdl.handle.net/1854/LU-7090463>
- Demir, O. Ö., & Soyupek, Y. (2015). *Mülteci krizi denkleminde AB ve Türkiye: İlkeler, çıkarlar ve kaygılar* (Policy Paper Sy 6; Global Politika ve Strateji, s. 40). Göç Araştırmaları Merkezi.
- DeutscheWelle. (2016, Haziran 21). “Türkiye nitelikli Suriyelileri göndermiyor” iddiası. *DeutscheWelle*.
- Dillioğlu, B. (2015). Suriyeli mültecilerin entegrasyonu: Türkiye’nin eğitim ve istihdam politikaları. *Akademik Orta Doğu*, 10(1), 22.
- DiMaggio, P. (1982). Cultural capital and school success: The impact of status culture participation on the grades of U.S. high school students. *American Sociological Review*, 47(2), 189-201.
- Donnelly, J. H., Gibson, J., & Ivancecih, I. (1995). *Fundamentals of management* (5. bs). Business Publication.
- Doytcheva, M. (2013). *Çokkültürlülük* (T. A. Onmuş, Çev.). İletişim Yayınları.

- Duman, T. (2019). Toplumsal uyum için eğitimin önemi: Türkiye'deki Suriyeliler örneği. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 343-368.
<https://doi.org/10.21497/sefad.586638>
- Dursun, O. (2018). Toplum Pierre Bourdieu ile düşünmek. *Global Media Journal Turkish Edition*, 8(16), 68-123.
- Duruel, M. (2017). Suriyeli sığınmacıların Türk emek piyasasına etkileri fırsatlar ve tehditler. *International Journal Of Economic Studies*, 3(2), 207-222.
<https://docplayer.biz.tr/52635414-International-journal-of-economic-studies.html>
- ECRE. (2002). *ECRE-Position-on-the-Integration-of-Refugees-in-Europe_December-2002.pdf*. ECRE. https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2016/07/ECRE-Position-on-the-Integration-of-Refugees-in-Europe_December-2002.pdf
- Ekşi, H., & Çelik, H. (2015). *Gömülü teori - Nitel desenler*. Edam.
- Emin, M. N. (2019a). *Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi*. SETA Vakfı İktisadi İşletmesi.
- Emin, M. N. (2019b). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi. *Kriter Dergi*.
<https://kriterdergi.com/dosya-turkiyedeki-suriyeli-multeciler/savasin-cocuklarini-egitimle-kazanmak>
- Entzinger, H., & Biezeveld, R. (2003). *Benchmarking in immigrant integration*. ERCOMER.
- Erbay, E. R., & Özden, M. (2013). İktisadi kalkınma kuramlarına eleştirel yaklaşım. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinleri*, 3, 36.
- Erdem, F. H. (2012). Anayasal vatandaşlık ve yeni anayasa. *Liberal Düşünce Dergisi*, 66, 49-57.
- Erder, S. (2000). Uluslararası göçte yeni eğilimler: Türkiye göç alan ülke mi? İçinde F. Atacan, F. Ercan, H. Kurtuluş, & M. Türkay (Ed.), *Mübeccel Kıray İçin Yazılar* (ss. 235-260). Bağlam Yayınları.

- Erdoğan, M. M. (2018). *Kopuştan uyuma kent mültecileri Suriyeli mülteciler ve belediyelerin süreç yönetimi: İstanbul örneği* (2.Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli mülteciler* (s. 26). Konrad Adenauer Stiftung.
- Erdoğan, M. M., & Ünver, C. (2015). *Türk iş dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler konusundaki görüş, beklenti ve önerileri*. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- Erdoğan, Z. (2020). *Birleşik Krallık'ta mülteci entegrasyon politikaları ve uluslararası bağların rolü: yükseköğretimde Suriyeliler* (616300) [Doktora, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Erel, U. (2010). Migrating cultural capital: Bourdieu in migration studies. *Sociology*, 44, 642-650. <https://doi.org/10.1177/0038038510369363>
- Esen, O., & Oğuş Binatlı, A. (2017). The impact of Syrian refugees on the Turkish economy: regional labour market effects. *Social Sciences*, 6(4), 129. <https://doi.org/10.3390/socsci6040129>
- EURONEWS. (2019a, Mart 2). *Yabancı gelinlerde ilk sıra Suriyeliler*. euronews. <https://tr.euronews.com/2019/03/02/turkler-2018-de-en-cok-suriyeli-gelin-aldi>
- EURONEWS. (2019b, Ağustos 2). *Bakan Soylu: Çocuklar dahil 92 bin Suriyeliye vatandaşlık verildi*. euronews. <https://tr.euronews.com/2019/08/02/bakan-soylu-92-bin-suriyeliye-vatandaslik-verildi-suleyman-soylu>
- Fassin, D., & Mazouz, S. (2007). Qu'est-ce que devenir Français? La naturalisation comme rite d'institution républicain. *Revue française de sociologie*, 48(4), 723-750. <https://www.cairn.info/revue-francaise-de-sociologie-1-2007-4-page-723.htm#>
- Fine, B. (2003). Social capital versus social theory: political economy and social science at the turn of the millennium. *Economic Notes*, 32(3), 403-408. <https://doi.org/10.1111/1468-0300.00120>

- Gamlen, A. (2014). "The new migration and development pessimism. Sage.
<http://phg.sagepub.com/content/early/2014/01/23/0309132513512544>
- Geddes, A., & Scholten, P. (2016). *The politics of migration and immigration in europe* (2. bs). SAGE.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. Basic Books.
- GİGM. (2019). *Geçici korumamız altındaki Suriyeliler*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>
- Goldberg, D. T. (1994). Introduction: multicultural condations. İçinde *Multiculturalism: A Critical Reader* (ss. 1-44). Basil Blackwell.
- Gönel, F. (2010). Turkey is at a crossroad in the age of globalization: testing the role of Turkey's trade competitiveness in her region. *NEU Journal of Social Sciences*, 3, 2-29.
- Göze, A. (1995). *Siyasal düşünceler ve yönetimler* (7. bs). Beta Yayınları.
- Grix, J. (2018). *The foundations of research* (3. bs). Macmillan International Higher Education.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2020). İçinde *Türkçe Sözlük*. TDK.
<http://tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/guncel-turkce-sozluk-uyarilari/>
- Güngör, M. (2017). Bir kimlik inşası olarak ulus-devlet yurttaşlığı ve yurttaşlık kavramının dönüşümü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 438-464.
<https://doi.org/10.17860/mersinefd.304070>
- Gür, N. (2017). *Ülke deneyimleri ışığında uluslararası göç ekonomisi* (ss. 1-24) [Analiz]. SETA. <https://setav.org/assets/uploads/2017/12/224.R.pdf>
- Güriz, A. (1992). *Hukuk felsefesi*. Ankara Üniversitesi. <https://www.nadirkitap.com/hukuk-felsefesi-prof-dr-adnan-guriz-kitap5476645.html>
- HaberTürk. (2019). İçişleri Bakanı Soylu: "Fırat Kalkanı Ve Zeytin Dalı Harekâtı Sonrası 291 Bin Suriyeli Ülkesine Döndü". www.haberturk.com. <http://www.haberturk.com/edirne->

haberleri/65589463-icisleri-bakani-soylu-firat-kalkani-ve-zeytin-dali-harekati-sonrasi-291-bin-suriyeli

- Hage, G. (1998). *White nation: fantasies of white supremacy in a multicultural society*. Pluto Press.
- Haksever, A. (2014). *Federal Almanya’da göç ve entegrasyon politikalar* [Uzmanlık Tezi]. Yurtdışı İşçi Hizmetleri.
- Hansen, R. (2003). Migration to Europe since 1945: its history and its lessons. *The Political Quarterly*, 74(s 1), 25–38.
- Higgins, J. W. (1999). Citizenship and empowerment: a remedy for citizen participation in health reform. *Community Development Journal*, 34(4), 287-307.
- Huber, E., & Stephens, J. D. (2010). *Development and crisis of the welfare state: parties and policies in global markets* (2. bs). University of Chicago Press.
- Huddleston, T., & Vink, M. (2015). Full membership or equal rights? The link between naturalisation and integration policies for immigrants in 29 European states. *Comparative Migration Studies*, 3, 1-19. <https://doi.org/10.1186/s40878-015-0006-7>
- İçduygu, A. (2006). A panorama of the international migration regime in Turkey. *Revue Européenne Des Migrations Internationales*, 22(vol. 22-n°3), 11-21. <https://doi.org/10.4000/remi.3221>
- İçduygu, A. (2007). Eu-ization matters: changes in immigration and asylum practices in Turkey. İçinde T. Faist & A. Ette (Ed.), *The Europeanization of National Policies and Politics of Immigration: Between Autonomy and the European Union* (ss. 201-222). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9780230800717_10
- İçduygu, A., Çolak, Y., & Soyarak, N. (1999). What is the matter with citizenship? A Turkish debate. *Middle Eastern Studies*, 35(4), 187-208.

- İçduygu, A., Erder, S., & Gençkaya, Ö. (2014). *Türkiye'nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet oluşumundan ulus-ötesi dönüşümlere* (MiReKoç Projele Raporları, s. 406) [TÜBİTAK 1001_106K291, Eylül 2009]. Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- İçduygu, A., & Kirişçi, K. (2009). *Land of diverse migrations: challenges of emigration and immigration in Turkey*. İstanbul Bilgi University Press.
- İçduygu, A., & Sert, D. (2010). Irregular migration at two borders: the Turkish-eu and Mexican-US cases. *Immigration Paper Series*.
- İçduygu, A., Soyarık, N., Korfalı, D. K., & Çoban, C. (2013). *Türkiye'deki göçmenlerin vatandaş olma eğilimleri: Algı ve deneyimleri*. TÜBİTAK.
- İHH. (2014). *Suriye raporu*. İnsani Yardım Vakfı. <https://www.ihh.org.tr/yayin/suriye-raporu-2014>
- ILO. (2016). *Occupational safety and health profile: Turkey*. ILO.
- ILO. (2018). *The ILO response to the Syrian refugee crisis*.
- İnci, M. (2015). *Sermayenin sosyal doğası, sosyal sermaye ve bireysel çıkar: Muğla sermaye grupları örneği* [Doktora]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*. (1948). Birleşmiş Milletler. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>
- IOM. (2017). *Integration and social cohesion: Key elements for reaping the benefits of migration* [Global compact Thematic Paper].
- Isin, E. F., & Nielsen, G. M. (2008). *Acts of citizenship*. Zed Books Ltd.
- İskan Kanunu, 5543 (2006). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5543.pdf>
- İşcan, İ. H., & Çakır, M. (2019). Türkiye'deki sığınmacı ve mültecilerin Türk işgücü piyasasına etkisi: Bir saha araştırması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 43, 177-236.
- Jacobsen, K. (2005). *The economic life of refugees*. Kumarian Press.

- Jacobson, J. (1997). Perceptions of Britishness. *Nations and Nationalism*, 3(2), 181-199.
<https://doi.org/10.1111/j.1354-5078.1997.00181.x>
- Johnson, J. M. (2002). Handbook of interview research: context and method. *Human Resource Development Quarterly*, 17(1), 125-129. <https://doi.org/10.1002/hrdq.1164>
- Joppke, C. (2007). Transformation of citizenship: Status, rights, identity. *Citizenship Studies*, 11(1), 37-48. <https://doi.org/10.1080/13621020601099831>
- Kabaş, T. (2009). *Gelişmekte olan yoksulluğun nedenleri ve yoksullukla mücadele yolları* [Doktora]. Çukurova Üniversitesi.
- Kabeer, N. (2006). Poverty, social exclusion and the mdgs: The challenge of ‘durable inequalities’ in the Asian context’. *IDS Bulletin*, 37(3), 64-78.
<https://doi.org/10.1111/j.1759-5436.2006.tb00270.x>
- Kadirbeyoğlu, Z. (2010). In the land of ostriches: developmentalism, environmental degradation, and forced migration in Turkey. İçinde *Environment, Forced Migration and Social Vulnerability* (ss. 223-234). Springer.
https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-12416-7_17
- Kaiser, W. (2007). *Christian democracy and the origins of European Union*. Cambridge University Press.
- Kalaylıoğlu, Y. A. (2014). Ankara’daki İranlı düzenli göçmenlerin farklı sermayeleri ve “düzenli” kalma stratejileri. *NüfusBilim Dergisi*, 36, 33-66.
- Kale, B. (2016, Aralık). Türkiye’de bulunan Suriyeli mülteciler ve uluslararası toplumun koruma sağlamadaki etkisizliği. *Şehir ve Toplum*, 6, 101-112.
- Kap, D. (2014). Suriyeli Mülteciler: Türkiye’nin Müstakbel Vatandaşları. *Akademik Perspektif*, Aralık, 3035.
- Karaçay, A. B. (2011). *Bir göç sisteminin anatomisi: Türkiye-Rusya örneği* [Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi]. <http://dspace.marmara.edu.tr/xmlui/handle/11424/25677>

- Karagöz, Y. (2002). Liberal öğretide adalet, hak ve özgürlük. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/73.pdf>
- Karatepe, Y., Ataç, E., Çelik, E., & Diker, E. (2018). *Türkiye’deki Suriyeli mültecilerle ilgili kaynakçalar: Sağlık* (FMRC1, s. 28). Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Karpat, K. (2010). *Osmanlı’dan günümüze etnik yapılanma ve göçler*. Timaş Yayınları.
- Kastoryano, R. (2009). *Avrupa’ya kimlik: Çokkültürlülük sınavı* (R. Alev, Ed.). Bağlam Yayıncılık.
- Kaya, A., & Kentel, F. (2005). *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında köprü mü, engel mi?: Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, I., & Yılmaz Eren, E. (2015). *Türkiye’deki Suriyelilerin hukuki durumu: Arada kalanların hakları ve yükümlülükleri* (1. baskı). SETA.
- Kaygalak, S. (2009). *Neoliberalizm koşullarında zorunlu göç ve kentleşme*. Dipnot Yayınları.
- Kaygisiz, İ. (2017). Suriyeli mültecilerin Türkiye işgücü piyasasına etkileri. *Friedrich-Ebert-Stiftung (FES)*, 21.
- Kelly, P., & Lusi, T. (2006). Migration and the transnational habitus: evidence from Canada and the Philippines. *Sage*, 5(38), 831-847. <https://doi.org/10.1068/a37214>
- Keyder, Ç. (1997). *Whither the project of modernity” in rethinking modernity and national identity in Turkey* (S. Bozdağın & R. Kasaba, Ed.). The Univ. of Washington Press.
- Keyman, F. (2009). Turkey in Globalization. *New Perspectives*, 40, 7-27.
- Kızılay, T. (2019). *Göç ve mülteci hizmetleri*. Türk Kızılay Kurumsal Sitesi. <https://www.kizilay.org.tr/neler-yapiyoruz/goc-ve-multeci-hizmetleri>
- Kibreab, G. (2008). Access to economic and social rights in first countries of asylum and repatriation: a case study of Eritrean refugees in Sudan. İçinde K. Grabska & L. Mehta

- (Ed.), *Forced Displacement: Why Rights Matter* (ss. 116-138). Palgrave Macmillan UK.
https://doi.org/10.1057/9780230583009_6
- Kirişçi, K., & Karaca, S. (2015). Hoşgörü ve çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011’de Türkiye’ye yönelen kitlesel mülteci akınları. *Türkiye’nin Göç Tarihi-14. Yüzyıldan*, 21.
- Kirişçi, K. (1996). Refugees of Turkish origin: Coerced immigrants to Turkey since 1945. *International Migration Review*, 34(3).
- Kirişçi, K. (2000). Disaggregating Turkish citizenship and immigration practices. *Middle Eastern Studies*, 36(3), 1-22. <https://doi.org/10.1080/00263200008701316>
- Kirişçi, K., & Ferris, E. (2015). *Not likely to go home: syrian refugees and the challanges for Turkey and the international community* (Türkiye Projesi Makale Serisi, s. 30) [Policy Paper]. Brookings Enstitüsü. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Turkey-Policy-Paper-web.pdf>
- Kirmanoglu, H. (2005). Amartya Sen’in özgürlük ve kalkınma üzerine düşüncelerine bir bakış. *Amartya Sen’in Özgürlük Ve Kalkınma Üzerine Düşüncelerine Bir Bakış*, 22-30.
- Koyuncu, A. (2018). Misafirlikten vatandaşlığa Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeliler. *Middle East Journal Of Refugee Studies*, 3(2), 171-195.
- Kremer, M. (2016). Earned citizenship: Labour migrants’ views on the welfare state. *Journal of Social Policy*, 45(3), 395-415. <https://doi.org/10.1017/S0047279416000088>
- Kunz, E. F. (1973). The refugee in flight: Kinetic models and forms of displacement. *The International Migration Review*, 7(2), 131.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma* (2005. bs). Bağlam Yayıncılık.
- Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü yurttaşlık: Azınlık haklarının liberal teorisi*. Ayrıntı.
- Kymlicka, W., & Norman, W. (2000). *Citizenship in diverse societies*. Oxford University Press.
- Locke, J. (1960). *Two treatises of government* (2. bs). Cambridge University Press.

- Martikainen, T. (2010). Din, göçmenler ve entegrasyon (N. Özmen, Çev.). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 263-276.
- Mattoo, A., Rathindran, R., & Subramanian, A. (2006). Measuring services trade liberalisation and its impact on economic growth: An illustration. *Journal of Economic Integration*, 21, 64-98.
- Mebrure, O. T. (1965). Hammurabi'nin toprak kanunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 127-141. https://doi.org/10.1501/Dtcfder_00000000498
- Medimagazin. (2019). *Türkiye'deki Suriyelilerin yüzde 45'i göçmen sağlığı merkezini tercih ediyor*. Medimagazin. <https://www.medimagazin.com.tr/guncel/genel/tr-turkiyedeki-suriyelilerin-yuzde-45i-gocmen-sagligi-merkezini-tercih-ediyor-11-681-84021.html>.
- Mehta, L., & Napier-Moore, R. (2011). Rewriting citizenship in displacement: displaced people's struggles for rights. *Indian Journal of Human Development*, 5(2), 413-440. <https://doi.org/10.1177/0973703020110206>
- Monforte, P., Bassel, L., & Khan, K. (2018). Making political citizens? Migrants' narratives of naturalization in the United Kingdom. *Citizenship Studies*, 22(3), 225-242. <https://doi.org/10.1080/13621025.2018.1449808>
- Mutluer, M. (2003). *Uluslararası göçler ve Türkiye: Kurumsal ve ampirik bir alan araştırması : Denizli/Tavas*. Çantay.
- Mücen, B. (2007). Sabitfikirlerle yüzleşen bilimsel tutum. *İçinde Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi* (4. bs, s. 649). İletişim Yayınları.
- Mülteciler Derneği. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli sayısı*. <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>. <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>
- Neuman, L. (2006). *Toplumsal araştırma yöntemleri, nitel ve nicel yaklaşımlar* (7. bs, C. 2). Yayınodası.

- Neuman, L. (2014). *Social research methods: qualitative and quantitative approaches* (Seventh Edition). Pearson Education Limited.
- Nohl, A. M. (2014). *Work in transition: Cultural capital and highly skilled migrants' passages into the labour market*. University of Toronto Press.
- Nohl, A.-M., Schittenhelm, K., Schmidtke, O., & Weiss, A. (2018). *Work in transition: cultural capital and highly skilled migrants' passages into the labour market*. University of Toronto Press. <https://toronto.degruyter.com/view/title/539524>
- Nyers, P., & Rygiel, K. (2012). *Citizenship, migrant activism and the politics of movement*. Routledge.
- Oduntan, O., & Ruthven, I. (2017). Investigating the information gaps in refugee integration. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 54(1), 308-317.
https://pure.strath.ac.uk/portal/files/69900306/Oduntan_Ruthven_ASIST_2017_investigating_the_information_gaps_in_refugee_integration.pdf
- Ollman, B. (2006). *Yabancılaşma Marx'ın kapitalist toplumdaki insan anlayışı*. Yordam Kitap.
- Ong, A. (1999). *Flexible citizenship: The cultural logics of transnationality*. Duke University Press Books.
- Orhan, O., & Gündoğar, S. (2015). *Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye etkileri* (Sy 195). ORSAM, TESEV. <https://orsam.org.tr/tr/suriyeli-siginmacilarin-turkiye-ye-etkileri/>
- Ortaylı, İ. (2007). *Son imparatorluk Osmanlı* (2. baskı). Timaş Yayınları.
- Önen, C., Güneş, G., Türeme, A., & Ağaç, P. (2014). Bir mülteci kampında yaşayan Suriyelilerde depresyon ve anksiyete durumu. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 223–230.
- Özdemir, S. (2017). *Sonsuzluğa geçici çare Suriyeli mülteciler Türkiye vatandaşlığı hakkında ne düşünüyor?* (s. 48). Mülteci-Der.

- Özgür, B. N. (2006). Dual citizenship, extraterritorial elections and national policies: Turkish dual citizens in the Bulgarian-Turkish political sphere. İçinde O. Leda (Ed.), *In Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?*, (ss. 319-358).
- Özgüven, A. (1988). *İktisadi büyüme, iktisadi kalkınma, sosyal kalkınma, planlama ve Japon kalkınması*. Filiz Kitabevi.
- Özipek, B. B. (2018a). Ekonomi Temelli Ayrımcılık Ve Önyargı Karşıtı Argümantasyona Katkı: “suriyeli Sığınmacılar Ve Türkiye Ekonomisi” Raporu. *Liberal Düşünce Dergisi*, 23(90), 125-146.
- Özipek, B. B. (2018b). *Suriyeli Sığınmacılar ve Türkiye Ekonomisi* (s. 68). UTESAV.
- Özkan, I. (2019). Yeni vatandaşlık türleri: Çağdaş bir tipoloji mi? *D.E.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(Prof. Dr. Durmuş Tezcan Özel Sayısı), 2205-2251.
- Özkazanç, A. (2009). Toplumsal vatandaşlık ve neo-liberalizm sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(01), 247-274. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002093
- Özpınar, E., Çilingir, Y. S., & Düşündere, A. T. (2016). *Türkiye’deki Suriyeliler işsizlik ve sosyal uyum* (Sy 201615; s. 6). TEPAV.
- Öztürk, F. (2019). *Refugees and recognition, effective recognition measures for persons under temporary protection*. Naric Annual Conferance, London.
- Öztürk, M. (2011). *Avrupa Birliği göç politikaları: Almanya’daki Türk işçileri* [Yüksek Lisans]. İstanbul Üniversitesi.
- Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu sosyolojisinde “habitus”, “sermaye” ve “alan” üzerine. *Liberal Düşünce*, 61-62, 121-141.
- Palacioğlu, T. (2018). *Suriyeliler, AB ve Türkiye özelinde mülteciler* (Sy 2018-5; s. 55). İstanbul Düşünce Akademisi-İstanbul Ticaret Odası; 2018-5. <https://www.istda.org/Upload/pdf/turkiye-ozelinde-multeciler.pdf>

- Park, R. E. (1967). Racial assimilation in secondary groups. İçinde *Social Control and Collective Behavior* (ss. 114-132). University of Shicago Press.
- Parla, A. (2011). Labor migration, ethnic kinship, and the conundrum of citizenship in Turkey. *Citizenship Studies*, 15(3-4), 457-470. <https://doi.org/10.1080/13621025.2011.564809>
- Patton, M. Q. (2002). *How to use qualitative methods in evaluation* (2. bs). SAGE Pub.
- Piore, M. J. (1979). *Birds of passage: migrant labor and industrial societies*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511572210>
- Piper, N. (2009). Guest editorial the complex interconnections of the migration-development nexus: a socialperspective. *Population, Space andPlace*, 15, 93-101.
- Portes, A., & Rumbaut, R. (2001). *Legacies: the story of the immigrant second generation*. University of California Press. <http://hdl.handle.net/2027/heb.31535.0001.001>
- Postero, N. G. (2007). *Now we are citizens: indigenous politics in postmulticultural Bolivia*. Stanford University Press.
- Powell, B., Murpy, R., Nowrasteh Alex, Lawson Robert, & Clark J. R. (2014). *Does immigration impact institutions* (Sy 19; s. 29). CATO Institute. https://www.immigrationresearch.org/system/files/working-paper-19_2.pdf
- Pressman, S., & Summerfield, G. (2000). The economic contributions of Amartya Sen. *Review of Political Economy*, 12(1).
- Psoinos, M. (2007). *The relation between post-migration experiences and psychosocial wellbeing: an exploratory study of the perceptions of highly educated refugees in the U.K* [University of Cambridge]. <https://www.repository.cam.ac.uk/handle/1810/256433>
- Puymbroeck, N. V., Blondeel, P., & Vandevordt, R. (2014). Does antwerp belong to everyone? Unveiling the conditional limits to inclusive urban citizenship. *Social Inclusion*, 2(3), 018-028. <https://doi.org/10.17645/si.v2i3.32>

- Raco, M. (2009). From expectations to aspirations: State modernisation, urban policy, and the existential politics of welfare in the UK. *Political Geography*, 28(7), 436-444.
<https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2009.10.009>
- Raghuram, P., & Kofman, E. (2005). Gender and skilled migrants: into and beyond the work place. *Geoforum*, 2(36), 149-154.
https://www.academia.edu/20908512/Gender_and_skilled_migrants_into_and_beyond_the_work_place
- Rajan, S. I., & Prakash, B. A. (2012). *Global financial crisis, migration and remittance*. Routledge.
- Readings, B. (1996). *The universities in ruins* (4. bs). Harvard University Press.
- Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, (2016).
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/01/20160115-23.pdf>
- Robert, M. (1957). International trade with factor mobility. *American Economic Review*, 47, 321-335.
- Robeyns, I. (2003). *The capability approach: An interdisciplinary introduction*. 3rd International Conferance on the Capability Approach, Italy.
- Sağiroğlu, A. Z. (2016). *Not only a burden but also a contribution: the impacts of Syrians on the Turkish economy*. 132-138.
- Sağlık Bakanlığı. (2019). *TC Sağlık Bakanlığı Faaliyet Raporu 2018*.
- Sassen, S. (2003). The participation of states and citizens in global governance. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 10, 24.
- Schinkel, W. (2010). The virtualization of citizenship. *Critical Sociology*, 36(2), 265-283.
<https://doi.org/10.1177/0896920509357506>

- Schinkel, W., & Houdt, F. V. (2010). The double helix of cultural assimilationism and neo-liberalism: Citizenship in contemporary governmentality. *The British Journal of Sociology*, 61(4), 696-715. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2010.01337.x>
- Sen, A. (1979). Personal utilities and public judgements: or what's wrong with welfare economics? *Economic Journal*, 89(355), 537-583. https://econpapers.repec.org/article/ecjeconjl/v_3a89_3ay_3a1979_3ai_3a355_3ap_3a537-58.htm
- Sen, A. (1992). Equality of what? İçinde *Inequality Reexamined* (15th impr). Oxford Univ. Press.
- Sen, A. (1995). Freedom, achievement and resources. İçinde *Inequality Reexamined* (ss. 1-9). Oxford Scholarship Online.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle kalkınma development as freedom* (Y. Alogan, Çev.; 1. bs). Ayrıntı.
- Sert, D. Ş. (2016). From skill translation to devaluation: The de-qualification of migrants in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 54, 97-117. <https://doi.org/10.1017/npt.2016.9>
- Seydi, A. R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıların eğitim sorununun çözümüne yönelik izlediği politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 267-305.
- Siar, S. V. (2013). *From highly skilled to low skilled: revisiting the deskilling of migrant labor* (Discussion Paper Series 30). Philippine Institute for Development Studies.
- Sirkeci, I. (2006). Ethnic conflict, wars and international migration of Turkmen: evidence from Iraq. *Migration Letters*, 3(1), 31-42. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=496041>
- Soysal, Y. (1994). *Limits of citizenship migrants and postnational membersihp in Euope*. The University of Chicago Press.
- Standing, G. (2014). The precariat. *Contexts*, 13(4), 10-12. <https://doi.org/10.1177/1536504214558209>

- Suriye Ekonomik Forumu. (2017). *Türkiye’deki Suriyeli İşletmeler*. Suriye Ekonomik Forumu.
https://www.syrianef.org/assets/sef_profile/sefProfileTurkish.pdf
- Swartz, D. (2013). Kültür ve din incelemeleri arasındaki köprü: Pierre Bourdieu’nun sembolik gücün politik ekonomisi. *Karadeniz*, 5(17), 182-195.
- Syrian Economic Forum. (2019). *Ruhsatım final evaluation report*. Syrian Economic Forum.
- T24. (2019, Ocak 7). Soylu: “bu güne kadar 76 bin 443 Suriyeliye vatandaşlık verdik”. T24.
<https://t24.com.tr/haber/suleyman-soylu-bu-gune-kadar-76-bin-443-suriyeliye-vatandaslik-verdik,791996>
- Tanrıkulu, F. (2017). Türkiye’de yaşayan Suriyeli çocukların eğitim sorunu ve çözüm önerileri. *Liberal Düşünce Dergisi*, 86, 127-144. <https://dergipark.org.tr/en/pub/liberal/609148>
- Taşdemir, N. (2017). Göçmenler arasında algılanan ayrımcılık, psikolojik iyi olma hali ve sosyal kimlikler ilişkisinin değerlendirilmesi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 47-70. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sinopusd/329823>
- Taştan, C., & Çelik, Z. (2017). Türkiye’de Suriyeli çocukların eğitimi: güçlükler ve öneriler. *Ankara: Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi*.
- Tauscher, S. (2016). Alman vatandaşlık rejimi ve Amanya’da yabancı hakları. *SETA*, 165, 28.
- Taylor, C. (2005). *Tanınma politikası, çokkültürcülük* (C. Akaş, Çev.). YKY.
- TBMM. (2018). *Göç ve uyum raporu*. Türkiye Büyük Millet Meclisi.
https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf
- TCCB. (2019, Aralık 10). *'Her insan bir dünya'*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı.
<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/113897/-her-insan-bir-dunya-temali-programda-yaptiklari-konusma>
- TEDMEM. (2018). *Eğitim değerlendirme raporu*. Türk Eğitim Derneği.
- Tekeli, İ. (1996). *Habitat II konferansı yazıları*. TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.

- Tekelioğlu, M., & Doğan, A. (2016, Aralık). Türkiye’de uluslararası koruma rejimi ve uluslararası koruma rejimi kapsamında yer alan yabancıların çalışma izinleri. *Şehir ve Toplum*, 6, 128-144.
- TEPAV. (2019). *Yabancı sermayeli şirketler bülteni*. TEPAV. https://www.tepav.org.tr/upload/files/1568701014-5.TEPAV_Suriye_Sermayeli_Sirketler_Bulteni_Temmuz_2019.pdf
- Thomas, B. (1973). *Migration and economic growth: A study of great britain and the atlantic economy* (2. bs). CUP Archive.
- Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2009). *Economic development*. Addison-Wesley.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası emek göçü*. Bilgi Üniversitesi.
- Tokuzlu, L. (2007). *Migration Law in Turkey* (s. 28) [Analytic and synthetic Notes]. European Commission.
- Tolunay, A., & Akyol, A. (2006). Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 2, 116-127.
- Topuzkanamış, Ş. E. (2012). Anayasal vatanseverlik kavramının anlamı, amaçları ve bu kavram ışığında geçmişle yüzleşme politikaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 133-168. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfd/587221>
- TTB. (2016). Savaş, göç ve sağlık. *Türk Tabipleri Birliği Yayınları*, Ankara.
- Tufan, Z. K. (Ed.). (2018). *Yükseköğretim tanıma ve denklik el kitabı*. YÖK. https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/Yuksekogretim_tanima_ve_denklik_el_kitabi.pdf
- Tunç, A. (2015). Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere ilişkin bir değerlendirme. *TESAM Akademi*, 2(2), 29-63. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tesamakademi/156434>

- Tuzcu, A., & Bademli, K. (2014). Göçün psikososyal boyutu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(1), 56-66. <https://doi.org/10.5455/cap.20130719123555>
- Türk, E. (2015). Sosyolojik düşüncede sosyal sermaye tartışmaları: Pierre Bourdieu ve James Samuel Coleman bağlamında karşılaştırmalı bir analiz. *The Journal of Social and Cultural Studies*, 1(2), 127-149.
- Uğur, F. (2015, Aralık 15). Suriyeli sığınmacıların kreması Avrupa'ya kaçtı. *Türkiye Gazetesi*. <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/fuat-ugur/589270.aspx>
- Uluslararası göç hukuku göç terimleri sözlüğü. (2009). İçinde P. Richard & R. Jillyanne (Ed.), *Göç Terimler Sözlüğü* (s. 116). Uluslararası Göç Örgütü IOM. https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf
- Unat, N. A. (2017). *Bitmeyen göç / konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa* (3. bs). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- UNHCR. (2014). *Refugees and asylum seekers in Turkey*. UNHCR. <https://www.unhcr.org/tr/en/refugees-and-asylum-seekers-in-turkey>
- UNHCR. (2020). *3RP regional refugee and Resilience plan 2019-2020* (s. 33). UNHCR. <https://www.nolostgeneration.org/sites/default/files/makhalid/3RP%20RSO%202019-2020.pdf>
- UNHCR. (2006). *UNHCR global report 2006 - Guinea*. UNHCR. <https://www.unhcr.org/publications/fundraising/4666d23e0/unhcr-global-report-2006-guinea.html>
- UNHCR. (2019). *UNHRC Türkiye istatistikleri* -. UNHCR. <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>
- UNHCR *Global trends 2018*. (2019). UNHCR. <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5d08d7ee7/unhcr-global-trends-2018.html>
- UNİCEF. (2019). *Şartlı eğitim yardımı programı (ş.e.y)*.

- Uzun, A. (2015). Günümüzün sosyal ve ekonomik sorunu olan Suriyelilerin mülteci ve ekonomi hukuku bakımından değerlendirilmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 2015, 16.
- Üstel, F. (2002). *Türk ocakları, modern Türkiye’de siyasi düşünce*. İletişim Yayınları.
- Üstel, F. (2019). “*Makbul vatandaş*”ın peşinde (8. bs). İletişim Yayınları.
- Üstündağ, N. M. (2019). *Zorunlu göçte nitelikli olmak: Eğitimli Suriyeli göçmenlerin istanbul emek piyasasındaki deneyimleri*. İstanbul Üniversitesi.
- Vandevoordt, R., & Verschraegen, G. (2019). Citizenship as a gift: How Syrian refugees in Belgium make sense of their social rights. *Citizenship Studies*, 23(1), 43-60.
<https://doi.org/10.1080/13621025.2018.1561827>
- Vatandaş, S. (2016). *Avrupa’ya göçmen akışı ve Türkiye’de göç politikaları*. İlim Kültür Eğitim Derneği.
- Wacquant, L. (2014). Simgesel iktidar ve grup oluşumu: Pierre Bourdieu’nün sınıfı yeniden çerçevelemesi üzerine. *Cogito*, 76, 204-229.
- Weiss, A. (2005). The transnationalization of social inequality: conceptualizing social positions on a world scale. *Current Sociology*, 53(4), 707-728.
<https://doi.org/10.1177/0011392105052722>
- Williams, A. M. (2006). Lost in translation? International migration, learning and knowledge. *Progress in Human Geography*, 5(30), 588-607.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0309132506070169>
- Wolpert, L., Tickle, C., & Arias, A. M. (2015). *Principles of development*. Oxford University Press.
- World Bank. (2015). *Turkey’s response to the Syrian refugee crisis and the road ahead* [Text/HTML]. World Bank.
<https://www.worldbank.org/en/country/turkey/publication/turkeys-response-to-the-syrian-refugee-crisis-and-the-road-ahead>

- Wren, K. (2003). Refugee dispersal in Denmark: From macro- to microscale analysis. *International Journal of Population Geography*, 9, 57-75.
- Yaralı, A. A. (2019). Avrupa'nın mülteci politikalarına oryantalist yaklaşımı: Suriye krizi sonrası Avrupa ve Türkiye ilişkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(2), 357-380. <https://doi.org/10.33630/ausbf.535398>
- Yayla, A. (1998). *Siyaset teorisine giriş* (4. bs). Siyasal Kitapevi. <https://www.siyasalkitap.com/siyaset-teorisine-giris>
- Yayla, A. (2000). *Liberal bakışlar* (2. bs). Liberte Yayınları.
- Yeğen, M. (2005). Yurttaşlığın diyalektiği, yurttaşlığın trajedisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 38(1), 69-87.
- Yenişafak. (2018, Nisan 12). Almanya'ya giden Suriyeliler Türkiye'ye geri dönüyor. *Yeni Şafak*. <https://www.yenisafak.com/dunya/ailelerini-getiremeyen-suriyeli-siginmacilar-turkiyeye-donuyor-3224614>
- Yenişafak. (2019, Kasım 9). 5 bin Suriyeli doktor vatandaş oldu. *Yeni Şafak*. <https://www.yenisafak.com/gundem/5-bin-suriyeli-doktor-vatandas-oldu-3513600>
- Yıldırım, Z., Çomak, H., & Sancaktar, C. (Ed.). (2016). *Uluslararası politikada Suriye: Suriye siyasi tarihi*. Beta.
- Yıldız, A. (2017). Göç ve entegrasyon politikalarında vatandaşlık. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 36-67.
- Yıldız, T. (2017). Suriyelilerin Türkiye ekonomisinde kayıt dışı istihdama etkileri ve bunun yansıması olarak Türkiye'ye maliyetleri üzerine bir inceleme. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 30-46.
- Yıldız, Z., & Topuz, H. (2011). Sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma ilişkisi açısından Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi/Journal of Social Policy Conferences*, 61, 201-226.

Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu, Pub. L. No. 2013, 6458 39 (2013).

Zetter, R. (2015). *Protection in crisis: Forced migration and protection in a global era* (ss. 1-32). Migration Policy Institute.

9. EKLER

EK1-KATILIMCILAR HAKKINDA

1S Salma Gaziantep: Halepli, Türkmen, 31 yaşında, evli, 5 çocuk sahibi. Halep Üniversitesi'nde işletme bölümünden mezun oldu, Çin'de aynı bölümde yüksek lisans yaptı. Laskey Üniversitesinde doktorasını yaparken 2011 yılında savaş nedeniyle Kuzey Suriye'deki köyüne kaçtı, 2013 yılında Türkiye'ye geldi. Önce İstanbul'da GEM'de öğretmen olarak çalıştı. Sonra Gaziantep Ticaret Odası'nda uzman olarak iş buldu ve çalışmaya başladı. Ailesini beraberinde getirdi. Çok iyi derecede Türkçe, Arapça ve Çince biliyor. Türkçe bilmek ve vatandaşlığın hayatı çok kolaylaştırdığını söylüyor. Çalışma izninin, hem maddi durumunu iyileştirdiğini hem de yaşam standartlarını artırdığını düşünüyor. Karısı üniversite mezunu, ancak çocukları küçük olduğu için çalışmıyor. Çocukları devlet okulunda okuyor. Çok başarılı olduklarını söylüyor. Savaştan en çok çocuklarının olumsuz etkilendiğini düşünüyor. Çocukları son bir yıl Suriye'de ve Türkiye'ye ilk geldiği yıl eğitimden uzak kalmışlar. İlk yıllarda, sığınmacıların belirsizlikten kaynaklı zorluklar yaşadığını ama sonra düzeldiğini söylüyor. Sığınmacılara sunulan hak ve özgürlüklerin hayatı kolaylaştırdığını ama vatandaşlığın psikolojik güven verdiği için istendiğini düşünüyor. Gaziantep'te dışlanmadığını, kendini Türkler gibi hissettiğini ifade ediyor. Kendini hiçbir şekilde Suriyeli olarak tanımlamıyor. Vatandaşlığın gelecekte kariyerini geliştirmesinde büyük fırsat sunacağını o yüzden savaş bitse de Türkiye'ye yerleşmek istediğini, yakında ev alacağını söyledi. Salma, neşeli, hayat dolu birisi, bizimle iş yerinde görüşmeyi gerçekleştirdi. Gaziantep'te vatandaş olmuş Suriyelilerle irtibat konusunda yardımcı oldu ve referans oldu. Vatandaşlığın, sadece eğitilmiş ve iş insanlarına verilmesi gerektiğini, diğerleri için sosyal yardımların hala öncelikli ihtiyaç olduğunu düşünüyor.

2R Riaz Gaziantep: Halepli, 42 yaşında, evli, dört çocuğu var. Halep Üniversitesi'nde Halkla İlişkiler bölümünden mezun olmuş. Gaziantep'te Suriyelilere yardım eden bir sivil toplum örgütünde yönetici olarak çalışıyor. Çocukları özel okulda okuyor. Onların başarısından dolayı gurur duyuyor. İngilizce ve Arapça biliyor. Türkçe anlıyor ancak konuşmıyor. Türkçe

kursuna gitmek için zamanı olmadığını söylüyor. Karısının İngiliz Dili ve Edebiyatı mezunu olduğunu, Hasan Kalyoncu Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalıştığını ifade etti. Savaş çıkınca 2012 yılında ailesini Türkiye'ye getirmiş ve kendisi Ürdün, Lübnan, Katar, Mısır, Suudi Arabistan'a giderek iş aramış. Suudi Arabistan'da iş bulmasına rağmen ailesine vize verilmediği için Türkiye'ye dönmüş. ABD ve Almanya'dan kabul almış olmalarına rağmen kültürel yakınlık nedeniyle Türkiye'de yaşamayı tercih etmiş. Türkiye'de hem ikamet izni hem de çalışma izni aldığı için avantajlı olduğunu söylüyor. Birçok ülkede, eğitim, sağlık hakkı olmadığı için kalmak istemediğini, Türkiye'de kanuni haklar olduğunu keyfi uygulama olmadığını ifade ediyor. Suriye'ye göre dolar bazında Türkiye'de gelirinin arttığını ancak masraflarının da arttığını söylüyor. Yaşam standartlarının Suriye ile aynı seviyeye ulaştığını ama sorumluluklarının arttığını söylüyor. Görünüşüyle kendisini Türkler gibi hissettiğini dışlanmadığını, burada yaşamaktan mutlu olduğunu ifade ediyor. Vatandaşlığın, seyahat hakkı getirmesinden, pasaport ve vize masraflarından kurtardığı için memnun olmuş. Sarışın, mavi gözlü, uzun boylu olan Remzi, Türkçe bilmemesine rağmen hayatın Gaziantep'te Halep ile benzer olduğunu o yüzden çok mutlu olduğunu ifade ediyor. Remzi, iş yerinde görüşmeyi gerçekleştirdi, diğer görüşmecilerle irtibat için yardımcı oldu. Özgüveni yüksek, ses kaydından rahatsız olmadı, görüşmenin bir kısmı İngilizce bir kısmı çevirmen aracılığıyla yapıldı.

3A Aisha, Gaziantep: Halepli, kadın, 48 yaşında, evli, dört çocuğu var. Türkmen, Rusya, Kazan Üniversitesi Eczacılık Fakültesi mezunu. Türkçe ve Arapça biliyor. Kocasını da kendisi gibi eczacı ve aynı zamanda öğretim üyesi. Suriye'de iki eczaneleri olduğunu, gelirlerinin çok iyi olduğunu, ev, tarla, arabalarının olduğunu, zengin olduklarını, kendisinin çalışmaya ihtiyaç duymadığını ifade ediyor. Her yıl Türkiye'deki akrabalarının yanına tatile gelip, alışveriş yaptıklarını ancak savaş çıkınca her şeyi geride bıraktıklarını, parasız Türkiye'ye geldiklerini söylüyor. İlk geldikleri yıllarda sosyal yardımlar ve kocasının Hasan Kalyoncu üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalışmasıyla ayakta kaldıklarını söylüyor. Vatandaşlıktan dolayı sosyal yardımların kesildiğini ve bu yüzden maddi olarak zorda kaldıklarını, ayrıca kocasının da üniversitede yabancı statüsünde çalışma hakkının sona erdiğini, o nedenle vatandaşlığın dezavantajlarını yaşadığını ifade ediyor. Çevirmenlik işleriyle hayatlarını sürdürüyorlar. Gelirlerinin Suriye'deki standartlara ulaşmadığını ama yine de ilk yıllara göre düzeldiğini ifade ediyor. Türkmen olması, Türkçe bilmesi ve Türk vatandaşı olmasına rağmen sokakta görüşünden dolayı (başörtüsünü bağlayış biçimini gösteriyor) dışlandığını söylüyor. Dışlanmanın, okulda, hastanede, bankada, sokakta bir şekilde devam ettiğini düşünüyor. Gönüllü olarak çalıştığı sosyal yardım derneğinde görüştüğümüz Ayşe, en

büyük mutluluğunun, kendisi 48 yaşında kadın olmasına rağmen, sivil toplum organizasyonlarına katılarak, insanlara yardım edebilmesi ve birey olarak oy kullanması gibi haklardan dolayı hissettiğini söylüyor. Özguveni çok yüksek olan Ayşe, “Kadın da olsam kendimi burada işe yarar hissettim’ diyor. En büyük üzüntüsü ise ilk geldiği yıl liseye giden en büyük oğlunun okulu bırakarak kötü şartlar altında çalışması olduğunu söylüyor. Çocuklarının okul başarısının Türklerden bile yüksek olduğunu söyleyen Ayşe, kızının da bir gün gazeteci olmak istediğini ve haksızlıkları korkmadan yazacağını söylüyor.

4A Ali Naqi, Gaziantep: Şamlı, erkek, 39 yaşında, evli ve iki çocuğu var. Şam Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu ve girişimcilik alanında yüksek lisans yapmış. Ali Naqi, Türkçe anlıyor ama çevirmen aracılığıyla konuşmayı tercih ediyor. STK’da uzman olarak çalışıyor. Babasını bombardımanda kaybetmiş. Ailenin bir kısmı Şam’da kalmış. 2015’te Türkiye’ye gelmiş ve kısa sürede vatandaşlık daveti almış ve toplam bir yıl içinde vatandaş olmuş. Vatandaş olduktan sonra annesini de Türkiye’ye getirmiş. “Vatandaşlık çalışmayı kolaylaştırdı, seyahat engeli ve pasaport vize sıkıntılarını ortadan kaldırdı” diyor. İlk geldiği yıllarda GEM’de öğretmenlik yapmış. Sığınmacıyken en çok bankacılık işlemleri, çalışma izni almakta zorlandığını söylüyor. Çalıştığı iş yerinde sorulara cevap veren Ali, görüşmeye çok gergin başladı ve sorulara kısa net cevaplar verdi. Ancak sığınmacılıkta yaşadığı zorlukları anlatırken kendini daha rahat ifade etmeye başladı. Dışlanmadan kurtulmak için Türkçe kursuna başladığını söylüyor. Önce vatandaşlığın sonra Türkçenin hayatı kolaylaştırdığını düşünüyor. Türkiye’ye yerleşmek istiyor ve Gaziantep’te hayatın kolay olduğunu söylüyor. Mesleğini yapabilmekten dolayı memnun olduğunu, yeni fırsatları takip ettiğini ifade eden Ali Naqi, vatandaşlıktan sonra, Suriye’deki savaştan öncesi sahip olduğu ekonomik ve sosyal standartlara ulaştığını kaydetti. Türkiye’ye yerleştiğini ve bir daha Suriye’ye geri dönmeyeceğini dile getirdi.

5E Ekram, Gaziantep: Halepli, Türkmen, erkek, 50 yaşında, 4 çocuğu var. Rusya’da eczacılık bölümünü bitirdi, doktora yaptı. Rusça, Türkçe ve Arapça biliyor. Rusya’da eczane sahibi olan Ekram, “Suriye’de zengindim, malım, mülküm vardı ama savaş her şeyi yerle bir etti” diyerek geçmişini özetliyor. Gaziantep’te akrabaları olduğu için gelmiş. Hasan Kalyoncu Üniversitesinde yabancı akademisyen olarak görev yapmış ancak vatandaş olunca yabancı statüsünü kaybettiği için işini de kaybetmiş. Çevirmenlik yaparak para kazanıyor. Bir yardım kuruluşunda ihtiyaç sahibi Suriyelilere yardımları ulaştırıyor. Vatandaşlık yardımları kestiği ve işinden ettiği için mutsuz ama çevirmenlikle hayatını idame ettirdiğini söylüyor. Yaşam

standartları düştüğü için mutsuz, yaşlı bir erkek için yeni iş imkânları bulmanın zor olduğunu ifade ediyor. Denklik alabilirse tekrar eczane açabileceğini ama izin verilmediğini söylüyor. Tekrar akademisyen olmak için ALES’e girmeyi imkânsız diye değerlendiriyor. Çocuklarının geleceği için geçici işlere bakıyor. Vatandaşlığın seyahat ve pasaport rahatlığı getirdiğini söylüyor. Görüşmeye karısı 3A Ayşe’yi de çağırdı. Özel hayatlarına ilişkin hikâyesini Ayşe’nin daha güzel anlatacağını söyledi. Siyasi özgürlükler konusunda vatandaşlık hakkının gurur verici olduğunu ifade etti.

6B, Bashir, İstanbul: Şamlı, erkek, 28 yaşında, bekâr, Şam Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği mezunu. Kodlama konusunda yüksek lisans yapıyormuş ve aynı anda özel bir şirkette çalışıyormuş. Gelirini ‘çok iyi’ diye değerlendiren Bashir savaş başlayınca gelirinin 10 misli düştüğünü, hayatın zorlaştığını ve askere yani savaşa katılmamak için Lübnan üzerinden Türkiye’ye kaçığını anlatıyor. Tüm kardeşlerinin üniversite mezunu olduğunu, iyi bir gelecek umudu olduğunu ancak savaş çıkınca tüm hayallerinin yıkıldığını söylüyor. “Kardeşlerim Türkiye’de kardeşleri olduğu için geldim. Gelir gelmez iş bulduğum için şanslıyım. Ayrıca kardeşlerim arasında ilk vatandaşlık daveti alan benim” diyor. Bashir, genç, mutlu, gelecekte beklentisi yüksek, yakında Suriyeli bir kızla evleneceğini ve artık hep Türkiye’de yaşayacağını söylüyor. Sorumlulukları arttığı için korktuğunu daha fazla çalıştığını belirten Bashir, mesleğinin dünyanın her yerinde karşılığı olduğu için iş bulmakta zorluk çekmediğini kaydetti. Burada bir STK’da bilgisayar programlama işlemleri yaptığını, tam mesleği olmasa da hayatını idame ettirdiğini için çalıştığını söylüyor. Çalışırken hiç izin kullanmadığını, hafta sonları da yardım işlerinde çalıştığını, bazen şoförlük, bazen eşya taşıma işlerini de yaptığını kaydetti. “Aslında benim kalibremde birinin 2 bin dolarlık geliri olması gerekiyor ama ben 500 dolara çalışıyorum. Napalım. Evlenince, daha güzel bir eve çıkacağı ve farklı bir mahallede yaşayacağım için çok mutluyum. Türk arkadaşlarım var, onları seviyorum, spor salonuna gitmeye başladım, Suriye’deki gibi eski yaşantıma dönmeye başladım” diye konuştu. Geliri Suriye’ye göre artmış ama Türkiye’de masraflar yüksek olduğu için maddi durumunu “aynı” diye değerlendiriyor. Görüşme boyunca çok mutlu olduğunu gözlemlediğim Barış, mutluluğunun sebebini “Benim hayata bakış açım böyle. Evet hayatımızda bir çok kötü şey oldu ama gelecekte umutluyum. Yeni bir yaşam kurmak heyecanlandırıyor beni” diye açıklıyor.

7M Mahmud, İstanbul: Halepli, erkek, 33 yaşında, evli, iki çocuğu var. Halep Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden mezun. Türkçe, okuyor, yazıyor ama Türk çevresi

olmadığı için konuşmadığını söylüyor. Suriye’de Devlet okulunda öğretmenlik yapıyormuş. Ailesinin maddi durumu çok kötü olduğu için, iki işte birden çalışıyormuş, zor şartlarda yaşadığını, tüm ailenin bakımını üstlendiğini söyleyen Mahmud, “Zorunlu askerliğe çağrılınca göç etmeye mecbur kaldım. Türkiye’deki akrabalarım ‘Sen eğitilmiş birisin, Türkiye’ye gel, daha iyi iş bulursun’ dedi. 2015’te Türkiye’ye geldim” diyor. Burada GEM’de öğretmenlik yapıyor, gelirin Suriye’ye göre arttığını, artık tek işte çalıştığını söylüyor. İlk geldiği yıllarda mobilyacıda çok kötü şartlarda çalıştığını, akrabalarının yanında zor şartlarda yaşadığını söylüyor. Çok çalışıp para biriktirerek, ailesiyle birlikte eve çıktığını, vatandaş olunca sigortalı işe girdiği için mutlu. “Türkiye’de durumum her yıl daha iyi oldu” diyen Mahmud, “Türkiye’de herşey tanıdıklarla oluyor” diye ilave ediyor. TOKİ’den ev almak için beklediğini ve Türkiye’ye yerleşeceğini söylüyor. Bir çocuğu Türkiye’de doğmuş, sağlık hizmetlerinden memnun ancak çevirmen olmadığı için çok zorluk yaşamamış. Vatandaşlığa Türkiye’ye aidiyet ve güvence olarak bakıyor. Vatandaş olduktan sonra çalıştığı kurumda Türk öğretmenler gibi eşit maaş almadığı için haksızlık olduğunu düşünüyor. Suriye’de hem maddi hayatından hem de siyasi ortamdan memnun olmadığını ve bir daha asla dönmeyeceğini söylüyor. En çok gitar çalmayı özlediğini, yakında tekrar gitar alacağını ifade etti.

8F Fatima, İstanbul: Şam’da yaşıyordu, 28 yaşında bekâr, Şam Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı mezunu. Anne, babası Türkiye göçmeni olan Fatima, İngilizce, Türkçe ve Arapça biliyor. Savaş çıkınca akrabaların yanına gelmiş, Türk soyundan geldiği için vatandaşlık hakkını tüm aile olarak elde etmişler. Ailesi Suriye’de yaşarken Türk diye dışlanmış, ama kendisinin Türkiye’de Suriyeli diye çok dışlanmadığını söylüyor. Geldiği ilk yıllarda yabancılıktan dolayı, banka hesabı açtırma, kayıt yaptırma konularında zorluk yaşadığını, kaçak olarak çalıştığı için çok az ücret aldığını söylüyor. Asla Avrupa’ya gitmek istemediğini, Türkiye’de kendini evinde hissettiğini kaydediyor. Türkiye’ye geldiğinde en büyük şaşkınlığı, bireysel hak ve özgürlükler konusunda yaşadığını, polisin kadınlara saygı duyduğunu, siyasi konularda özgür hissettiğini, kendini insan gibi hissettiği için vatandaşlığın güzel olduğunu düşünüyor. Çok özgüvenli, insanlarla hızlı ilişki kurduğu için ailenin tüm devlet işlerini ona yönlendirdiklerini söylüyor. Vatandaş olunca yeminli tercümanlık hakkının doğduğunu, bunun için hazırlandığını ve çok para kazanabileceğini düşünüyor. Yakında bir Türk’le evleneceğini ve kendisinin çalışmasına izin verdiği için kabul ettiğini belirtiyor. Mutlu, özgüvenli, vatandaşlığın aidiyet verdiği, “Zaten Türk’tüm, şimdi kimliği çıkartıp gösteriyorum” diyor. Vatandaşlığın iş imkânları açısından birçok kapıyı açtığını, ancak bu fırsatları kişinin kendisinin takip etmesi gerektiğini söylüyor. “Sen beklersen kimse sana yardım etmez” diyen

Fatima, Avrupa'ya gidenlerin niteliksiz kişiler olduğunu, niteliklilerin ise iş gücü sahibi kişiler olduğunu ve Türkiye'yi tercih ettiğini söylüyor. Suriye'ye göre kadınların daha özgür olduğunu, çalışan kadınların artık kendilerine kötü davranan kocalarını boşadığını ifade ediyor. Görüşme iki saatten fazla sürdü, düğününe davet ediyor ve Ankara'da görüşmek istediğini söylüyor ve araştırmacıyla irtibata devam ediyor.

9M Mukhtar, Ankara: Şamlı, 24 yaşında, erkek, bekâr, Şam Üniversitesi'nde bilgisayar mühendisliği üçüncü sınıfta okurken, savaş şartları nedeniyle 2014 yılında Ankara Gazi Üniversitesi'nde burs kazanarak Türkiye'ye gelmiş. Birinci sınıftan başladı, yurttan kaldı ve bursla hayatını idame ettirdi. Savaşın etkisini tam hissetmediğini ama muhaliflere baskılar nedeniyle ve askerlik sorunu sebebiyle Türkiye'ye gelmeye karar verdiğini söylüyor. Babasının veteriner olduğunu, kardeşlerinin de üniversite mezunu olduğunu, orta gelir grubunda bir aile olduklarını ama özgürlük olmayan, baskı altındaki bir ülkede savaş olmasa bile kalınamayacağını söylüyor. “Bomba bir kere öldürüyor, baskı her gün öldürüyor” diyen Mukhtar, Türkiye’de öğrencilik yaparken, fotoğrafçılık ve grafikçiler konusuna ilgi duyup, bu konudaki kurslardan yararlanmış. Uluslararası teşvikler, burs, kurslardan yararlanmış ve bu sayede kendi şirketini kurmuş. “Türkiye’de çok mutluyum, birçok yeni iş fırsatı var. Patron olmanın zorlukları var tabii, vergi veriyorsun” diyen Mukhtar, Türkiye’deki gençler için vergi muafiyetlerinden yararlandığını anlatırken çok mutlu gözüküyor. Yabancı öğrenciler için danışmanlık hizmeti verdiğini, Arapça kitap ticareti yaptığını belirterek “Türkiye’de istersen iş bulursun, kafanı kullanman gerekiyor” diyor. Ankara’nın en işlek merkezlerinde ofisinde görüşmeyi gerçekleştiren Mukhtar Ankara’da yaşayan diğer Türk vatandaşlarıyla görüşmelere de aracılık ediyor. Hitler’in hayatını anlatan ‘Kavgam’ kitabını göstererek, “Bunun Arapçası şu an çok satılıyor bunu getiriyorum, böyle kitaplara ilgi çok. Artık Esad gibilere yer yok diyor” diyerek artık Suriye’ye gitmeyeceğini söylüyor.

10M, Maryam, İstanbul: Lazkiye’’den Türkiye’ye göç etmiş. 30 yaşında bekar kadın olan Maryam, kendisini ‘Bayır Bucak Türkmeni’ olarak tanıtıyor. Suriye’de öğretmen olduğunu ve orada iyi, medeni bir hayatının olduğunu söylüyor. Türkiye’ye gelince, Türklerin Suriyelileri, kaşık, çatal kullanmayı bilmeyen, çadırda yaşayan insanlar zannetmesine şaşırmış ve üzülmüş. Türkiye’de Ankara Üniversitesi’nde İlahiyat Bölümü’nde yüksek lisans yapmış ve yabancı öğretim üyesi olarak çalışırken vatandaşlık nedeniyle bu hakkını kaybetmiş. GEM’de öğretmenlik yapıyor. Vatandaşlığın kendisine avantaj değil dezavantajlar sunduğunu, ALES, YDS gibi zorluklar getirildiğini belirtiyor. Sığınmacılık sürecinde, hastanede, okulda hizmet

alındığını ama gerek Türklerin gerekse doktor, öğretmenlerin bir şekilde dışlamasına maruz kaldığını söylüyor. Dil bilmesine rağmen sığınmacı muamelesinin zor olduğunu kaydediyor. Çevirmenlik yaptığını, özel dersler verdiğini ancak hedef kitlesinin yine Suriyeliler olmasından dolayı çok zor para kazandığını ifade ediyor. Avrupa’da arkadaşları olmasına rağmen gitmek istemediğini, Türkiye’nin özgür ortamından mutlu olduğunu ama maddi ve iş imkânları olarak tatmin olmadığını söylüyor. Konunun sadece para olmadığını, para almasa bile gönüllü olarak çalışacağını ama kendine uygun işlerde çalışmak istediğini ifade ediyor. “Avrupa’ya gitmeyi istemem bir kadın olarak yeniden sıfırdan başlamak çok zor. Gerçi zoru severim” diyerek içinde bulunduğu çelişkili durumu açıklıyor. Vatandaşlık belgesinin kendisini Türk gibi hissettirdiği için mutlu. Meryem ile İstanbul’da yaşadığı yere yakın bir kafede buluştuk. Yaşadığı zorluk ve geleceğin belirsizliklerinden dolayı endişeliydi. Maryam görüşmede, sürekli Suriye’deki sosyal yaşam ile Türkiye’dekini karşılaştırması, hem sığınmacılar hem de Türk halkına ilişkin gözlemler yapması ilginçti. “İstanbul’da Sultangazi’de kadınların pantolon giymesi bile garipseniyor. Suriyeli olmakla ilgili değil. Garip bir şey. Diğer semtlere de param yetmiyor, n’apayım?” diyor. Suriye’deki yaşam standartları, sosyo-ekonomik çevresiyle Türkiye’de sığınmacılıktan kaynaklı yaşadığı sınıfsal değişimin sıkıntılarını yaşadığı gözlemlenen Maryam, içinde bulunduğu şartlardan mutsuz olmasına rağmen Türkiye’de yaşamaktan ve vatandaş olmaktan memnuniyetini de dile getirmektedir.

11A Ahmad, İstanbul: Şamlı, erkek, 27 yaşında, bekâr. Şam Üniversitesi’nde bilgisayar mühendisliği mezunu. Kodlama alanında uzman. Türkçe bilmiyor. Suriye’nin Telekom gibi devlete ait telekomünikasyon kurumunda mühendis olarak çalışıyormuş. Oranın şartlarına göre gelirinin çok iyi olduğunu, gelecek için umut vaat eder olduğunu söylüyor. Savaştan doğrudan yaşadığı yer etkilenmemiş ama askere çağrıldığı için 2017 yılında Lübnan’dan Türkiye’ye gelmiş. ‘Savaşa katılmak insan öldürmek demek ve ölmek demek’ diyen Ahmet, Geçici Koruma Kimliği ile iş ararken sekiz ay sonra vatandaşlık daveti gelmiş. Bir yıl içinde vatandaş olmuş. Özel bir vakfın bilgisayar işlerini yapan Ahmet, “Bilgisayar programcısıyım, yazılım yapabilirim, kodlama biliyorum ama burada bilgisayarda Word dosyası için öğrenci bilgilerini girme gibi basit işlemler yapıyorum” diyor. Vatandaş olduğu için çok mutlu olduğunu ama henüz doğrudan faydasını görmediğini söyleyen Ahmet, aynı iş yerinde aynı maaşla sigortalı çalışmaya devam ediyor. Çok çekingen ve şüpheli olan Ahmet, sorulara kısa cevap vererek görüşmeyi tamamlamayı tercih etti. Görüşme sonrasında ise aslında Suriye’de sevdiği biri olduğunu onu Türkiye’ye getirmek için çabaladığını ama bu kayıtlara

girerse Suriye rejiminin sıkıntı yapabileceğini söyledi. Söz konusu bilgileri isimsiz yayımlanması kaydıyla verdi.

12H Halim, İstanbul: Halepli, erkek, 55 yaşında, evli, doktor, dört çocuğu var. “Suriye’de, ‘Çok iyi bir hayatım vardı. Çok zengin değildim, devlet hastanesinde çalışıyordum ama rahattım” diyen Halim, Türkiye’de diplomasının denkliğini alamadığı için kaçak çalışmak zorunda olduğunu söylüyor. İstanbul’da, özel bir vakıf tarafından Suriyelilere ücretsiz sağlık hizmetleri veren bir hastanede doktorluk yapıyor ve hastanenin aynı zamanda başhekimisi olarak idari işlemleri yürütüyor. Suriyeliler için hayatın çok zor olduğunu, Türkçe öğrenmek için zamanının olmadığını söyleyen Halim, Türkiye dışında başka bir ülkeye gitmek istemediğini ifade ediyor. Vatandaşlığa bakışını “pasaport sorunu bitti, yasal oturma, çalışma hakkı getirdi ama mesleğimi yapma hakkımı getirmedi, sosyal yardımlar kesildi. Maddi katkısı yok ama güven veriyor. Sonuçta o vatandaşlık çocukları için gelecek güvencesi” diye özetliyor. Çocukların okulda dışlanmasından dolayı rahatsız, Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı yer olduğu için iyi bir eğitim alamadıklarını düşünüyor ve çocuklarını Suriyelilerin daha az olduğu bir bölgede, iyi bir okula göndermek istiyor. Halim, “Türkiye’deki şartlara göre tekrar doktor olabilmem teknik olarak imkânsız. Tekrar üniversite sınavına girip tıp fakültesine yeni baştan başlayıp okumak, denkliği almaktan daha kolay” diyor. Halim, ile çalıştığı hastanede odasında görüştük. Hastane apartmandan bozma ve odalarda Suriyeli doktorlar, Suriyeli hastaları tedavi ediyor. Küçük bir sağlık ocağına benziyor. Halil, mevcut yaşamından mutsuz olduğunu ama çocukları için katlandığını söylüyor. Aynı zamanda ses kaydının açılmasını istemediğini ve Esad rejiminin bu konuşmayı aleyhinde kullanabileceğini ifade etti.

13Y Yasser Gaziantep: Halepli, erkek, 18 yaşında, bekâr. IŞİD saldırısı sonrası 2013’te Gaziantep’e göç etmişler. “Halep’te şehir merkezinde değil, köyde yaşıyorduk. Hayat şartları zordu, yani orada asla bir şey olamazsın. Babam ayakkabıcıydı, durumumuz kötü değildi ama olduğu kadar işte” diyor. Gaziantep’e gelince, GEM’lerde Arapça eğitim verildiğini, Türkmen olduğu için okula gidemediğini söylüyor. Esnafın yanında çevirmenlik yaparken, o sırada futbol kursunu görmüş ve kursa başlamış. “Suriye’de asla futbolcu olamazsın, böyle imkânlar yok” diyor. Babası Gaziantep’te bakkal açmış, abileri de orada çalışıyormuş, ikinci lig takımlarında yabancı statüyle futbol oynamış. “Para almadım, çünkü hayalim iyi futbolcu olmak Türkiye’de çalışan için, yetenekliler için fırsatlar açık” diyen Yasser, vatandaşlığın işini kolaylaştırdığını, hayalinin birinci lig Türk takımlarında oynamak olduğunu söylüyor. Gelecekte umutlu olan

Yasser, akademik eğitimini zorunlu olarak yaptığını sadece gelecekte yabancı ülkelere transfer için İngilizce kursuna gittiğini söylüyor.

14E Ehsanullah, Ankara: Halep’li, 44 yaşında, erkek. Evli, iki çocuğu var. Halep Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu. Halep’te 10 yıllık avukat. Kendi ofisinde, kendi işini yapıyor, evi, arabasının olduğunu, durumunun iyi olduğunu söylüyor. 2011 yılında savaş çıkınca Türkiye’ye gelmiş. 2014’de Ankara’da GEM’de öğretmenlik yapmış. Eşi de iktisat mezunu, sınıf öğretmenliği yapıyormuş. Oradaki hayatım buraya göre 10 kat daha iyiydi ekonomik olarak. Tam orada düzenimi kurmuştum savaş çıktı diyor. Hukuk diplomasının işe yaramadığını, denklik sürecine başvuracağını, eksik dersleri alacağını söylüyor. Kendisinin Türkiye’deki Suriyelilerin Türk hukuk sistemine entegrasyon sürecinde işe yarayacak yüksek kapasiteli avukat olacağını belirtiyor. ‘Sonuçta Araplar Türk hukukunu bilmiyor, Türkler de Arapların nasıl iş yaptıklarını. İlla ki hukuki işleri olacak’ diyor. Vatandaşlık aldığı için aidiyet hissediyor, birçok hak ve sorumluluğun geldiğini belirtiyor. Ancak, devletin vatandaşlık verdiklerine yönelik özel bir projesi yoksa ‘sosyal yardımlar kesildiği’ için anlamsız olduğunu hatta ‘zulüm’ olduğunu söylüyor. Denklik konusunda devletin vatandaş olanlara yol açıcı düzenlemeler yapması durumunda kapasitelerini tam sunacağını söylüyor. Çok temkinli konuşan Emrah, avukatlığının verdiği tecrübeyle, adeta resmi makamlara durumunu bildirir gibi görüşlerini aktarıyor. Türkçe kursuna gittiğini, ama çok iyi olmadığını, daha da geliştireceğini söylüyor. Mutlaka denkliğini alacağını ifade ediyor. “Hayalim, tekrar avukat olabilmek” diyor. Emrah’ın en dikkat çeken sözlerinden birisi ise Suriye’de iyi yaşam standardı olmasına rağmen oradaki hayatını özlemediğini belirterek “Orada ekonomik olarak 10 kat daha iyiydim ama siyasi, sosyal şartlar, hak hukuk düzeni çok kötüydü, rejim baskısı vardı. Kanunlar uygulanmıyordu, zulüm vardı. Paran olsa bile özgürlüğün yoksa mutlu olamazsınız. Asla geri dönmem oraya artık” diyor.

15A Abu Malik, Ankara: Halepli, Elektronik Mühendisi, 50 yaşında erkek, yedi çocuğu var. Özel bilgisayar şirketinin sahibi olan Abu Malik ayrıca Halep Üniversitesi’nde yarı zamanlı akademisyen olarak çalışıyormuş. Suriye’de hayatının iyi olduğunu, evi arabası olduğunu, gelirinin iyi olduğunu, hatta gönüllü yardım işlerinde çalıştığını, okullarda öğretmenlere bilgisayar teknolojileri kullanma eğitimleri verdiğini söylüyor. Eşi sınıf öğretmeniymiş, tek gayeleri çocuklarını da okutmak olduğunu söylüyor. Savaş çıkınca çok az parayla yola çıktığını ve Türkiye’deki tanıdıklarının yarına geldiğini kaydediyor. Suriye’den Türkiye’ye yolculuk bir ay sürmüş ve gelene kadar yolda tüm parası bitmiş. “50 yaşında sıfırı görmüştüm. yedi çocukla bilmediğim ülkede bir başımaydım” diyor. Sonra GEM’de

öğretmenlik yapmaya başlamış, özel dersler vermeye başlamış, dokuz kişilik aile olarak yardım almış, büyük çocuğu sanayide çalışmaya başlamış. 2016 yılında vatandaşlık gelince mutlu olduğunu söylüyor. Geçicilik, sığınmacılığın bittiğini geleceğe dair güven verdiğini belirtiyor. Oğlunun 20 yaşına geldiğini ve askere gideceğini söylerken, “Bize vatan haini, kaçtılar diyorlar. Şimdi oğlum Türk devleti için savaşacak” diyerek gururlanıyor. Vatandaşlığın günlük hayatı hem kolaylaştırdığını hem de zorlaştırdığını ifade ediyor. En büyük sorunu dil bilmemekten dolayı yaşadığını özellikle hastanede doktorların ne dediğini anlamadığı için hastalığın ne olduğunu anlamadığını o yüzden sürekli farklı farklı hastanelere gittiğini kaydetti. Türkiye’de Suriyelilere Müslüman diye daha iyi davrandıklarını ama Arap ülkelerinin ırkçılık yaptığını ifade ediyor. İlk geldiği yıllara göre çalışmaya başlayınca geliri artmış artık daha iyi mahallede, apartman dairesinde oturduğu için mutlu. Aynı Suriye’deki gibi evim diyor. Gelecekte, Suriyeli öğrencilere Türk eğitim sistemine göre matematik dersi vermek istiyor. Sonuçta bu kadar öğrenci özel kursa gidecek mecbur diyor.

16H Habip, Ankara: Şam’da yaşıyordu, 35 yaşında erkek, evli, iki çocuğu var. Makine mühendisi. Özel firmada mühendis olarak çalışırken Şam Üniversitesinde dışardan derslere giriyordu. Eşi de aynı üniversitede aynı bölümde araştırma görevlisi. Yeni ev almış ve iyi bir hayat kurduğunu söylüyor. Yüksek lisansı bitince rejim tarafından askere çağırıldığı için önce Lübnan sonra Türkiye’ye geldiğini söylüyor. ‘Suriye’de askere gitmek, savaşta ölmekten daha beter’ diyen Habip, eşi ve ailesini GEM’de iş bulduktan sonra getirdi. YTB’nin doktora bursunu da kazandığını ve Gazi Üniversitesi’nde makine mühendisliği konusunda doktora yaptığını söylüyor. Türkçe ve İngilizcesi iyi olmasına rağmen görüşmeyi Arap çevirmenle yaptı. Burs ücreti ve GEM’deki öğretmenlikten kazandığıyla geçiniyor. Vatandaş olmasına rağmen burs ücretinin kesilmemesinin büyük bir şans olduğunu söylüyor. GEM’ler kapanırsa büyük mağduriyet yaşayacaklarını ifade ediyor. Vatandaşlığın birçok olumlu özelliğinin yanı sıra en önemli kolaylığının engelli olan çocuğunun tedavi ve özel eğitim imkânlarından yararlanabilmesinden kaynaklı olduğunu söylüyor. Bu imkânların Suriye’de bile olmadığını ifade ediyor. Habip, görüşme sırasında çok gergin ve kısaca konuşurken, görüşme sonrasında, yabancı olmanın zorluklarını yaşadığını, medyanın Suriyelilere karşı nefret dilinden korktuğunu, Suriye’yi değil ama ailesini yakınlarını özlediğini, ‘hain’ diye yaftalamaktan üzüldüğünü söyledi. Türkiye’de iş bulmanın çok zor olduğunu ama çok fazla çalıştığını, eşinin de akademisyen olmak için sınavlara hazırladığını kaydetti. Ankara’da Suriyelilerin sık yaşamadığı bir bölgeye taşındığını söyleyen Habip, “Burada insanlar, insanlara saygılı, dışlamıyorlar. Kendimizi daha saygın hissediyoruz. Eskiden, Suriyelilerin yaşadığı semtte

oturduğumu söyleyince, yanımıza bile yaklaşmaktan korkuyorlardı. Ama “Türklerin de iyileri var, kötüler var” diye tanımlıyor.

17İ İshak, Ankara: Şamlı, erkek, 27 yaşında. Harita teknikerliği bölümünden mezun olmuş. Babası fırıncı. üç evimiz, dükkânımız vardı. Çok rahattık. Buradaki gençler gibi baba parası yiyip geziyordum. ‘Mecburen’ geldik diyor. Akrabaları aracılığıyla Ankara’ya gelmiş. Sigortasız, 7/24 tüm aile çalıştık diyor. Geçici işlerdi. Bir yerde geçici teknikerlik işi bulmuş ama iş bitince yine sıkıntı yaşamış. Türkiye’de Sakarya Üniversitesinde inşaat mühendisliği okumuş. Okurken, yazları, ara tatilde, sürekli çalıştığını söylüyor. Ancak Suriyeliler 7/24 de çalışsa piyasanın bin lira olarak belirlendiğini ifade ediyor. O yüzden kendi işini kurmaya karar vermiş. Tüm aile, Ankara’da üniversitelere yakın, üst gelir grubunda bir semtte küçük bir restoran açmış. Kardeşleri, babası, annesi hepsi çalışıyor. Suriyeli olduklarını gizliyorlar. İş yerinin adı, İngilizce. Kendilerini Hataylı olarak tanıtıyorlar. Suriyeli yemeklerini Hatay mutfağı olarak satıyorlar. ‘Suriyeliyim dersem rekabet edemem, gelmezler, kimse Suriyeli sevmiyor ki’ diyor. Vatandaşlık belgesinin dükkân kiralarken işe yaramadığını, Suriyeli olduklarını anlayınca bir yıllık kirayı peşin istediklerini söylüyor. Tüm kanunlara, nizama birebir uyduğunu söylüyor. Dükkânda ayaklarının üzerinde durmayı hedefliyor, “Yeter ki bize engel olmasınlar, biz çalışır, kendi ekmeğimizi kazanırız’ diyor. Türkçesi çok iyi olan İshak ile restoranında görüştük. Güven duygusu edinince, çok rahat konuştu. Suriyelileri özellikle getirmek istemediğini, müşteri portföyününün Türkler olduğunu, rakiplerinin de Türkler olduğunu söylüyor. Özgüveni çok yüksek, vatandaşlığın belki ticari faaliyetlerini kolaylaştıracağını düşünüyor.

18B Bushra, İstanbul: Deyrizor’da yaşıyordu. 38 yaşında, kadın, evli, dört çocuğu var. Eczacı. Eşinin çok ünlü bir göz doktoru olduğunu söylüyor. Suriye’de çok zengin, üst düzey bir hayat yaşadıklarını, villada oturduklarını, yazlıklarının olduğunu, üst düzey bir çevrelerinin olduğunu ifade ediyor. Savaş ortamında, Türkiye’ye gelmeye karar verdiklerini. Kilis’te eşinin sağlık ocağında çalıştığını, kendisinin kampa hiç girmediğini, buradaki tanıdıkları sayesinde henüz gelmeden oturdukları evlerini tuttuklarını belirtiyor. Daha sonra İstanbul’a taşınmışlar. Eşinin, bir STK’ya bağlı hastanede doktorluk yaptığını, kendisinin de başka bir STK’da halk sağlığı bilgilendirme uzmanı olarak çalıştığını söylüyor. Söz konusu hastaneye Sağlık Bakanlığı izin vermediği için eşinin kaçak olarak çalıştığını, Sağlık Bakanlığı’nın Göç Sağlığı Merkezine girebilmek için çaba harcadıklarını söylüyor. Suriye’deki birikimlerinden geçindiklerini, ama çocuklarının devlet okuluna gittiğini ifade ediyor. Eczacılık diplomasına

denklik için çaba harcadığını ve bir gün yeniden eczane açmak istediğini kaydediyor. Vatandaşlığın iş bulmayı kolaylaştırdığını, ama sokaktaki hayatta hala Türkçe bilmediği için dışlandığını, kimliğin işe yaramadığını ifade ediyor. Ama kendisinin eczacı ve eşinin de doktor olmasından dolayı komşularının saygı duyduğunu, daha iyi davrandıklarını bunun onu mutlu ettiğini kaydetti. Türkiye'yi Müslüman ülke olduğu için tercih ettiğini ve tekrar dönmeyeceğini söylüyor. Bushra ile çalıştığı STK'da görüştük, ancak görüşmenin başlangıcında çok gergindi, ses kayıt cihazının açılmasını istemedi. Özellikle yaşadığı zorluklarla ilgili sorularda çok daha rahat konuşmaya başladı.

19Z Zainal, Gaziantep: Halepli, erkek, 31 yaşında, evli, işletme mezunu. Çok iyi İngilizce ve Türkçe biliyor. Görüşmeyi Türkçe gerçekleştiriyor. Görüşmeden ses kaydı alınmasında sorun görmüyor, özgüveni çok yüksek. Eşi Türk. Suriye'de yaşarken, hayatının rahat ve çok iyi olduğunu, ünlü bir market zincirinin muhasebe bölümünde çalıştığını söylüyor. Babasının avukat olduğunu, tüm kardeşlerinin üniversite mezunu olduğunu ama Halep'te savaşın rahatsızlığı başlayınca Gaziantep'e gelmiş. Yüksek lisans yapmış, sonra burs ile İzmir'de Dokuz Eylül Üniversitesinde okumuş. Tercümanlık yapmış, sonra STK'larda uzman olarak çalışmaya başlamış. Vatandaşlık süreci başlayınca uluslararası bir STK'da çalışmış. YDS ve ALES'e girmiş hepsinde başarılı olmuş. Türkçeyi çok iyi bildiği için ne eşinin ailesinin ne çalıştığı ortamda kimsenin dışlamadığını, hatta insanların onun Suriyeli olduğuna inanmadığını söylüyor. Dil bilmenin hayatı en az vatandaşlık kadar kolaylaştırdığını düşünüyor. Gelecekte üniversitede akademisyen olmak istiyor. Arapça ve İngilizce yayın yaptığını. Suriye, Avrupa ya da herhangi bir ülkeye tekrar yerleşmeyi, sadece iyi iş imkânları ve iyi yaşam standartları olarak değerlendireceğini söylüyor. Türkiye'de olmanın avantajlı olduğunu, yeni fırsatlar çıkardığını düşünüyor. Vatandaşlık sayesinde çalışma izni prosedüründen kurtulduğunu, istediği yerde direkt işe başladığını söylüyor.

20T Turki, İstanbul: Hamalı, erkek, 18 yaşında. Futbol oynuyor. Savaş yaşadığı bölgeyi hiç etkilememiş. Babası müteahhit, ortalama iyi bir yaşantısı var. Çok iyi futbol oynadığı için o bölgedeki insanlar, babasına iyi eğitim alırsa çok yetenekli, ünlü olacağını söylediği için Türkiye'ye gelmişler. Türkiye'de büyük takımların seçmelerinde yaşı çok küçük olduğu ve Suriyeli olduğu için reddedilmiş. Sonra, irtibat kurduğu bir antrenör sayesinde kursa devam etmiş. Vatandaşlık için başvurusu bu yüzden yapılmış. A genç milli takıma seçilmiş. Hala bir futbol takımında oynamıyor. Ama gelecekte Barselona gibi büyük kulüplerde oynamak istiyor. Türkçe öğrendiğini, okula gittiğini, ne olursa olsun ünlü bir futbolcu olacağını bu

yüzden gece gündüz çok çalıştığını söylüyor. Suriye’de kalsa asla futbolcu olmayacağını o yüzden Türkiye’nin ve Türk vatandaşlığının büyük avantajlar sunduğunu ifade ediyor. Artık her durumda Türk forması giyeceğini, kendine Türk ismi, hatta kimliğine memleketini bile Türkiye’deki şehirlerden birinin yazıldığını söyleyen Turki, bir gün ünlü olursa kendisi için ‘Suriye asıllı Türk futbolcu denmesini’ istiyor.

21M Mubarak, İstanbul: Halepli, evli, erkek, 45 yaşında, dört çocuğu var. İç mimarlık mezunu. İş adamı. Babasının tekstil fabrikası varmış, “Suriye’nin en zengin yüzde 10’luk kısmı varsa o kısımdaydık. Havuzlu, büyük bir villada oturuyorduk. Hayat standartlarımız çok yüksekti. Avrupa’da tatil yapıyorduk” diyor.. Bombalar sürekli atılmaya başlayınca mecbur kaldık, buna kimse dayanamaz. BMW marka arabamla, tatile çıkar gibi Türkiye’ye geldik. Antalya’da beş yıldızlı bir otelde bir ay kaldık. Çünkü birkaç aya her şeyin düzeleceğini zannediyorduk. Otel olmayınca, ev kiralamış, “Çocukların okulları başlayınca ve savaş şiddetini artırınca” gerçeklerle yüzleştik diyor. Sonra İstanbul’da geçmişte ticaret yaptığı kişilerle bağlantılar kurarak ticaret yapmaya başlamış. İstanbul’da iyi bir semtte dört odalı bir ev aldığını, içini dizayn ederek karlı bir şekilde sattığını ve kendine bunu iş edindiğini ifade ediyor. Mühendislik firması kurduğunu ve ithalat-ihracat işleri yaptığını belirten Mubarek, Avrupa’da ve Ortadoğu’da çok sayıda bağlantılı olduğu şirket olduğunu ve oralara satış yaptığını ifade ediyor. Vatandaşlığın, seyahat özgürlüğü, ticaret kolaylığı, para alıp gönderme gibi konularda büyük kolaylık sağladığını, sosyal hayatta ise dil bilmenin en büyük avantaj olduğunu kaydetti. Mubarek ile İstanbul’da güzel bir semtte, ünlü bir alışveriş merkezi içindeki bir kafede bir araya geldik. Kendisi, burada garsonlar tarafından sevilen ve tanınan biri olduğunu görüşmeciye kibarca gösterdi. Türkçeyi çok iyi konuşan Mubarek, aynı zamanda Fransızca da bilmekte. Özgüveni çok yüksek. Türkiye siyasetini, sosyal ilişkileri çok iyi takip eden Mubarek, Suriyelilerin yakında Türkiye’deki siyaseti belirleyecek kadar büyük bir kitle olacağını düşünüyor. Mubarek’in en ilginç yorumu ise, Türkiye’nin Suriyelileri kabul ederken hiçbir sınıflama yapmadan herkese eşit muamele yapmasının yanlış olduğunu, zengin, fakir, eğitilmiş, eğitimsiz herkesi aynı kefedeki görerek almanın hata olduğunu söyledi. ‘Suriye’nin işe yaramayanları Suriye’de kalsaydı. Burada tembel tembel nargile içiyorlar. Dil öğrenmiyorlar, çalışmıyorlar, Suriye’deki gibi boş beşe yatıyorlar. Suriyelilerin adını kötüye çıkartıyorlar. Onların yüzünden bize de kötü muamele yapılıyor’ diye serzenişte bulundu.

22Ö Oraida, Ankara: Rakka’da yaşıyordu, kadın 58 yaşında, dört çocuğu var, çocuk doktoru. Eşi de doktor. Devlet hastanesinde çalışırken aynı zamanda özel bir hastanenin

yöneticiliğini yapıyormuş. “Evim, arabam, vardı, yazlığımız vardı, üç yılda bir araba değiştirdik. Özel muayenehanemiz vardı. Tüccarlardan sonra sosyo-ekonomik olarak en üst tabakaydık” diye tanımlıyor Suriye’deki hayatını. Yakın ailesinden bazıları Avrupa’da yaşıyormuş, davet etmişler ama Türkiye hem Suriye’ye yakın hem de Müslüman ülke diye tercih ettiğini söylüyor. “Ben çok pozitif geldim, doktordum, dünyanın her yerinde çalışırdım, çocuklarım, mühendis falan, paramız var. Ama gelince şoke oldum, her şey çok zor oldu. Denklik alamadık. Koca villadan sonra iki odalı bir evi anca kiralayabildik” diyor. Zor şartlarda, çalıştığını, çocuklarının eğitimini zorluklarla tamamlandığını belirten Oraida, Göçmen Sağlığı Merkezi’nde doktor alımları için hemen Türkçe kursuna gittiğini ve çok uzun bir süreçten sonra işe başladığını anlatıyor. “Maaşımız, hemşireninki kadardı ama olsun doktorluk yapıyorduk ya bu bize yeter” diyen Oraida, ama doktorluğunun sadece Suriyeli hastaları tedavi etmek için geçerli olduğunu, kapıdan çıktığında doktor olarak kabul edilmemesini anlayamadığını söylüyor. Denklik için sınavların çok zor olduğunu sürekli çalışmak gerektiğini ve çalışırken imkânsız olduğunu söyleyen Oraida, evini tek başına geçindiren genç erkek doktorların bu merkez kapandığında işsiz kalacak olmalarının üzücü olduğunu ifade ediyor. Çalıştığı hastanede görüştüğümüz Oraida, çok iyi, akıcı Türkçe konuşuyor. Kendinden çok emin. Kocasının Türkçeyi iyi konuşamadığını belirten Oraida, “Erkekler belli bir yaştan sonra yeni şeyleri öğrenmeye tepkili oluyorlar. Gurur yapıyorlar eskisi gibi para kazanamadıkları, güçlü olamadıkları için. Ben bu yaşında çocuklarım için mücadele ediyorum. Denklik alacağım, sonuçta ben doktorem, tek bildiğim iş bu, ölene kadar da işimi yapabilmenin mutluluğunu yaşarım” dedi. Şimdi eskisi kadar güzel bir ev aldıklarını, arabalarının olduğunu ve mutlu olduğunu söyleyen Oraida, “Türkiye’yi kendine artık vatan kabul ettiğini” söylüyor. Vatandaşlığın devlette eşitlik getirdiğini ama sosyal hayatta, insanların gözünde eşitlik getirmediğini düşünüyor. Suriyeli olarak dışlandıkları için kendilerini ‘Mardinli’ olarak tanıttıklarını ifade ediyor.

23H Hasib, Gaziantep: Halepli, erkek, 50 yaşında, evli, altı çocuğu var. İş adamı. 20 yıllık iş hayatı olduğunu, tanınmış bir müteahhit olduğunu, durumunun orta ile iyi arasında olduğunu söylüyor. Türkiye’ye geçmişte sık sık gelip gittiği için hızlı adapte olduğunu, kanunları ve mevzuatı hızlı öğrendiğini söylüyor. Türkiye’ye geldiğinde sosyal hayata adaptasyon için dil, iş hayatına adaptasyon için kanun ve mevzuatları bilmek ve eşitlik gerekiyor. Eşitlik için de vatandaşlık gerekli diyor. İş adamlarının, geleceği görmesi ve yatırım için kendini güvende hissetmesi için vatandaşlığın şart olduğunu söylüyor. İlk geldiği yıllarda mecburen Türklerle ortak olduğunu, mecburen parasını riske attığını, ortak inşaat yaptıklarını

anlatan Hasip, “Sonuçta adam senin hiçbir hakkın yok derse kanunlar ona inanacak. Bizim söz söyleme hakkımız yok ki” diyor. Türk iş adamlarıyla iyi ilişkiler kurarak kendisinin yeniden mesleğini yapar hale geldiğini söyleyen Hasip, çocuklarının da Türkiye’deki üniversitelerde okuduğunu ifade ediyor. Hasip’in, Türkçesi çok iyi değil, çeviriyi oğluna yaptırıyor. Ancak konuştuklarımızı anlıyor. Hızlı konuşmadığını söylüyor. Savaş bitince Suriye’nin inşasında yine çalışacaklarını çünkü bu bölgeyi kendisinin çok iyi bildiğini söylüyor. İş adamına ‘ayrımcılık yapılmasın, önü kesilmesin, gölge edilmesin, başının çaresine bakar merak etmeyin” diyor. Dışlanmadığını ve Antep ile Halep’in aynı şehirler olduğunu söylüyor.

24A Anis, Ankara: Şamlı, erkek, 19 yaşında, bekâr. Suriye’deki hayatlarını, ortalama ne zengin ne fakir diye değerlendiriyor. Babası elektrik-elektronik teknisyeniymiş. Savaş çıkınca İstanbul’daki akrabalarının yanına gelmişler, sonra babası Bursa’da iş bulduğu için taşınmışlar. Müzik aletleri satan bir dükkânda hayatında ilk kez gördüğü piyanoya karşı yeteneğinin olduğunu “Allah’ın lütfu bir hoca sayesinde keşfedildiğini” söylüyor. “Suriye’de yaşasam belki hiç piyona görmeyecektim” diyen Anis, kısa sürede müzikteki başarısının uluslararası tanındığını ve vatandaşlık sayesinde Türkiye’yi yurtdışında temsil ettiğini söylüyor. Türkçe ve İngilizceyi öğrenen Anis, özel bir üniversitede burslu eğitimine devam ettiriyor. İleride yurtdışında daha ileri eğitimler almak istediğini söylüyor. Savaş bitse bile Suriye’ye dönmek istemediğini, Türkiye’de kendine bir düzen kurduğunu, tekrar sıfırdan hayata başlamak istemediklerini söylüyor. Anis, kendisinin Suriye’deki yaşamı ve şu anki şartlarına ilişkin bilgi vermekten çekiniyor. Gelecekteki kariyerini nasıl etkileyeceğini bilemediği için temkinli olmak istediğini kaydetti.

25M Majid, Ankara: Halepli, 28 yaşında, erkek, evli, iki çocuklu, diş hekimi. Halep’te orta halli bir ailede yaşıyormuş, okuldan mezun olduktan sonra devlet hastanesinde diş hekimliğine başlamış. Ama savaş başlayınca zorunlu olarak askere çağırılma riskine karşı Lübnan üzerinden Türkiye’ye kaçmış. Eşinin de diş hekimi olduğunu söylüyor. Türkiye’ye gelirken illa bir şekilde mesleklerini yapacaklarını düşünmüş. Ancak Türkiye’ye geldiğinde ilk yıllarda çok zorluk çektiğini, temizlik işleri, şoförlük işleri yaptığını sadece tek odalı bir evin kirasını ödeyebildiğini ifade ediyor. Kötü şartlarda yaşamış. Daha sonra Ankara’da bir tanıdığı aracılığıyla özel muayenehanesi olan bir diş hekiminin yanında işe girmiş. “Önceleri sigortasız çalışıyordum, vatandaşlık olunca mecbur sigorta yaptılar. Ayrıca artık başka diş hekimleri de beni yanına ortak olarak bile alır” diyor. Ancak denklik alamadığı için hala emeğinin karşılığını alamadığını söylüyor, aynı işi yapmasına rağmen kazancın büyük kısmını ortağının aldığını söylüyor. ‘Ben çalışıyorum, onun diploması kazanıyor’ diyor. Denklik için müracaat ettiğini,

bir şekilde denkliği alacağını, eşiyle ortak muayenehane açmayı hedeflediğini söylüyor. ‘Sonuçta burada o kadar Suriyeli var, Arap turistler geliyor. Arapça bilen dış hekimiyim. Benden her türlü yararlanabilirler. Aslında devletin de işine gelir bizi çalıştırmak, Arap hastalar için çevirmen çalıştıracağına Arapça bilen dış hekimi çalıştırmaları gerekmez mi? İnşallah bir gün çalıştırırılar” diyor. Dışlanma çok yaşamadığını ama Suriyeli kimliğini çok da açıklamadığını, sonuçta medyadaki Suriyelilere karşı nefret dilinden vatandaş olmasına rağmen korktuğunu söylüyor. Türkçesi iyi olan Majid, kendisine yeni bir sosyal çevre yapmak için Türkçenin vatandaşlık kadar önemli olduğunu ifade ediyor. Tekrar Suriye’ye dönmeyeceğini ve Avrupa ya da başka bir ülkeye de gitmek istemediğini, Türkiye’de iyi bir düzen kurduğunu ifade ediyor.

26S Sahar, Ankara: Şamlı, kadın, 26 yaşında, evli bir çocuk sahibi. Şam üniversitesinden mezun olmuş, öğretmenlik yapmaya başladığında savaş başlayınca kısa sürede Türkiye’ye gelmiş. Çok zengin değildik, orta halliydik işte, evimiz orada da kiraydı ama iş olunca sorun olmuyordu” diyor. Savaş başlayınca Türkiye’deki tanıdıklarının yanına gelmiş. “Kocam da öğretmendi, GEM’de iş bulduk. İkimiz de çalışınca toplamda 3200 lira para giriyor eve. Yarıısı kiraya gidiyor. Yarıısıyla geçiniyoruz” diyor. Vatandaşlığın hayatında çok anlamlı bir değişiklik yapmadığını ama Türkçe öğrenmeye başlarsa ileride Suriyeli çocuklara Türk mevzuatına göre özel ders verebileceğini söylüyor. “Türkler, dışarıdan, üstünüz başınız iyi olursa, Türkçe konuşursanız, dışlamıyorlar. Bir de mesleğinize saygı duyuyorlar. O yüzden denklik almak istiyoruz ama Türkiye’de atanamayan bir sürü öğretmen var. Devlette öğretmen olmak imkânsız gibi bir şey” diyor. Sahar, çok çekingen, bir kafede buluştuk, Türkçe kendini ifade edebiliyor ancak utanıyor, birçok soru için kocasına sorulması gerektiğini söylüyor. Sahar’ın konuşmaktan en çok mutlu olduğu konu ise siyasi olarak oy kullanma hakkını elde etmek olmuş. ‘Gittik, kimsenin elinde silah yok, başımızda kime oy verdiniz diye beklemiyor. İnsan gibi, kimse aşağılamadı. Biz korktuk önce kime oy verdiğimizizi söylemedik. Türkiye’de herkes kime oy verdiğini söylüyor, sonra şakalaşüyor, konuşuyorlar. Suriye’de bu imkânsız. O yüzden çok mutlu oldum. Tekrar dönmek istemiyorum Suriye’ye, savaş bitse bile” diyor. Sahar, gelirinin eskiye göre düştüğünü, üstelik Türkiye’de hayatın çok pahalı olduğunu, GEM’ler kapanırsa karı-koca işsiz kalacaklarını ve alternatif iş imkânları bulmak için çabaladığını ifade ediyor.

27E Esma, Ankara: Şamlı, kadın, 27 yaşında, evli, iki çocuğu var. Şam Üniversitesi’nde İngiliz dili ve edebiyatı bölümünden mezun. Araştırma görevlisi olarak üniversitede görev yaparken savaştan dolayı 2015’te Türkiye’ye göç etmişler. “Ailemin

durumu iyiydi, herkesin işi gücü evi vardı ailedekilerin. Yani zenginlik dediğiniz nedir sonuçta, eğitimimiz, işimiz, gücümüz var, sağlığımız var mutluluğun varsa zenginsin” dedi. Maddi olarak üniversitedeki gelirle geçindiklerini belirten Esmâ, “Kaçmasak Esad rejimi kocamı askere alacaktı. Savaştan evimiz yıkılmadı ama sonuçta savaşa gitmek, dönmek demek” diyor. Orada, maaşının 300 dolara tekabül ettiğini ama Suriye şartlarında iyi olduğunu söyleyen Esmâ, ileride profesör olmayı hayal ettiğini ama Türkiye’ye gelince zorlandığını belirtiyor. Önce, İstanbul’da özel bir üniversitede Arapça ve İngilizce derslerine yabancı akademisyen kadrosunda girdiğini ancak vatandaş olduktan sonra bu hakkını kaybettiğini belirten Esmâ, “Vatandaşlığın böyle bir dezavantajı oldu. Ama bunu biz biliyorduk buna rağmen vatandaşlığı istedik çünkü vatandaşlığın avantajları daha çok. Sonuçta artık çalışma izni, seyahat hakkı, her şeyden önce geleceğin güvencesi. İş yine buluruz. Sınavlara gireceğim, ALES, YDS mutlaka tekrar üniversiteye döneceğim” diyor. Denklik konusunda çalıştığını ama doktora başlamak daha kolay olduğu için Türkiye’ye ilk geldiği yıllarda çalıştığı aynı üniversitede yüksek lisans yaptığını kaydetti. Şimdi bir STK’da proje uzmanı olarak çalıştığını, akademisyen olarak çalıştığı dönemdeki kadar kazanmadığını ama zamanla gelirinin artacağını düşünüyor. Geleceğe umutlu bakan Esmâ, “İngilizce bilmem büyük bir avantaj. Türkçeyi çok kısa sürede öğrendim. Çünkü burada yaşamının tek çaresi Türkçe. Sokakta, komşuyla, markette hep Türkçeye ihtiyaç duyuyorsunuz. Eğitimli ve eğitim almanın yöntemini bilen insanların yeni şeyleri öğrenmesi kolay oluyor. Vatandaşlık, kocamın mühendislik firmasında iş bulmasını sağladı. Çalışma iznine ihtiyaç duymadan. Bu durum genel olarak gelirimizi artırdı. Evimizi değiştirdik. Daha güzel bir sitede oturuyoruz. Ama hayat zor tabii. Kimseyi tanımadan. Çok şükür. Çocuklarım devlet okulunda, istediğimiz hastaneye gidiyoruz. Bunların hepsi güvence. Bir de oy kullanmak gerçekten kendini insan gibi hissediyorsun” diyor. Esmâ ile çalıştığı STK’da görüştük. Neşe dolu, mutlu, özgüvenli biri. Başka görüşmeciler için yardımcı oldu. Çevirmen kullanmadı.

28N Nassif, İstanbul: Şamlı, erkek, 48 yaşında, evli, dört çocuğu var. Doktor. Şam Üniversitesi’nden mezun. Türkçe biliyor, İngilizcesinin yeterli olduğunu söylüyor. Şam’da iyi bir yaşamının olduğunu, hem devlet hem de özel muayenehanesi olduğunu, evi, arabası olduğunu anlatıyor. “Çok zengin değildik ama Suriye standartlarında iyi bir yaşam standardımız vardı. Sonuçta doktorlar her ülkede en üst kesimdir” diyor. Eşinin de kendisi gibi doktor olduğunu, çocuklarının özel okulda okuduğunu belirten Nassif, savaş koşullarının hayatı sürdürülebilir kılmadığını söylüyor. Sürekli çatışma ve şiddet ortamında yaşamının psikolojik olarak zor olduğunu ifade eden Nassif, “Kendi canın değil çocuklarının canını düşünüyorsun.

Kalmanın bir anlamı yoktu” dedi. Türkiye’ye gelirken yanında getirdiği parayla bir ev kiraladığını yaşamını sürdürmeye çalıştığını ama doktorluk yapamamanın büyük sıkıntı olduğunu söyledi. İlk iki-üç yıl öyle geçici işlerde çalıştık, günlük yevmiyeli işler. Türkçe kursuna gittiğini ve en çok Türkçeyi öğrenmeye odaklandığını Göç Sağlığı Merkezleri’nin kurulmasıyla da tekrar doktor olarak çalışmaya başladığını söylüyor. Aynı süreçte vatandaşlık sürecinin de başladığını, çok kolay sorular sorulduğunu belirten Nassif, “Sonuçta 4000 TL falan ücret alıyorduk ilk başladığımızda. Şimdi 6000 lira oldu. Suriyeli göçmen sağlığı merkezi. Aslında DSÖ ve Sağlık Bakanlığı çok önemli bir iş yapıyor, göçmenleri göçmen doktorlarla bir araya getirerek sağlık gibi bir alanda en hızlı, en nitelikli hizmeti vermeye çalışıyor. Toplumsal çatışma ortamları azaltılıyor. Ama sonuçta 10 yıl oldu, insanlar geri dönmeyecekler. İleride bu merkezler ne olacak bilmiyoruz. Bu hem bizim için hem de Türkiye için sürdürülebilir değil. Gittiği yere kadar. Ama denklik için geceleri çalışıyorum. Her türlü mevzuatı yakından takip ediyorum. Ama bizler için durum çok zor. Yani bu yaşta yeniden ilk hekimlik yıllarımızdaki sorularla sınav falan saçma. Yani bu mesleği yapabildiğimizi burada rotasyonlarla, hocaların eşliğinde görebiliyorlar. Cerrahım, aynı zamanda hastanede idarecilik de yapıyorum. Ama denklik olmazsa biz hiçiz. Elimizden başka ne iş gelir? Hem vatandaşız hem sığınmacıyız yani” diyor. Gelirinin Suriye’dekiyle kıyaslanamayacağını, dolar bazında benzerlikler gösterse bile orada hayatın daha ucuz olduğunu, Türkiye’de her şeyin çok pahalı olduğunu ve üstelik Suriyelilere iki kat daha pahalı olduğunu söyleyen Nassif, “Çok şükür, diğer sığınmacılara göre karım çalışıyor, ben çalışıyorum, Suriye’deki evimizi sattık burada bir ev aldık. Arabamız var. Tekrar ayaklarımızın üzerinde durabiliyoruz” dedi. Türkiye’ye yerleştiğini, taşınmak istemediğini ama yurtdışındaki tanıdıklar aracılığıyla dünyadaki imkân ve şartları da takip ettiğini belirten Nassif, “Sonuçta ekmek parası. İnsan karnını nerede doyurursa orası memleketi oluyor. Her zaman isteğimiz gibi olmuyor” diyor. Nassif ile görev yaptığı hastanede görüştük. Hastanenin en çok sevilen doktoru. Hem Türk doktorlar hem Suriyeliler çok seviyor. Özgüveni çok yüksek, çok mutlu, pozitif enerji dolu. Geleceğe ümitle bakıyor.

29M Malika, İstanbul: Halepli, kadın, 30 yaşında, evli, iki çocuk annesi. Akademisyen. Elektronik mühendisi. Suriye’de Halep Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olarak çalışırken, savaş çıkmış. “Ortalama iyi bir hayatımız vardı, ama bombalara, uçaklara daha fazla dayanamadık, her gün üzerine bomba düşecek korkusu zor” diyor. Türkiye’de tanıdıkları olduğu için tercih etmişler. Önce kocası gelip GEM’de iş bulmuş. Sonra kendisi ve çocuklar gelmiş. “Tamam, Türkiye Müslüman ülke ama sonuçta bir bilinmezliğine gidiyorsun. Asla hayalimdeki hayatı yaşayamayacağım sanırım” diyerek gelecekte ümitsizliğini ifade ediyor.

Vatandaşlığın büyük avantaj sağladığını, henüz iş bulmadığını ama zaten çocuklara baktığı için iş arayamadığını söylüyor. Hedefi üniversitede kariyerini devam ettirmek. İyi derecede İngilizce biliyor. Görüşmeyi Türkçe gerçekleştiriyor. Kocasının da akademisyen olduğunu, ortalama bir gelirlerinin olduğunu, hayatlarının iyi olduğunu söylüyor. Türkiye'ye gelince kocasının GEM'de iş bulduğunu kendisinin ise YTB'nin doktora bursuyla Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde doktora başladığını söylüyor. "İlk geldiğimde çalışmadım çünkü çocuklarım çok küçüktü, bakacak kimse yoktu, sadece kocam çalışıyordu. Doktora imkânı, hele doktora bursu maaş gibi oldu. Hem doktora yapıyorum hem çocuklarıma bakıyorum" diyor. "Tamam, Suriyelilere hastane şu bu sınırsız sağ olsunlar ama yine de Suriyeli sığınmacı bölümüne gitmek, insanın zoruna gidiyor, yani sen muhtaçsın onlar da sadaka gibi yapıyorlar. Allah razı olsun, yokluğunu aratmasın ama vatandaş olunca hakkın ya o güzel. En basiti aile hekimimiz var. İstedğinde gidiyorsun ilacını yazıyor. Okulda da öyle. Artık çocuklar Suriyeli diye damgalanmıyor" diyor. Türkiye'yi sevdiklerini, kendilerini evde gibi hissettiklerini, doktorası bitince akademisyen olmak istediğini, Arapça, İngilizce ve Türkçe yayınlar yapabilecek kapasitesinin olduğunu ifade ediyor.

30A Abdullah, İstanbul: Halepli, erkek, 32 yaşında, evli, iki çocuk sahibi. Suriye'de Halep Üniversitesinde işletme bölümünden mezun. Büyük bir turizm şirketinin pazarlama bölümünde yönetici olarak çalıştığını, gelirinin iyi olduğunu söylüyor. Ailesinin de tüm kardeşlerinin üniversitede okuduğunu, annesinin ev hanımı, babasının da esnaf olduğunu belirten Abdullah, "Evimiz, arabamız vardı. İyi bir işin de varsa Suriye'de zenginsin demek" diyerek gülüyor. Neşeli birisi olan Abdullah, Suriye'de Esad'ın yanındaki siyasiler, üst düzey askerler bir de onların seçtiği iş adamlarının zengin olduğunu, onun dışındakilerin, eğitilmiş ve iş sahibiyse ortalamanın üstünde olduğunu söylüyor. Türkiye'deki gibi, yiyecek, içecek, ev kiralарının yüksek olmadığını belirten Abdullah, "Hayat buradaki gibi pahalı değildi. Her şey daha kolaydı" diyor. Türkiye'ye ilk geldiği yıllar çok büyük sıkıntı çektiğini söyleyen Abdullah, "Her işi yaptım hanım ablacığım, markette getir-götür işleri, temizlik, hamallık her şey. Günde 12 saat çalışıyordum. En fazla 800 lira kazanıyordum. Bazen paramızı da alamıyorduk. Herkes değil ama o iş yeri sahibi vicdansızdı" diyor. Yedi kardeş olduklarını, tüm kardeşlerin çalışarak ancak bir ev kirası ve masraflarını çıkarabildiklerini anlatan Abdullah, daha sonra İstanbul'da işletme alanında yüksek lisansa başladığını bu şekilde hem Türkçe kursu aldığını hem de denklik sorununu çözdüğünü kaydetti. İngilizcesinin zaten iyi olduğunu, sonra biraz para biriktirdiklerini, kardeşleriyle birlikte bir turizm şirketine ortak olduklarını söyledi. Abdullah, "Vatandaş olmadan önce bu çok büyük riskti ama n'apalım çaresizdik. Güvendik. Yani parayı

başkasına veriyorsun, hiçbir hakkın yok. Neyse o güvenilir bir insan çıktı, dolandırmadı bizi. Sonra bize vatandaşlık teklifi gelince kardeşimle ortak olarak bu işi yapmaya başladık. Şirket kardeşimin, ben yöneticisiyim. Çok şükür, işlerimiz iyi. Daha da iyi olacak. Sonuçta Türkiye’ye Ortadoğu’dan Arap ülkelerinden o kadar çok turist geliyor ki. Türklerin yine Ortadoğu’ya gidiş gelişleri derken çok iyi para kazanmaya başladık. İşin iyi gidince, sosyal çevren de oluyor, saygınlık da artıyor. Biz Türkiye’ye yerleştik, buralı olduk, vatandaşlık da artık hukuki güvence verdi. Sadece biz değil Türkiye de kazanıyor. O kadar turist bağlantısı sağlıyoruz. Daha da geliştirebiliriz bunu” diyor.

EK2-GÖRÜŞME ÖRNEĞİ

22Ö Oraida, K, 58, Doktor, Ankara

Kendinizden bahseder misin? (Suriye’de nasıl bir hayatınız vardı?)

Ben çocuk doktoruyum, orada hem devlet hem özelde çalışıyordum. Halep Üniversitesinde tıp okudum, uzmanlığımı Şam Üniversitesinde yaptım. 2003 yılında Türkiye’ye geldim. Rakka’da yaşıyordum. Biyomedikal mühendisi bir çocuğum var, kızım mimar, diğer çocuğum tıp okuyordu ama buraya gelince yeniden başladı. Uludağ Üniversitesinde tıp fakültesinde okuyor, diğer oğlum liseye gidiyor. Rakka en son şehir savaştan etkilenen. O zamana kadar çok bir şey olmamıştı. Özgür Suriye Ordusu şehre girince Esad bomba falan gönderdi, üç gün dayandık. Sabah akşam tepemize bomba yağdı.

Bir hastanede yönetici olarak da çalışıyordum. İki doktor olarak çalışıyorduk. Burada devlette çalışanlara göre doktorların gelirleri nasıl yüksekse bizim de orada öyleydi. Eşim sadece özel hastanede çalışıyordu. Gelirimiz çok yüksekti. Evim, arabamız vardı, üç yılda bir arabamızı değiştiriyorduk, yazlığımız vardı. Evimiz çok geniş güzeldi. Özel muayenehanemiz vardı, özel hastanede ortaklığımız vardı.

Genel olarak Suriyelilerle kıyasladığınızda ekonomik durumunuz nasıldı?

Zaten doktorlar en üst gelir gurubu. Tabii tüccarlar üstte olabilirler ama mesleklere göre sosyo-ekonomik seviyede doktorlar en üsttedir.

Türkiye’ye geliş kararını nasıl verdiniz? Neden Türkiye’yi tercih ettiniz?

Çocuklar için bir an bile düşünmedim. Eşim tereddüt etti. Benim Mardin’de akrabalarım var, köken olarak Türk’üz. Onlar çağırıyorlardı önce durum iyiydi kabul etmedik ama sonra her şeyi bırakıp çıktık. Pasaportumuz vardı. Benim kardeşim Fransa’da 20 yıldır doktor, altı kardeşiz hepimiz doktor. Üçü Suudi Arabistan’da, biri Fransa’da biri Rakka’daydı. Hepsisi çağırıyordu beni ama ben Türkiye’yi tercih ettim. Çünkü yakın, hemen dönebilirim, Fransa’yı kabul etmedim, çocuklarım genç oraya gidersem bozulabilirler, Türkiye Müslüman ülke, yakın, ne zaman istersem Suriye’ye dönebilirim.

Gelirken yanınızda neler getirdiniz? Beklentileriniz neydi?

Yanımda sadece para ve diplomalarımı getirdim. Ne ümit ediyordunuz Türkiye’ye gelişte? Yani çok pozitif geldim ben, sonuçta doktordum, dünyanın her yerinde çalışırdım. Paramız vardı ama maalesef gelince şoke oldum. Her şey çok zordu. Çünkü denklik alamıyoruz.

Geldikten sonra neler yaşadınız, neler yaptınız?

Önce Mardin'e geldik, akrabamıza geldik. Akrabamızda üç ay kaldık. Sonra Ankara'da oturan akrabalarım yanına çağırdılar. Akrabalarımız kolaylaştırdı hayatı, ev kiraladık, iki odalı bir ev tutuk. Geldiğimiz ev altı odalıydı. Tabii çok çektik. Ev tuttuk, sonra hemen TÖMER'de dil kursuna kayıt olduk. 1 sene kursa gittik. Suriyeliyiz diye istemediler ev kiralamak. O konuda biraz üzüldüm. Böyle olacağını biliyordum ama çocuklar var, savaştan kaçıyorlardık. İlk önce Türkçe öğrendik, Türk arkadaşlarım oldu, manevi destek aldım onlardan, iş hemen bulamadık tabii. Eşim kabul etmedi. O yaşta erkekler biliyorsunuz, gurur yapıyorlar, para kazanmak için tekrar Suriye'ye döndü. Bir sene çalıştı, gidip geliyordu, çok tehlikeliydi, bir kez geldi sonra kapılar kapandı, iyi ki kapandı ve geri dönemedi. Şimdi o da benimle birlikte Göç Sağlığı Merkezinde çalışıyor. Onun için daha zor her şey. Erkekleri biliyorsunuz daha utangaç.

Nasıl iş buldunuz?

İki yıl sonra burada akrabam iş adamı o destek oldu. Bir Türk okulunda iş buldum. İki ay çalıştım. Sonra Iraklı bir okula sağlık meslek lisesiydi orada doktor olarak çalıştım. Maaş 1400 lira alıyordum. Yol parası 300-400 liraydı. Ama çalışmak şarttı. Başka çarem yoktu. Kocam çalışmadı. Üçüncü oğlum, tıp okuyan oğlum 16 şehirde farklı okullara yatay geçiş için başvurdu. Otogarda yattı. Şimdi son sınıfta okuyor. Kızım Türkçe öğrendi, Selçuk Üniversitesinde master yaptı, şimdi çalışmaya başladı. En küçük oğlum Beşir ona çok yazık oldu. Bir sene okula gitmedi. Ayrancı'da oturduk, çok pahalıydı 1300 lira kiraydı. Suudi Arabistan okuluna, sonra Irak okuluna gitti. Şimdi Tekirdağ'da üniversiteye başladı. Üçüncü sınıfta geçti mühendis. En zeki olan oydu, ben başka bir şey olacağını bekliyordum ama bu şartlar altında yine iyi okuyabildi.

Geçiminizi nasıl sağlıyordunuz?

1300 lira kira ödüyordum 1400 lira kazanıyordum. Kardeşlerim yardım etti. O zamanlar para gönderme işlemi çok zordu. Ziraat Bankası bile kabul etmiyordu. Postayla gönderiyorduk. Siz Türk vatandaşı olanlar bilmiyorsunuz. Suriyelilere yurtdışından para göndermek yasaktı çok çektik. Mesela Suudi Arabistan'dan buraya kardeşim sırf para vermeye kendisi geliyordu bankaya yatıramadığı için. iki sene sonra paramız bitmişti. Bütün hayat standartlarım yerle bir oldu.

Psikolojik olarak bu durum sizi nasıl etkiledi?

Benim annem babam öğretmendi, bu hayat hiçbir şekilde aynı devam edemez, her şey değişebilir. Çok paramız vardı ama israf etmezdik, aşırı lüks yaşamazdık. Bazı aileler gibi çocuklarımıza ev almayı düşünmüyorduk önce eğitim düşünüyorduk, eğitim verelim onlar alsın kendi evlerini diydük. O yüzden daha dayanıklı çıktık.

Buradaki doktorluk işini nasıl buldunuz?

Telefonda bir gruptan mesaj geldi, Sağlık Bakanlığı sınav açtı, diploma ve sertifika bilgileri gönderin dediler. Önce umudumuz yok. Türkçe öğrendim. Türkçe öğrenince doktor olacağız zannediyordum. Birkaç ay sonra doktor olacağım zannettim. Bir gün İstanbul’da arkadaşım orada doktor, Suriyeli, özel hastanesi var. Neredesin sen burada doktor olmak imkânsız diye güldü bana. Şoke oldum. Bir daha mesleğimi yapamayacağımı düşündüm. Türkçe öğrenmeye devam ettim. İnanamadım doktorluk yapamayacağıma inanamadım. Bir gün kesin doktor olacağıma inandım. Sağlık Bakanlığına, başvurdum aylar geçti, biliyorsunuz Türkiye’de her şey çok yavaş gidiyor. Bir sene form doldurma süreci devam etti. Mülakat olacak dediler, artık gerçek olacak. Yine bekledik. Artık teorik eğitim başlayacak dediler. O yüzden ilk gruptuk. Sonra yine bekledik. Sonra pratik eğitim başladı. Çok kolay geçti, buradaki hoca çok iyiydi. Biz biliyoruz Türk doktorlar bizi kabul etmiyorlar, geldik tedirginiz, tirtir titriyoruz, onlar bizi nasıl kabul edecek. Ama buradaki hoca çok iyi davrandı. Altı hafta beş doktor, iki hemşire çalıştık. Bu dünyadaki en güzel şey mesleğini yapmak ama en zor doktorluk. Doktor doktorluktan başka bir şey yapamaz. Ama yine başlayamadık işe. Sonra yine beklemeye devam ettik. Külliye’de bir yemeğe davet edildik. Doktor olarak çalışmadığımızı söyledik. Bir ay sonra bakanlığa yönlendirdi. Daire başkanlığına gittim. Altı kez gittim geldim. Ondan sonra iki ay sonra başladım. 2017’de başladım.

Ne kadar kazanıyorsunuz? Oradaki gelirinize eşdeğer mi?

Önce dört bin lira aldım. Hemşire üç bin alıyor ama hiç umurumuzda değil. Yeter ki işimi yapayım. Sonra şimdi uzman olarak çalıştığım için altı bin alıyorum. Eşim pratisyen olarak beş bin alıyor. Suriye’de her şey çok ucuz. Doktorlar nasıl alıyorlar aynı bizim gibi. Mesela biz yeni evlendiğimizde iki sene kiralık evde oturduk hemen evimizi aldık, sonra daha büyük ev aldık.

Burada evinizi değiştirdiniz mi?

Ayrancı’da altı ay oturduk. Dikmen’de önce küçük bir eve oturduk. Şimdi altı ay önce ev aldık. (Burada bunu anlatırken çok mutlu oluyor, gözlerinin içi gülüyor) Halep’te bir evimizi çok zordu ama sattık, dolar yükseldi o dönemde oldu. Dikmen’den aldık, araba da aldık. Ben hayatım boyunca hiç dolmuşa otobüse binmemiştim ama 50 yaşımdan sonra başladım. Yeter ki sağlığımız yerinde, herkes sağlıklı olsun. Şimdi kızım çalışıyor. Mühendis olan oğlum Dubai’ye gitti. Diğer oğlum tıp son sınıfta, küçük oğlum üniversitede.

Halep’teki evinizle yeni evinizi kıyaslayabilir misiniz?

Oradaki evimiz daha büyüktü ama buradaki evimiz de güzel. İlk defa gerçekten kendimi eski günlerimdeki gibi hissediyorum. Çok mutluyum ama korkuyorum, yine kaybederim diye böyle çok rahat bırakmıyorum. Yeniden mutlu oldum. Eski hayatıma yavaş yavaş döndüm.

Vatandaşlık süreci nasıl oldu?

Iraklı okulundayken, doktor olanları çağırdılar. 2018 yılında vatandaşlık geldi. İlk grup doktordu. **-Evdeki herkes aldı mı?-** Kocam ve kızım aldı. Bursa'daki oğlan yeni aldı. Küçük oğlan henüz alamadı. 18 yaşını geçtiği için. Tekirdağ'da oğlum mesela Kızılay'a bile gidemiyor. O vatandaş olmadığı için zorluk çekiyor. Yani aile olarak yarımız Türk vatandaşı yarımız değil.

Vatandaşlığın avantajları dezavantajları neler?

Mesela vatandaş olmasaydık ev alamazdık. Ama alırken bile Suriyeliyiz diyemedik. Asla satmıyorlar bize. Türk kimliğimi gösterdik. Türkçe konuşuyorum Mardinliyiz dedik, Mardinliler gibi şivemiz var. Türkçe bilmek hayatı kolaylaştırdı. Ama sokakta hiç kolaylaştırmıyor. Iraklılara veriyorlar onlar paralı diye veriyorlar. Suriyelilerin parası yok diye korkuyorlar. Biz doktoruz, üç kişiyiz ama ona rağmen Türk arkadaşım olmasaydı alamazdım. Çok acı bir konu ama öyle insanlar.

Pasaportumuzu hemen aldık. Ehliyet aldık. Farklı şehirlere giderken çok zorlanıyorduk. İlk dört yıl Ankara'dan çıkmadık. Artık alıştık. Türk vatandaşlığı çok kolay oluyor. Geçen yıl İstanbul Yıleye gittik, rezervasyon kabul etmediler, Suriyeli olanları. Otelde turist olarak bile kalamadık. Başka bir otel ayarladık gittik ama şimdi her yere gidiyoruz.

Vatandaşlığın dezavantajı oldu mu?

Ben hiç yardım almadım, o yüzden kaybım olmadı.

Türk vatandaşıyla eşit hissediyor musunuz?

Eşit olur musunuz hiç, her yerinizden belli yabancı olduğunuz nasıl eşit olacaksınız. Bazıları vatandaşlığı kabul etmiyor hala Suriyelisin diyorlar. Ben konuşabildiğim için bir sıkıntı yaşamadım ama bir arkadaşım Ziraat Bankasına gitti, bir işlem yapması gerekiyor, kabul etmedi oradaki bir çalışan. Müdüre gitti, Suriyelilere hesap açmıyoruz dediler. Maaş hesabı var ama yine de açmadılar. Sonra başka şubede yaptılar. Bazıları çok iyi ama bazıları yapmıyor. Ama hiçbir zaman eşit olamıyorsunuz.

Dönüşü planlıyor musun?

Savaş bitse bile çok acı konu var orada her şey değişti. Toplum değişti, siz niye memleketinize köyünüze dönmüyorsunuz. 50 sene sonra 10 sene sonra kimse kalmaz, mekanı değil toplumu seviyoruz. Zaten evimiz, muayenehanemiz yıkıldı, orada kimse kalmadı, eş dost kalmadı. Herkes yabancı. İnsanlar değişti altı yıl savaşta. Çocuklarım burada Türkiyeli hissediyoruz. Belki biz Türklerden daha fazla korkuyoruz Türkiye için. Biz Türkiye'yi zaten çok seviyorduk ama geldikten sonra yeni bir vatan gibi hissediyoruz. İnsan vatansız yaşamaz, bizim vatanımız gitti. Türkler bizi kucakladı, kabul etti, artık bir bağ hissediyorsunuz, belki ben

bin kez daha fazla korktum 15 Temmuz gecesi, yine bir vatanımızı da kaybedeceğiz, burada da savaş çıkarsa ne yaparsınız diye çok korktuk.

Suriye'yi özlüyor musunuz?

Bir daha Rakka'ya dönmeyi asla düşünmedim. 15 Temmuz'da bir gece yaşadınız biz her gece yaşadık ve evlerin üstüne sürekli bomba gelebilir. Keşke bir anda hepimiz ölsük. Ben ölsem çocuklarım ne olacak. Biz Suriyeliler neden geldik, biz ölümden kaçmadık, senin çocuğun yaralanıyor ama hastaneye götüremiyorsun. O yüzden geldik. Burada da ölebiliyoruz. İnsan ölümden kaçamaz. Allah bilir ne zaman öleceğiz. Eşim kendini tehlikeye atarak gitti, para yok, bir erkek çalışmayınca gurur yapıyor. Her gün ölenlerin listesine bakıyordum. Kardeşlerim şükürler olsun, destek oldu o yüzden devam edebildim. Çocuklarımla eğitimi için.

Vatandaş olduktan sonra oy kullandınız mı?

Ooo çok güzeldi. Orada gerçek seçim yok, tek kişi, zorla, gideceksin, doktoruz ya hastanede seçim merkezi oluyor en son ben gidiyordum, asker gönderiyorlardı. Ama burada rahat olduk. Benim amcam AK Partili, ama eşi ve çocukları başka bir partiye oy veriyorlar. Biz konuşuyoruz, tartışıyoruz, bu Suriye'de hiç yok, onun ismini bile anamayız. Burada üç-dört partili. En yakın arkadaşım başka partili ama benim en yakın arkadaşım. Bu çok garip geldi önce bana. Önceleri korkuyordum, ama demokrasi var. Herkes özgürce düşüncesini söylüyor, eleştiriyor. Bu çocuklar için de iyi geldi. Senin fikrini söyleyeceksin çok önemli. Çocuklar bu düzeni gördü demokrasi gelmezse bir daha Suriye'de savaş bile bitse aynı rejimle gitmezler.

Denklikle ilgili süreç nasıl oldu?

Denklik için başvurduk. Belgeleri kabul ettiler. Tanınıyor Halep, Şam Üniversitesi. Sonra bize sınav var. Bu şartlar altında o sınavı geçmek imkansız. Mesleki yeterlilik sınavı değil. Genel tıp sınavı düşünün ben 1980'de mezun oldum. 40 sene oldu neredeyse, çalışırken tekrar o sınava hazırlanmak imkansız. Suriye'de benim yaşımda emekli olurdum. Akşama kadar 60-70 hasta bakıyorum, çok yoruluyorum. Akşam gidip o sınava, sabaha kadar çalışmak lazım. Girmek için kesinlikle bir sene oturacaksın evde sadece ders çalışacaksın.

Genç olsan yapar mıydın?

Yapardım ama çalışırken imkansız. Bir sene çalışacaksın. Bu sınav Türkler için de zor. Sonra kazandık sonra dokuz ay staj yapacaksın ve karşılığında para ödeyeceksin. Benim tanıdıklarımdan kimse gidemedi. Denklik en zor doktorlar için. Göçmen sağlığı merkezleri olmasaydı mümkün değil doktor olamazdık.

Burası kapanınca ne yapacaksınız?

Evet bir de o sıkıntımız var. Biz başladık, birbuçuk sene sonra ilerde ne olacak, soruyoruz DSÖ, Sağlık Bakanlığı kimse bilmiyor. Hiçbir şey belli değil. Niye Avrupa'daki

arkadaşlarınıızı çağırılmıyorsunuz diyorlar bize Bir yıl sonra burada doktorluk yapabilecek mi kimse bilmiyor. Şimdi inşallah bir yıl uzatılacak sۆzleřmelerimiz. Herkes başka bir şey sۆylüyor. O yۆzden denklik alırsak bu merkezden dışarıda çalışmayacağız diyoruz ama yine de kendimizi gۆvende hissetmek istiyoruz. Genç doktorlar için çok zor. Ben bu merkezde doktorum başka bir yerde değilim, tanınmıyorum. Sadece Suriyeli hasta için doktorum. Bu da başka bir gariplik. Sokakta bir Tۆrk fenalaşsa dokunamayız.

Diyelim ki bu merkezi kapatma kararı alındı, ne yapardınız? Avrupa'ya gider misiniz?

O zaman denklik için çalışırız, çaresiz kalırsak mecbur çalışırız ama hayatımızı nasıl idame ettireceğiz. Şimdi maaş anca yetiyor. Çoğu tek başına alışıyor. Tamam, bitince her şey çok pahalı. O yۆzden denklik ۆnemli. Almanya ya da Avrupa'da doktorlar için bu sınav yok. Suriye'den gelenlere ۆniversiteden onay gelince tamam staj yapıp başlıyorsun doktor olarak o yۆzden doktorların çoğu Almanya'ya gitti. Ben Tۆrkiye'yi çok seviyorum, doktor olmak için giderim ama genç ocuklarım Avrupa'da biliyorsunuz kaybederim çocuklarımı, onların kۆltۆrۆ bize uymaz. Tۆrkiye doktorları çalıştırmakta çok geç kaldı. Denklik olmadığı için eğitimliler gitti, mutlular ama onlar da çocukları için endişeli.

Teřekkۆr ederim.

EK3-ETİK KURUL ONAYI

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ (AYBÜ) ETİK KURULU PROJE ONAY BELGESİ

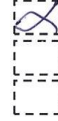

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Politika bölümü öğrencilerinden Safure Cantürk'ün Sosyal ve Siyasal Özgürlüklerin Ekonomik Kapasiteye Etkisi: Türk Vatandaşlığı almış Suriyeliler adlı araştırması değerlendirilmiştir.

Proje etik açısından uygun bulunmuştur.

Proje etik açısından geliştirilmesi gerekmektedir.

Proje etik açısından uygun bulunmamıştır.

AYBÜ ETİK KURULU KARARI (Etik Kurul tarafından doldurulacaktır)	
Araştırma kodu (Yıl – Araştırma sıra no)	2019 – 332
Başvuru formunun Etik Kurula ulaştığı tarih	24. 07. 2019
Etik Kurul Karar toplantı tarihi ve karar no	31. 07. 2019 – 56
Yer	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Esenboğa Külliyesi
Katılımcılar	Formda imzası bulunan üyelerimiz toplantıya katılmıştır.

KURUL BAŞKANI, BAŞKAN YARDIMCISI VE ÜYELER:

Prof. Dr. Cem Şafak ÇUKUR

Başkan

İMZA

Prof. Dr. Tekin AKDEMİR

Bşk. Yrd.

Prof. Dr. Muharrem KILIÇ

Üye

Doç. Dr. Özge GÖKBULUT ÖZDEMİR

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul DEMİRDEL

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Behlül TOKUR

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Şule KAYA

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Birgül ÖZKAN

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Nimet YILDIRIM TİRGİL

Üye

EK4-ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER
Adı Soyadı: Safure Cantürk
EĞİTİM
Lisans: Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü/2002
Yüksek lisans: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika Bölümü/2013
Doktora: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika/2020
İŞ TECRÜBESİ
İhlas Haber Ajansı–Muhabir (2001-2007)
London Turkish Radio- Haber Editörü (2008-2010)
Sabah Gazetesi-Muhabir (2010-2018)
Cumhurbaşkanlığı- İletişim Uzmanı (2019-
YABANCI DİLLER
İngilizce